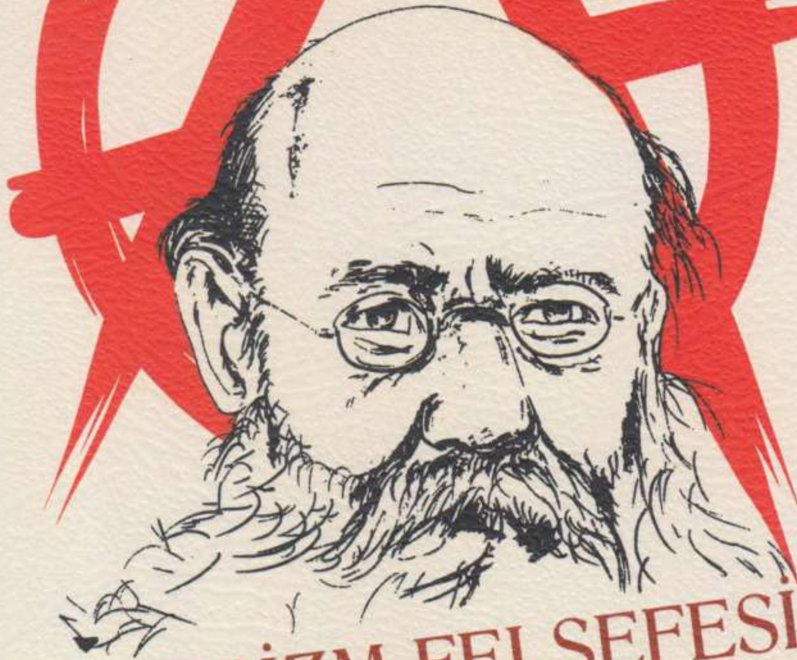
Pytor Kropotkin

Çeviri : Gonca Gül Kurtulmuş
Ahmet Ağaoğlu

ANARŞİZM FELSEFESİ VE ETİKA

Felsefe

ANARŞİZM FELSEFESİ VE ETİKA

Pytor Kropotkin

Pyotr Alekseyeviç Kropotkin
Anarşizm Felsefesi ve Etika

Genel Yayın Yönetmeni: Aydın Şimşek
Editör: Dorlion Editör Atölyesi
Çeviri: Gonca Gül Kurtulmuş - Ahmet Ağaoğlu
Kapak Tasarım & Sayfa Düzeni: Dorlion Tasarım Atölyesi
1. Baskı: Mart 2022

Sertifika No: 33967
ISBN: 978-625-419-166-4

Merkez Adres: İstiklal Mah. Yeşiltepe Sok. 24/ A Eskişehir

Şube Adres: Kültür Mahallesi, Liderler İş Merkezi,
Kızılırmak Cd. D: No: 63/9 06420 Çankaya/Ankara
Tel: (0312) 433 03 78 • Gsm: (0555) 037 73 19 • (0530) 307 10 93

İç Baskı & Cilt: Bil Ofset Basım Yayın Matbaa Hizmetleri San. Tic. Ltd. Şti.
Tesviyeci Caddesi No: 7/5 İskitler- Ankara

Tel: 0312 433 03 78
Sertifika No: 46767

web: www.dorlionyayinlari.com
e-posta: dorlionyayinlari@gmail.com

Pyotr Alekseyeviç Kropotkin

(1842-1920)

Kropotkin 1842 yılında Moskova'da doğdu. Çok eski ve soylu bir ailenin çocuğudur. On altı yaşına gelinceye kadar evde Alman, İngiliz ve İtalyan dadılar tarafından yetiştirildi. Bu nedenle Almanca, İngilizce ve İtalyancayı ana dili gibi öğrendi. Ayrıca çok aydın ve bilgili bir kadın olan annesi dolayısıyla da daha çok küçük yaşlardayken okumaya bilime karşı içinde bir istek uyandı.

Kropotkin on altı yaşına basınca bütün soylu çocukların gittikleri Petersburg'taki Corp des Pages adli askerî okula verildi. Bu okulda soyluların çocukları bir yandan askerlik öğrenirlerken öte yandan da sarayla ilgili hizmetlere hazırlanıyorlardı.

1862 yılına kadar bu okulda okuyan Kropotkin, bu süre içinde en çok Fransız Devrimi ve Fransız ansiklopedistler ile ilgilendi.

Bu sırada Rusya'da engin bir özgürlük ve devrimcilik akımı başlamıştı. Kropotkin de bütün Rus aydın gençliği gibi, bu akıma kapılanlar arasındaydı. Bu yüzden Kropotkin askerî okuldan sonra Petersburg Üniversitesi'ne giremedi.

Buna devrimci düşünceleri yüzünden engel oldular. Kendisini o yıllarda yeni alınmış olan Amur'a, Sibirya'ya gönderdiler. Orda komutanın yaveri oldu. Sonradan Transbaykal ve Sibirya Genel Valisi'nin yaverliğine atandı. Bu görevi sırasında Kropotkin bütün Sibirya'yı coğrafî bakımdan inceledi. 1867'de Petersburg'a dönüşünde hem üniversiteye girdi hem de Rus Coğrafya Derneği'nin sekreteri oldu. 1872'de yayınladığı Asya'nın yeni haritası, o yıllara kadar bilinen Asya'nın oluşumu konusundaki düşüncelerin yanlış olduğunu ortaya çıkardı.

Kropotkin bir yandan bilimsel çalışmalarını sürdürürken bir yandan devrimci kurum ve derneklerle ilgileniyordu. Tutuklanmak üzereyken İsviçre'ye kaçtı. Enternasyonal'e katıldı. Enternasyonal'de uzun süre kalamadı. Anarşizmi seçerek Rusya'ya döndü ve gizli gizli nihilizmi yaymaya başladı. Bu yüzden tutuklandı. 1876'da hapishaneden kaçtı. Önce İngiltere'ye, sonra da Paris'e gitti. 1878'de İsviçre'ye yerleşti. Burada "Le Revolte" adlı bir gazete çıkarmaya başladı 1881 yılında Car Alexandr'ın öldürülmesiyle ilgili görülerek İsviçre'den sınır dışı edildi. Savoa'ya sığındı. Burada da Fransız hükûmeti tarafından 1884'de tutuklandı. Suçu Fransız komünistleriyle birlikte çalışmış olmaktı. Beş yıl hapse mahkûm oldu. 1886 yılında Fransız Millet Meclisi'nde birilerinin araya girmesiyle serbest bırakıldı. Londra'ya gitti. 1917 Rus Devrimi'ne kadar İngiltere'de kaldı. Burada kaldığı süre içinde çeşitli bilimsel dergilerde makaleler yazdı. Özellikle de Büyük İngiliz Ansiklopedisi'nde çeşitli bilimsel sorunlar üstüne uzun incelemeler yayımladı.

Uzun süren yaşamını sürgünlerde ve yoksunluklar içinde geçiren Kropotkin, yurda döndükten sonra da rahat

edemedi. Moskova'da kalamadı. 1918'de Moskova'dan 16 kilometre uzakta bulunan Dimitrif kasabasına yerleşti. Ölüm yılı olan 1920'ye kadar kitaplar ve makaleler yazmaya devam etti.

Çevirmen Ön Sözü

Pyotr Alekseyeviç Kropotkin (9 Aralık 1842 - 8 Şubat 1921) Rus anarşist, sosyalist, devrimci, ekonomist, sosyolog, tarihçi, zoolog, siyaset bilimci, insan coğrafyacısı, anarko-komunist bir yazardır ve kuramcıdır.

Moskova'da doğmuştur, babası Prens Aleksei Kropotkin'dir. Kropotkin o dönemde Rus soylu sınıfı çocuklarının eğitim aldığı Pages Taburu'na katılır. Burada kimseyle ilişki kuramaz ve görev yeri olarak Sibirya'yı tercih eder. Buradaki on yıllık görevinde hükümete karşı bir hayal kırıklığı oluşur. 1864 yılında tam işinden istifa etmeyi düşünürken Mançurya'da bir coğrafi araştırma teklifi gelir ve bunu kabul eder. 1867'de geri döndükten sonra ordudan ayrılır ve Merkezi İstatistik Komitesi ve Coğrafya Topluluğu için çalışmaya başlar. 1871 Paris Komünü'nün etkisiyle işçi hareketleriyle tanışır. Yurt dışına giderek Zürih'te anarşizmle ilgili ilk izlenimlerini edinir. 1872'de Rusya'ya döner, nihilistlerin liderliğindeki Chaikovski Çevresi'nde devrimci görüşlerin yayılmasında önemli bir rol üstlenir. 1873 yılında hapse atılır ve daha sonra İngiltere'ye kaçar. Paris ve İsviçre'de sosyalist hareketin başlaması için katkılarda bulunur. Yaşamının geri kalanını Amerika, Kanada,

İngiltere gibi ülkelerde geçirir. 1917'de Petrograd'a gelir. Burada Aleksandr Kerenski hükümetine yardımlarda bulunur. Ancak Bolşeviklerin iktidarsa gelmesiyle bu çabaları da son bulur. 1921 yılında ölür. Lenin'in kişisel izniyle Anarşistler ona büyük bir tören düzenler. Bu, anarşistlerin Rusya'da kitlesel olarak son bir araya gelişleri olur.

Kropotkin bu iki eserinde Anarşizm'in yalnızca gelecekteki belirsiz bir hayalden ibaret olmadığını, daha da önemlisi Anarşizm'in yıkılmış düzenin ardından doğacak karmaşayı desteklemediğini ve bunu istemediğini açıklamaktadır. Anarşizm, insanı istediği gibi davranmakta özgür bırakmayı savunur çünkü böylece insanın herkese kendisine davranılmasını istediği gibi davranacağını söyler. Günümüz düzeninin otorite figürleri olan, gücü ve sermayeyi elinde tutan karar mekanizmalarının ve onların yargıçlar, polisler, papazlar gibi sınıfsal temsilcilerinin ortadan kalkmasıyla toplumun sömürüden ve küçük bir toplumsal sınıfın çıkarlarını koruma amacı güden, eşitsizliğe dayalı insan ilişkilerinden kurtulacağını öne sürer. Emeğinin sömürülmesinden ve adaletsizlikten kurtulmuş birey, entelektüel, zihinsel ve fiziksel olarak eksiksiz gelişimini tamamlayabilir böylece birbirine zarar vermekten uzak, dayanışmaya dayalı bir toplum meydana gelir. Zaten dayanışma topluluk halinde yaşayan tüm canlılarda doğal olarak bulunan bir içgüdüdür ancak ortaya çıkması için herkesin eşit koşullarda yaşadığı, kimsenin kimseyi kandırmadığı, yalan söylemediği, emeğini sömürmediği bir ortam gerekir. Kropotkin'e göre bunu sağlayabilecek, insanı içindeki güçle, yaşam tutkusuyla buluşturabilecek tek yol da Anarşizm'dir. Anarşizm'in sonucunda ahlak değerlerinden kopmuş bir toplum doğmaz çünkü bugünün sözde ahlak değerleri zaten insanlara refah getirmekten çok uzaktır, sadece belli azınlıkların ellerinde

gücü tutmaları için kurulmuş sistemlerdir. Halbuki ahlak, koku alma veya dokunma gibi bizde doğuştan var olan bir histir. Ahlak, en çok toplum onu eleştirmeye, sorgulamaya başladığında gelişir ve ancak bu şekilde daha yüce bir anlam ve amaç edinebilir.

Kropotkin'in bu iki eserinin anarşinin zihnimize işlenmiş olan yıkım ve düzensizlik odaklı resmini yıkacağından, onun yerine insana insani değerlerini geri vermeyi ülkü edinmiş, eşitlik ve dayanışmaya dayalı bir toplum kurma amacı taşıyan bir düşünce olduğunu göstereceğinden eminim.

Saygılarımla,
Gonca Gül Kurtulmuş

İÇİNDEKİLER

ANARŞİZM FELSEFESİ

BİRİNCİ KİTAP

ANARŞİZM: FELSEFE VE ÜLKÜSÜ

Bu dersin konusu olarak Anarşi'nin felsefesi ve ülküsünü seçerken tereddüt yaşamadım değil. Anarşinin geleceğe dair bir hayal ve şu anki tüm medeniyetleri yıkmaya yönelik verilen bilinçsiz bir mücadele olduğunu hala düşünenlerin sayısı hiç de az değil ve eğitimimizin sebep olduğu bu önyargıları yıkmak için tek bir dersin yetmeyeceği birçok ayrıntıya girmemiz gerekecek. Paris basını bundan daha iki veya üç yıl önce Anarşi'nin tüm felsefesinin yıkımdan ibaret olduğunu ve tek savının da şiddet olduğunu söylemiyor muydu?

Yine de Anarşistler son dönemde o kadar çok konuşuldu ki halkın bir kısmı en azından Anarşist öğretileri okuyup tartışma yoluna gitti. Bazen bu konular hakkında düşünme zahmetine bile girdiler ve şu anda en azından bir bakış açısı edinmiş oldular; Anarşistlerin bir ideali olduğunu artık itiraf ediyorlar. Hatta bu ideal, şu anki halimizden daha üstün varlıklardan oluşmayan toplumumuz için fazla iyi, fazla hayalperest bulunuyor.

Ancak bazı eleştirmenlerin gözünden fikirlerimiz uzak geleceğe dair belli belirsiz görüler olmaktan öteye gidemezken, benim kalkıp bir felsefeden bahsetmem biraz fazla

değil mi? Sosyalizmin bile bir felsefesi olmadığı söylenirken, Anarşi bir felsefeye sahip olabilir mi?

İşte burada açık ve net bir şekilde cevaplandırmak istediğim tüm sorular bunlar. Ancak sizden Londra dersimde dile getirdiğim bazı örnekleri Anarşizm'in felsefesini çok iyi açıkladığı için burada da tekrarlarsam kusuruma bakmamanızı rica ediyorum.

Doğal bilimlerden ödünç alacağım birkaç örnekle başlayacağım için beni hor görmezsiniz umarım. Bunu toplumsal fikirlerimizi bu örneklere dayandırmak için yapmıyorum elbette, hatta tam tersi. Bunun tek sebebi sadece insan toplumlarının karmaşık gerçeklerinden elde edilen örneklerindense, bilimin doğruladığı daha kolay olgulara dayanan belli ilişkileri anlatmak istememdir.

Bugün bilimde bizim dikkatimizi en çok çeken şey, tüm kavramlarında ve evrenin yorumlarında ne kadar büyük bir değişimden geçmekte olduğudur.

Biliyorsunuz, insanın dünyayı evrenin merkezi zannettiği bir dönem vardı. Güneş, ay, gezegenler ve yıldızlar bizim küremizin etrafında dönüyordu ve üzerinde insanların yaşadığı bu küre, yaratının merkezini temsil ediyordu. Yaratıcı, insanı bu gezegenin üstün varlığı seçmişti. Güneş, ay ve yıldızlar sadece insan için yaratılmıştı; Tanrı'nın dikkati sadece her hareketini izlediği, güneşi kendisi için döndürdüğü insana yönelmişti; bu Tanrı bulutları dolduruyor, insanlığın erdemini ödüllendirmek için yağmurlar veya kötülüklerini cezalandırmak için yıldırımlar yağdırıyordu. İnsan, binlerce yıl boyunca evrenin böyle bir şey olduğunu hayal etti.

Aynı zamanda on altıncı yüzyılda dünyanın evrenin merkezi olmak bir yana güneş sisteminde bile sadece bir kum

tanesi olduğu, diğer gezegenlerden, güneşten bile daha küçük olduğu, güneşin bizim dünyamızla karşılaştırıldığında her ne kadar devasa boyutlarda olsa da bizim gökyüzünde ve Samanyolu'nda parladığını gördüğümüz sayısız yıldızdan sadece bir tanesi olduğu ortaya konduğunda insanlığın medeni kısmına ait tüm kavramlarda yaşanan büyük değişimin de farkındasınızdır. İnsan sınırları olmayan bu devasalıkla karşılaştığında ne kadar da küçük görünüyor, amaçları ne kadar saçma geliyor! Bu dönemin tüm felsefesi, tüm toplumsal ve dini kavramları evren bilimdeki bu değişiminden etkilendi. Şu anki gelişiminden çok gurur duyduğumuz doğal bilim, sadece bu tarihe dayanır.

Fakat bugün çok daha temel ve sonuçları çok daha kapsamlı olan başka bir dönüşüm diğer tüm değişimlerde hissedilmekte ve Anarşi sizin de göreceğiniz gibi bu değişimin ortaya çıkma yollarından sadece bir tanesi.

Son yüzyılın veya bizim yüzyılımızın başlarının astronomi çalışmalarından birini ele alın. Söylemeye dahi gerek yok ama bu çalışmada artık bizim gezegenimizin evrenin merkezi olduğuna dair hiçbir şey bulamayız. Fakat her adımda güçlü çekimiyle bizim gezegen dünyamızı yöneten merkezi bir ışığa yani güneşe dair bir fikir buluruz. Bu merkezi kütleden diğer gezegenlerin yörüngesini belirleyen ve ahengi sağlayan bir güç yayılmaktadır. Gezegenler merkezi bir kümeden bu güçle tek tek ayrılırlar; doğumlarını bu kümeye borçludurlar; sahip oldukları her şeyi, hareketlerinin ritmini, mesafeleri bilgece düzenlenmiş yörüngelerini, onlara can veren ve harekete geçiren yaşamı bu parlak yıldıza borçludurlar. Ve düzenlerini bozup onları yörüngelerinden çıkaran herhangi bir şey olması durumunda merkezi kütle bu sistemdeki düzeni yeniden sağlar; bu sistemin varoluşunu güvence altına alır ve devam ettirir.

Ancak bu kavram da tıpkı diğeri yok olmaktadır. Gökbilimciler tüm dikkatlerini güneşe ve büyük gezegenlere yönelttikten sonra şimdi de evreni kalabalıklaştıran sonsuz sayıdaki küçük gezegene yönelmektedirler. Gezegenler arası ve yıldızlar arası alanların kendi başlarına görünmez, minicik olan ancak birlikteyken güçlü hale gelen gezegenlerle dopdolu olduğunu keşfetmektedirler. Bu kitleler arasında bazıları tıpkı geçtiğimiz günlerde İspanya'ya düşen büyük meteor gibi oldukça iridir; bazıları ise birkaç gram dahi gelmez, etraflarını ise neredeyse mikroskobik boyutlarda olan bir toz bulutu sarmaktadır.

Gökbilimciler bugün güneş sistemimizin kökenini, güneş sistemine hayat veren hareketleri ve bütünün ahengini işte bu uzayda dolaşıp duran, birbirine çarpan, kitleler haline gelip bazen de ayrılan, her yerde ve daimi olan küçük toz bulutlarında, bu minicik kütlelerde aramaktadır. Ancak bu sonsuz sayıdaki küçük kitlelerin, kendilerini her yönde görünür kılan bu atomların düzensiz ve tutarsız hareketlerinin sonucu evrensel çekim gücü olacaktır. Böylece daha önce dünyadan güneşe aktarılan gücün merkezi ve kökeni şimdi paramparça halde etrafa saçılmış olacaktır; hem her yerde hem hiçbir yerdedir. Gökbilimcilerle birlikte biz de güneş sistemlerinin çok küçük kütlelerin eseri olduklarını, sistemi yönettiği farz edilen gücün kendisinin aslında bu küçük kitle parçalarının çarpışmasının sonucu olduğunu, yıldız sistemlerinin ahenginin yalnızca birbirini tamamlayan ve eşitleyen bu sayısız hareketlerin bir sonucu, uyumu olduğunu algılarız.

Bu yeni kavramla birlikte tüm evren görüşü değişmektedir. Dünyayı yöneten güç fikri, önceden belirlenen yasalar, önceden yaratılan uyum, Fourier'in ucundan yakaladığı

tarzda bir uyuma yer açmak için yok olur; bu uyum, her biri kendi yolunda giden ve birbirini denge içinde tutan sayısız cismin düzensiz ve tutarsız hareketlerinin bir sonucudur.

Böyle bir değişimden geçen tek bilim gökbilim değildir! Aynı değişim doğayı olduğu kadar insan ilişkilerini de ele alan tüm bilimlerde istisnasız yaşanmaktadır.

Fiziksel bilim dallarında sıcaklık, manyetik ve elektrik varlıkları yok olmaktadır. Bugün bir fizikçi ısınmış veya elektriklenmiş bir kitleden bahsederken, onu bilinmez bir gücün sonradan eklenmesi gereken sadece cansız bir kitle olarak ele almaz. Bu kitlede ve etrafını saran alanda her yönde hareket eden, titreşen, yaşayan ve titreşimleriyle, sarsıntılarıyla, canlılıklarıyla sıcaklık, ışık, manyetik ve elektrik olgularını yaratan çok küçük atomları da görmeye çalışır.

Organik yaşamı ele alan bilimlerde, türler ve onların çeşitleri olgusunun yerini bireyin çeşitliliği olgusu almaktadır. Bitki ve hayvan bilimciler birey, bireyin yaşamı ve bireyin çevresine uyumu üzerinde çalışmaktadır. Kuraklık veya nem, sıcaklık veya soğukluk, besin bolluğu veya kıtlığı, çevrelerine az ya da çok hassasiyeti olan türler yaratacaktır ve türlerin çeşitliliği bir biyolog için her bir bireyde ayrı ayrı ortaya çıkan değişikliklerin sonuçlarıdır. Bir tür bireyleri nasılsa öyle olacaktır, her biri yaşadıkları ortam dolayısıyla sayısız etkiye maruz kalır ve her biri bu etkilere kendine özgü şekilde karşılık verir.

Bir fizyolog artık bir bitkinin veya hayvanın yaşamından bahsederken tek ve bölünemez olan bir şeyden ziyade milyonlarca bireyden oluşan bir koloniden, bir kitleden bahseder. Her biri birbirine yakından bağlı olan, her biri kendi yaşamını sürdürüyor olmasına rağmen bir diğerinin

iyiliğinin veya kötülüğünün sonuçlarını hisseden, sezgisel, endişeli organların bütününden bahseder. Her bir organ, her bir organın bölümleri varoluşları için uygun olmayan koşullara karşı mücadele verirken birbirine bağlı olan bağımsız hücrelerden oluşur. Birey kendi içinde bir evrendir, bir federasyonlar dünyasının bütünüdür.

Ve bir fizyolog toplu hale gelmiş varlıklardan oluşan bu dünyada kendi başına hareket eden kan hücreleri, dokular ve sinir merkezleri görür; işgalcilere karşı mücadele vermek için bedenin mikrop kapmış yerlerine hücum eden beyaz kan yuvarlarını ayırt eder. Dahası, her bir mikroskobik hücrede her biri kendi yaşamını sürdüren, kendi refahını sağlamaya çalışan ve bunu diğerleriyle gruplaşarak ve bağ kurarak elde eden bağımsız organizmalar keşfeder. Kısacası her birey organlardan oluşan bir evrendir, her bir organ hücrelerden oluşan bir evrendir, her bir hücre çok küçük diğer hücrelerden oluşan bir evrendir ve bu karmaşık dünyada bütünün refahı, tamamen bu yapılanmış maddenin en küçük parçalarının bile refahının toplamına bağlıdır. Ve bu şekilde yaşam felsefesinde yepyeni bir devrim meydana gelmiş olur.

Fakat bu devrim özellikle psikoloji alanında büyük önem taşıyan sonuçlar ortaya koymaktadır. Yakın geçmişte psikologlar insanı bütünsel, tek ve bölünemez bir varlık olarak ele alıyorlardı. Bu dini geleneğe sadık kalarak, insanları iyi ve kötü, zeki ve aptal, egoist ve yardımsever olarak sınıflandırıyordu. On sekizinci yüzyılın materyalistleri arasında dahi ruh, bölünemez bir varlık olma fikrini koruyordu.

Ancak bugün bu şekilde konuşan bir psikolog hakkında düşüncemiz ne olur? Modern psikologlar insanda birbirinden ayrı, bağımsız eğilimlerden oluşan, kendi aralarında

eşit olan, işlevlerini bağımsız bir şekilde meydana getiren, dengeleyen, sürekli birbirine karşı gelen birçok kabiliyet görür. İnsan bir bütün olarak ele alındığında tüm kabiliyetleriyle, birbirinden bağımsız tüm eğilimleriyle, beyin hücreleri ve sinir merkezleriyle sürekli değişime açıktır. Tüm bunlar birbirleriyle o kadar yakından ilişkilidir ki birbirleri üzerinde etkiye sahiptirler ancak merkezi bir organa, yani ruha boyun eğmeden her biri kendi yaşamını sürdürür.

Daha fazla ayrıntıya girmeden dahi tüm doğal bilimlerde köklü bir değişim yaşandığını görebilirsiniz. Bu analiz daha önce göz ardı edilen ayrıntıları saf dışı bırakmıyor elbette. Hayır! Bu gerçekler yeni değil fakat bu gerçeklere evrimin ışığında bakmak yeni. Eğer bu eğilimi birkaç kelimeyle özetleyecek olursak şöyle söyleyebiliriz; bilim geçmişte sonuçlar ve büyük topluluklar (matematikçilerin deyimiyle integraller) üzerinde çalışmak için mücadele veriyordu, şimdi ise çok küçük olan şeyler üzerinde çalışmak için mücadele veriyor; bu büyük toplulukları oluşturan bireyler üzerinde çalışıyor ve artık bu bireylerin bağımsızlığını ve bireyselliğini tanırken aralarındaki yakın bağı da fark ediyor.

Bilime inanan modern insan, insan zihninin Doğa'da keşfettiği ve bütünsel olarak değerlendirildiğinde belli bir istikrarın doğrulaması olan uyumu şüphesiz her zamankinden daha fazla fark etmektedir. Fakat bu uyumu artık zeki bir iradenin önceden tasarladığı belli bir plana göre meydana gelen eylem yasalarıyla açıklamaya çalışmaz.

Eskiden 'doğa yasası' olarak adlandırılan şeyler bizim az çok anlayabildiğimiz olgular arasındaki belli ilişkilerden başka bir şey değildir ve her bir 'yasa' geçici bir karakter edinir; bu şu anlama gelir: *Eğer* bu koşullar altında böyle bir olgu ortaya çıktıysa, bunun ardından yine buna benzer

bir olgu gelecektir. Olguların dışında kalan hiçbir yasa yoktur; her bir olgu ardından geleni yönetmektedir, bunu yöneten yasa değildir.

Doğa'da bizim uyum olarak adlandırdığımız hiçbir şey önceden belirlenmemiştir. Bu uyumu sağlamak için tesadüfi çarpışmalar ve karşılaşmalar yeterli olmuştur. Bu tarz bir olgu yüzyıllar boyunca ayakta kalacaktır çünkü temsil ettiği uyum ve dengeyi kurmak yüzyıllar almıştır; eğer bu denge anlık olarak kurulduysa, bir anda doğduysa o zaman anlık ayakta kalacaktır. Güneş sistemimizin gezegenlerinin birbiriyle çarpışmamasının ve birbirini yok etmemesinin, milyonlarca yıl varlıklarını sürdürebilmesinin nedeni, milyonlarca bağımsız gücün sonucunda milyonlarca yıl içinde kurulan bir dengeyi temsil etmeleridir. Kıtaların volkanik patlamalarla yok olmamasının sebebi bu kıtaların şu andaki hallerine binlerce yıl içinde molekül molekül oluşarak ulaşmış olmasıdır. Ama yıldırım sadece bir an sürer çünkü yalnızca ani bir dengeyi, birdenbire ortaya çıkan gücü temsil eder.

Bu nedenle uyum, belli bir alanda etkili olan birçok güç tarafından sağlanan geçici bir uyarlama, uyum sağlama gibi görünür ve bu uyum sağlama yalnızca bir şartla varlığını sürdürebilir; sürekli değişerek, her an birbiriyle çatışan eylemlerin sonuçlarını ortaya çıkararak. Bu güçlerden biri bir süreliğine işlevini yitirirse, uyum yok olur. Güç etkisini gösterecektir, aydınlığa çıkmak zorundadır, eylemini ortaya koymak zorundadır ve eğer diğer güçler onun ortaya çıkmasını engellerse, bu yüzden yok olmayacaktır ama yeni bir denge şekli almak için ve yeni bir uyum yaratmak için o anki uyumu bozacaktır. Bir volkan patlaması işte bu şekilde oluşur, hapis kalmış gücü, bastırdığı gazları, erimiş lavları

ve külleri etrafa saçarak korkunç lavlarla ortaya çıkar. İnsanlığın devrimleri de işte aynı böyledir.

Buna benzer bir değişim aynı zamanda insanları ele alan bilim dallarında da gerçekleşmektedir. Krallıkların hüküm sürdüğü tarihten sonra bugün tarihe baktığımızda onun ulusların ve bireylerin tarihi haline geldiğini görürüz. Tarihçi, bir ulusu oluşturan üyelerin belirli bir zamanda nasıl yaşadığını, inançlarının ne olduğunu, varoluş araçlarını, toplumsal ülkülerini ve bu ülküye doğru ilerlemek için ellerindeki araçları bilmek ister. Ve daha önce görmezden gelinen tüm bu güçlerin eylemiyle, büyük tarihi olguları yorumlar.

İçtihat bilimini ele alan bilim insanları artık böyle çalışma tarzlarıyla yetinmiyorlar. Etnologlar gibi onlar da birbirinin yerini alan kurumların ortaya çıkış şekillerini bilmek istiyorlar; bu kurumların çağlar içinde geçirdikleri evrimleri takip ediyorlar ve bunu yaparken de yazılı yasalardan ziyade yerel geleneklere başvuruyorlar; bu 'geleneksel yasalarda' meçhul kitlelerin yapıcı dehası her çağda ifade bulmuştur. Bu yönde yepyeni bir bilim dalı ortaya çıkmaktadır ve bizlerin okulda öğrendiği kavramları alt üst etmeyi vadetmektedir, tarihi de doğa bilimlerinin Doğa olgusunu yorumladığı gibi yorumlamayı başarmaktadır.

Ve son olarak başlangıçta *ulusların* zenginliğini ele almaktan ibaret olan politik ekonomi bugün *bireylerin* zenginliğini ele almaktadır. Politik ekonomi, bir ulusun ne büyüklükte ihracat yaptığını pek de umursamaz; köylülerin veya işçilerin masasından ekmeğin eksik olmadığından emin olmak ister. Sarayların olduğu kadar barakaların da kapısını tek tek çalar ve zengine olduğu kadar yoksula da sorar: Gereklilikleriniz ve lüksleriniz bakımından ihtiyaçlarınız ne ölçüde karşılanıyor?

Ve her bir ulusun onda dokuzunun en temel ihtiyaçlarının karşılanmadığını öğrendiğinde, kendisine bir fizyologun bir bitki veya hayvan için soracağı soruyu sorar: "Herkesin ihtiyaçlarını en az gücü harcayarak gidermenin yolları nedir? Bir toplum her bir bireye ve sonucunda herkese mümkün olan en büyük tatmini nasıl garanti edebilir?" Ekonomik bilim işte bu yönde evrilmektedir; bu kadar uzun bir süre zengin azınlığın yararına yorumlanan bir olgu olduktan sonra kelimenin gerçek anlamıyla insan toplumlarının fizyolojisini ele alan bir bilim olma yolundadır.

Bütünsel olarak ele alındığında bilgiye karşı yeni bir bakış açısı, yeni bir felsefe oluşurken, şu an hüküm sürenden çok daha farklı bir toplum kavramının da şekillenmekte olduğunu gözlemleyebiliriz. Anarşi adı altında toplumun geçmişteki ve şimdiki yaşamının yeni bir yorumlaması, aynı zamanda geleceğe dair bir öngörü de sunarak, doğal bilimlerin yukarıda yer alan yorumuna benzer şekilde oluşmaktadır. Bu nedenle Anarşi, bu yeni felsefenin yapı taşlarından biri olarak görünür ve Anarşistler bu nedenle günümüzün en büyük düşünürleri ve şairleriyle iletişim halindedir.

Aslında insan zihni, her biri kendi hakimiyetini kurmaya çalışan papazların, askeri liderlerin ve yargıçların ve bu hakimiyeti sürdürmeleri için para ödenen bilim insanlarının fikirlerinden özgürleşebildiği ölçüde, bu hakimiyet kurma peşindeki azınlıklara artık hiç yer olmayan bir toplum kavramı ortaya çıkacaktır. Bu toplum, daha önceki nesillerin çalışmasıyla elde edilen toplumsal sermayeye sahip olur, bu sermayeyi herkesin çıkarına kullanmak üzere yapılanır ve yönetici azınlıkların gücünü yeniden oluşturmadan kurulur. Merkezinde sonsuz çeşitlilikte kapasite, eğilim ve bireysel enerji barındırır; hiçbirini dışarıda bırakmaz.

Mücadele ve rekabeti körükler çünkü hepimiz biliyoruz ki yasal otoritelerin ağırlığının tek bir tarafı desteklemediği dönemler, insan dehasının en yüksek noktasına ulaştığı ve en yüce amaçlarına ulaştığı dönemlerdi. Geçmişte elde edilen zenginliğe her bir üyesinin eşit haklarla ulaşmasını ilan ederek sömüren ve sömürülen, yönetilen ve yöneten, baskılayan ve baskı altına alınan arasındaki ayrımı kaldırır ve tüm bunların ortasında uyum içeren belli bir bağdaşırlık kurmayı amaçlar; bunu toplumun tüm üyelerini sözde toplumu temsil eden kurgulanmış bir otoriteye boyun eğdirmeye çalışarak veya tekbiçimlik yaratarak değil, her bireyi özgür bir girişim, özgür eylem, özgür ilişkiler geliştirmeye heveslendirerek yapmaya çalışır.

Bireyselliğin eksiksiz gelişimini, her yönden, mümkün olan her düzeyde ve her amaca uygun olarak, gönüllü bir işbirliği içinde gerçekleşen gelişimle birleştirerek sağlamayı amaçlar; bu işbirlikleri kendi içlerinde sürekliliği barındırırlar ve herkesin ortak amacına en iyi cevap verecek şekilde hiç durmadan değişir ve uyarlanırlar.

Bu toplumda yasalarla dokunulmaz kılınan kurulu düzen artık geçersizdir; bu toplum çeşitli güçler ve her türlü etki arasında her daim değişen ve dönüşen, kendi yolunu izleyen bir denge içindeki uyumu arar. Bu güçler ilerlemeye, aydınlık gün ışığında gelişmenin özgürlüğüne ve birbirine rakip olmaya doğru çıktıkları yolda yararlı olacak enerjileri desteklerler.

Bu toplum kavramı ve ideali kesinlikle yeni bir şey değildir. Tam tersine, klanlar, köy toplumları, loncalar ve hatta Orta Çağ'ın şehir topluluklarının ilk evreleri gibi popüler kurumların tarihine bakarsak, bu fikre göre bir toplum oluşturma eğilimini görürüz fakat hüküm süren azınlıklar

bu eğilimi her daim yok etmişlerdir. Tüm popüler akımlar o veya bu şekilde bu damgayı taşır ve Anabaptistler[1] ile onların dokuzuncu yüzyıldaki öncülerinin o dönem kullandıkları dini dilde aynı fikirlerin ifade edildiğini görürüz. Ne yazık ki son yüzyılın sonuna kadar bu ülkü teokratik bir ruhla lekelenmişti; toplumsal olguların gözlemlenmesiyle oluşan toplum kavramı onu aşağı çeken görüşlerden ancak günümüzde kurtulabilmektedir.

Her bireyin kendi iradesiyle hareket ettiği toplum ülküsü (bu bariz bir şekilde her toplumdan doğan toplumsal etkilerin bir sonucudur) aynı anda hem ekonomik, hem politik hem de ahlaki yönden günümüzde doğrulanmaktadır ve bu ideal komünizmin gerekliliğine dayanarak ortaya çıkmakta, modern toplumlarımıza şu anki üretimimizin toplumsal karakteri olarak dayatılmaktadır.

Gerçekten de bugün ekonomik kölelik var olduğu sürece özgürlükten bahsetmenin nafile olduğunun hepimiz farkındayız.

"Özgürlükten bahsetme - yoksulluk köleliktir!" sözü boş bir söz değildir; büyük işçi sınıfı kitlelerinin zihninde yer etmiştir; günümüz edebiyatındaki yerini almıştır; hatta başkalarının yoksulluğunun sırtından geçinenleri bile peşinden sürüklemiş, önceden insanları sömürmeye hakları olduğunu iddia edenlerin kibirlerini söküp almıştır.

Her iki yarımküreden milyonlarca Sosyalist, şu anki kapitalist düzenin uzun süre varlığını sürdüremeyeceği

1 Anabaptistler, Radikal Reform yanlısı Hristiyanlara verilen addır. Özellikle 16. yüzyıl Avrupa'sındaki Amişler, Hutteritler ve Mennonitler bu gruba girmektedir. Anabaptistler yüzük takmak, yemin etmek, devlet memuru olmak gibi Hristiyanlığın normal ögelerini reddederler. (Ç.n.)

konusunda hemfikirdir. Kapitalistlerin kendisi bile bu düzenin gitmesi gerektiğini hissetmekte ve bu düzeni eskiden sahip oldukları öz güvenle savunamamaktadırlar. Ellerinde kalan tek söylem, "Siz sanki daha iyisini buldunuz!" olmuştur. Ancak ne günümüz mülkiyet haklarının ölümcül sonuçlarını inkar edebiliyorlar ne de kendi mülkiyet haklarını savunabiliyorlar. Eylem özgürlükleri ellerinde olduğu sürece bu haklarını uygulayacaklar ancak bunu bir fikre dayandırmadan yapacaklar. Bu artık bariz.

Örneğin Paris şehrini ele alalım; bu şehir asırların yaratısı, bir ulusun dehasının ürünü, yirmi, belki otuz neslin çalışmasının meyvesi. Bu şehrin sakinlerinden bu şehri geliştirmek, arındırmak, beslemek, düşünce ve sanatın merkezi haline getirmek için her gün çalışan birine, bu zenginliği yaratan birine, Paris'in sokaklarını süsleyen ve onlara değer katan bizler olmadan bir hiç sayılan sarayların sadece yasal sahiplerine ait olduğunu nasıl söyleyebiliriz?

Bu yalan, halkı eğitenlerin becerisiyle bir süre korunabilir. Mücadele veren işçiler bu konu hakkında düşünmeyebilir fakat düşünen azınlık sorgulamaya başlayıp bunu herkese yaydığı andan itibaren sonuçtan şüphe etmeye gerek kalmaz. Popüler görüş şöyle cevap verecektir: "Bu zenginliklere sömürme aracılığıyla sahipler!"

Aynı şekilde üzerinde yaşadığı toprağın her bir karışının tarihini anlatabilecek bir köylüyü, bu toprağın onun yasal sahibi olan burjuvaya veya toprak sahibine ait olduğuna nasıl inandırabilirsiniz? Her şeyden öte, bir insanı Bay Bilmem kimin bir parça toprak sahibi olmasının ve ona komşu olan birçok köylünün de bu toprağı sadece ekip biçmesinin doğru olduğuna nasıl inandırabilirsiniz?

Ve son olarak bir fabrikada ve bir madende çalışan bir işçiyi fabrikanın veya madenin o anki sahiplerine hak hukukla ait olduğuna nasıl inandırabilirsiniz? Hele ki bu işçi büyük ticari ve endüstriyel karların elde edildiği Panama skandallarını, rüşveti, Fransız, Türk veya diğer demiryollarını, Devlet'in yağmalandığını, yasal yolsuzlukları ayan beyan görüyorken onu buna nasıl ikna edebilirsiniz?

Aslında kitleler ekonomistlerin sömürülenlerin haklarını korumak yerine sömürenlerin haklarını geçerli kılmak için öğrettiği safsatalara asla inanmadılar! Sefalet altında ezilen ve güç sahibi sınıflardan hiçbir destek bulamayan köylüler ve işçiler zaman zaman hakları için başkaldırsalar da ipin ucunu bıraktılar. Eğer işçilerin, sermayenin herkesin bölüşebileceği bir zenginliğe dönüştürülerek herkesin kişisel yararına olacak hale geleceğine dair bir inançları varsa da bu yanılsama diğer birçoğu gibi yok olmaktadır. İşçiler, haklarının elinden alındığını algıladılar ve eğer patronlarından kendi çabalarıyla yarattıkları bu zenginlikten küçük bir parça dahi olsa almak için mücadele etmezlerse veya onlara başkaldırmazlarsa, bir arpa boyu yol alamayacaklarını anladılar. Bu küçük parçayı almak için bile Sömürgeci, Asilzade veya Cumhuriyetçi kurşunlarına dizilmekle beraber açlığa mahkum olma ve hapse düşme tehlikesiyle yüzleşmek zorundalar.

Ancak gün geçtikçe şu anki sistemin çok daha kötü bir yanı daha da ayyuka çıkmakta; toprak, barınma, yiyecek ve ekipman gibi yaşamak ve üretmek için gerekli olan şeylerin azınlığın tekelinde olmasına dayanan özel mülkiyet sisteminde, herkese refah sağlayacak gerekliliklerin üretilmesi her geçen gün engellenmektedir. İşçi zaten şu anki teknik gücümüzün herkese refah sağlayabileceğini içinde bir

yerde hisseder ancak aynı zamanda kapitalist sistemin ve Devlet'in herkesin refahına giden yola her gün taş koyduğunun da farkındadır.

Materyal zenginliği güvence altına alacak kadar çok üretim yapmak şöyle dursun, yeteri kadar bile üretim yapmıyoruz. Bir köylü endüstriyel haydutların ve yargıçlar ile polislerin etrafına bir koruma kalkanı ördüğü Panama meselesine dahil olanların[2] park ve bahçeleriyle ilgilendiği ve bu bahçeleri bir topan kuru ekmeği erik şarabıyla yutmaya çalışan köylülerin boğazını doyuracak bollukta ekinlerle doldurmanın hayalini kurduğu zaman bu gerçeği anlar.

Haftada üç gün işsiz bırakılan madenci, çıkarabileceği ve birçok yoksul ailenin ısınmasına yarayacak tonlarca kömürü düşünür.

Fabrikası kapanan ve iş bulma umuduyla sokakları arşınlayan işçi, kendisi gibi bir kenara atılmış tuğlaları görür ve Paris'in hijyenik koşullardan uzak, derme çatma barınaklarda yaşayan beşte birlik nüfusunu düşünür; ayakkabı zanaatkarlarının işlerinin başlarından aşkın olmasından şikayet ettiklerini duyar ve giyecek bir çift ayakkabısı dahi olmayanları düşünür.

Kısacası aşırı üretim hakkında makaleler yazıp duran ve her endüstriyel krizi aşırı üretime dayandıran ekonomistlere Fransa'nın hangi ürünü nüfusunun tamamının ihtiyacını gidermek için gerekli olan miktardan fazla ürettiği sorulsa, cevapsız kalacaklardır. Bu ürün mısır olamaz çünkü mısır ithal edilmek zorunda. Şarap da olamaz çünkü

2 Üçüncü cumhuriyet döneminde meydana gelen ve Panama Kanalı'nın yapımı sırasında pek çok politikacının karıştığı, yaklaşık bir milyar frankın söz konusu olduğu on dokuzuncu yüzyılın en büyük skandalı. (Ç.n.)

köylüler çok az şarap tüketir ve normal şarap yerine erik şarabı yaparlar ve kasabalarda yaşayanlar sulandırılmış şarapla yetinmek zorundadır. Bu ürün elbette ev de olamaz çünkü milyonlarca insan bir veya iki penceresi olan, sefalet içindeki barakalarda yaşamaktadır. Hatta iyi veya kötü kitapların bile gereğinden fazla üretildiğini söyleyemeyiz çünkü kırsal kesimde kitap hala bir lükstür. Sadece tek bir şey ihtiyaç duyulandan fazla üretilmektedir; o da paraya doymayan bireydir fakat politik ekonomistlerin derslerinde bu ticari üründen bahsedilmez; halbuki bu bireyler, kendilerini en yüksek fiyatı verene satmaya her daim hazır oldukları için bir ticari malın tüm özelliklerini taşımaktadırlar.

Günümüz ekonomik sisteminin özü, işçinin kendi ürettiği refahın tadını asla çıkaramayacak olması ve onun sırtından geçinenlerin sayısının her geçen gün artacak olmasıdır. Bir ülke endüstriyel olarak ne kadar gelişirse, nüfusu da o kadar artar. Kaçınılmaz olarak endüstri ve irade, herkesin ihtiyaçlarını gidermeye değil, bir avuç azınlığa en yüksek karı getirmeye doğru yönlendirilecektir. Böylece azınlığın refahı, çoğunluğun yoksulluğuna dayalı olacaktır ve çoğunluğun kısıtlı koşulları ne pahasına olursa olsun, olduğu gibi korunmak zorunda olacaktır.

Bizim ekonomik sistemimizin bu özellikleri, bu sistemin özüdür. Bunlar olmadan bu sistem var olamaz çünkü kim iş gücünü, açlıkla tehdit edilmediği sürece getirisinden daha azına satmaya razı olur ki?

Ve sistemin bu vazgeçilmez özellikleri, aynı zamanda bu sistemin bir gün sonunu getirecek olan ayıbıdır.

İngiltere ve Fransa, onların teknik gelişimini yakalayamamış ülkelerin içinde endüstrinin öncüleri oldukları sürece ve bu iki ülkenin komşuları onların yününü, pamuk

ürünlerini, ipeklerini, demir ve makinelerini, lüks ticari mallarını zengin edecek meblağlarda aldıkları sürece, işçi de bir gün giderek büyüyen bu pastadan bir dilim alacağına dair umudunu koruyabilir. Fakat bu koşullar yok olmaktadır. Otuz yıl öncesinin geride kalmış ulusları da pamuk ürünleri, yünler, ipekler, makineler ve lüks ticari mallar üretir hale gelmektedirler. Hatta endüstrinin belli kollarında başı çekmektedirler ve sadece ticaretin öncüleriyle rekabet edip deniz aşırı ülkelere satış yapmakla kalmıyorlar, aynı zamanda kendi ülkelerindeki öncülerle de rekabet halindeler. Almanya, İsviçre, İtalya, Amerika, Rusya ve Japonya birkaç yıl içinde büyük endüstriyel ülkeler haline gelmişlerdir. Meksika, Hint Adaları ve hatta Sırbistan da bu yolda ilerlemektedir ve Çin, dünya piyasası için üretim alanında Japonya'yı taklit etmeye başladığında neler olacak kim bilir?

Bunun sonucunda sıklığı ve süresi devamlı artan endüstriyel krizler, birçok endüstride kronik bir hal almıştır. Buna benzer olarak Doğu ve Afrika pazarları için verilen savaşlar da birçok yıldır varlığını sürdürmektedir; Avrupa devletleri üzerinde savaşın kılıcı parlamayalı yirmi beş yıl olmuştur. Savaş çıkmamasının en büyük sebebi, Devletler'in giderek borçlanmasını avantajlı bulan etkili finansörlerdir. Ancak para, savaşı kışkırtmada çıkar sağlayabilir hale gelir gelmez, insan kitleleri birbiriyle çarpıştırılacaktır ve dünyanın söz sahibi finansörlerinin meselelerini çözmek için birbirini doğrayacaktır.

Bu ekonomik sistemde her şey birbirine bağlıdır ve her şeyi bizi kaçınılmaz olarak içinde yaşadığımız endüstriyel ve ticari sistemin ağına düşürmeye meyillidir. Ancak bu böyle yüzlerce yıl daha devam etmeyecektir, hatta bu

düzenin sayılı yılları kalmıştır. Bu artık sadece bir an meselesidir ve bizim yapacağımız canlı bir atağa bağlıdır! Tembeller tarih yazmaz, tarihin ceremesini çekerler.

Bu kadar güçlü azınlıklar bu nedenle medeni ulusların merkezinde yapılanmakta ve seslerini yükselterek daha önceki nesillerin çalışmasıyla elde edilen zenginlikten paylarını talep etmektedir. Bu zorlayıcı birliklerin ve zengin ve güçlülerin en sevdiği silah olan baskının sloganı olan toprağın, madenlerin, fabrikaların, evlerin ve ulaşım araçlarının ortak sahipliği, bu isyan ruhunu bastırmada artık hiçbir işe yaramaz. Milyonlarca işçi toprak ve fabrikaları bu tekelcilerin elinden zorla almak için ayaklanmıyorsa emin olun ki bunu istemediklerinden değil. Onlar sadece uygun zamanı kolluyorlar, 1848 yılındaki gibi bir şans edinmeyi, güncel ekonomik sistemi uluslararası bir hareketi arkalarına alarak yıkabilecekleri anı bekliyorlar.

Bu an çok uzak değil çünkü özellikle uluslararası hareket 1872 yılında durdurulduğundan beri en ateşli savunucularının bile farkında olmadığı kadar büyük bir ilerleme kaydedildi. Bu ilerleme fikirlerle, düşüncelerle, aralıksız iletişimle sağlandı. Fransız, İngiliz, İtalyan ve Alman vasıl erklerinin büyük rakipler olduğu doğru ve şu an bu erkler ulusları savaşlara sürükleyebilirler. Yine de Fransa'da Komünist ve Sosyalist devrim gerçekleştiğinde Fransa'nın Almanlar, İtalyanlar ve İngilizler de dahil olmak üzere dünyanın geri kalanının sempatisini kazanacağından şüpheniz olmasın. Bu devrime sanıldığından daha yakın olan Almanya bu devrimin ne yazık ki radikal olacak bayrağını diktiğinde, bugün yaşanan gibi bir yükseliş döneminde ve gençliğin ateşiyle devrimin kucağına atladığında, Ren nehrinin bu tarafında devrimcilerin cesaretini sevdiği kadar varsıl

erklerin kibrinden nefret eden bir ulusun sempatisini ve desteğini bulacaktır.

Bugüne kadar bu devrimin gerçekleşmesini farklı sebepler engelledi. Büyük bir Avrupa savaşı olasılığı şüphesiz bu sebeplerinden biridir. Ancak sizlerin dikkatini çekmek istediğim ve daha derin köklere sahip bir neden daha var. Bugün sosyalistler arasında bu dersin başında bilimde genel olarak gerçekleştiğinden bahsettiğim gibi bir fikir dönüşümü yaşanmaktadır. Ve sosyalistlerin toplumun arzu ettikleri yapılanmasıyla ilgili kendi içlerinde barındırdıkları belirsizlik, enerjilerini bir noktaya kadar işlevsiz kılmaktadır.

Başlangıçta, 1940 yıllarında Sosyalizm, Komünizm gibi sunuldu; tek ve bölünemez bir devlet, ekonomik uygulamalarıyla ise devletsel ve köktenci bir diktatörlük. Dindar ve özgür düşünceli sosyalistler bile ekonomik ilişkileri işçinin avantajına göre düzenlediği sürece güçlü bir emperyalist devlete dahi boyun eğmeye hazırdı.

O dönemden beri özellikle Latin ve İngiliz halkları arasında temel bir devrim yaşandı. Devletsel Komünizm de tıpkı teokratik Komünizm gibi işçi açısından tiksindiricidir. Ve bu tiksinti, Uluslararası Komünist Parti'de Kolektivizm[3] denen yeni bir kavram veya öğretinin doğmasına sebep olmuştur. Bu öğreti ilk başlarda (yaşamak için gerekli olan şeylerin değil) üretim araçlarının kolektif mülkiyetinin ve her bir grubun üyelerinin istediği şekilde, ister topluca ister bireysel ücret ödeme yöntemini kabul etme hakkının altını çizmiştir. Ancak zaman geçtikçe bu sistem komünist ve bireysel yevmiye ödeme arasında bir tür fedakarlık

3 Kolektivizm insanların birçok alanda birbirine bağlı ve bağımlı olduğu düşünülen bir sistemdir. (Ç.n.)

yapmaya dönüşmüştür. Bugün Kolektivistler üretime ait olan her şeyin ortak mülk haline gelmesini istemektedirler ancak herkesin üretim sürecinde geçirdikleri saat kadar bireysel çalışma çekleriyle ödeme alması gerektiğini söylerler. Bu çekler Sosyalist dükkanlarda ticari ürünleri maliyetine almalarına yarayacaktır.

Ancak bu fikri ayrıntılı bir şekilde ele alırsanız özünün, arkadaşlarımızdan birinin özetlediği üzere, şuna indirgendiğini göreceksiniz;

Üretim ve eğitim araçlarına sahip olunmasıyla kısmi Komünizm. Bireyler ve gruplar arasında yiyecek, barınma ve giyim mücadelesi. Sanat ve düşünce eserlerinde bireysellik. Çocuklar, engelliler ve yaşlılar için devlet Sosyalist Devlet yardımı.

Tek bir cümleyle özetleyecek olursak; varolma araçları için hayırseverlikle şiddeti azaltılan bir mücadele. Hristiyan deyişlerinden, 'Sonrasında iyileşebilmek için yaralan!' sözü burada da geçerli. Bu durumda sizin mücadeleye terk edilmesi gereken bir insan mı, yoksa devletin yardım eli uzatması gereken bir insan mı olduğunuz sorusu her daim tartışmaya açık.

Yevmiye fikri sizlerin de bildiği gibi eski bir fikir. Robert Owen'a[4] kadar uzanıyor, Proudhon[5] 1848 yılında bu fikri tevdi etti, Marksistler de bugünün 'Bilimsel Sosyalizmi' haline getirdi.

4 Robert Owen (1771 - 1858) Galli reformcu ve sosyalist. (Ç.n.)

5 Pierre-Joseph Proudhon (1809 - 1865) Fransız ekonomist ve düşünür. Kendisini anarşist olarak adlandıran ilk kişidir ve ilk anarşist düşünür olarak nitelenir. (Ç.n.)

Ancak bu sistemin kitlelerin aklına pek de yatmadığını belirtmemiz gerekir; kitleler sanki bu fikrin imkansızlığının yanı sıra eksi yönlerini de öngörmüş gibidir. İlk olarak herhangi bir işe biçilen çalışma süresi, ortaya konan işin toplumsal faydası için bir ölçü sunmaz ve Adam Smith'den Marx'a kadar ekonomistlerin yalnızca üretim maliyetini temel almaya çalıştıkları değer teorileri, değer sorununu hiçbir şekilde çözmemiştir. Bir alışveriş olduğu an bir ürünün değeri karmaşık bir nitelik edinir ve aynı zamanda bazı ekonomistlerin daha önce söyledikleri gibi sadece bireye değil, toplumun ihtiyaçlarını gidermede sağladığı tatmin derecesine bağlı hale gelir. Değer, *toplumsal* bir gerçektir. Bir *alışverişin* sonucu olduğu için de çift taraflıdır; bir taraf çalışma, diğer taraf ise ihtiyacın giderilmesidir ve bunların her ikisi de açıkça bireysel değil, toplumsal yönüyle değerlendirilir.

Diğer yandan günümüz ekonomik sisteminin kötü yanlarını analiz ettiğimizde, işçinin de çok iyi bildiği gibi bu kötülüklerinin özünün, işçinin çalışma gücünü *satmak zorunda olmasında* yattığını görürüz. İşçi, bir sonraki gün için birikim yapamadığı için ve devlet işçinin çalışma gücünü kimseye satmadan kullanmasını engellediği için çalışmasından elde edebileceği faydalardan mahrum kalır; üretiminin büyük kısmını işverenine kaptırır; özgürlüğünden bile vazgeçer; üretmek üzere olduğu şey ve üretim süreci hakkındaki faydalı fikirlerini dile getirme hakkını dahi bir kenara bırakır.

Böylece sermaye artı değer üretme kapasitesiyle değil, işçinin iş gücünü satmak zorunda kaldığı durumla döner; iş gücünü satan kişi daha en başından gücünün üretebildiği kadarını *alamayacağından,* çıkarlarının korunmayacağından ve satıcıya karşı daha aşağı bir konumda olacağından

emindir. Kapitalist insan, bu şartlar sağlanmadan iş gücünü almayı aklından dahi geçirmeyecektir, bu da sistemi değiştirmek için sisteme temelinden saldırılması gerektiğini bir kez daha kanıtlar; bu saldırı ortaya çıkış nedeni olan satış ve alışa düzenlenmelidir, bunun bir etkisi olan Kapitalizm'e değil.

İşçiler bu gerçeğe dair belli belirsiz bir içgüdüye sahiplerdir ve işçilerin ürünlerin dağıtılmasında Toplumsal Devrim başlamadığı, herkese barınma, yiyecek ve giyim gibi hayatın gerekliliklerini sağlayacağına dair güvence vermediği sürece hiçbir şey yapılamayacağını söylediklerini giderek daha sık duyuyoruz. Ve güçlü üretim araçlarının elimize geçmesiyle bunu sağlamanın gayet mümkün olduğunu da biliyoruz.

İşçiler yevmiyeyle ödeme aldığı sürece iş güçlerini ister bir kişiye ister Devlet'e satsınlar, kaçınılmaz olarak köle olacaklar ya da onlara boyun eğmek zorunda kalacaklar. Yaygın düşünce yapısında, insan zihninden geçen binlerce fikrin özetinde, iş gücünü alan ve çalışmayı gözeten taraf Devlet olsa dahi korkunç bir tiranlığın hala devam edeceğine dair bir görüş vardır. Halk adamı, soyut şeyler üzerinde kafa yormaz, o elle tutulur kavramlarla düşünür bu nedenle de soyut bir kavram olan Devlet'in kendi fabrika ve atölye çalışma arkadaşlarının arasından seçilen sayısız memurdan oluşacağını tasavvur eder ve bu insanlara ne kadar önem atfedileceğini de bilir; bugünün kusursuz yoldaşları, yarının katlanılmaz öncüleri haline gelebilir. Halbuki halk adamının aradığı şey, bugünün kötülüklerini yeni kötülükler yaratmadan ortadan kaldıracak bir toplumsal yapılanmadır.

Kolektivizm işte bu nedenle Komünizm'e dönüş yapan kitleler arasında yer edinememiştir; dönüş yapılan bu

Komünizm Jakoben teokrasiden ve 1940 Yılları'nın otoriter tutumundan giderek arındırılmış, Özgür Komünizm'e, Anarşi'ye dönüşmüştür.

Dahası, yüzyılın bu çeyreğinde Avrupa Sosyalist hareketinde gördüklerimizi hatırladığımızda modern sosyalizmin Özgür Komünizm'e doğru bir adım atmak zorunda olduğuna inanmadan edemiyorum; bu adım atılmadığı sürece, halkın zihninde yer etmiş olan biraz önce bahsettiğim belirsizlik *Sosyalist* propagandanın çabalarını boşa çıkaracaktır.

Sosyalistler, koşulların zorlamasıyla Toplumsal Devrim' in ilk eyleminin toplumun tüm üyelerinin materyal varoluşunu garanti altına almak zorunda olduğunu fark etmek mecburiyetinde kaldılar diye düşünüyorum.

Fakat aynı zamanda bir adım daha atmaları gerekmektedir. Bu garantinin Devlet'ten değil, Devlet'ten bağımsız olarak ve Devlet'in hiçbir müdahelesi olmadan sağlanması gerektiğinin farkında varmak zorundalar.

Bu konuyu ele alan kişiler şu konuda fikir birliğine varmışlardır; elde edilen tüm zenginliği ele geçiren bir toplum, günde dört veya beş saatlik etkili bir çalışmayla üretim açısından herkesin refahını özgürce sağlayabilir. Eğer herkes çocukluktan itibaren yediği ekmeğin, içinde yaşadığı evin, okuduğu kitabın nereden geldiğini öğrenirse ve üretimin herhangi bir alanında zihinsel bir çalışmayı tamamlamaya alışırsa, toplum bu görevi kolaylıkla yerine getirebilir; geleceğin bize sağlayacağı üretim kolaylığından bahsetmiyorum bile.

Aslında medeni bir toplumun herkes elini taşın altına koyarsa az bir çalışmayla neler üretebileceğini ve bugün söz konusu olmayan nasıl büyük işlerin başarılabileceğini

anlamamız için bugün yapılan korkunç israfa bakmamız yeterlidir. Ne yazık ki politik ekonomi denen gerçeküstü kavram, aslında özü olması gereken şeyi, yani çalışmanın ekonomisini asla dert edinmemiştir.

Bugünün makineleri ve aletleriyle donanmış komünist bir toplumda zenginliği sağlamanın mümkün olduğuna dair hiçbir şüphe yoktur. Sadece insanın eylemlerinin devlet kontrolüne tabii olmadığı durumlarda bir toplumun var olup olamayacağı, refaha ulaşmak için Avrupa toplumlarının bu yüzyılda yaptığı birçok fedakarlık sonucunda elde ettiği kişisel özgürlükten feragat etmesinin gerekli olup olmayacağı söz konusu olduğunda şüphe oluşmaktadır. Bir grup Sosyalist, Devlet'in mabedinde bu kişisel özgürlüğü kurban etmeden böyle bir sonucun elde edilemeyeceğine inanmaktadır. Bizim de ait olduğumuz başka bir grup ise tam tersine, ancak bireyin eksiksiz özgürlüğünün Devlet'i fethederek ortadan onu kaldırmasıyla, özgür iradeyle, birlik duygusuyla ve mutlak özgür federasyonla Komünizm'e ulaşabileceğimize inanmaktadır; bu da toplumsal mirasımıza ve tüm ürünlerin ortak üretimine hepimizin sahip olması demektir.

İşte bu, diğer tüm soruları geride bırakan sorudur ve Sosyalizm, tüm çabalarının tehlikeye girmesi ve tüm gelişiminin durması pahasına bile olsa bunu çözmek zorundadır.

Bu nedenle gelin bu soruyu hak ettiği tüm dikkati vererek ele alalım.

Her bir Sosyalist geçmişteki düşüncelerine dönüp bir bakarsa, kapitalist sistemi ve toprak ve sermayenin özel mülkiyetini ortadan kaldırmanın bir gereklilik haline geldiği fikrini ilk kez duyduğunda zihninde beliren önyargıları hatırlayacaktır.

Bugün Devlet'i, devletin yasalarını, tüm yönetim sistemini, devletçiliği ve merkezi sistemi ortadan kaldırmanın tarihsel bir gereklilik haline geldiği fikrini duyan, birini ortadan kaldırmanın diğerini ortadan kaldırmadan mümkün olmadığını fark eden kişilerde de aynı hisler uyanmaktadır. Kilise ve Devlet tarafından kendi çıkarlarını korumak adına oluşturulmuş eğitim sistemimizin tümü bu fikre karşıdır.

Peki onlar karşı oldukları için bu fikir daha mı az gerçektir? Ve kendi özgürlüğümüzü feda ederek edindiğimiz önyargılarla Devlet'e olan inancımızın hala varlığını sürdürmesine izin mi vermeliyiz?

Bugünkü amacım Devlet'i eleştirmek değil. Bu zaten tekrar tekrar yapıldı ve Devlet'in oynadığı tarihi rolü ele almayı başka bir derse bırakmak zorundayım. Bu konuda birkaç genel ifadede bulunmak yeterli olacaktır.

İlk olarak, insan varoluşunun başlangıcından beri toplumlar halinde yaşadı ve Devlet bu toplumsal yaşam şekillerinden sadece biridir. Avrupa toplumları söz konusu olduğunda oldukça da yeni bir yaşam şeklidir. İlk devletler kurulmadan önce insanlar binlerce yıl yaşadılar; Yunanistan ve Roma, Makedonya ve Roma İmparatorluğu kurulmadan önce yüzyıllar boyunca varlığını sürdürdü ve biz modern Avrupalıların merkezi devletlerinin geçmişi on altıncı yüzyıla dayanır. Özgür Orta Çağ komünleri tamamen yenildikten sonra asker, yargı, toprak sahibi ve kapitalist otorite arasındaki bizim bugün 'Devlet' dediğimiz, birbirlerini karşılıklı olarak güvence altına alan şirket tam anlamıyla kuruldu.

On altıncı yüzyılda yerel bağımsızlık, özgür birlik ve yapılanma, egemen gruplar arasında tüm seviyelerde birlik

sağlanmasına ölümcül bir darbe indirilerek tüm bu işlevler Devlet'in eline geçti. Kilise ve Asillerin yeni yeni ortaya çıkan gücü arasındaki işbirliği, ancak o zaman dokuzuncu yüzyıldan on beşinci yüzyıla kadar varlığını sürdürmüş olan ve Avrupa'da özelliklerini bugünlerde ne yazık ki çok az okunan iki tarihçi Sismondi ve Augustin Thierry'nin çok iyi anladığı Orta Çağ'ın özgür şehirlerini ortaya çıkaran dönemi yaratmış olan federasyon prensibine bir son verebildi.

Bizler toprak sahibi, papaz, tüccar, yargıç, asker ve kralın işbirliğinin hükümdarlığını dayandırdığı araçları gayet iyi biliyoruz. Bunu tüm özgür birlikleri ortadan kaldırarak yaptılar; köy toplumları, esnaf birlikleri, ticaret sendikaları, dernekler ve Orta Çağ şehirleri. Bunu toplulukların topraklarına konarak ve esnaf birliklerinin zenginliklerine el koyarak yaptılar; halk arasında her türlü özgür anlaşmayı kati ve acımasız bir şekilde yasaklayarak yaptılar. Kilise ve Devlet, egemenliklerini kan dökerek, giyotinle, kılıçla ve ateşle kurdular ve o andan itibaren kendi aralarında dolaysız bir birliğe artık sahip olmayan düzensiz bir 'vatandaş' yığının üzerinde hakimiyet kurdular.

Bizler, Orta Çağ boyunca zanaatkarlar ve toprağı işleyenlerin özgürce sahip olduğu birlik olma hakkına giden ilk adımları ancak şu son otuz veya kırk yıldır mücadeleyle ve isyanla atarak bu hakkı yeniden elde etmeye başladık.

Ve şimdi bile Avrupa aktif ve düşünen bir varlığın yaşamını oluşturan endüstri, ticaret, bilim, sanat, edebiyat, sömürü, sömürülmeye direniş, eğlence, bilimsel çalışmalar, tatmin ve özveri gibi alanlarda öğrenmek ve bu alanları öğretmek isteyen binlerce gönüllü birlikle doldu. Bu toplulukların politik, ekonomik, sanatsal ve entelektüel her köşede mantar gibi bittiğini görüyoruz. Bazılarının ömrü kelebek

kadar oluyor, bazıları ise on yıllarca varlığını koruyor ve hepsi de kendi çevrelerinin, dallarının veya bölümlerinin bağımsızlığını korumak için mücadele ederken bir yandan da ulusun kendi içinde olduğu kadar sınırların ötesinde de birleşmesi, birlik kurması için çabalıyor; medeni halkın tüm yaşamını birbiri içine geçmiş bir ağ gibi örmek için uğraşıyor. Sayıları binleri buluyor ve milyonlarca destekçileri var; buna rağmen Kilise ve Devlet'in bu birliklerin yalnızca birkaçına, gerçekten çok azına tahammül edebilmesinin üzerinden elli yıldan az bir süre geçti.

Bu topluluklar Devlet'in işlevsel olduğu neredeyse her yerde oluşmaya başladı ve merkezi Devlet'in eylemlerinin yerini gönüllülerin özgür eylemlerinin alması için mücadele ediyorlar. İngiltere'de hırsızlığa karşı sigorta şirketlerinin kurulduğunu görüyoruz; Devlet'in ezmek için uğraştığı ve böylece asıl amaçları Devlet'ten kurtulmakken onları egemenliğin bir aracı haline getirdiği kıyı ve kara savunması için topluluklar kurulmakta. Kilise ya da Devlet olmasaydı, bağımsız topluluklar çoktan geniş eğitim alanını ele geçirmiş olurlardı. Ve tüm zorluklara rağmen bu alanı da işgal etmeye ve etkilerini hissettirmeye başladılar.

Egemenliğini korumak için her aracı kullanan Devlet'e rağmen ve Devlet'e karşı bu alanda kaydedilen gelişmeyi gördüğümüzde, gönüllü toplulukların her şeyi işgal edip ve gelişmelerinin önündeki tek engelin Devlet olduğunu anladığımızda, modern toplumda güçlü bir eğilimin, gizli bir gücün yattığını da fark etmek zorundayız. Ve kendimize şu soruyu sorarız: Beş, on veya yirmi yıl sonra işçiler isyanlarıyla toprak sahipleri, bankerler, papazlar, yargıçlar ve askerlerin bu güvence şirketini devirebilirse, halk birkaç aylığına dahi olsa kendi kaderinin efendisi haline gelip

yarattığı ve hakkı olan zenginliğe ulaşabilirse, bu kan emici Devlet'i tekrar yapılandırmaya gerçekten başlar mı? Bu işçiler bunun yerine basit olandan karmaşık olana evrilmek yerine, her bir yerel yönetimin karşılıklı işbirliğiyle sonsuz çeşitlilikteki sürekli değişen ihtiyaçlarını karşılamaya, bu zenginliklerin kendi ellerinde kalmasını güvence altına almaya, birbirlerinin hayatlarını karşılıklı korumaya ve yaşamak için gerekli olan neyse onu üretmeye çalışmayacaklar mıdır?

Bu yüzyılın hakim eğilimi olan yönetimin yerelleşmesini, yerinden yönetimi ve özgür işbirliğini mi benimseyecekler yoksa bu eğilime karşı gelip yıkılmış otoriteyi yeniden kurmaya mı çalışacaklar?

Eğitimli ve Fourier'in küçümsemeyle dile getirdiği gibi 'medeni' insanlar, halkın yargıçsız, polissiz veya gardiyansız kaldığı günler geleceğini düşündüklerinde bile titrerler.

Fakat açık konuşmak gerekirse, bu konumdaki kişilere sizlere kural kitaplarında söylendiği kadar ihtiyacınız var mı gerçekten? Şunu da unutmamak gerekir ki bu kitapları kendilerinden önce neler yazıldığını genellikle gayet iyi bilen ancak halkı ve gündelik yaşamı göz ardı eden bilim insanları yazmıştır.

Eğer sadece polislerin kol gezdiği Paris sokaklarında değil de nadiren biriyle karşılaştığımız kırsal kesimde de korkmadan yürüyebiliyorsak, bu güvenliği polise mi borçlu oluyoruz? Yoksa etrafta bizi soyacak veya öldürecek kimsenin olmamasına mı? Elbette üzerinde milyonlar taşıyan bir insandan bahsetmiyorum. Yakın zamanda gerçekleşen bir olayın da ortaya koyduğu gibi bu tarz kişiler genellikle onlarca polisin olduğu yerlerde soyulmayı tercih ediyorlar.

Ben haksız kazançla doldurduğu cüzdanını kaybetmekten korkan birinden değil, canını kaybetmekten korkan birinden bahsediyorum. Bu kişinin korkuları gerçek midir?

Hem tecrübelerimiz bize daha yeni Karın deşen Jack'in marifetlerini en etkin kuvvet olan Londra polisinin gözü önünde sergilediğini göstermedi mi? Bu adam, ancak kilise halkı peşine düşünce öldürmeyi bırakmadı mı?

Ve bizim diğer vatandaşlarla ilişki halinde olduğumuz günlük yaşantımızda topluma aykırı eylemlerin çoğalmasını engelleyen şeyin gerçekten de yargıçlar, gardiyanlar ve polis mi olduğunu düşünüyorsunuz? Yasalara tutkun olduğu için acımasız olan yargıç, savcı, muhbir, polis ajanı, Adliye'de yaşayıp herkesin işine burnunu sokan tüm bu insanlar topluma ahlaksızlığı daha da yaymıyor mu? Mahkeme kayıtlarını okuyun, görünenin ardına bakın, mahkeme salonlarının dışarıdaki görkeminin ötesini analiz edin, işte o zaman mideniz kalkacaktır.

Bir insandaki tüm irade ve gücü öldüren, duvarları arasında tüm dünyada işlenenden daha çok suçun işlendiği hapishaneler, her zaman suç üniversiteleri olmadı mı? Mahkeme salonu, bir acımasızlık okulu değil mi?

Devletin ve devlet organlarının ortadan kaldırılmasını istediğimizde, bize her zaman gerçekte olduğundan çok daha iyi olduğuna inandığımız insanların oluşturduğu bir toplum hayal ettiğimiz söylenir. Fakat hayır, binlerce kez hayır. Bizim tek isteğimiz insanların kurumlar aracılığıyla olduklarından daha kötü bir hale getirilmemesidir!

Önemli bir Alman hukukçu olan Ihering, yaşamı boyunca ortaya koyduğu bilimsel çalışmaları topladığı ve toplumda toplumsal yaşamı koruyan etmenleri incelediği bilimsel

bir eser yazdı. *Hukukta Amaç (Der Zweck im Rechte)* adlı bu eser, hak ettiği bir üne kavuştu.

Ihering bu eserinde bir toplumu korumak için gerekli iki etmeni de bilgelikle ele aldığı ayrıntılı bir plan çiziyor; bu etmenler ücrete tabi olma ve yasayla korunan farklı zorunluluk şekilleridir. Eserinin sonunda bir hukuk yazarından beklendiği üzere çok az önem atfettiği zorunlu olmayan iki etmene sadece iki paragraf ayırıyor; bunlar görev bilinci ve karşılıklı sempati etmenleridir.

İyi ama burada olan nedir? Ihering zorunlu etmenleri ele almaya devam ettikçe, bunların ne kadar yetersiz kaldığını fark etmiştir. Koca bir cildi bu etmenleri incelemeye ayırmıştır ancak sonucunda bu etmenlerin önemini azaltmıştır! Son iki paragrafı yazmaya, toplumun zorunlu olmayan etmenleri üzerinde düşünmeye başladığında bunların ne kadar büyük bir önem taşıdıklarını, ne kadar ağır bastıklarını anlamıştır ve bu iki paragrafla kalmayıp, kendisini gönüllü dizginleme ve karşılıklı yardımlaşmadan oluşan iki etmen üzerinde ilkinden daha da kalın bir cilt yazmak zorunda hissetmiştir. Fakat buna rağmen ikincisinin kişisel sempatiden kaynaklanan ancak çok küçük bir bölümünü ele alabilmiştir ve toplumsal kuruluşlardan doğan özgür işbirliğine neredeyse hiç değinmemiştir.

Madem öyle, okulda öğrendiğiniz formülü tekrarlamayı bırakın; bu konuya kafa yorun ve Ihering'in başına gelen şey sizin de başınıza gelecektir. Toplumda gönüllülük esasının yanında zorunluluğun ne kadar da önemsiz kaldığını fark edeceksiniz.

Diğer yandan, Bentham'ın uzun yıllar önce verdiği bir nasihate uyarak yasal zorunluluğun hem dolaylı hem

dolaysız ölümcül sonuçları üzerinde düşünmeye başladığınızda, Tolstoy gibi, bizim gibi, zorunluluğun uygulanmasından nefret etmeye ve toplumun toplum karşıtı eylemleri engellemek için daha başka binlerce araca sahip olduğunu söyleyemeye başlayacaksınız. Toplumda bugün bu araçları göz ardı ediyorsak, bunun sebebi Kilise ve Devlet tarafından eğitildiğimiz için korkaklığımız ve duygusuzluğumuzun bizim bu noktayı açıkça görmemizi engellemesidir. Bir çocuk bir hata yaptığında onu cezalandırmak kolaydır; bu tüm tartışmalara bir nokta koyar! Bir adamı asmak kolaydır, özellikle de cellat her bir idam için oldukça yüklü bir ücret alıyorsa ve bu da bizi bu suçların asıl sebebini düşünmekten alıkoyar.

Anarşistlerin gelecek günlerin hayalinde yaşayıp bugün olan bitenleri görmediği sık sık dile getirilir. Bizler bugün olan biteni gerçekten vuku bulduğu haliyle görüyoruz ve baltamızı elimize alıp bizi geride bırakan önyargı ormanına girmemizin sebebi de bunu görebilmemiz.

Hayaller aleminde yaşayıp insanı gerçekte olduğundan daha iyiymiş gibi hayal etmekten çok uzağız, insanları ve dünyayı olduğu haliyle görüyoruz ve bu nedenle insanın içinde, özünde iyi olanın otoritenin uygulanmasıyla kötüleştirildiğini, 'dengeli güçler' ve 'otoritelerin kontrolü' teorilerinin gücü elinde tutanların aslında küçümsedikleri 'yetkili insanların' halkın yönettiğine inanmalarını sağlamak için uydurduğu ikiyüzlü söylemlerden ibaret olduğunu söylüyoruz. Bu yöneticiler olmadan insanların birbirini yiyip bitireceğini düşünenlere, insanları gerçekten tanıdığımız için şöyle diyoruz: "Savaşta cepheye çağırılınca, 'Bana bir şey olursa tebaam ne yapar?' diye cevap veren kral gibi konuşuyorsunuz."

Eğer insanlar otorite hayranlarının bahsettiği gibi üstün varlıklar olsalardı, gözlerimizi gerçeğe kapatabilseydik ve gücü elinde tutanların yaptığı gibi hayaller ve sanrılar dünyasında yaşayabilseydik, belki bizler de onlar gibi hareket ederdik; belki bizler de yönetenlerin erdemine inanabilirdik.

Eğer erdemli efendileriniz varsa, köleliğin ne zararı olabilir ki? Otuz yıl önce sık sık bahsedilen köle sahibini bugün hatırlıyor muyuz? Kölelerine bir baba gibi bakması gerekmiyor muydu? Bize, 'sadece onun bu tembel, cahil, görgüsüz çocukları açlıktan ölmekten kurtarabileceği' söylenmiyor muydu? Bu köleleri kendi çocukları gibi beslemekte, onlara gözü gibi bakmakta kendi çıkarı yatarken, onları sert çalışma koşullarıyla ve şiddet uygulayarak nasıl ezebilirdi! Hem yasalar, köle sahipleri yoldan çıktıkları an onları cezalandıracak şekilde düzenlenmemiş miydi? Böyle olduğu bize kim bilir kaç defa söylendi!

Ancak gerçekte olan şuydu ki sakat bırakılan kölelerin çığlıkları ve parmakları kerpetenle sıkıştırılan kadınların hıçkırıkları Brezilya seyahatinden dönen Darwin'in kulaklarından yıllarca gitmedi.

Eğer güç sahibi insanlar otorite aşıklarının yansıtmaya çalıştığı kadar zeki ve halka bağlı olsalardı, ne kadar iyi bir devlet ve babacan bir ütopya oluşturabilirdik! İşveren işçiye karşı asla zalim olmazdı; ona bir baba şefkatiyle yaklaşırdı! Fabrika işçilerin mutluluk kaynağı olurdu ve işçi kitleleri hiçbir zaman fiziksel acı çekmezdi. Devlet, yerine kolaylıkla kırmızı fosfor kullanılabilecekken beyaz fosfordan kibritler üretip işçilerini zehirlemezdi.[6] Bir yargıç hapise gönderdiği

6 Fransa'da kibrit üretimi devletin tekelindedir.

bir adamın karısının ve çocuklarının yıllarca açlık ve sefalet çekmesine ve sonunda yetersiz beslenmeden ölmesine göz yummazdı; bir savcı sırf konuşma yeteneğini sergilemek için bir adamın kellesinin uçmasını talep etmezdi ve dünyanın hiçbir yerinde yargıçların kendilerine ilettikleri kararı uygulayacak bir gardiyan veya cellat bulamazdık. Ne diyebilirim ki! Hepsi ellerinde korkuyla Panama çeklerini tutan parlamento üyelerini övmeye yetecek kadar Plutarhos[7] bulamayız! *Biribi,*[8] erdemin yuvası haline gelir ve ordular da vatandaşlarına neşe getirirdi çünkü askerler yalnızca hizmetçi kızların önünde çalım atmak için silahlarını kuşanır ve süngülerini taşırdı!

Ah, bizleri yönetenlerin daha üstün bir sınıfı temsil ettiğini, biz basit ölümlülerin çektiklerinden bir haber olduklarını itiraf etsek nasıl güzel bir ütopya ve muhteşem bir hayal kurabiliriz! Bunu yaptığımız an onların birbirlerini hiyerarşik bir düzende kontrol etmelerini sağlamak, ulusal

---

7 Mestrius Plutarchus (MS 46- 110?) Yunan tarihçi, biyografi ve deneme yazarı. Yüksek mevkideki Romalılarla yakından ilişki kurmasıyla ve Roma'daki onur kazanmasıyla tanınır. (Ç.n.)

8 Biribi, Cezayir'deki cezalandırma savaşlarına Fransa'da verilen addır. Askeri hizmetine başlamadan önce hapis yatmış olan her genç adam böyle bir savaşa gönderilir. Birçok asker disipline edilmek için aynı cezaya çarptırılır. Buradaki muamele o kadar kötüdür ki hiçbir İngiliz bunun gerçek olabileceğine inanmaz. Birkaç yıl öncesine kadar insanların yere açılan bir çukurda günlerce bırakılmaları ve haşaratlar tarafından yenmeleri sıradan bir cezalandırma yöntemiydi. Şu anda ise bir insanı kelepçelenmiş ve zincirlenmiş halde Cezayir'in güneşi altında bedeninin sadece küçük bir kısmını örterek yatırmak, onu yemeğini ve suyunu bir köpek gibi tüketmek zorunda bırakmak alışıldık bir ceza yöntemidir. Georges Darien, gerçek tecrübelere dayanan ve korkunç hakikatleri ortaya çıkaran kitabı Biribi'yi (Paris, 1890, Savine) yayınladıktan sonra tüyler ürperten gerçekler ortaya çıkmış oldu. Benim Clairvaux eşlikçilerimden biri iki yıllık askeri hizmetini böyle bir yerde geçirmek zorunda kalmıştı, Lyon'da Anarşist bir gazetenin editörü olduğu için bu cezaya çarptırılmıştı ki bu Cezayir'e sevk edilmesi için başlı başlına yeterli bir sebepti. Darien'in yazdığı her şeyi bizzat onayladı.

bir yolda rüzgar esti diye farklı yönetim birimleri arasında en az elli sayfalık belgeler paylaşmalarına izin vermek yeterli olurdu. Ya da eğer gerekirse, kendi aralarındaki ilişkilerde tam bir aptal oldukları varsayılan ancak iş seçime gelince bilge ilan edilen kitleler onlara gerçekten hak ettikleri değeri seçim sırasında verebilirdi.

Devletin yönetenler tarafından icat edilmiş olan şekli, bu ütopyalarla bağlantılıdır. Ancak biz insanları böyle şeylerin hayaline kapılmayacak kadar iyi tanıyoruz. Yönetenler ve yönetilenler için iki ayrı erdem ölçütümüz yok; kusursuz olmadığımızın farkındayız ve içimizdeki en iyilerin bile ellerine güç geçtiğinde bozulabileceğini biliyoruz. İnsanlara olması gereken değeri veriyoruz ve bu nedenle insanın insan tarafından yönetildiği devletten nefret ediyor ve buna bir son vermek için, belki yeterli olmasa da var gücümüzle çalışıyoruz.

Fakat sadece yıkmak yeterli değildir. Aynı zamanda inşa etmeyi de bilmeliyiz ve kitleler bunun hakkında düşünmediği için bugüne kadarki devrimlerinde yollarından saptılar. Var olan düzeni alt üst ettikten sonra, hayata geçirmek istediklerini az çok kafasında belirlemiş olan ve sonuç olarak otoriteyi kendi yararına olacak şekilde yeniden inşa eden orta sınıf halk için yeni bir düzen kurmayı umursamadılar.

Anarşi bu nedenle bir yandan otoriteyi tüm yönleriyle yıkmak üzere çalışırken, yasaların ve yasaların uygulanmasını zorunlu kılan mekanizmanın ortadan kalkmasını talep ederken, hiyerarşik yapılanmayı reddedip özgür işbirliğini önerirken bir yandan da hiçbir insan veya hayvan topluluğun yokluğunda ayakta kalamayacağı toplumsal geleneklerin kıymetli özünü korumak ve yaymak için de çabalamaktadır. Fakat Anarşi bu toplumsal geleneklerin yalnızca bir

azınlığın otoritesiyle değil, herkesin süreklilik gösteren eylemleriyle korunmasını talep ediyor.

Komünist gelenekler ve kurumlar toplum için mutlak bir gerekliliktir, bunlar yalnızca ekonomik zorlukları gidermekle kalmaz aynı zamanda insanları birbiriyle iletişim haline sokan toplumsal gelenekleri de korur ve geliştirir; bu gelenekler öyle bir yapılanmalıdır ki bir insanın çıkarının herkesin çıkarı haline gelmesini güvence altına almalıdır ve yalnızca bu bile insanları bölmek yerine birleştirmeye yeter.

Aslında kendimize bir insan veya hayvan toplumunda hangi araçlarla belli bir ahlaki seviyenin korunabileceğini sorduğumuzda, karşımıza yalnızca üç araç çıkar; bunlar toplum karşıtı eylemlerin kısıtlanması, ahlaki öğreti ve karşılıklı yardımlaşmanın uygulamaya konmasıdır. Ve bunların üçü de uygulamada zaten sınava tabi tutuldukları için her biri etkileriyle ele alabiliriz.

Şu anki toplumun düzensizliği ve hepimizin ihtiyaç duyduğu ve kaçınılmaz olduğunu hissettiği devrimin gerekliliğiyle baskının ne kadar işe yaramaz olduğu aslında yeterince ortaya konmuştur. Ekonomi alanında zorlamalar bizi endüstriyel hizmetkarlığa sürükledi; politika alanında Devlet'in hizmetkarlığına girmiş olduk; bu da vatandaşlar arasında daha öncesinde var olan tüm bağların yok edilmesi ve ulusun merkezi bir otoriteye boyun eğen tutarsız *bir tebaa* halini alması anlamına geldi.

Zorlamaya dayalı sistem yalnızca günümüz ekonomik ve politik kötülüklerin doğmasına katkıda bulunup yardım etmekle kalmadı, aynı zamanda toplumların ahlak seviyelerinin yükselmesinde kati suretle işe yaramaz olduğunu kanıtlamış oldu. Bu seviyeyi zaten ulaşılan noktada dahi

tutmayı başaramadı. Eğer iyi kalpli bir melek bize medeni bir toplumda yasanın haberi olmadan veya yasanın koruması altında her gün, her saniye işlenen tüm suçları gösterseydi, toplum işlerin gidişatı karşısında tir tir titrerdik. Napolyon'un *coup d'etat*[9] veya Komün'ün 1871 yılında düşüşünden sonra yaşanan kanlı haftadaki gibi korkunç politik suçları işleyenler hiçbir zaman mahkemeye çıkmadı; şairin de dediği gibi, "Büyük zalimlerin tatmin olması için küçük zalimler cezalandırılır." Zaten otorite toplumun ahlakını 'suçları cezalandırarak' sağlamaya çalıştığında, sadece yeni suçlara çanak tutmuş olur!

Yüzyıllardır uygulanan baskı o kadar başarısız olmuştur ki bizi içinden yalnızca otoriter geçmişimizin kurumlarına ışık tutarak çıkabileceğimiz karanlık bir vadiye sürüklemiştir.

Ahlaki öğretimin önemi de gözümüzden kaçmaz; ahlaki öğreti, topluma farkında, bilincinde olmadan verilir ve günlük hayatta hepimizin tecrübe ettiği gerçekler ve olaylar hakkında yapılan yorumlardan ve üretilen fikirlerden doğar. Fakat bu güç toplum üzerinde ancak bir şartla etki sahibi olabilir; o da kurumların uygulamada bu ahlaki öğretilere ters düşen ahlaksız öğretileriyle çatışmamasıdır.

Bu durumda ahlaki öğretinin etkisi ya *sıfırdır* ya da yıkıcıdır. Hristiyan ahlakını ele alalım; çarmıha gerilmiş Tanrı adına konuşan kişiden başka kim binlerce insanın zihnini ele geçirebilir ve şehitlik güzellemeleri, kötülükleri affetmedeki haşmetiyle mistik gücünü kullanabilirdi? Ama yine de kurum, dinden üstün çıktı; Roma İmparatorluğu'na karşı bir isyan olan Hristiyanlık çok geçmeden aynı Roma tara-

9 Fr. Darbe. (Ç.n.)

fından fethedildi; öğretilerini, geleneklerini ve dilini kabul etti. Hristiyan kilisesi, Roma yasasını kendi yasası bildi ve böylece Devlet ile işbirliği kurarak aslında Hristiyanlığın kökeninde seslendiği yarı komünist kurumların tarihteki en azılı düşmanlarından biri haline geldi.

Halkı eğiten vekiller tarafından dayatılan ahlaki öğretinin Hristiyanlığın sahip olmadığı yaratıcı güce sahip olabileceğine bir an olsun inanmamız mümkün mü? Bugün bizim tüm mülkiyet kurumlarımızda ve Devlet'te olduğu gibi, bir öğretinin dayandığı tüm kurumlar o öğretinin tersini yapıyorsa, gerçekten halkı düşünen bir insanın sözlü öğretisi ne işe yarar ki?

Geriye üçüncü araç olan kurumların kendisi kalıyor; kurumlar toplumsal eylemleri bir alışkanlık ve içgüdü haline getirecek şekilde hareket ederler. Tarih şunu kanıtlar ki bu araç hedefi asla ıskalamamıştır, hiçbir zaman çift taraflı bir kılıç olarak hareket etmemiştir ve etkisi ancak gelenekler sorgulanamaz hale geldiğinde, bireyi yiyip bitiren bir hal aldığında bile sorgulanamaz bir din kisvesi altına girdiğinde, bireyin tüm eylem özgürlüğünü elinden alıp ilerlemenin düşmanı haline geldiğinde zayıflar.

Aslında geçmişte ilerlemenin veya insan ırkının ahlaki ve entelektüel gelişiminin aracı olan her şey *karşılıklı yardımlaşmanın uygulanmasına,* insanların eşit olduğu ilkesini tanıyıp onları bir işbirliği içine sokan, dayanışma haline getiren, üretim ve tüketim amaçları için birleştiren, yönetim hakkının savunulması için birleştiren ve farklılıklarını çözmek için kendilerinden başka hiçbir yargıcı tanımayan geleneklere dayanır.

Özgürlüğünü bir an için geri alabilmiş toplumsal zekanın ürünleri olan bu kurumların yeni bir yöne doğru

geliştikleri her seferde, toplumun ahlaki seviyesi, maddi refahı, özgürlüğü, entelektüel ilerlemesi ve bireysel kendine özgülüğün kabulü bir adım ileri gitmiştir. Ve yine tam tersine, tarihte bir fetih sonrasında veya otoriter önyargıların oluşmasıyla insanlar yönetilenler ve yönetenler, sömürülenler ve sömürenler olarak bölündükçe, azınlığın zenginliğini garanti altına almak için ahlaki seviye düşmüş, kitlelerin refahı azalmış ve çağın ruhu solmuştur.

Tarih bize bunu öğretir ve biz de toplumların otoritenin uygulanmasıyla düşmüş olan ahlaki seviyesini yükseltmek için Komünist kurumlara güvenmek üzere tarihten dersimizi aldık.

Bugün birbirimizi hiç tanımadan yan yana yaşıyoruz. Seçim günlerindeki mitinglerde yan yana geliyoruz; bir adayın inançlarına dayalı süslü kehanetlerini veya yalanlarını dinleyip evlerimize dönüyoruz. Devlet halkın çıkarına olan tüm soruların farkında; bizim komşumuzun çıkarına zarar vermememiz ve eğer verirsek de bunu telafi etmek için cezalandırılmamız işlevine yalnızca Devlet sahip.

Komşumuz açlıktan ölebilir veya çocuklarını öldürebilir, bu bizi ilgilendirmez; bu polisi ilgilendirir. Birbirinizi neredeyse hiç tanımıyorsunuz, sizi birleştiren hiçbir şey yok, her şey sizi birbirinize yabancılaştırmaya yönelik ve daha iyi bir yol bulamadığınız için de (önceden Tanrı, şimdi ise Devlet olan) Her Şeye Gücü Yeten'in, toplum karşıtı eylemlerin en yüksek seviyeye ulaşmasını engellemek için elinden geleni yapmasını istiyorsunuz.

Komünist bir toplumda bu yabancılaşma, dışarıdaki bir güce böylesine bir itimat var olamazdı. Komünist yapılanma, parlemento, belediye veya toplum konseyi denen yasal

zümrelerin yapılandırmasına terk edilemez. Bu herkesin eseri, doğal büyümesi olmalıdır, büyük kitlenin yapıcı zekasının bir ürünü olmalıdır. Komünizm yukarıdan dayatılamaz; herkesin sürekli ve günlük işbirliği onu ayakta tutmadan bir gün dahi dayanamaz. Özgür olmak zorundadır.

Binlerce ortak alışveriş, herkes arasında sürekli bir iletişim sağlamadan varlığını sürdüremez; mahalleler, sokaklar, bölgeler, yerel idareler gibi en küçük birimlerinde bile bağımsız olan yerel yaşamı yaratmadan var olamaz. Toplumu, toplumun yaşam gereklilikleri, lüks ürünler, çalışma, eğlence gibi gereklilikleri gibi binlerce ihtiyacını karşılayacak işbirliği içindeki bir ağ ile sarmazsa amacını gerçekleştiremez. Ve bu tarz birlikler(eğitim toplulukları, bisiklet kulüpleri, insani topluluklar vb gibi) sığ ve yerel kalamaz; mutlaka uluslararası olma eğilimine girerler.

Kilise ve Devlet'in üzücü sonuçlarını gayet iyi bildiğimiz toplumsal yapılanma şeklindense, bizim geliştirilmesini istediğimiz uyum ruhu işte budur. Ve bu ifadeler de bizim Komünizmin Anarşizmle bir arada olamayacağını iddia edenlere verdiğimiz cevaptır. Sizin de gördüğünüz gibi Komünizm ve Anarşizm birbirinin zaruri tamamlayıcısıdır. Yoldaşlarımızdan birinin çok güzel bir şekilde ifade ettiği gibi bireyselliğin, bireyin aslının gelişimi, ilk olarak yiyecek ve barınma ihtiyaçları giderilmeden sağlanamaz; doğanın güçlerine karşı verilen varoluş mücadelesi artık verilmediğinde, eve ekmek götürme gailesi insanın tüm zamanını almadığında, ancak o zaman insanın zekası, sanatsal zevki, yaratıcı ruhu, dehası özgürce gelişebilir ve daha büyük başarılara ulaşmak için çaba gösterebilir.

Komünizm, bireysel gelişim ve özgürlüğün en iyi temelidir; insanları savaşa sokup birbirini öldürmeye iten

bireysellikten bahsetmiyoruz ki bu, bugüne kadar bilinen tek bireysellik şeklidir; insanın yeteneklerinin eksiksiz gelişiminden, her bireyin kendine özgü yönünün daha üstün bir gelişmesinden, zekanın, hislerin ve iradenin en güzel meyvelerinden bahsediyoruz.

Ülkümüz böyle bir ülküyken, hemen şimdi gerçekleşmese de olur!

Bizim ilk görevimiz, toplumu inceleyerek evriminin belirli bir noktasındaki karakteristik *eğilimlerini* bulmak ve bunları açık bir şekilde ifade etmektir. Ardından bizim gibi düşünen diğer insanlarla kurduğumuz ilişkilerde bu eğilimlere göre hareket etmeliyiz. Ve son olarak bugünden itibaren ve özellikle devrim döneminde bu eğilimlerin gelişmesini önleyen kurumları olduğu kadar önyargıları da yıkmaya çalışmalıyız.

Barışçıl ve devrimci yöntemlerle ancak bu kadarını yapabiliriz ve bu eğilimlere karşı koyanlar gelişimlerini engellerken, bizler destekleyerek ilerlemelerine katkıda bulunabiliriz.

İnsanlar aşılması gereken safhalar olduğunu sık sık dile getirirler ve kendilerine en yakın gördükleri safhaya ulaşmak için çalışmayı önerirler; ancak bu noktadan sonra daha yüce bir ülküye gittiğine inandıkları yola çıkarlar.

Fakat bu şekilde akıl yürütmek bana, insanın ilerleyişinin gerçek doğasını yanlış anlamak ve talihsizce seçilmiş olan askeri bir benzetme kullanmak gibi geliyor. İnsanlık yuvarlanan bir top ya da nizami şekilde yürüyen bir tabur değildir. Onu oluşturan milyonlarca kişiyle birlikte aynı anda dönüşen bir bütündür ve illa bir şeyle karşılaştırılacaksa bu, yapay şekilde hareket eden gövdeler yerine organik evrim yasası olmalıdır.

Bir toplumdaki her gelişim dönemi, o toplumu oluşturanların zeka eylemlerinin bir sonucudur ve bu milyonlarca kişinin iradesinin parmak izini taşır. Bunun sonucunda yirminci yüzyılın bizim için hazırladığı gelişim dönemi ne olursa olsun, toplumun gelecekteki durumu özgürlük fikirlerinin bugün gerçekleşen uyanışının etkilerini yansıtacaktır. Ve bu hareketin oluşum halindeki yirminci yüzyıl kurumlarına dayatılma düzeyi, otoriter önyargılardan kopabilen insanların sayısına, bu insanların eski kurumlara saldırmak için kullandığı enerjiye, kitleler üzerinde bırakacakları etkiye, kitlelerin zihnine özgür bir toplum ülküsünün ne kadar açık bir şekilde anlatıldığına bağlı olacaktır. Fakat bugün eksiksiz bir öz güvenle şunu söyleyebiliriz ki Fransa'da özgürlük düşüncelerinin uyanışı topluma damgasını çoktan vurmuştur; bir sonraki devrim, yirmi yıl önce patlak verse Jakoben bir karakter alacak olsa da bugün öyle olmayacaktır.

Bu fikirler bir insanın veya bir grubun uydurması olmadığı, zamanın tüm ilkesel hareketlerinin sonuçları olduğu için bir sonraki devrim ne getirirse getirsin, sonuç kırk yıl önce pek moda olan diktatör ve merkezi Komünizm ya da daha yeni işbirliği yapmamız teklif edilen ve savunucularının şu an pek de ateşli savunamadığı otoriter Kolektivizm olmayacaktır.

Şurası kesindir ki 'ilk evre' yirmi yıl önce bu isimle tasvir edilen şeyden çok farklı olacaktır. Özgürlükçü düşüncelerin en son gelişmeleri, zaten Anarşist anlamda uyarlanmıştır.

Şimdi Sosyalist Parti'ye düşen belirleyici görevin, kendi toplum ülküsünü kitlelerin ruhunda, edebiyatta, bilimde ve felsefede tomurcuklanan özgürlükçü hareketle birleştirmesi olduğunu daha önce dile getirmiştim. Aynı zamanda hatta özellikle *halk girişimciliği ruhunu da uyandırmalıdır.*

Sosyalist otoriter parti de dahil olmak üzere tüm partilerin tıkandığı yer, işçilerin ve köylülerin öncülük etmesidir. Her şeyi emreden komiteler, merkezler; 'yapılanmanın bütünlüğünü tehlikeye atmamak için' bunlara uymaktan başka şansı olmayan yerel organlar. Kısacası bütün bir öğreti, bu amaca hizmet etmesi için yazılmış tamamıyla sahte bir tarih, bu amaç için uzun uzadıya anlatılan anlaşılmaz sözde ekonomi bilimleridir.

Artık miadı dolmuş bu taktiklerinden kendisini kurtarmak için çabalayacak olanlar, bireylerde ve gruplarda öncülük ruhunu uyandırmayı bilenler, karşılıklı ilişkilerinde özgür anlayışa dayalı bir hareket ve yaşam yaratacak olanlar, *çeşitlilik, hatta zıtlığın yaşamın ta kendisi olduğunu ve tekçiliğin ölüm olduğunu* anlayanlar; işte bu insanlar gelecek yüzyıllar için değil, bizim çağımızda yaşanacak bir sonraki devrim için çabalayacaklardır.

Özgürlüğün tehlikelerinden ya da 'kötüye kullanılmasından' korkmamıza gerek yok. Hata yapmayanlar, hiçbir şey yapmayanlardır. Sadece boyun eğmeyi bilenlere gelince, onlar zekalarının ve toplumsal eğitimlerinin onları yönlendirdiği şekilde hareket ederken bir yandan kendi yollarını açmaya çalışanlardan daha çok hata yaparlar. Kurumlar birlik olgusunu yeterince vurgulamadığı için yanlış anlaşılan bireyin özgürlüğü ülküsü, izole olmuş insanları insanlığın toplumsal hassasiyetlerine ters düşen hareketlerde bulunmaya itebilir. Diyelim ki böyle bir şey oldu; bu özgürlük prensibini tamamen silip atmak için geçerli bir sebep midir? Bu, 'konu dışına çıkmayı' engellemek için basına sansür uygulayan ve birlik ve disiplini sağlamak için giyotine başvuran partilerin efendilerinin öğretilerini kabul etmek için yeterli bir sebep midir? Kaldı ki basın ve giyotin, 1793 yılında gericiliğin zaferini garantilemenin en iyi yollarıydı.

Bireyin özgürlüğü adı altında toplum karşıtı eylemlerin hayata geçirildiğini gördüğümüzde yapılacak tek şey, 'herkes kendi başının çaresine baksın ve Tanrı da herkese baksın,' prensibini reddetmek ve böyle eylemler hakkında ne düşündüğümüzü yanımızda kim olursa olsun dile getirme cesaretine sahip olmaktır. Bu bir çatışma doğurabilir fakat çatışma hayatın kendisidir. Bu çatışmalardan adil eylemlere karşı, eskiden kabul görmüş fikirlerin etkilerinin yaratabileceğinden çok daha büyük bir minnet doğabilir.

Toplumun ahlak seviyesi bugün ulaştığı noktaya indiğinde, böyle bir topluma karşı bizleri dehşete sürükleyecek tarzda isyanlar oluşabileceğini de beklemeliyiz. Kazıklara geçirilmiş başlar elbette midemizi bulandırır ancak Fransa'daki eski rejiminin darağaçları ve Victor Hugo'nun bize anlattığı demir kafesler bu kanlı serginin bir ürünü değil miydi? Umalım ki 1871 yılının mayıs ayında Komün'ün düşmesinin ve Paris'in Thiers tarafından bombalanmasının ardından yine Paris'te otuz beş bin kişinin soğukkanlılıkla katledilmesi toplumda kin yaratmamış olsun. Bunu gerçekten umut etmeliyiz. Son dönemdeki duruşmalarla sürekli gün yüzüne çıkan yozlaşma, ulusun kalbini tamamen mahvetmiş olmasın. Bunu umalım! Böyle olmamasına destek olalım! Fakat eğer bizim umutlarımız boşa çıkarsa, sizler, siz genç Sosyalistler, isyan eden halka bugün yöneticilerinin acımasızlığı zihninizde bir yer ettiği için, yukarının çamuru her yere sıçradığı için sırt çevirecek misiniz?

İnsanların zihninde böylesine temelden gerçekleşen bir devrimin, eylem alanına geçmeyeceği düşünülemez. Ölümün aramızdan çok erken aldığı ince ruhlu genç filozof Mark Guyau'nun otuz yıl önce yayınlanmış en güzel

kitaplardan biri olan eserinde[10] harika bir şekilde ifade ettiği gibi, düşünce ve eylem arasında bir uçurum yoktur, en azından modern safsatalara kapılmamış olanlar için. Kavram, eylemin başlangıcıdır.

Sonuç olarak yeni fikirler tüm ülkelerde, her türlü koşul altında, birçok isyan eylemini tetiklemiştir. İlk olarak birey Sermaye Sahipleri ve Devlet'e karşı ayaklanır; ardından grevler ve işçi sınıfı uyanışlarıyla kolektif bir isyan gelir; her ikisi de insanları zihinlerinde kitlesel bir isyana, bir devrime hazırlar. Bu açıdan bakıldığında Sosyalizm ve Anarşizm yalnızca her zaman büyük halk ayaklanmalarının yaklaştığında güç fikirleriyle elde edilen evrim sürecini izlemiştir.

Anarşizm'e tekelci isyan eylemleri atfetmek bu nedenle yanlış olacaktır. Yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşen isyan eylemlerini gözden geçirdiğimizde, bunların her yönden geldiğini görürüz.

Avrupa'nın tamamında işçi kitlelerinin ve köylülerin çok sayıda ayaklanmalarıyla karşılaşıyoruz. Bir zamanlar insanın 'önünde kavuşturduğu ellerinden' ibaret olan grevler artık kolayca isyana dönüşebiliyor ve bazen de Amerika'da, Belçika'da ve Endülüs'te olduğu gibi büyük uyanış ölçülerine ulaşabiliyor. Yeni ve eski dünyalarda isyana dönüşen düzinelerce grev ayaklanması sayabiliriz.

Diğer yandan bireysel isyan eylemi, her türlü karaktere bürünebilir ve tüm partiler buna katkıda bulunabilir. Aklımıza 2. Alexander'ın valilerinden birini vuran genç kadın isyancı Vera Zassuliç'i, Almanya kralına ateş açan Sosyal Demokrat Hödel ve Cumhuriyetçi Nobiling'i, İspanya Kralı'na ateş açan Otero'yu, İtalya Kralı'na karşı grev yapan

10 *La morale sans obligation ni sanction*, M. Guyau.

Mazzinileri,[11] Passananteleri[12] getirebiliriz. İrlanda'da tarım cinayetlerine ve Londra'da Sosyalizm ve Anarşizm'in düşüncesinden bile dehşete kapılan İrlanda Ulusalcıları'nın düzenlediği patlamalara tanık oluyoruz. Sosyalistler, Anayasacılar ve gelenekselcilerden oluşan Koca bir genç Rus neslinin 2. Alexander'a çekilen bıçağa savaş ilan ettiğini ve otuz beş idam ile sürgün sürüleri halinde otokrasiye karşı isyan ettiklerini görüyoruz. Belçika, İngiltere ve Amerika madenlerinde kişisel intikama dayalı sayısız eylem gerçekleşmektedir ve Anarşistler bu uzun listenin ancak sonunda Fransa ve İspanya'daki isyan eylemleriyle ortaya çıkarlar.

Ve aynı dönemde *devletlerin* organize ettiği katliamlar, her zamanki seyrini koruyor. Versailles Konseyi, Avrupa burjuvazisinin alkışları arasında Parisli otuz beş bin işçinin katledilmesine sebep oluyor ki bu işçiler çoğunlukla devrilen Komün'ün mahkumları. Zengin Amerikalı kapitalistlerin özel partisi olan 'Pinkerton haydutları', grev yapanları kendilerine özgü yollarla katlediyorlar. Avrupa dışında Canada'nın yerlileri katlediliyor ve Riel'in boğazı sıkılıyor, Matabeleler yok ediliyor, İskenderiye bombalanıyor, Madagaskar, Tonkin ve Türkmen diyarlarındaki savaş adı verilen katliamlardan bahsetmiyorum bile. Ve son olarak iki kıtanın isyankarları, her yıl yüzlerce ve binlerce mahkumiyete çarptırılıyor ve babalarının sözde suçlarının bedelini eşler ve çocuklar da ödeyerek karanlık bir sefalete mahkum oluyorlar. İsyancılar Sibirya, Biribi, Noumea ve Guiana'ya gönderiliyor ve bu sürgün yerlerinde en ufak bir

11 İtalya'nın birleşmesini destekleyen bir politikacı, gazeteci ve aktivist olan Giuseppe Mazzini'nin (1805-1872) düşüncelerini destekleyenlere verilen isim. (Ç.n.)

12 Muhtemelen İtalyanca 'yoldan geçenler' anlamına gelen ve Sicilya'da kullanılan Passanti kelimesinin çoğulu. (Ç.n.)

itaatsizlik ettiklerinde köpekler gibi vuruluyorlar. Bu yüzyılın son çeyreğinde işçiler ve onların dostlarının payına ne büyük, ne korkunç bir acı düştü! Halkın bilmediği ve size anlatsam rüyalarınızda karabasan gibi üzerinize çökecek o kadar çok korkunç ayrıntı var ki! Büyük Sosyalist Devrimi'nin öncüleri anılarını yazsa, her sayfa öyle bir tutku uyandırır ki! Bizler işte böyle bir tarihe tanıklık ediyoruz ve her birimiz bu kan ve sefalet dolu kitabın en az bir sayfasını okuduk.

Ve tüm bu idamlar, Guiana'ya, Sibirya, Noumea ve Biribis'e yapılan sürgünler arasında bir de isyankar işçilere hiç utanmadan insan yaşamına saygıdan bahsediyorlar!

Şu anki yaşamımızın tamamı insan yaşamına saygıyı ortadan kaldırıyor zaten! İdam cezası veren yargıç ve savcısı, Madrid'in gün ışığında veya Paris'in sokak ortasında yüksek veya alçak sosyetenin hevesli bağırışları arasında giyotini indiren cellat, Baclech'te katliam yapan general ve bu katliamı görkemle anlatan gazeteler, işçilerini 'çinko oksidi kullanmak çok pahalı olacağı için' beyaz kurşunla zehirleyen işveren, hıçkırıklarıyla bir köyde düşmanlık uyandırır diye yaşlı bir kadını öldüren İngiliz coğrafyacı ve kendine metres yaptığı genç bir kızın sevdiği adamla birlikte asılmasına sebep olan Alman coğrafyacı[13], Biribi'de cinayet işlemiş bir celladın sadece on beş gün hapis yatmasıyla yetinen bir yargıç... İnsan ticaretinde işkence edenler, öldürenler, halkın güvenliği için isyan etmek, öldürmek ve ateş açmak zorunda kaldığın bir düzen kuran dini yaratanlar, işte bu insanlar insan yaşamına yeterince saygı duyulmamasından şirket ediyorlar.

13 Kropotkin kendisi de bir coğrafyacı olduğu ve çeşitli yerlerde görev yaptığı için bu minvalde birçok örnek duymuştu ve biliyordu. Ancak bu iki örneği araştırmam sonuçsuz kalmıştır. (Ç.n.)

Hayır, vatandaşlar, toplum bu kısas yasasını kabul ettiği, din ve yasa, koğuşlar ve mahkeme salonları, hapishaneler ve endüstriyel hizmetkarlık var olduğu, basın ve okul bireyin mutlak tatmini için eğitim öğretim vermeye devam ettiği sürece isyankarların bu topluma saygı duymasını talep etmeyin. Bu onlardan toplumun tamamından daha üstün olan bir nezaket ve yüce gönüllülük beklemek olur.

Eğer siz de bizim gibi bireyin tüm özgürlüğünün ve sonuç olarak hayatının saygı görmesini istiyorsanız, ne şekilde olursa olsun insanın insanla yönetildiği devletleri reddetmeniz gereken noktaya gelirsiniz; Anarşi'nin uzun zamandır burun kıvırcığınız prensiplerini kabul etmek zorunda kalırsınız. Ardından bu ülküyü en iyi şekilde hayata geçirecek ve sizde tiksinti uyandıran tüm şiddete bir son verecek bir toplum şekli arayışına girmelisiniz.

İKİNCİ KİTAP

ANARŞİST AHLAK

Anarşist Ahlak Üzerine Notlar

Bizim 'ahlak' dediğimiz şeyin kökeni ve işlevi üzerine yazılan bu kitap, aslında çok komik bir durumun sonucunda ortaya çıktı. İngiltere'de dükkanı olan bir anarşist, yoldaşlarının mallarını herhangi bir ücret ödemeden almayı kendilerinde hak gördüklerini fark etti. Onlar için, 'Herkesin ihtiyacı kendine göre,'prensibi hesabı gücü yetene yıkmak için yeterli bir savunmaydı. Kropotkin böyle bir doktrini yanlış bulduğu için bu dersleri yazma ihtiyacı hissetti ve aynı zamanda kendisine bu konuda başvuruldu.

Bu konuşmanın ahlak kavramı *Karşılıklı Yardımlaşma* eserinde belirttiği ve daha sonra *Etik* kitabında geliştirdiği fikirlere dayanmaktadır. Burada ise toplumsal yaşamın işleyişinde 'doğru ve yanlış' ile ilgili özel bir kullanım kazanmışlardır. Ve bu, incelikli bir ruhla ve şu anki ahlakın safsatalarına duyulan bir utançla yapılmıştır.

Kropotkin tüm sözde ahlaki ülkülerin kaynağını, ilkel batıl inançlarda bulur. Bizim sosyal davranışımıza rehberlik eden gerçek ahlaki his içgüdüdedir, bir grup yaşamındaki sempati ve birliğe dayanır. Karşılıklı yardımlaşma,

başarılı bir toplumsal yaşamın koşuludur. Bu nedenle dayandığı ahlaki temel de altın bir kural olan 'sana nasıl davranılmasını istiyorsan, başkalarına da öyle davran'dır ki bu da dükkan sahibi anarşistin müşterilerinin ahlak anlayışını geçersiz kılar.

Bu doğal ahlaki his saptırılmıştır. Kropotkin, yasanın, dinin ve otoritenin etrafını bundan çıkarı olan yöneticilerin, sömürgecilerin ve papazların bilerek yer verdikleri batıl inançların sardığını söyler. Bu nedenle ahlak, yönetici sınıfların kendi çıkarlarını korumasının bir aracı haline gelmiştir.

Kropotkin, bir insanın kendisi için değil ama tiranların suikaste uğraması gibi eylemlerle insanlığın yararı için öldürme ahlakını savunur. Onun açısından faydasız ve kötü bulduğu ceza yerine sevgi ve nefret, topluma aykırı davranışları kontrol etmede çok daha güçlü toplumsal araçlardır. İnsanın sadece kendi çıkarı olduğunda doğru davranması anlamına gelen çıkarcı ahlak yerine, insanın kendisini yoldaşlarına adayarak 'etrafında bir yaşam oluşturmasıyla' edindiği tatmin ve mutluluk duygusunu koyar. İnsan bunu elbette hayırseverlikten değil, yoldaşlarıyla eşit ve paylaşım halinde olmak için yapar.

1. BÖLÜM

İnsan düşüncesinin tarihi, yüzyıllardır saatin on ikiyi vurmasını bekliyor. Uzun bir uyku döneminin ardından uyanma anı gelir. Ardından düşünce, yöneticilerin, avukatların ve din görevlilerin kendisine vurduğu zincirlerden kurtulur.

Bu zincirleri kırar. Kendisine öğretilen her şeyi acımasızca eleştirir ve içinde büyüdüğü dini, politik, yasal ve sosyal önyargıların aslında ne kadar boş olduğunu görür. Yeni yollar aramaya başlar, yeni keşiflerle bilgimizi zenginleştirir ve yeni bilim dalları yaratır.

Fakat düşüncenin amansız düşmanları olan devlet, yasama kurumları ve papazlar bu yenilginin üzerinden çok geçmeden yeniden ayağa kalkar. Dağılmış güçlerini yavaş yavaş yeniden toplarlar ve yasal kurallarını yeni ihtiyaçlarına uygun hale getirirler. Ardından kendilerinin etkili bir şekilde işledikleri düşüncenin ve karakterin boyun eğmesinden kar edinirken, toplumun anlık yapısızlaşmasından da çıkar sağlarlar, bazılarının tembelliklerinden, bazılarının açgözlülüklerinden yararlanırlar; ilk olarak çocukluğu eğitim aracılığıyla ele geçirerek işe yeniden koyulurlar.

Bir çocuğun ruhu zayıftır. Bu ruhu korkuyla bir şeylere zorlamak çok kolaydır. Ve onların yaptığı da işte budur. Çocuğu sindirirler ve ardından ona cehennemin işkencelerini anlatırlar. Çocuğun gözünde lanetlenenlerin acılarını ve her şeye gücü yeten bir tanrının intikamını canlandırırlar.

Hemen ardından da devrimin dehşeti hakkında konuşmaya başlarlar ve çocuğu 'düzen dostu' biri yapmak için devrimcilerin bazı aşırılıklarını kullanırlar. Papaz çocuğu yasa fikrine, kendisinin 'kutsal yasa' olarak adlandırdığı şeye boyun eğmeye alıştırır ve avukat da kutsal yasayı küçük görerek sivil yasaya boyun eğmenin daha iyi olduğunu salık verir.

Ve bir sonraki neslin düşünce yapısı, bizim oldukça aşina olduğumuz boyun eğme alışkanlığıyla bu dini dönüşüme uğrar, bu dönüşüm itaatkar ve otoriterdir çünkü otorite ve itaat etmek her daim el eledir. İnsanın içini geçiren bu ara dönemlerde ahlak pek de tartışılmaz. Ahlakın yerini dini uygulamalar ve yasal ikiyüzlülük alır. İnsanlar eleştiri yapmaz, alışkanlık veya umursamazlıkla nereye çekerseniz oraya giderler. Kurulu ahlaka karşı koymazlar veya buna karşı kendilerini ortaya koymazlar. Eylemlerinin, mesleklerine uygun olması için ellerinden geleni yaparlar.

İnsanda iyi, yüce, cömert veya bağımsız olan ne varsa, yavaş yavaş çürümeye, kullanılmayan bir bıçak gibi paslanmaya başlar. Yalan erdem haline gelir, basmakalıp sözler de görev olurlar. Nasıl olursa olsun zenginleşmek, fırsatı yakalamak, zekayı ve enerjiyi kullanmak rahatı yerinde sınıfların olduğu kadar en büyük hedefleri burjuva gibi görünmek olan zavallı halk kalabalığının da sloganı haline gelir. Bunun ardından yönetenleri, yargıçları, din adamlarını ve rahatı yerinde sınıfları kötülemek isyankar bir tutum haline gelir ve saatin sarkacı yine ters yöne hareket etmeye başlar.

Gençlik yavaş yavaş özgürleşiyor. Önyargılarını bir kenara bırakıyor ve eleştirmeye başlıyor. Düşünce önce birkaç kişinin arasında olsa da yeniden uyanıyor; bu uyanış ister

istemez çoğunluğa da ulaşacaktır. Başlangıç hareketi verildi, ardından devrim gelecek. Ve ahlak sorusunun gündeme geldiği her seferinde, dini korkulardan arınmış olan zihin kendisine şunu soracak; ''Bu ikiyüzlü ahlakın prensiplerini neden benimseyeyim? Ahlak neden zorunlu olsun?''

İnsanlar, daha kendilerine bile açıklamadıkları ahlaki öğretileri haklı çıkarmaya çalışıyorlar. Bunun insan doğasının bir ayrıcalığı olduğuna inandıkları sürece, bunu anlamak için hayvanların, bitkilerin ve kayaların dünyasına bakmadıkları sürece de bunu asla açıklayamayacaklar. Yine de cevabı bugünün biliminde arıyorlar.

Şunu da söyleyebiliriz ki geleneksel ahlakın temelinden ya da daha doğrusu ikiyüzlülüğünden ne kadar uzaklaşılırsa, toplumun ahlak seviyesi de o kadar yükseliyor. Ahlaki kavram en çok gelişimi, halk ahlakı eleştirdiğinde ve kabul etmediğinde gösterir. Ancak o zaman büyür, yükselir ve arınır.

Rusya'nın gençliği yıllar önce bu sorudan tutkuyla rahatsız oluyordu. Genç bir nihilist, arkadaşına gelip, 'Ben ahlaksız olacağım!' demişti, böylece zihninde onu hiç rahat bırakmayan soruları eyleme dökmüştü. 'Ahlaksız olacağım, neden olmayayım ki? İncil öyle buyuruyor diye mi? Halbuki İncil, Babil ve İbrani geleneklerinin toplamından başka bir şey değil, bu gelenekleri toplayıp Homeros şiirlerine ya da bugünün Bask şiirlerine ve Moğol destanlarına benzer şekilde bir araya getirmişler. O zaman ben de Doğu'nun yarı medeni insanlarının düşünce yapısını mı benimsemeliyim?''

''Kant bana, varlığımın derinlerinden gelen ve bana ahlaklı olmayı öğütleyen gizemli bir emrin kategorik zorunluluğundan bahsetti diye mi ahlaklı olmalıyım? Ama bu

'kategorik zorunluluk' neden eylemlerim üzerinde, zaman zaman bana sarhoş olmamı emreden emirden daha büyük bir otoriteye sahip olmuyor? 'Talih' ya da 'Kader' kelimeleri bizim cahilliğimizi gizlemek için icat edilmiştir."

"Ya da belki de yürürken nehire düşen birini kurtarırsam daha mutlu olacağımı söyleyen Bentham'ın kurallarına uymak için ahlaklı olmalıyım."

"Ya da böyle eğitildiğim için mi? Çünkü annem bana ahlakı öğrettiği için mi? Sırf annelerimiz, iyi kalpli annelerimiz bize böyle bir saçmalığı öğretti diye bir kiliseye gidip diz çökmeli, Kraliçe'yi onurlandırmalı, bir alçak olduğunu gayet iyi bildiğim yargıcın önünde başımı eğmeli miyim? Ben de önyargılayım; tıpkı herkes gibi. Önyargılarımdan kurtulmaya çalışacağım. Ahlaksızlık hiç de keyifli olmasa dahi kendimi ahlaksız olmaya zorlayacağım, tıpkı küçük bir çocukken kendimi bana korkmam gerektiği öğretilen karanlıktan, mezarlıklardan, hayaletlerden ve ölülerden korkmayı bırakmaya zorladığım gibi."

"Dinin kötüye kullandığı bir silahı çekmek ahlaksızlık olur; bize dayatılmaya çalışılan ve ahlak adı verilmiş ikiyüzlülüğe karşı korunmak için ben de bunu yapacağım."

Rus gençleri, eski önyargılardan kurtulduklarında ve nihilist ya da anarşist felsefe bayrağını açtıklarında yürüttükleri mantık işte buydu: Toplumda ne kadar saygın olursa olsun, hiçbir otoritenin önünde diz çökmemek, mantıklı bir şekilde ortaya konmadığı sürece hiçbir prensibi kabul etmemek.

Nihilist gençlerin babalarının tüm öğretilerini çöpe atıp tüm ahlak sistemlerini yaktıktan sonra kendi çekirdeklerinde, babalarının 'İncil', 'Vicdan', 'Kategorik Zorunluluk'

veya faydacıların 'Avantajına' dayanan ahlaktan çok daha üstün bir ahlak geleneği oluşturduklarını söylemeye gerek var mı? Fakat 'Neden ahlaklı olmalıyım,' sorusunu cevaplamadan önce bu sorunun doğru sorulup sorulmadığına bakalım; insan eyleminin nedenlerini inceleyelim.

2. BÖLÜM

Atalarımız insanların neden o veya bu şekilde davrandıklarını açıklamak istediklerinde, bunu çok basit bir şekilde yaptılar. Bu açıklamayı simgeleyen, günümüze kadar ulaşmış bazı katolik imgeler hala görülebilir. Bir adam kendi yolunda gitmektedir ve hiç farkında bile olmadan sol omzunda şeytanı, sağ omzunda da meleği taşımaktadır. Eğer melek üstün gelirse adam erdemini korur, üç melek daha gelip onu cennete çıkarır. Böylece her şey mükemmel bir şekilde açıklanmış olur.

Bu hikayelerle dolu yaşlı Rus teyzeler, kıyafetinin düğmelerini açmadan bir çocuğu yatağa asla koymamanızı söyler. Boynun hemen altındaki sıcak bir nokta açık bırakılmalıdır çünkü koruyucu melek gelip buraya kıvrılır. Bunu yapmazsanız şeytan gelip çocuğu uykusunda rahatsız eder.

Bu basit kavramların modası artık geçiyor. Ancak eski dünyalar kaybolsa da özündeki fikirler aynı kalıyor.

İyi yetiştirilmiş insanlar artık şeytana inanmıyorlar fakat fikirleri yine de bu yaşlı teyzelerden daha mantıklı olmadığı için şeytan ve meleği, felsefesinin adıyla onurlandırılan bilgiç kelimelerin arkasına saklarlar. Bugünlerde artık 'şeytan' demiyorlar da 'ten' veya 'tutku' diyorlar. 'Melek' kelimesinin yerini ise 'kutsal bir yaratıcının' veya masonların dediği gibi 'Büyük bir Mimarın' yansıması olan 'vicdan' veya 'ruh' aldı. İnsanın eylemi hala iki düşman element arasındaki mücadelenin sonuçları olarak yansıtılıyor.

Ve bir insan bu iki elementten yani ruh veya vicdan ile ten veya tutkuların birinden hangisi üstün gelirse, o derece erdemli sayılıyor.

Büyük büyükbabalarımızın, İngiliz Filozofların ve Ansiklopedicilerin[14] şeytan ve melek gibi ilkel fikirlerin insan eylemiyle hiçbir ilgisi olmadığını, insanın iyi veya kötü, faydalı veya faydasız tüm eylemlerinin tek bir dürtüden yani zevk arzusundan kaynaklandığını söylediklerinde yaşadıkları şaşkınlığı anlamak mümkün.

Bunları duyan tüm dini cemaatler ve her şeyden öte dini tarikatlar 'ahlaksız' diye haykırdılar. Bu düşünürlere saldırdılar, onları toplumdan men ettiler. Ve daha sonra aynı yüzyılın devamında aynı fikirler Bentham, John Suart Mill, Tchernischevsky tarafından yeniden ele alındı ve bu düşünürler egoizm veya zevk arzusunun tüm eylemlerimizin özellikle de kötülüklerimizin nedeni olduğunu doğrulamaya başladı. Kitapları bir sessizlik komplosu kurularak yasaklandı; yazarlara cahil muamelesi yapıldı.

Ve buna rağmen, bu yazarların söylediklerinden daha doğru ne olabilir ki?

Bir çocuğun elinden son lokma ekmeğini çalan bir adam düşünün. Herkes bu adamın korkunç bir egoist olduğu, yalnızca kendisini sevdiği konusunda hemfikir olacaktır.

Bir de herkesin erdemli bir insan olduğunu düşündüğü bir adamı ele alın. Bu adam ekmeğinin son lokmasını aç insanlarla paylaşır ve kıyafetlerini üşüyenlere verir. Ve dini jargona bağlı olan ahlakçılar hemen bu adamın içinde

14 On sekizinci yüzyılda Deniz Diderot'un liderliğinde Ansiklopedi'yi yazmak için bir araya gelip işbirliği yapan Fransız yazarlara verilen isim. (Ç.n.)

başkalarına karşı kendisini feda edecek düzeyde bir sevgi taşıdığını, egoist adamınkinden çok daha farklı bir tutkuya boyun eğdiğini söylerler. Bizler bu iki eylem hakkında biraz düşündüğümüzde, insanlık açısından birbirinden çok farklı sonuçlar doğurmuş olsalar da sebeplerinin aynı olduğunu görürüz. Bu da zevk alma duygusudur.

Eğer son kıyafetini başkasına veren insan bundan bir zevk duymasaydı, bunu yapmazdı. Eğer bir çocuğun elinden ekmek almak ona zevk verseydi, bunu yapardı. Bu adam vermekten zevk alır ve bu yüzden verir. Önceden bir anlam kazanmış olan kelimelere yeni anlamlar vererek karmaşa yaratmak uygun olsaydı, iki adamın da egoist dürtülerle hareket ettiği söylenebilirdi. Bazıları bu düşünceye ün katmak ve bu fikri daha da açık hale getirmek için hayal gücünü harekete geçirecek ve bu iki eylemin farklı nedenleri olduğu mitini yok edecek şekilde sunmuştur. Bu iki eylemin nedeni aynıdır, zevk arayışı ya da acıdan kaçınmadır ki bu ikisinin sonu aynı yere çıkar.

En kötü insanlardan birini, otuz beş bin Parisli'yi katleden Thiers'ı ya da hayatını istediği gibi yaşamak için tüm ailesini öldüren birini ele alalım. Bu kişilerin bunu yapmasının sebebi, zafer veya para arzusunun zihinlerinde diğer her tutkudan üstün gelmesidir. Bu arzu, bu hararet merhamet ve şefkati bile bastırır. Nerede otomatik bir şekilde sadece doğalarını tatmin etmek için hareket ederler. Ya da güçlü arzuları bir kenara bırakalım ve arkadaşlarını kandıran, bir bira parası çıkarmak için onlara yalan söyleyen veya sadece övünmeyi, kandırmayı sevdiği için bunu yapan birini ele alalım. Karısına veya metresine mücevherler almak için işçilerini kandıran bir işvereni ele alalım. Herhangi kötü birini düşünün. Bu kişi de aslında yalnızca bir

dürtüye boyun eğmektedir. Bir isteği tatmin etme veya başına dert olacak bir şeyden kaçınma peşindedir.

Böyle zavallı alçakları, baskı altındakileri özgürleştirmek için tüm varlığını feda edenlerle veya darağacına çıkan Rus nihilistlerle karşılaştırmaktan utanç duyuyorum. Bu iki yaşamın sonuçları insanlık için işte bu kadar farklı sonuçlar doğurur, kendimizi birine yakın hissederken diğerinden uzaklaşırız.

Yine de böyle bir şeyden bir şehide, asılmak üzere götürülen bir kadına bahsetseniz, darağacına yaklaşırken size ne yaşamını ne de ölümünü, işçilerinden para çalan alçağın yaşamı için değişmeyeceğini söyleyecektir. O, büyük bir güçle mücadele verdiği yaşamında en yüce mutluluğu bulur. Bu mücadelenin dışındaki her şey, burjuvazinin tüm küçük oyuncakları ve dert bile denemeyecek sıkıntıları ona zavallı, acınası görünür! Size, "Sen yaşamıyorsun ki sadece nefes alıp veriyorsun, ben ise yaşadım,"diye cevap verecektir.

Şu an elbette insanın sadece bilerek, bilinçli bir şekilde gerçekleştirdiği eylemlerden söz ediyoruz; insanın aslında hayatımızın büyük bir bölümünü kapsayan ve bilinçsizce, mekanik eylemler halinde yaptığı şeyleri şu an için konu dışı bırakıyoruz. İnsan, bilerek yaptığı bilinçli eylemlerinde her zaman zevk arar.

Adamın biri sarhoş olur ve her gün kendini bilmez bir halde gezer çünkü içkide kendi sinir sisteminden elde edemediği o duyguyu arar. Başka biri sarhoş olmaz, zevk alsa bile içki içmez çünkü düşüncelerini berrak tutmak ve gücünü korumak ister böylece içkiye tercih etmediği başka zevkleri tadabilir. Bu adam, bir menüye bakıp sadece hoşuna giden bir yemeği, gerçekten sevdiği bir yemeğe daha çok

yer bırakmak için reddeden birinin yaptığını yapmaktadır; hayatında iyi kararlar veren biridir.

Bir kadın ekmeğinin son lokmasını başka birine verdiğinde, yırtık pırtık kıyafetlerini kendisi titrerken üşüyen başka bir kadını örtmek için kullandığında, bunu kendisini değil de başkasını aç ve üşümüş halde görmekten daha çok acı çektiği için yapar. Yalnızca bu duyguyu yaşamış insanların ne kadar yoğun olduğunu bildiği bir acıdan kaçınmış olur.

Guyau'dan alıntılanan Avustralyalı, atasının ölümünün intikamını almadığı düşüncesi altında ezildiğinde, sararıp solduğunda, korkaklığı vicdanını yiyip bitirdiğinde ve bu intikamı alana kadar yaşama dönemediğinde, bazen kahramanca olan bu eylemi gerçekleştirir, bunu benliğini ele geçiren duygudan kurtulmak, zevklerin en büyüğü olan içsel huzuru yakalamak için yapar.

Bir grup maymun içlerinden birinin bir avcı tarafından öldürüldüğünü görüp, silah tehdidi olmasına rağmen avcının çadırına giderek cansız bedeni vermesi istediğinde, grubun en yaşlısı öne atılıp avcıyı tehditkar bir tavır sergileyerek cansız bedeni sonunda vermek zorunda bıraktığında kendi güvenliklerini sağlama duygusundan çok daha güçlü bir merhamet duygusuna boyun eğmektedirler. İçlerindeki bu duygu, diğer tüm duygulardan üstün gelir. Grup üyelerini yeniden hayata kavuşturup kavuşturmayacakları kaygısını taşırken, kendi hayatları bile anlamını yitirir. Bu his öyle baskın hale gelir ki bu zavallı yaratıklar bundan kurtulmak için her şeyi yaparlar.

Karıncalar, o canavar insanın ateşe verdiği karınca tepesine doğru yığınlar halde koşarken ve larvalarını kurtarmak için yüzlercesi can verirken, burada boyun eğdikleri

istek bir sonraki nesli kurtarmaktır. Birçok kadının çocuğuna gösterdiği özenden çok daha büyük bir özenle büyüttükleri larvalarını kurtarmak için her şeyi riske atarlar.

Zevk arayıp acıdan kaçmak, doğal yaşamdaki eylemin genel hattıdır (bazıları buna yasa da der).

Bu arayış olmadan yaşanılır bir yaşam mümkün olmazdı. Organizmalar birliğini kaybeder, yaşam dururdu.

Bu nedenle insanın eylemleri ve davranışları ne olursa olsun, bunları doğasının isteklerine boyun eğerek yapar. En dürtüye dayalı eylemler de kayıtsız veya etkili eylemler gibi bireyin bu eylemi gerçekleştirme arzusu tarafından eşit şekilde dikte edilir. Bırakın insan istediği gibi davransın, birey zevk aldığı veya acıdan kaçındığı için bu şekilde davranır.

Burada kabul görmüş bir gerçek yatmaktadır. Burada egoist teori denen şeyin özü yatmaktadır.

Pekala, bu sonuca ulaşmamız daha mı iyi oldu?

Evet, kesinlikle öyle oldu. Bir gerçeği kavradık ve tüm önyargıların kökeninde yatan bir önyargıyı yıkmış olduk. İnsanla ilişkili tüm materyalist felsefe bu sonuçta ortaya konmuştur. Ancak bazılarının hemen kabul ettiği gibi, bireyin tüm eylemleri kayıtsız mıdır? Şimdi bunu ele alacağız.

3. BÖLÜM

İnsanların eylemlerinin tümünün (burada sadece kasıtlı ve bilinçli eylemlerinden söz ediyoruz çünkü bilinçsiz eylemlerini daha sonra ele alacağız) aynı kökene sahip olduğunu gördük. Erdemli veya kötü, büyük bir fedakarlık veya zavallı bir kandırmaca olarak adlandırılan davranışlar, insanı çeken ya da iten eylemlerin tümü aynı kaynaktan gelir. Hepsi bireyin doğasındaki bir ihtiyacı gidermeye dair yapılan şeylerdir, hepsinin nihai amacı zevke duyulan arzunun tatmini ve acıdan kaçınmaktır.

Son bölümde bunu görmüştük, birçok gerçeğin kısa bir özeti olarak bu görüşü savunmak adına öne sürülmüştü. Bu açıklamanın, dini prensiplere hala bağlı olanları seslerini yükseltmeye neden ittiğini anlamak kolaydır. Çünkü bu görüş batıl inanca hiç yer bırakmaz. Ölümsüz bir ruh fikrini geride bırakır. İnsan eğer sadece doğasının ihtiyaçlarına göre hareket ederse, deyim yerindeyse sadece 'bilinçli bir otomaton' ise ölümsüz ruha ne olur? Hayatta mutluluğu çok az tatmış ve fazlasıyla acı çekmiş olanların ve öbür dünyadan medet umanların son sığınağı olan ölümsüzlüğe ne olur?

Önyargılarla ve onları sıklıkla yanıltmış olan bilime çok az bir güvenle büyümüş, düşünceden ziyade hisleriyle hareket eden insanların kendilerinden son umut ışığının alınmasına sebep olan bir açıklamayı reddetmelerini anlamak kolaydır.

4. BÖLÜM

Mozaik, Budizm, Hristiyan ve Müslüman teologlar iyi ve kötü arasındaki ayrım için kutsal ruha başvururlar. Vahşi veya medeni, cahil veya okumuş, sapkın veya nazik ve dürüst, ne olursa olsun insanın iyi mi yoksa kötü mü davrandığını her zaman bildiğini, özellikle de kötülük yaptığı zamanlarda bunun farkında olduğunu görmüşlerdir. Bu genel gerçeğe herhangi bir açıklama getiremedikleri için de bunu kutsal ilhama indirgemişlerdir. Diğer yandan metafizik filozofları bize vicdandan, mistik bir 'emirden' bahseder ve bunu yaparken sadece kelimeleri değiştirmiş olurlar.

Ancak bu iki grubun hiçbiri toplumlarda yaşayan hayvanların da tıpkı insanlar gibi iyi ve kötü arasında bir ayrım yapabildiklerine dair çok basit ve bir o kadar da çarpıcı gerçeği hesaba katmazlar. Dahası hayvanların iyi ve kötü kavramları da insanlarınkiyle aynıdır. Balıklar, böcekler, kuşlar ve memeliler olmak üzere her bir sınıfın en üstün temsilcileri arasında bile bunlar aynıdır.

Benzersiz bir karınca gözlemcisi olan Forel, karnını balla bir güzel doyurmuş olan bir karınca, aç bir karıncayla karşılaştığında, aç karıncanın tok karıncadan yemek istediğini birçok gözlem ve gerçekle göstermiştir. Bu küçük böcekler arasında diğerleri de yiyebilsin diye karnı doymuş karıncanın yediklerinin bir kısmını kusması onun görevidir. Karıncalara sorun bakalım, biri yokken diğerlerinin aç yatması mübah mı diye. Onlar da size yanlış anlaşılmaya

hiç mahal bırakmayan davranışlarıyla bunun çok ama çok yanlış olduğu cevabını vereceklerdir. Böylesine bencilce davranan bir karınca, düşmanlardan daha da kötü bir muameleyle karşılaşacaktır. Eğer iki tür arasındaki savaşta böyle bir şey gerçekleşirse, karıncalar savaşmayı bırakıp bu bencil askerin üzerine çullanırlar. Bu gerçekler şüpheye yer bırakmayan deneylerle kanıtlanmıştır.

Ya da bahçenizde yaşayan serçelere bir sorun, bahçenize bir avuç kırıntı attığınızda herkesin gelip yemesi için diğerlerine de seslenmeden olur mu? Bu serçenin, komşusunun yuvasından kendi elleriyle topladığı çalıları sırf gidip toplamakla uğraşmamak için çalması doğru mu diye bir sorun bakalım. Serçeler, gidip bu hırsızı gagalayarak onun çok ama çok yanlış davrandığını size göstereceklerdir.

Ya da dağ sıçanlarına bir soralım; aynı koloniden başka sıçanların yerin altındaki deposuna girmesine izin vermemek doğru bir davranış mıdır? Bunu engelleyen hayvanla kıyasıya bir kavgaya tutuşarak size bunun ne kadar yanlış olduğunu göstereceklerdir.

Son olarak ilkel insana soralım; bir insan çadırında yokken çadırına girip yemeğini almak doğru mudur? O da size eğer bu kişi gidip kendi yemeğini edinecek güçteyse, bunun yanlış olduğunu söyleyecektir. Ama eğer hastaysa veya muhtaçsa, yemek bulduğu yerde bunu alabilir ancak bunu yaparken buraya şapka ya da bıçaklarından birini, hiçbir şeyi yoksa bir kumaş parçasını bırakması gerekir böylece avdan dönen kişi buraya bir hırsızın değil, bir dostun girdiğini bilebilir. Böyle bir önlem almak çadırın sahibini çadırının yakınında kötü niyetli birinin dolaşma endişesinden kurtarır.

Buna benzer binlerce gerçek alıntılanabilir, insanlar ve diğer hayvanlar arasındaki iyi ve kötü kavramlarının birbirine ne kadar benzer olduğunu anlatan ciltlerce kitap yazılabilir. Karınca, kuş, dağ sıçanı ve ilkel insan ne Kant'ı okumuştur ne Kilise'nin papazlarını dinlemiştir ne de Musa'yı bilir. Ama yine de her biri aynı iyi ve kötü anlayışına sahiptir. Ve bu fikrin temelinde neyin yattığı hakkında durup bir düşünürseniz, karıncalar , dağ sıçanları, Hristiyanlar ve ateist ahlakçıların iyi olduğunu kabul ettiği şeylerin, ırkın korunması için faydalı olan şeyler olduğunu ve kötü olanların ise ırkın korunmasına zararlı olan şeyler olduğunu görürsünüz. Bentham ve Mill'in söylediği gibi birey için değil, tüm ırkın iyiliği ve hakkı için.

İyi ve kötü fikrinin bu nedenle din veya mistik vicdanla hiçbir ilgisi yoktur. Hayvan ırkları için doğal bir ihtiyaçtır. Dinlerin kurucuları, filozoflar ve ahlakçılar bize kutsal ve metafiziksel varlıklardan bahsettiğinde, her karıncanın veya serçenin kendi toplumunda oynadığı rolü sadece yeniden dağıtmış olurlar.

Bu şey topluma yararlı mı? O zaman iyidir. Bu şey topluma zarar mı veriyor? O zaman kötüdür.

Bu fikir çok gelişmemiş hayvanlarda çok kısıtlı, gelişmiş hayvanlar arasında ise oldukça yaygın olabilir ancak özü her zaman aynı kalır.

Karıncalar arasında, karınca tepesinden öteye geçemez. Tüm toplumsal gelenekler, iyi davranış kuralları o karınca tepesindeki bireyler için geçerlidir, diğerleri için değil. Bir karınca tepesi, diğer bir karınca tepesini ikisinin de başına aynı belanın musallat olması gibi istisnai durumlar haricinde, aileden saymaz. Aynı şekilde Paris'teki Lüksemburg

bahçelerinin serçeleri birbirlerine insanı hayrete düşüren bir şekilde yardımcı olsalar da Monge Meydanı'nda Lüksemburg bahçelerine girmeye cesaret eden bir serçeyle ölümüne bir mücadeleye girişebilirler. Ve ilkel insan, kendi kabile kurallarını başka bir kabileye mensup diğer bir ilkel insana uygulamaz. Başka kabileden bir insana satış bile yapabilir ve satış yapmak her zaman alıcıyı biraz da olsa soymak anlamına gelir. Bir Tchoutche kendi kabilesinden insanlara satış yapmayı suç olarak görür; onlara karşılığında hiçbir şey istemeden verir. Ve medenileşmiş insan, ilkel insanla, en basit Papualıyla arasındaki ilişkiyi sonunda anladığında dayanışma prensibini tüm insan ırkına, hatta hayvanlara bile yayacaktır. Bu fikir gittikçe genişlese de temeli aynı kalır.

Diğer yandan iyi ve kötü kavramları, zeka seviyesi ve edinilen bilgi birikimine göre çeşitlilik gösterir. Bu kavramlarda değiştirilemeyecek hiçbir şey yoktur. İlkel insan ırkı için faydalı olduğunu düşünerek, topluma bir yük haline geldiğini gördüğü yaşlı anne babasını yemeyi gayet doğru bulabilir. Aynı zamanda yeni doğmuş bebeklerini öldürüp, anne diğerlerine hakkıyla bakabilsin ve sevgi verebilsin diye yalnızca iki, üç tanesini hayatta tutmayı toplumu için faydalı görüyor olabilir.

Günümüzde bu fikirler değişti ancak varoluş araçları artık Taş Devri'ndekilerle aynı değil. Medeni insan, ilkel insan gibi şu iki kötü seçenek arasında seçim yapmak zorunda kalmak: Ya yaşlanmış ebeveynlerini yemek ya da onları yemeyip çok geçmeden ne onları ne de kendi ailesini doyuracak gücü ve yiyeceği bulamamak. Bu yarı vahşi insanın bu koşullar altında doğru bir şekilde akıl yürüttüğünü söyleyebilmemiz için o dönemin koşullarını göz önüne almamız gerekir.

Düşünce şekilleri değişebilir. Bir ırk için neyin faydalı veya zararlı olduğuna dair fikirler değişebilir ancak temel aynı kalır. Ve hayvanlar krallığının tüm felsefesini tek bir cümlede özetlemek istersek, karıncaların, kuşların, dağ sıçanlarının ve insanların hemfikir olduğu noktaya bakmamız gerekir.

Hayvanlar krallığının tümünü gözlemleyerek edindiğimiz ahlak şu sözlerle özetlenebilir: "Başkalarına, aynı koşullar altında sana davranılmasını istediğin gibi davran."

Aynı zamanda şunu da ekleyebiliriz: "Bunun sadece bir tavsiye olduğunu aklından çıkarma ancak bu tavsiye, toplumdaki hayvanların uzun süreli tecrübelerinin bir meyvesidir. İnsan da dahil olmak üzere topluluk halinde yaşayan hayvanların çoğunluğunda bu prensibe göre hareket etmek alışkanlık haline gelmiştir. Gerçekten de bu olmadan hiçbir toplum varlığını sürdüremez; hiçbir ırk mücadele etmek zorunda olduğu doğal engellerin üstesinden gelemez."

Topluluk halinde yaşayan hayvanları ve insan topluluklarını gözlemleyerek gerçekten bu basit prensibi mi edindik? Bu uygulanabilir mi? Ve bu prensip bir alışkanlık haline nasıl gelebilir ve sürekli gelişebilir? Şimdi bunu ele alacağız.

5. BÖLÜM

İyi ve kötü fikri insanlığın içinde vardır. İnsan, entelektüel gelişimin hangi safhasına erişmiş olursa olsun, fikirleri önyargılarla ve kişisel çıkarlarla ne kadar bulanmış olursa olsun, içinde yaşadığı topluma faydalı olan şeyleri iyi, içinde yaşadığı topluma zarar veren şeyleri de kötü olarak addeder.

Ancak çok belirsiz olduğu için bir histen zar zor ayırt edilebilen bu kavram nereden gelir? İnsan ırkı hakkında hiç düşünmeyen milyonlarca insan vardır. Bu kişiler yalnızca kabilelerini veya ailelerini bilirler, bir ulusu dahi bilmezler, insanlığın tümünü ise hiç bilmezler. Bu kişiler insan ırkı için faydalı olanı nasıl bilebilir veya tüm sığ, bencil çıkarlarıyla klanlarıyla birlik duygusunu nasıl kurabilirler?

Bu gerçek her çağın düşünürlerini oldukça meşgul etti ve hala da meşgul etmektedir. Biz bu konudaki kendi fikrimizi dile getireceğiz. Ancak şunu da belirtmeliyiz ki bu gerçeğin açıklamaları çeşitlilik gösterse de gerçeğin kendisi değişmez kalır. Bizim açıklamamız gerçek bir açıklama olmazsa veya eksik kalırsa da bu gerçek insanlığa getirdiği tüm sonuçlarla aynı kalacaktır. Bizler güneşin etrafında dönen gezegenlerin kökenini tamamen açıklayamıyor olabiliriz ancak gezegenler yine de dönmeye devam eder ve içlerinden biri de bizi uzayda taşımaktadır.

Dini açıklamayı zaten ele aldık. Teologlara insanın iyi ve kötü arasındaki ayrımı yapabilmesinin nedeni Tanrı'nın

ona bu fikri vermiş olmasıdır. İnsan burada bir şeyin faydalı mı yoksa zararlı mı olduğunu sorgulamaz; yalnızca Yaratıcı'nın emirlerine uymalıdır. Medeni olmayan insanların cehalet ve korku dolu bu açıklaması üzerinde daha fazla durmayacağız.

Diğerleri ise bu gerçeği yasayla açıklamaya çalışmıştır. Bu kişilere göre insanda adaletli ve adaletsiz, doğru ve yanlış anlayışını geliştiren şey yasa olmalıdır. Okuyucularımız bu açıklamayı kendileri değerlendirebilirler. Onlar yasanın insanın toplumsal hislerini, insanın kabul ettiği ahlaki yargıların içine sızmak, insan doğasının boyun eğmeyi reddettiği ve azınlığı sömürmeye yarayan birçok yaptırımı işlemek için kullandığını bilir. Yasa adalet duygusunu geliştirmek yerine saptırmıştır. Bu açıklamayı da geçelim.

Faydacıların açıklamasının üzerinde durmaya da gerek yok. Faydacılar, insanın kendi çıkarı için ahlaklı davrandığını ve kökeni ne olursa olsun tüm ırkla olan birlik duygusunu kaybettiğini söylerler. Faydacı açıklamanın bir gerçeklik payı vardır. Ancak gerçeğin tamamı değildir. Bu nedenle ilerleyelim.

Ahlaki yargının kökenini tahmin ettikleri için yine on sekizinci yüzyıl düşünürlerine borçluyuz.

Adam Smith, dini önyargılar nedeniyle göz ardı edilmiş olan ve din karşıtı düşünürler tarafından da aslında pek bilinmeyen *Ahlaki Yargının Teorisi* adlı eserinde ahlaki yargının gerçek kökenine parmak basmıştır. Bunu mistik dini hislerde aramaz; sadece empati duygusunda bulur.

Bir adamın bir çocuğu dövdüğünü görürsünüz. Dövülen çocuğun acı çektiğini bilirsiniz. Hayal gücünüz çocuğun çektiği acıyı kendi zihninizde canlandırmanıza neden olur

veya çocuğun gözyaşları, acı çeken küçük suratı size buna anlatmaya yeter. Eğer bir korkak değilseniz, hemen çocuğu döven kişinin yanına koşup çocuğu ondan kurtarırsınız.

Bu örnek kendi başına tüm ahlaki yargıları açıklamaya yeter. Hayal gücünüz ne kadar güçlüyse, bir varlığın acı çekerken hissettiklerini zihninizde o kadar iyi canlandırabilirsiniz ve ahlak yargınız da o kadar yoğun ve hassas olur. Kendinizi bir başkasının yerine ne kadar koyabiliyorsanız, onun çektiği acıyı, uğradığı hakareti, kurbanı olduğu adaletsizliği o kadar çok hissedersiniz ve bunun sonucunda bu acıyı, bu hakareti, bu adaletsizliği engelleme ihtiyacı hissederek harekete geçersiniz. İçinde bulunduğunuz koşullar veya düşüncenizin veya hayal gücünüzün yoğunluğu sizi düşünce ve hayal gücünüze göre hareket etmeye ittikçe de içinizdeki ahlak duygusu güçlenir ve giderek bir alışkanlık halini alır.

Adam Smith, birçok örnekle bunu geliştirir. Smith, yaşlandığı dönemde yazdığı politik kitaptan çok daha üstün olan bu eseri yarattığında oldukça gençti. Dini önyargıdan Kurtulmuş biri olarak ahlakın açıklamasını insan doğasının fiziksel gerçeğinde aradı ve resmi ve resmi olmayan teolojik önyargının bu kitabı kara listeye almasının sebebi de budur.

Adam Smith'in tek hatası, alışkanlık haline gelmiş bu empati duygusunun insanlar da olduğu gibi hayvanlarda da var olduğunu anlayamamış olmasıdır.

Dayanışma duygusu, topluluk halinde yaşayan hayvanlarda en belirleyici özelliktir. Kartal serçeyi avlar, kurt dağ sıçanını. Ancak kartallar ve kurtlar avlanırken birbirlerine karşılıklı yardım ederler; serçeler ve dağ sıçanları kendi

aralarında ortak bir düşmana karşı öyle bir birleşirler ki içlerinden sadece gerçekten dikkatsiz olanları av olur. Dayanışma, tüm hayvan topluluklarında var olma mücadelesinden çok daha önemli bir doğal yasadır; yönetici sınıflar ise var olma mücadelesinin ne kadar erdemli olduğu şarkısını bizi çıkmaza sokmak için her fırsatta söylerler.

Hayvanlar dünyasını incelediğimizde ve kendimize her bir canlının olumsuz koşullarda ve düşmanlarına karşı verdiği var olma mücadelesini kendimize açıklamaya çalıştığımızda, bir hayvan toplumunda dayanışma ve eşitlik duyguları ne kadar geliştiyse ve alışkanlık halini aldıysa, o toplumun hayatta kalma şansının o kadar yüksek olduğunu ve zorlukların ve düşmanların üstesinden başarıyla geldiğini görürüz. Toplumun her bireyi kendisini diğer bireylere ne kadar bağlı hissederse, her birinde tüm gelişimin iki ana etmeni olan şu özellikler o kadar gelişir: cesaret ve özgür bireysel girişkenlik. Bir hayvan grubu eğer istisnai bir yaralanma veya diğer birçok istisnai durum sonucu bu birlik duygusunu kaybederse, bu iki ilerleme etmeni de azalır. Sonunda da kaybolurlar ve toplum çürümeye bırakılır, düşmanları tarafından yok edilir. Karşılıklı güven olmadan hiçbir mücadele verilemez; cesaret, girişkenlik, dayanışma olamaz ve zafer kazanılamaz! Yenilgi kaçınılmazdır.

Hayvanların ve insanların dünyasında karşılıklı yardımlaşma yasasının, ilerlemenin kanunu olduğunu ve cesaret ve girişkenlikle harmanlara karşılıklı yardımın da bunu en iyi uygulayabilen türe zaferi getirdiğini birçok örnekle gösterebiliriz. Şimdi gelin dünyamızda ilk hayvan yaşamı başladığından beri birinden diğerine geçerek milyonlarca yıldır süren birlik duygusunu hayal edelim. Bu duygunun nasıl azar azar alışkanlık haline geldiğini ve kalıtsallıkla

en basit mikroskobik organizmadan ondan sonra gelen böceklere, kuşlara, sürüngenlere, memelilere ve insanlara geçtiğini hayal edelim ve o zaman bir hayvan için yemek veya sindirim sistemi kadar hayati olan ahlak duygusunun kökenini anlayabiliriz.

Çok geriye gidip çok basit varlıklardan gelişen karmaşık canlıları ele almadan, ahlak duygusunun kökenini ele alalım. Bu önemli soruyu birkaç sayfaya sığdırmamız gerektiği için konuyu oldukça kısa tutmak zorundayız ancak bunda gizemli ya da aşırı duygusal bir durum olmadığını yeterince ortaya koyduk. Bireyin türüyle yakaladığı bu dayanışma duygusu olmadan hayvanlar krallığı asla gelişemezdi veya şu anki kusursuzluğa ulaşamazdı. Dünyadaki en gelişmiş varlık hala suda yüzen o minik parçalar olurdu ve mikroskop altında zar zor görünürlerdi. O bile var olur muydu acaba? Hücrelerin en eski kümeleri bile bu mücadeledeki işbirliğinin bir örneği değil mi?

6. BÖLÜM

Hayvan krallığını önyargısız incelediğimizde toplumun var olduğu her yerde şu prensibin bulunacağı sonucuna ulaşıyoruz: Başkalarına, aynı koşullar altında sana davranılmasını istediğin gibi davran.

Hayvan dünyasının evrimini yakından incelediğimizde, daha önce bahsettiğimiz Dayanışma adı verilen bir prensibin hayvan krallığının gelişiminde, bireyler arasında kişisel avantaj edinmek için verilen tüm mücadelelerin bir sonucu olan adaptasyonlardan çok daha geniş bir rol oynadığını görüyoruz.

İnsan toplumlarında çok daha büyük bir dayanışmayla karşılaşıldığı barizdir. Hayvanlarda en üst sırada olan maymun toplulukları bile uygulamalı dayanışmanın çarpıcı örneklerini sunarlar ve insan bu yönde bir adım ileri gitmiştir. Bu ve sadece bu, insanın doğanın etrafına yerleştirdiği engeller arasında kendi türünü korumasını ve zekasını geliştirmesini sağlamıştır.

Taş Devri'nde kalmış ilkel toplulukları dikkatle incelersek, aynı topluluğun üyeleri arasında ne kadar büyük bir dayanışma olduğunu görebiliriz.

Uygulamalı dayanışma bu nedenle asla sona ermez; tarihin en kötü dönemlerinde dahi yok olmaz. Hakimiyet, hizmetkarlık, sömürülme gibi geçici koşullar bu prensibin göz ardı edilmesine sebep olduğunda bile birçok insanın

zihninde yaşamaya devam eder, kötü kurumlarda devrim yaratmak için hazırda bekler. Eğer bu böyle olmasaydı, toplum diye bir şey kalmazdı. Hayvanların ve insanların çoğunda bu his kalıcı olmalıdır ve edinilmiş bir alışkanlık halini almalıdır, eylemlerde sürekli göz ardı edilse dahi zihinde her zaman var olan bir prensip olmalıdır.

İçimizde konuşan şey, hayvan krallığının tüm evrimidir. Ve bu evrim çok, çok uzun yıllar sürmüştür. Milyonlarca yıl almıştır.

Bundan kurtulmak istesek dahi kurtulamayız. Bir insanın ahlak duygusundan kurtulmasındansa, dört ayağı üzerinde yürümeye alışması çok daha kolaydır.

Ahlak duygusu, koku ve dokunma duyusu gibi içimizde olan doğal bir yetenektir.

Bu prensibi salık veren yasa ve dine gelince, onlar bunu yalnızca kendi çıkarları için, hükümdarın, sömürgecinin ve papazın yararına kullandılar. Adaleti herkes tarafından tanınan bu dayanışma duygusu olmadan, insanların zihnini nasıl ele geçirebilirlerdi ki? Her biri üstüne bu kılıfı giydi; güçsüzleri güçlülere karşı koruyormuş gibi bir hava yaratan otoriteye benziyorlardı. İnsanlık yasa, din ve otoriteyi gemiden atarak ellerinden alınan ahlaki prensibi yeniden kazanabilirler. Bunu geri alınca da eleştirebilirler ve papazların, hakimlerin ve hükümdarların zehrinden arındırabilirler.

İnsanın başkalarına kendisine davranılmasını istediği gibi davranması prensibi, eşitliğin, Anarşi'nin de temel prensibi değil midir? Ve eğer bir insan bunu uygulamazsa kendisine anarşist diyebilir mi?

Bizler yönetilmek istemiyoruz. Bu isteğimizle, bizim de kimseyi yönetmek istemediğimizi ifade etmiş olmuyor

muyuz? Biz kandırılmak istemiyoruz, bize her zaman doğru söylenmesini istiyoruz. Ve bu gerçekle, kimseyi kandırmayacağımızı ve kimseye yalan söylemeyeceğimizi ilan etmiş olmuyor muyuz? Çalışmamızın meyvelerinin bizden çalınmasını istemiyoruz. Ve böylece başkalarının çalışmalarının meyvelerini çalmak istemediğimizi de belirtmiş olmuyor muyuz?

Kendimize başka, diğerlerine başka davranılmasını hangi hakla talep edebiliriz? Bizim eşitlik duygumuz böyle bir şeye karşıdır.

Karşılıklı ilişkilerde var olan eşitliğin sonucunda doğan dayanışma; hayvanlar dünyasının var olma mücadelesindeki en güçlü silahı işte budur. Eşitlik, adalettir. Kendimizi anarşist ilan ederek, daha en başından, hiç kimseye bize davranılmasını istemediğimiz şekilde davranmayacağımızı ilan etmiş oluyoruz; içimizde bazılarının güçlerini, kurnazlıklarını ve bize karşı kullanmalarını istemediğimiz özelliklerini kullanmasına izin veren eşitsizliğe artık katlanmayacağımızı söylemiş oluyoruz. Her şeyde adaletin eş anlamlısı olan eşitlik; işte Anarşizm'in kendisi budur. Biz sadece yasa, din ve otoritenin soyut üçlüsüne savaş ilan etmiyoruz. Anarşist olarak bu üçünün bizim kalplerimize saldığı tüm bu kandırmacaya, yalana, sömürüye, yoksunluğa, kötülüğe, tek kelimeyle eşitsizliğe savaş açıyoruz. Bu insanların hareket etme şekline, düşünme şekline savaş açıyoruz. Yönetilenler, kandırılanlar, sömürülenler, hayat kadınları, bizim eşitlik duygumuzun yaralarıdır. Artık hayat kadınlığına zorlanan, sömürülen, kandırılan ve yönetilen kadın ve erkekleri eşitlik adına ortadan kaldırmaya kararlıyız.

Daha önce de söylendiği gibi, bize belki şöyle denebilir: "Ama eğer başkalarına her zaman kendine davranılmasını

istediğin gibi davranman gerektiğini düşünüyorsan, hangi koşullar altında güç kullanma hakkın kalır ki? Ülkeni işgal eden barbarlara veya medeni işgalcilere nasıl silah doğrultabilirsin? Sömürene nasıl karşı koymaya ne hakkın kalır? Ne bir tiranı ne bir yılanı öldürebilir misin?"

Ne hakkı? Yasadan ödünç alınmış bu kelimeyle ne demek istiyorsunuz? Bir şeyi yaparken bilinçli bir şekilde iyi hissettiğimi mi bilmek istiyorsunuz? Başkalarının benim iyi bir şey yaptığımı düşünüp düşünmediklerini bilmek istiyorsunuz? Sorduğunuz şey bu mu? Eğer öyleyse, cevap çok basit.

Evet, aynen öyle! Çünkü bize hiçbir kötülüğü dokunmamış Burmalıları veya Zulusları[15] işgal etmeye gidiyorsak, hayvanlar gibi öldürülmeyi biz istemeliyiz! Oğullarımıza ya da dostlarımıza şöyle demeliyiz: " Eğer bu işgalde rol alırsam, beni öldür!"

Evet, aynen öyle! Prensiplerimizi başkalarını sömürmek için kullanırsak, mülkümüzün elinden alınmasını biz kendimiz istemeliyiz.

Evet, aynen öyle! Kalbi olan her insan, eğer bir caniye dönüşürse öldürülmeyi istemelidir; yerinden edilmiş bir tiranın yerine geçerse kalbinden bıçaklanmayı talep etmelidir!

Yüz adamdan doksan dokuzu, eğer aklını kaybetmeye başladığını ve karısına ve çocuklarına zarar vereceğini hissederse intihar edecektir. İyi kalpli bir insan sevdiklerine tehlikeli bir hale gelmeye başladığını hissettiği an, onlara herhangi bir zarar vermeden ölmeyi ister.

15 Güney Afrika'daki Bantu halkının bir üyesi. (Ç.n.)

Perovskaya ve yoldaşları Rus Çarı'nı öldürdüler. Ve tüm insanlık kan dökülmüş olmasına rağmen, köylülerin özgürlük hakkını tanıyan kişiye sempati duymalarına rağmen, onların bu eylemlerinde haklı olduklarını düşündü. Neden? Bunun sebebi bu eylemin faydalı olduğunun genel olarak kabul görmüş olması değildi; üç kişiden ikisi belki de faydalı olduğunu düşünmüyordu bile. Halkın bunun haklı bir eylem olduğunu düşünmesinin sebebi, Perovskaya ve yoldaşlarının önüne dünyaları serseniz bir tiran olmayacaklarından emin olmalarıydı. Bu işlerden anlamayan insanlar bile bunun bir gençlik ateşi, saray komplosu, gücü ele geçirmek için düzenlenen bir girişim olmadığından emindiler. Bu eylemin nedeni tiranlığa duyulan ölümüne nefretti.

"Bu erkekler ve kadınlar öldürme hakkını ele geçirdiler," dendi; tıpkı Louise Michel hakkında "Çalmaya hakkı vardı," dendiği gibi. Kuru ekmekle beslenen ve Kişinev hazinesinden bir, iki milyon çalan teröristler için de aynı şey söylenmişti.

İnsanlık, ister barikatlarda ister bir yol kenarında olsun, güç kullanma hakkını elde etmiş olanların bu hakkını asla inkar etmedi. Ancak eğer böyle bir eylem insanların zihinlerinde derin bir izlenim bırakacaksa, bu hak ele geçirilmelidir. Bu olmadan böyle bir eylem faydalı olsun veya olmasın, cani bir eylem olarak kalacaktır, fikirlerin gelişiminde hiçbir önemi olmayacaktır. İnsanlar bu eylemde gücün kötüye kullanılması, bir sömürgecinin yerine yenisinin geçmesi dışında bir şey görmeyeceklerdir.

7. BÖLÜM

Bu zamana kadar insanların düşünerek, kasıtlı bir şekilde yaptığı eylemlerden söz ettik. Ancak bilinçli yaşamımızla birlikte çok daha geniş olan bir bilinç dışı yaşama da sahibiz. Ancak bunun sadece sabah giyinirken dün gece kaybettiğimiz bir düğmeyi iliklemeye çalıştığımızda, yerini kendimiz değiştirdiğimiz bir şeyin eski yerine elimiz gittiğinde bu bilinç dışı yaşamın ve onun var oluşumuzda oynadığı büyük rolün farkına varıyoruz.

Aslında bu, bizim diğerleriyle olan ilişkimizin dörtte üçünü oluşturmaktadır. Konuşma, gülümseme, somurtma, bir tartışma sırasında hararetlenme veya sakin kalma şeklimiz kasıtlı değildir, bunlar (kızgın bir insan ve kızgın bir maymun arasındaki benzerliği düşünerek) insan veya insan öncesi atalarımızdan miras aldığımız veya bilinçli veya bilinçsiz edindiğimiz alışkanlıkların sonuçlarıdır.

Böylece bizim başkalarına davranma şeklimiz alışkanlık haline gelir. Başkalarına kendisine davranılmasını istediği gibi davranmak insanlarda ve tüm sosyal hayvanlarda basit bir alışkanlık olur. Bu öyle bir hal alır ki hiç kimse kendisine şu veya bu koşullar altında nasıl davranacağını sormaz. İnsan yalnızca koşullar karmaşık bir durumda istisnai bir hal aldığında veya güçlü bir tutku hissettiğinde tereddüt eder ve beyninin çeşitli bölgelerinde bir mücadele gerçekleşir; beyin çok karmaşık bir organ olduğu için bazı bölümleri bir noktaya kadar birbirinden bağımsız hareket eder.

Bu gerçekleştiğinde insan kendisini karşısındaki insanın yerine koyar; kendisine böyle davranılmasını isteyip istemediğini sorar ve onurunu veya çıkarını zedelemek üzere olduğu insanla kendisini ne kadar özdeşleştirebilirse, kararı o kadar ahlaklı olur. Ya da araya bir dostu girer ve ona şöyle der: "Kendini onun yerine koy; o sana böyle davransa zoruna gider miydi?" Ve bu kafi gelir.

Böylece tereddüt anlarında yalnızca eşitlik ilkesine hitap etmiş oluruz ve yüz durumdan doksan dokuzunda insanlar alışkanlıklarından dolayı ahlaklı davranırlar. Bu noktaya kadar söylediklerimizde bir görüş öne sürmediğimiz, yalnızca insanlar ve hayvanlar dünyasında gerçekleşen şeylerden bahsettiğimiz bariz olmalıdır.

Eskiden kilise, insanları ahlaklı kılmak için onları cehennemle tehdit ediyordu ve sonucunda onları daha da ahlaksızlaştırmayı başardı. Yargıçlar toplumdan edindikleri toplumsal ilkeleri öne sürerek hapisle, kürek cezasıyla, giyotinle tehdit ediyorlar ve sonucunda insanları daha ahlaksızlaştırıyorlar. Ve buna rağmen yargıçların ve rahiplerin artık var olmamasına dair herhangi bir düşünce, otorite sahiplerinin bu durumda toplumun büyük bir tehlikede olacağını haykırmalarına sebep oluyor.

Ama bizler yargıçlara ve onların hükümlerine yol vermekten korkmuyoruz. Ahlak için zorunlu gibi görünse de hiçbir kurumdan kurtulmaktan korkmuyoruz. "Ne istiyorsanız yapın, nasıl istiyorsanız öyle davranın," demekten korkmuyoruz çünkü insanlığın büyük bir çoğunluğunun aydınlandıkça ve var olan zincirlerden kurtuldukça toplum için daha da faydalı bir şekilde davranacağından ve hareket edeceğinden eminiz; tıpkı bir çocuğun doğduktan belli bir süre iki ayak üzerinde yürüyeceğinden, sırf Homo

türünden geldi diye dört ayağı üzerinde yürümeyeceğinden emin olduğumuz gibi.

Yapabildiğimiz tek şey tavsiye vermek. Ve tavsiye verirken de şunu ekliyoruz: "Bu tavsiye, eğer kendi tecrübeniz ve kendi gözleminiz sizi ona uymaya itmiyorsa, faydasızdır." Bir gencin kambur durarak göğsünü ve ciğerlerini elverişsiz bir konuma getirdiğini gördüğümüzde, ona dik durmasını, başını kaldırmasını ve göğsünü öne çıkarmasını öğüt veriyoruz. Ciğerlerini havayla doldurmasını ve derin nefesler almasını tavsiye ediyoruz çünkü bu onun tüketime karşı en iyi güvencesi olacaktır. Ancak aynı zamanda ona fizyolojiyi de öğretiyoruz ki ciğerlerin işlevini anlasın ve dik durmayı kendisi istesin.

Ahlak konusunda da yapabileceğimiz işte bundan ibarettir. Yalnızca tavsiye verip şöyle diyebiliriz: "Eğer sana doğru geliyorsa, bu tavsiyeye uy."

Fakat herkese kendi doğru bulduğu şekilde davranma hakkını verirken, toplumun toplum karşıtı bir eylemde bulunan birini cezalandırma hakkını inkar ederken, iyi gördüğümüz şeyleri sevme ve kötü gördüğümüz şeylerden nefret etme kapasitemizden vazgeçmiyoruz. Sevin ve nefret edin çünkü yalnızca nefret etmeyi bilenler sevmeyi de bilir. Bu yeteneğimizi koruyoruz ve bu bile her hayvan topluluğunda ve insan türünde ahlaki duyguyu korumak ve geliştirmek için kendi başına yeterlidir.

Sadece tek bir şey istiyoruz; o da şu anki toplumda bu iki duygunun özgürce gelişmesinin önündeki tüm engellerin, yargımızı yoldan çıkaran Devlet, kilise, sömürü, yargıçlar, papazlar gibi etmenlerin ortadan kaldırılmasıdır.

Bugün Karın Deşen Jack'in birbirinden zavallı kadınları bir bir öldürdüğünü duyduğumuzda hissettiğimiz şey nefrettir.

Eğer onunla ondan kaldığı sefil yer için para isteyen kadını öldürdüğü gün tanışsaydık, kafasına bir kurşun sıkmamız gerekirdi; bu kurşunun böyle kötü bir yerin sahibinin beynine girmesinin daha iyi olabileceğini düşünmezdik.

Ama bu katili bu noktaya getiren tüm safsataları düşündüğümüzde, uygunsuz veya aptal kitaplardan zihnine işleyen imgelerin ve düşüncelerin yarattığı karanlıkta olduğunu hatırladığımızda, ikilemde kalırız. Ve bir gün Jack'in, tüm Jacklerin toplamından çok daha fazla adam, kadın, çocuğu soğukkanlılıkla ölüme göndermiş bir yargıcın eline düştüğünü duyarsak, onu bu kasıtlı manyakların birinin ellerinde görürsek, ona duyduğumuz tüm nefret kaybolacaktır. Bu nefret, korkak ve ikiyüzlü bir topluma ve bu toplumun kabul görmüş temsilcilerine duyulan nefrete dönüşecektir. Bir katilin tüm kötülükleri, yasa adına gerçekleştirilmiş birçok kötülüğün yanında hiç sayılır. Bizim nefret ettiğimiz şey işte budur.

Günümüzde duygularımız bu nedenle sürekli bölünür. Her birimizin isteyerek ya da istemeyerek bu toplumun suç ortağı olduğunu hissederiz. Nefret etmeye cüret edemeyiz. Peki sevmeye cüret edebilir miyiz? Sömürge ve baskıya dayalı bir toplumda insan doğası bozulur.

Günlük yaşantımızda sempati ve antipati duygularımıza oldukça özgür bir alan tanırız; her an bunu yapmaktayızdır. Hepimiz ahlaki gücü severiz ve hepimiz ahlaki zayıflıktan veya korkaklıktan nefret ederiz. İnsanlık faydalı ve iyi olduğuna inandığımız bir eylem gördüğümüz her an

kelimelerimiz, bakışımız, gülümsememiz bundan dolayı hissettiğimiz mutluluğu ifade eder. Korkaklık, kandırmaca, tiksinti hissettiğimiz her an ise bakışlarımız ve kelimelerimiz bundan duyduğumuz rahatsızlığı, ahlaki cesareti arzuladığımızı ifade eder. Tiksintimize ihanet ederek onu dünyevi eğitimin etkisi altında kalarak, aramızda eşit ilişkiler kurulduğunda kaybolacak olan yalancı görünüşlerin arkasına saklamaya çalışırız.

Yalnızca bu bile iyi ve kötü kavramını bir seviyede tutmaya ve birbirimizle iletişim kurmamıza yeter.

Bir toplumda artık yargıç veya papaz olmadığında, ahlaki ilkeler zorunlu olmaktan çıktığında ve yalnızca eşit insanlar arasındaki ilişkiler bağlamında algılandığında bu çok daha etkili olacaktır.

Dahası toplumda bu ilişkilerin kurulduğu oranda sağlıklı bir ahlak kavramı oluşacaktır. Şimdi bu kavramı inceleyeceğiz.

8. BÖLÜM

Bu noktaya kadar eşitliğin basit ilkelerini açıkladık. İnsanların başkalarına kendilerine davranmayacakları şekilde davranmasına karşı isyan ettik ve diğerlerini de buna isyan etmeye davet ettik; kandırılmak, sömürülmek, hayat kadınlığına sürüklenmek veya kötüye kullanılmak istemeyen ama başkalarına böyle davranan insanlara karşı durmalarını istedik. Yalan söylemek ve acımasızlık ahlak kuralları öyle söylediği için değil, bu davranışlar eşitliği sadece laftan ibaret bir şey olarak düşünmeyen herkesin eşitlik duygusunu zedelediği için kötüdür dedik. Ve bu, her şeyden öte hem düşüncelerinde hem de eylemlerinde gerçekten anarşist olanları rahatsız eder.

Bu basit, doğal, bariz ilke hayatta genel olarak uygulansa, bunun sonucunda çok daha üstün bir ahlakın doğar; bu, bütün ahlakçıların düşündüklerini aşan bir ahlak anlayışı olur.

Eşitlik ilkesi, ahlakçıların öğretilerini özetler niteliktedir. Ama aynı zamanda içinde bundan daha fazlasını barındırır. Bu şey bireye duyulan saygıdır. Eşitlik ahlakını veya anarşizmi beyan ettiğimizde, ahlakçıların kendilerinde hak gördüğü bir şeyi yani bireyi bir ülkü için feda etme hakkını reddetmiş oluruz. Bu hakkı ne kendimize ne de başkasına tanımıyoruz.

Bireyin sınırsız ve eksiksiz özgürlüğünü tanıyoruz; bireye geniş bir var oluş alanı, yetenekleri özgürce geliştirme

hakkı tanıyoruz. Bireye hiçbir şey dayatmak istemiyoruz; böylece Fourier'in aşağıdaki sözleriyle dini ahlakın karşısında durduğu şu ilkeye dönmüş oluyoruz:

"İnsanları tamamen özgür bırakın. Dinlerin yaptığı gibi, gücü ellerinden alıp bir kenara atmayın. İnsanların tutkularından korkmayın. Özgür bir toplumda bunlar tehlike oluşturmaz."

Eğer sizin kendi özgürlüğünüzden vazgeçmeniz gerekmezse, başkalarının sizi köleleştirmesine izin vermezseniz ve o veya bu kişinin toplum karşıtı şiddetli tutkularına kendi toplumsal tutkularınızla karşı koyabilirseniz, özgürlükten korkmanız için hiçbir sebep yoktur.

İnsanı hangi ülkü için olursa olsun, güçsüz bırakma fikrini kabul etmiyoruz. Bizim hakkımız olan tek şey, bize iyi veya kötü görünen şeylere karşı sempatimizi veya antipatimizi dile getirmektedir. Bir insan arkadaşlarını kandırır. Onun yapısı, karakteri öyledir. Pekala, öyleyse bizim karakterimiz de yalancılardan nefret etmektir. Ve madem karakterimiz böyle, o zaman açık konuşalım. Bugün yapıldığı gibi bu yalancıyı ne bağrımıza basarız ne de onunla nazikçe el sıkışırız. Ona karşı hissettiğimiz tutkuyu hiddetle ortaya koyalım.

Hakkımız olan tek şey budur, toplumdaki eşitlik ilkesini korumaya dair görevimiz bu kadardır. Eşitlik ilkesinin uygulanmasıdır. Peki katiller, çocuk katilleri? Sadece kana susamışlığından öldüren katillere çok nadir rastlanılır. Böyle insan tedavi görmesi ve kaçınılması gereken, akıllarını yitirmiş insanlardır. Çocuk sapkınlarına gelince, ilk olarak yapmamız gereken şey çocuklarımızın duygularının saptırılmamasıdır; ondan sonra bu sapıklardan korkmamıza pek

gerek kalmaz. Şu anlaşılmalıdır ki tüm bunlar ancak ahlaki bozukluğun kaynağı olan kapitalizm, din, yasa, devlet gibi kurumlar artık var olmadıklarında tamamen uygulanabilir hale gelecektir. Fakat büyük bir bölümü bugünden itibaren uygulamaya konabilir. Halihazırda uygulanmaktadır da.

Fakat eğer toplumlar yalnızca eşitlik yasasını uygulasaydı, eğer her insan sadece aldığı kadarını verseydi, toplum varlığını sürdüremezdi. Eşitlik ilkesinin kendisi ilişkilerimizden yok olurdu. Çünkü bu ilkeyi korumak için, çok daha büyük, çok daha sevgi dolu, çok daha tutkulu bir şey yaşamdaki yerini almalıdır.

Ve adaletten daha üstün olan şey, artık buradadır.

İnsanlık bugüne değin hiç bu kadar kadar nezaket, zeka, iyi niyet dolu bir doğaya sahip olmadı; hislerini, zekasını, aktif gücünü karşılığında bir şey beklemeden insanlığın hizmetine böylesine sunmadı.

Zihnin, hislerin ve iyi niyetin bu verimliliği her türlü şekile bürünür. Bu verimlilik, etrafındaki cahiller neleri doğru kabul etmiş olursa olsun, kendisinin doğru ve haklı olduğuna inandığı şeyi arayan, gerçeğin peşinde tutkuyla koşan kişide bulunur. Dünyanın kaderini değiştireceğini inandığı çalışmasına gömülmüş, kendisini ona adamış bir kadının önüne koyduğu yemeği unutup elini bile sürmeyen mucitte bulunur. Sanatın, bilimin hatta aile yaşamının mutluluğunun herkes tarafından paylaşılmadığı sürece acı verici göründüğü ve dünyanın değişmesi için tüm acılara ve suçlamalara katlanarak mücadele eden tutkulu devrimcide bulunur. İşgallerin dehşetini duyarak kahramanca bir vatanseverliğe bürünen, birliklere gönüllü olarak katılan ve karların arasında başına bir kurşun yiyene kadar

cesurca yürüyen gençlikte bulunur. Kıvrak zekaya sahip, doğru olanı seven ve yanlış olandan nefret eden Parisli bir sokak çocuğunun küçük kardeşiyle barikatlara koşarak, yağan mermiler altında durup "Çok yaşa halk!" diye mırıldanarak ölmesinde bu verimlilik bulunur. Bir yanlış gördüğü yerde sonunda başına ne geleceğini düşünmeden, her şey sömürgecinin yani despot bir fabrika sahibinin veya bir imparatorluğun tiranının lehineyken sesini çıkaran insanlarda bulunur. Son olarak, özellikle kadınlar arasında gözlemlenen ve daha az çarpıcı olduğu için fark edilmeyen ve hak ettiği değeri görmeyen sayısız adanmışlık eyleminde bulunur; bunlar sadece gözlerimizi açma zahmetine girip, insan yaşamının temelinde neyin yattığını görmeye çalışırsak ve maruz kaldığı tüm sömürülere ve baskılara rağmen bir şekilde ortaya çıkabildiğini görürsek anlayabileceğimiz şeylerdir.

İnsanlığın gelişimini işte böyle erkek ve kadınlar yaratır. Ve insanlık bunun farkındadır. Bu nedenle böyle yaşamları saygıyla, efsanelerle anlatır. Onlara hayranlık duyar, onları hikayelerin, şarkıların ve anlatıların konusu yapar. Onlarda hayranlık duyduğu şey birçoğumuzda olmayan cesaret, iyilik, sevgi ve adanmışlıktır. Onların hatırası gençlere aktarılır. Yalnızca evinin ve ailesinin dar çevresi içinde hareket etmiş olanlar ve aile geleneğinde bir yere sahip olanlar bile anılır.

İşte bu insanlar gerçek ahlakı yaratırlar ki bu adını anmaya değecek tek ahlaktır. Geri kalan her şey ilişkilerdeki eşitlikten ibarettir. Bu insanların cesareti, adanmışlığı olmasaydı insanlık zavallı hesapların peşinden sürüklenip giderdi. Geleceğin ahlakını inşa eden böyle insanlardır; çocuklarımız gelecekte içimizdeki en iyi insanların tüm

enerjilerini, cesaretlerini ve sevgilerini kullanmanın en iyi yolunun bunları böyle bir güce en çok ihtiyaç duyulacağı ana taşımak olduğunu fark edeceklerdir.

Böylesine cesaret ve adanmışlıklar her dönemde var olmuştur. Özellikle sosyalleşebilen hayvanlar arasında bunlara rastlanır. İnsanlığın en kötü dönemlerinde bile bu iki unsuru bulmak mümkündür.

Dinler bunu her zaman kullanmaya, kendi avantajlarına çevirmeye çalışmışlardır. Aslında dinlerin hala hayatta kalmasının sebebi, cehalet bir yana bu adanmışlık ve cesaret duygusuna hitap etmeleridir. Devrimcilerin karşı çıktığı da işte budur.

Bir anarşist olduğunun farkında olmayan Guyau, her insanın hayatında hissettiği ve türlü türlü mistik fikirlerle açıklanmaya kalkışılmış görev duygusunun "hayatın uygulanmayı, sağlanmayı talep eden bolluğu olduğunu ve aynı zamanda da bir güce sahip olmanın bilinci olduğunu" söyler.

Birikmiş güçler, bunun önüne konan engeller üzerinde bir baskı oluşturur. Eylem gücü, eyleme geçme görevidir. Hakkında bu kadar çok söylenmiş ve yazılmış olan ahlaki 'zorunluluk' sadece kavrama indirgenir: Hayatın korunması koşulu, bu zorunluluğun genişlemesidir.

Genç, anarşist filozof sözlerini şöyle bağlar; "Çiçek, açmadan duramaz. Bazen çiçek açmak, ölmek demektir. Hiç önemi yok, kök aynı kalır."

Güç ve enerji dolu insan için de aynı şey geçerlidir. Güç, içinde birikir. Yaşamını genişletir. Hiç hesap yapmadan verdikçe verir, aksi takdirde yaşayamaz. Sonu, açtığında

ölecek çiçek gibi olacaksa da önemli değildir. Eğer kökü varsa, o kök yine büyüyecektir.

Güçlü olun. Duygusal ve entelektüel enerjiyle dolun ve o zaman zekanızı, sevginizi, eylem enerjinizi diğerlerine de yayacaksınız! Ahlaki öğretinin vardığı son nokta budur.

9. BÖLÜM

İnsalığın gerçekten ahlaklı bir insanda hayranlık duyduğu şey, onun enerjisi, zekasını, hislerini, eylemlerini karşılığında hiçbir şey istemeden paylaşmaya dair iten yaşam gücüdür.

Entelektüel yaşamla dolup taşan güçlü düşünür, doğal olarak fikirlerini yayma arayışına girer. Düşünceler başkalarıyla paylaşılmadığı sürece, düşünmede keyif veren hiçbir yan yoktur. Acı verici bir şekilde saplantılı olduğu bir fikri daha sonra kendi ismini vermek için zihninde dikkatle saklayan insan, zihinsel olarak yoksul insandır. Güçlü bir zekaya sahip insan fikirlerle doludur; bu fikirleri bol bol dağıtır. Eğer fikirlerini dört bir yana esen rüzgara bırakıp başkalarıyla paylaşamazsa mahvolur çünkü onun yaşamı bundan ibarettir.

Aynı şey hisler için de geçerlidir. Guyau, ahlak sorusunu doğada yakaladığı gözlemlerinin sonucu olan şu sözlerle çok güzel özetliyor; "Biz kendimiz için çok fazlayız; kendi acılarımızın dökebileceğinden çok daha fazla gözyaşına, kendi var oluşumuzun tadını çıkarabileceğinden çok daha fazla neşeye sahibiz." Yalnız kalmış bir varlık, sefildir, huzursuzdur çünkü düşüncelerini ve hislerini başkalarıyla paylaşamaz. Başkalarının da bizim var olduğumuzun, hissettiğimizin, sevdiğimizin, yaşadığımızın, mücadele ve kavga ettiğimizin farkında olduğunu hissettiğimizde büyük bir mutluluk duyarız.

Aynı zamanda irademizi, aktif enerjimizi eyleme koyma ihtiyacı da hissederiz. Eyleme geçmek, çalışmak insanlığın büyük bir çoğunluğu için bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu ihtiyaç öyle bir noktaya ulaşmıştır ki bir kadın veya erkek absürt koşullar nedeniyle faydalı işlerinden alıkonulduğunda, yapacak bir şey icat ederler, aktif enerjilerini açığa çıkarabilecekleri saçma ve mantıksız zorunluluklar bulurlar. Kendilerini faydalı bir şey yapıyormuş gibi hissetmek için bir teori, bir din, 'toplumsal bir görev' uydururlar. Sadece hayırseverlik uğruna danslara katılırlar. Pahalı kıyafetlerle kendilerini rezil etmelerinin nedeni, aristokrasinin konumunu korumaktır. Hiçbir şey yapmadıklarında ise bu prensip gereği böyledir.

Guyau, "yoldaşlarımıza yardım etmeliyiz, insanlığın büyük bir çalışkanlıkla ittiği otobüse biz de bir el atmalıyız ama biz sadece etrafında söylenip duruyoruz,' der. Bu bir el atma ihtiyacı o kadar fazladır ki ne kadar gelişmemiş olursa olsun topluluk halinde yaşayan tüm hayvanlarda bu ihtiyaç bulunur. Politikada her gün insanlığın otobüsüne bu el atma veya en azından etrafında söylenme ihtiyacı için nafile bir çabayla uzun saatler harcanır.

Elbette 'iradenin verimliliği', harekete geçmeye dair duyulan arzuya, yoksun bir hissiyat ve yaratmaya kabil olmayan bir zeka eşlik edince ortaya olsa olsa bir 1. Napolyon veya Bismarck çıkar; bunlar dünyayı geri gitmeye zorlayan çokbilmişlerdir. İyi gelişmiş hassasiyetten yoksun bir zihinsel verimlilik de bilginin ilerlemesini engelleyen edebi ve bilimsel ukalalar yaratır. Son olarak zekanın rehberliğinde olmayan duygusallık, aşık olduğu gaddar adama her şeyini feda etmeye hazır kadınlar meydana getirir.

Eğer hayat verimli olacaksa, bu zekayla, hisle ve iradeyle yapılmalıdır. Her alanda gerçekleşen bu verimlilik yaşamın

ta kendisidir; bu da anılmaya değer tek şeydir. Çağlayan bu yaşam olmadan insan vaktinden önce yaşlanır, güçten kuvvetten düşer, daha açmadan solan bir bitkiye dönüşür.

Yaşam dolu olan ve etrafına hayat veren gençlik, ''Hayat bile denmeyecek bu hayatın mahvolmasını başka bir güne bırakalım,'' diye haykırır. Bir toplum ne zaman bozulsa, böyle bir gençlikte yükselen bu ses yenilerine yer açmak için eski ekonomik, politik ve ahlaki normları yıkar. Bu mücadele sırasında bir iki kayıp verilse ne olmuş! Kök yine de sağlam kalır ve yükselir. Çünkü gençliği yaşamak, sonuçları ne olursa olsun çiçek açmaktır! Yaptıklarından hiçbir pişmanlık duymaz.

Fakat insanlığın kahramanlık dönemlerine değişmeden, günlük yaşantıyı ele alarak düşündüğümüzde, insanın ülküsüne ters düşerek yaşaması, yaşamak sayılır mı?

Bugünlerde insanların ülküyü sık sık alaya aldığı söylenir. Ve bunun nedenini anlamak kolaydır. Bu kelime saf insanları kandırmak için o kadar sık kullanıldı ki bir tepki uyandırması kaçınılmazdır ve aslında sağlıklıdır da. Biz de dillere pelesenk olmuş ve lekelenmiş 'ülkü' kelimesini, yeni fikirlerle daha uyumlu olan yeni bir kelimeyle değiştirmeyi isteriz. Ancak kelime ne olursa olsun, gerçek aynı kalır: Her insanın bir ülküsü vardır. Ne kadar tuhaf olsa da Bismarck'ın kan döken demir bir devlet ülküsü vardı. Cahil insanlarına bile ne kadar gülünç olursa olsun bir ülküsü vardır. Ancak bunların yanı sıra çok daha yüce bir ülküye erişmiş olan insanlar vardır. Boyun eğme, yalan söyleme, inancın kötüye kullanılması, kandırmaca, insan ilişkilerinin eşitsizliği bu insanlarda tiksinti uyandırır. Bu kişinin kendisi nasıl bir yalancı olabilir, nasıl başkalarını kandırabilir ya da başkaları üzerinde efendilik taslayabilir?

İnsanlar arasında daha iyi ilişkiler olsaydı, hayatın ne kadar güzel olabileceğini öngörebilir; bu yolda karşılaşacağı insanlarla böyle ilişkiler kurabilecek gücü içinde hisseder. Bir ülkü denen şeyi kavrayabilir. Bu ülkünün kaynağı nedir? Bir yandan kalıtsallık bir yandan yaşamın izlenimleri varken nasıl şekillenir? Bunu bilmiyoruz. Bunun hikayesini ancak kendi hayat hikayelerimizi anlatırken aşağı yukarı doğru bir şekilde aktarabiliriz.

Fakat bu, değişken, ilerlemeci, dış etkilere açık ama her zaman yaşayan bir gerçektir. En yoğun yaşam neşesini, canlılığı neyin verdiği pek de bilincinde olmadığımız bir histir.

Yaşam bu ülkü hissine yanıt verdiğimiz koşulda güçlüdür, verimlidir, hisler bakımından zengindir. Eğer bu hisse karşı hareket ederseniz, yaşamınızın alt üst olduğunu hissedersiniz. Yaşamınız canlılığını yitirir. Ülkünüze sadık kalmazsanız iradeniz, aktif enerjiniz felç olur. Artık eskiden sahip olduğunuz o canlılığa, ani kararlara sahip olamazsınız. Bozulmuş bir insan olursunuz.

İnsanı birbirinden bağımsız sinirsel ve zihinsel merkezlerden oluşan bir varlık olarak ele aldığınızda, bunun hiçbir gizemli yanı yoktur. İçinizde birbiriyle mücadele eden duygular arasında gidip gelirseniz, çok geçmeden organizmanın ahengini bozarsınız: İstemeden hasta bir insana dönüşürsünüz. Yaşamınızın yoğunluğu azalır. Boşu boşuna fedakarlıklar yapmaya çalışırsınız. Eylemlerinizin zihninizdeki ülküsel kavramlarla bir uyum içinde olduğu dönemdeki o eski bütünsel, güçlü, canlı varlığınıza artık ulaşamazsınız.

Ahlak kavramlarının tamamen değiştiği dönemler vardır. İnsan ahlaklı olduğunu düşündüğü bir şeyin birden ahlaksız bir şey haline geldiğini görür. Bazı durumlarda

temelinde ahlaksız olan şey bir gelenek, hürmetli bir görenektir. Diğer durumlarda da tek bir sınıfın çıkarını korumak için düzenlenmiş ahlak sistemleriyle karşılaşırız. Bunları yıkar ve 'Kahrolsun Ahlak!' diye haykırırız. 'Ahlaksız davranmak' bir görev haline gelir.

Böyle dönemlere kucak açalım çünkü bunlar eleştiri dönemleridir. Toplumda düşüncenin işlemekte olduğunun şaşmaz işaretleridir. Daha yüce bir ahlak anlayışı oluşmaktadır.

Bu ahlak, bizim insanlar ve hayvanlar üzerindeki çalışmalarımızı temel alarak oluşturmaya çalıştığımız ahlak olacaktır.

Bugün kitlelerin ve düşünürlerin fikirlerinde şekil alan ahlak türünü de gördük. Bu ahlak emirler yağdırmayacaktır. Bireyleri soyut bir kavrama göre şekillendirmeyi herkes adına reddedecektir; bireyleri din, yasa veya devlet aracılığıyla güçsüz kılmayı kabul etmeyecektir. Bireyi eksiksiz ve tam bir özgürlükle kendisine bırakacaktır. Yalnızca gerçekleri, bilimi baz alacaktır. Ve bu bilim insanlara şöyle diyecektir: "Eğer içindeki gücün farkında değilsen, eder enerjin sadece bu tekdüze ve renksiz yaşamı sürdürmeye yetecek kadarsa, güçlü imgelerin, derin mutlulukların ve aynı zamanda derin kederlerin de yoksa, o zaman adil bir eşitlik prensibine tutun. Eşit ilişkilerde, bu güçsüz enerjine en büyük mutluluğu getirecek şeyi bulacaksın."

"Ama eğer içinde gençliğin kuvvetini hissediyorsan, eğer yaşamak istiyorsan, eğer eksiksiz ve dolu dolu bir yaşam sürmek istiyorsan ki bu canlı bir varlığın arzulayabileceği en yüce zevktir, o zaman güçlü ol, kudretli ol, yaptığın her şeyde coşkulu ol."

"Etrafına hayat ver. Eğer birini kandırırsan, yalan söylersen, oyun çevirirsen kendini küçülttüğünün, aşağıladığının farkında ol, güçsüzlüğünü daha en başından itiraf et, efendisinden aşağı olduğunu düşünen bir kölenin rolünü oyna. Eğer seni mutlu eden buysa, bunu yap ama insanlığın seni zavallı, iradesiz ve güçsüz göreceğini ve sana ona göre davranacağını da unutma. Gücüne dair hiçbir ibare göremedikleri için sana zavallı biri gibi davranacaklar ve sadece acıyacaklar. Eğer sen enerjini kendi ellerinle felç edersen, insanlığı suçlama. Diğer yandan güçlü ol ve haksızlık ya da yaşamda bir adaletsizliğe, bilimde bir yalana ya da birinin başka birine acı çektirdiğine tanık olursan, bu kandırmacaya, yalana ya da hakkaniyetsizliğe karşı tüm gücünle ayaklan!"

"Mücadele et! Mücadele etmek yaşamaktır ve bu mücadele ne kadar öfkeli ve yoğun olursa yaşam da öyle olur. O zaman yaşamış olursun ve böyle bir yaşamın birkaç saati bile hiçbir şey hissetmeden yaşanan yıllara bedeldir."

"Mücadele et ki bu zengin, dolu yaşamı tecrübe edebilesin. Ve mücadelede başka hiçbir şeyin sana veremeyeceği bir zevk bulacağından şüphe etme."

Ahlak biliminin size söyleyebileceği tek şey budur. Seçim size kalmış.

ETİKA

ETİKA'YA DAİR

Kropotkin Etika hakkındaki notlarını ve daha öncesinde İngilizce önce yayımlamış olduğu makalelerini düzenleyerek tek kitap halinde yayımlamayı düşündü.

Kendisinin ne şartlar altında çalıştığını Lebedieff şöyle tasvir ediyor: *"Kropotkin dış dünya ile alâkasını tamamen kesmişti; kaynaklardan tamamen mahrumdu. Müracaat etmek için bir kitap bulamıyor, parasızlık ise bu gibi kaynaklara ulaşmasını engel oluyordu. Müsveddelerini temize çekecek bir kâtip bile bulamadı. Bazı zamanlar yemek alacak parası bile olmuyor, günlerce aç kalıyordu."*

Bu şartlar altında yazar eserini istediği gibi çıkaramadı. Onun ilk plânına göre, eser iki ciltten ibaret olacaktı.

Birinci ciltte yazar ahlâkın köklerinden ve tarihî gelişiminden bahsedecekti.

İkinci ciltte ise realist bir ahlâkın esaslarını ve gayesini anlatacaktı.

Fakat o yalnız birinci cildi yazmayı başardı ve bu eser de tam olmadı. Zira Stirner, Nietzsche, Tolstoy modern gibi yazarların teorileri hakkında yazmak istediği kısmı tamamlayamadı.

İkinci ciltten ise yalnız İngilizce şu bölümleri yazmıştı: Primitive Ethics (İlkel Ahlâk), Justice (Adalet), Morality and Etique (Ahlak ve Etik), Ethics and Mutual Aid (Ahlâk ve Karşılıklı Yardım), Origin of Motives and Sens of Duty (Motiflerin Kökü ve Görev Hissi).

Fakat Kropotkin'e bu ciltlerin hiçbirisini istediği gibi yayımlamak nasip olmadı. Yalnız onun ölümünden sonra dostu Lebedieff birinci cildi oluşturan notları ve yazıları düzenleyerek tercüme ettiğimiz şekilde çıkarabildi.

Lebedieff Kropotkin'in kendi eserine verdiği önemi şöyle tarif ediyor:

"Bütün hayatını insanların saadeti hakkındaki hayallere adamış olan bu ihtiyar devrimci, kendi eseri ile genç nesillere yeni mücadelelerinde ilham olma, onlara toplumsal adâleti öğretme ve kalplerindeki fedakârlık alevlerini canlandırarak hakiki mutluluğun teklikte değil, bütünlükte olduğunu gösterme ümidini taşıyordu."

Kropotkin'in ahlâk prensiplerine gelince, Lebedieff onları şu üç kelime ile özetliyor: *"Karşılıklı yardım, adalet ve fedakârlık. Kropotkin'e göre bu üç esas beşerî ahlâkın temelini oluşturur. Onlara bir tür "örf ve âdet fiziki" gibi bakılabilir. Filozoflar ve ahlakçılar i ahlâkın şu üç yönünü incelemeli ve bunların insan doğasındaki bütün diğer içgüdüler ve hisler gibi birbirleriyle yakından ilgili olduğunu ispat etmelidir.*

1. BÖLÜM

YENİ BİR AHLÂK SİSTEMİ KURULMASININ GEREKLİLİĞİ

Son asırda ilim ve felsefenin gelişimi; tekniğin ilerlemesi, doğa bilimlerine dayanan bir ahlâk sisteminin kurulması, modern ahlâk sistemlerinin belli başlı kusurları, hayatta kalma teorisi; bu teorinin yanlış yorumlanması, tabiatta yardımlaşma; tabiat ahlak-dışı değildir, insan ilk ahlâk derslerini doğadan aldı.

Doğal bilimlerin 19. asırdaki gelişimini seyrederken ve gelecekte de böyle devam ettiği takdirde bu gelişimin bize neler kazandırabileceğini düşünürken insanoğlunun önünde tamamen yeni bir devrin açıldığını veyahut hiç olmazsa böyle bir devrin açılması için her şeyin mevcut olduğunu kabul etmek gerekir.

Diğer taraftan gene son asırda antropoloji, yani insana ait ilim, ilkel insanların hayatlarına ait ilim (tarihî etnografi), dinler tarihi gibi yeni ilimler ortaya çıkarak bize insanlığın olgunlaşması ve gelişmesi hakkında tamamen yeni fikirler vermektedir. Bundan sonra da fizik sahasında gök cisimlerine ve maddeye dair yeni keşifler bize kâinat

hakkında da tamamen yeni şeyler öğretti. Aynı zamanda biyoloji, yani hayata ait ilimle, psikoloji, yani ruha ait ilmin ve evrim teorisinin fevkalade gelişimi, insanın kâinattaki konumuna dair fikirleri ve akıl ile vicdan hakkındaki eski görüşleri kökünden değiştirdi!

Özetle, 19. asırda bütün ilimler -astronomi hariç- önce daha önceki yüzyıllara oranla hem bilimsel hem de teknik açıdan çok daha fazla ilerlememizi sağladı. İki bin sene öncesine, yâni kadim Yunan devrinde yaşanan zihinsel uyanışa geri dönmeliyiz. Fakat bu karşılaştırma da tamamı ile doğru değildir, zira kadim Yunan devrinde insan, tekniğin bugünkü derecesinden pek aşağıda idi. Hâlbuki tekniğin gelişmesi insanı zahmet esaretinden kurtarmıştır.

İlim ve fenlerin bu kadar gelişmesi insana cüretkâr bir icat ve keşif ruhu katmıştır. İşte bu icat ve keşif ruhu sayesinde bugünkü insanlıkta üretim kuvveti en üst dereceye varmıştır. Bu gelişim öyle bolluk ve refah sağlamıştır ki, eski çağlarda ve hatta 19. asrın ilkyarısında tahmin edilmesi bile imkânsızdı. Bu suretle insanlık öyle bir hale gelmiştir ki artık bir zümrenin refahını sağlayarak ona ilim ve sanatla meşgul olma imkânını verebilmek için diğer sınıfların fakirleşmesine ve köleliğe mahkûm olmasına gerek kalmamıştır!

Özetle, kimseyi "kara işçilikle" damgalamadan toplum için refah sağlama imkânıdoğmuş ve bu suretle insanlık nihayet kendi toplumsal hayatını adalet üzerine inşa edebilecek bir seviyeye gelmiştir.

Fakat bugünkü medenî milletlerde aklı toplumun yararına kullanmak için lâzım olan yapıcı ve yaratıcı cesaret bulunabilecek mi? Bu soruya şimdiden cevap vermek güçtür. Buna rağmen tek bir şey kesindir: İlim ve fennin gelişmesi için gerekli hazırlamıştır. İnsanlık bu muazzam işi yapabilmek için muhtaç olduğu bilgilere şimdiden sahiptir!

Antik Yunan döneminden beri ihmal edilmiş olan felsefe Bacon'un çalışmalarıyla yeniden uyandı. Modern ilimler felsefeyi esir olduğu tabiatüstü dogmalardan ve efsanelere dayalı metafizikten kurtardı. Yeni felsefe o kadar büyük, o derece yüksek ve ilham verici ki, yeni kuvvetler yaratmaktan geri kalmaz. İnsan artık, yüksek ahlâkî düşüncelerini ve toplumsal adalete dair ilkelerini tabiat dışı perdeler ile örtmeye muhtaç değildir. O artık toplumsal ideallerini gerçekleştirmek için Tanrı'dan yardım beklemek zorunda kalmayacaktır. O kendi ideallerini tabiattan alacak ve tabiatı analiz ederek ondan yeni yeni kuvvetler çıkartacak kadar güçlüdür.

Modern ilmin başlıca kazançlarından birisi de enerjinin (kudretin) hiçbir şekilde imha edilememesidir! Bu keşif, matematikçiler ve fizikçiler için tükenmez bir kaynak oldu. Hakikatte bütün diğer ilmî incelemeler de ona dayanmaktadır. Fakat bu keşfin aynı zamanda felsefi öğretilerden de daha önemlidir. Bu keşif, insana, hayatın ve kâinatın tükenmez, kırılmaz, sonsuz bir kuvvet değişimi zincirlemesinden ibaret olduğunu öğretiyor. Mekanik bir hareket bir an geliyor ki katı oluyor, diğer bir anda sıcaklık, ışık, elektrik oluyor. Bütün bu değişimler arasında gezegenimizin oluşması, hayatın gelişimi, sonradan dağılması ve yeniden kâinatta kaybolması kâinatın ve hayatın içinde ölçülemeyecek kadar ufacık hadiseler ve dakikalar gibidir.

Diğer taraftan uzvi (organik) hayatın incelenmesi de bizi aynı sonuca götürüyor. Bu sahadaki arayışlar hayat hadiseleri üzerinden her türlü esrar perdesini kaldırmıştır. Bununla beraber bizim hayat hakkındaki fikirlerimiz o derece genişlemiştir ki kâinattaki yoğunlaşma (sis halinde gözüken bazı gök cisimleri gibi) yaşayan, yani gelişme ve

çürüme aşamalarından geçen varlıklar olarak görüyoruz. Nihayet, vaktiyle Yunanlıların sırf ilham yoluyla beyan ettikleri bir hakikati teyit edercesine ilim, yaşayan varlıkların hayret verici gelişimlerini adım adım takip ederek basit ve ilkel olan varlıklardan gezegenimizi süsleyen bin bir çeşit organizmanın oluştuğunu tespit etti. Aynı zamanda her organik varlığın çevrenin mahsulü olduğunu göstererek tabiatın en belirsiz yönlerinden birini aydınlattı. Bu, Her gün karşılaştığımız "çevreye uyum" kuralıdır.

Hatta düşünce ve duygular gibi hayatın en kapalı kısımlarına sokularak fizyolojide uygulanan metotla bu sahayı da araştırdı. Böylece düşünce ve duygu mekanizmasının gizemini keşfetmeye başladı.

Ve nihayet, , âdetler, örfler, kanunlar, , inançlar ve ülküler gibi çok geniş sahalara dalarak buraları o derece aydınlattı ki bugün "insanların en büyük mutluluğu" için çalışmak bir hayal değil, bir hakikattir! Aynı zamanda ispat edilmiştir ki ne bir milletin ve ne de ayrı ayrı zümrelerin refah ve saadetleri başka milletler ve başka zümreler üzerinde baskı kurmakla sağlanamaz.

Bu suretle modern ilim iki mühim neticeye ulaşmıştır. Bir taraftan bu ilim beşere güzel bir tevazu dersi vermiştir. İnsana kâinatın ancak küçük bir parçası olduğunu öğretmiştir. Onu sadece kendisini düşündüğü dar bir dairenin içinden çıkararak kendisinin, yaratıcının seçkin bir eseri olduğu hakkındaki hayallerden ve hurafelerden ayırmıştır. Ona, büyük birlik haricinde benliğinin hiç olduğunu öğretti.

Fakat diğer taraftan da aynı ilim insanın gelişme ve olgunlaşma sahasında ne kadar kuvvetli olduğunu ve tabiatın tükenmez kuvvetlerini kullanma kabiliyetini elinde bulundurduğunu öğretti.

Bu suretle ilim ve felsefe bize hem maddi kuvvetler sağladı ve hem de insanlık yepyeni olgunlaşma sahalarına doğru yürütecek kudretler çıkarmak için özgür düşünme imkânını verdi.

Bununla birlikte, bir bilgi vardır ki, diğer bilgilerin arkasında kalmıştır. Bu bilgi etiktir, yani ahlâk ilminin esaslarıdır.

Henüz bugünkü pozitif bilimlere uyum sağlayacak ve bu ilimlerden ilham alınarak medenî milletleri yürütecek, onlara insanlığı yeni ve daha ilmî esaslar üzerine kurmak için kuvvet ve ilham verecek bir ahlâk ilmi ortaya çıkmadı. Hâlbuki böyle bir ahlâka her gün ve her tarafta ihtiyaç hissedilmektedir. Öyle bir yeni ahlâk ki, modern ilimler gibi dini esaslardan ve metafizik efsanelerden uzak olmakla beraber, modern insan ve onun tarihi hakkındaki bilgilerden alınan yüksek hissiyattan ve soylu amaçlardan ilham almaktadır! İşte bugünkü insanlığın talep ettiği ahlâk! Böyle bir ahlâkın kurulması imkânsız değildir.

Eğer modern ilim bize kâinatı ve varlığı izah eden bir felsefe ile ruhî hayatın kaidelerini ve toplumbiliminin esaslarını bilme imkânını verdiyse neden aynı ilim ahlâkın kaynaklarını da öğretemesin? Aynı ilim neden bize ahlâkın her gün daha fazla yükselmesini, daha fazla temizlenmesini mümkün kılacak kuvvetleri keşfettirmesin? Eğer kâinat hakkında düşünmek ve tabiatı incelemek 19. asrın büyük filozoflarına ve şairlerine ilham verdiyse, eğer Goethe, Bayron, Shelly, Lermantoff gibiler için tabiatı seyretmek bir güç kayngı olduysa eğer şiddetli bir fırtına, heybetli dağlar ve karanlık bir orman bu şairlerin esin kaynağı olduysa, neden aynı şaire insan hayatının derinliklerine dalmak ilham vermesin? Hâlbuki kâinatı ve insanlığı incelemekten doğan

kavrayış şaire daha derin ve daha kuvvetli bir insanlığı hediye edecek kadar muhteşemdir. Böyle bir şair insanları daha iyi hissetmeye sevk edebilir, insanlarda dinin uyandırdığı coşkuyu uyandırabilirler. Ve fiilen de en yüksek dinî hisleri taşıyan İncil ayetleri veyahut doğunun diğer kutsal kitaplarının yazıları gene hayatın ve kâinatın seyrinden doğmuş ilhamlar değildir de nedir?

Realist bir etiğe ihtiyaç kendisini "yeni ilim devrinin" ta ilk senelerinden göstermeye başlamıştır. O devirde Bacon bilimsel bir uyanışa esaslar hazırlarken aynı zamanda da ampirik (deneye dayalı) etiğin esas hatlarını çizmiştir. Bu hatlar Bacon'dan sonra çizilenlerden daha kısa olsalar da derinlik bakımından, Bacon'dan sonra gelenler arasında pek azları onun seviyesine ulaşmışlardır. Hatta içinde bulunduğumuz günlere kadar o esaslardan daha iyiye gidilememiştir.

17. ve 18. asrın İngiliz ve Fransız düşünürleri de aynı yoldan yürüyerek etik için dinin dışında esaslar aradılar. Rousso ve Rasionnel dini temel aldığından materyalistlerle teologlar arasında bir birleşme noktası olmuştur ve toplumsal meselelere cüretkâr bir şekilde temas ettiğinden diğerlerinden daha fazla sayıda kişiyi etkilemiştir. Diğer taraftan Descartes ve onun arkasından gelen Spinoza gibi idealistler ve hatta Kant bile ahlâkın ilhamdan geldiğine tamamen inanmıyorlardı. Bunlar ahlakın doğaüstü bir kaynaktan geldiği hakkındaki fikirden vazgeçmemekle beraber ona daha geniş kapsamlı esaslar bulmaya çalıştılar.

Ahlâk için realist bir esas bulmak kaygısı 19. asırda daha çok kuvvet kazanıyor. İşte bu asırda birçok sistem ortaya çıkıyor, Auguste Comte (Littre) ahlâkın esaslarını bencillik ve fedakârlık (Egoizme et Altruizme), Shopenhauer empati ile şahsın kendisini insanlıkla bir tutmasında, Bentham ve

Mill faydada (ütilitarizme), Darwin, Spencer ve Guillot evrim teorisinde ve nihayet Nietzsche ve Karlyle şahsiyetlerde aradılar!

Malûm olduğu üzere bütün bu sistemlerden Comte'un positivizmi ile Bentham'ın ütilitarizmi en etkilisi olmuştur. Comte, bugünkü insanlığa dair yapılan incelemelerde derin etki bıraktı. . Fauerbach, Bam, Bain, Charles Steffen, Proudhon, Wundt, Marie Guillot ve diğer birçok düşünür de eserlerinde Comte'tan fazlasıyla etkilenmişlerdir.

Bununla beraber, 19. asırda din kaynaklı olmayan ahlâk kaidelerini yayımlamak için kurulan heyetleri de hesaba katmak lazımdır.

Aynı zamanda iktisadî olmakla beraber ahlâkî olan Fourorirerizm, Owenizm, Saint Simonizm ve nihayet sosyalizm ve anarşizm de bu konuda mühim faktörler olmuşlardır. Her gün daha fazla güç kazanan bu akımların hedefi, uluslararası işçi birliği vasıtasıyla mevcut olan ahlâk kaidelerini yeniden düzenlemektir.

Yeni ahlâk hakkında bu kadar rasyonel sistemler mevcut iken acaba bu sahada yeni bir şey bulunabilir mi? Bu mümkün gözüküyor. Hâlbuki öyle değildir. Yalnız şu vaziyet ki 19. asırda ortaya çıkan Comte'un pozitivizmi, Bentham ve Mill'in ütilitarizmi -yani üç büyük ahlâk sistemi- kendisinden önce gelen sisteme önemli katkılar sunabilir. Yalnız bu hâdise gösteriyor ki, etik meselesi henüz tamamen çözülmüş değildir.

Yalnız şu üç büyük sistemi ele alırsak görüyoruz ki, mesela Spencer Darwin'in "Türlerin Kökeni" adlı eserinde verdiği bilgilerden istifade ederek bu zamana kadar dikkate alınmamış olan eğitim, fikir ve irade enerjisinin taşkınlığı

gibi faktörleri hesaba katarak gayet mühim neticelere varabilmiştir. Her yeni sistemin yeni ve mühim bir unsur ilâve edebilmesi gösteriyor ki ahlâkı doğuran faktörler hakkındaki ilim henüz tamamen kurulmamıştır. Zaten bu ilim hiçbir zaman tamamen kurulmaz. Çünkü yeni hayat şekillerinin meydana getireceği yeni kuvvetler daima dikkate alınmalıdır.

Fakat esas mesele ne olursa olsun, mevcut sistemler çoğunluğu tatmin etmedi. Hatta Spencer gibi pozitivistlerin kuru ve bugünkü hayatın çok mühim meselelerine cevap veremeyen doktrinleri -aksülameller yaparak- yeniden dinî idealizme doğru yöneldi. Bu reaksiyonlar gitgide bilimin iflasını ilân edecek bir seviyeye ulaştı. İçinde yaşadığımız günlerde birçokları ilmin yerine "ilhamı" koymaya meyillidirler. Kant'a ve Schelling'e yönelen birçok yazar spiritualizmden, indeterminizmden, apriorizmden, "bireyci idealizmden bahsetmeye başladılar. Hatta hakikî bilginin kaynağının ilim değil iman olduğunu ispata kalkıştılar. S. Bernar"ın mistisizmi moda oldu. "Sembolizm", "elde edilemeyen" ve "anlaşılamayan" gibi terimler felsefenin temel kavramları haline geldi.

Doğrusu bu yeni akımların hiçbirisi geniş ve derin sahalar bulamadı. Fakat itiraf etmelidir ki halk iki aşırı taraftan birini seçme konusunda kararsızdır. Orta Çağ'dan kalma inançlara mı yoksa iyilik ve kötülüğün öte tarafında bulunan "üstün güç" teorilerine mi inanmalıdır?

Anlaşılıyor ki ahlâkın kaynağını pozitif bilimlerle açıklamak, düşünürleri tatmin etmiyor. O bir de ahlâkın "gerekli" olduğuna kanaat getirmek istiyor. Ahlâkî meselelerde insanlar ahlakın kaynağını anlamakla kalmıyorlar. Bu gibi izahlar, sadece bir çiçeğin nasıl var olduğu gibi meselelerde

yeterli oluyor. Fakat ahlâk böyle değildir. İnsan bir de ahlâkın mahiyetini anlamak istiyor. Ahlâk insanı nereye götürüyor? Arzulanan neticelere mi, yoksa bazılarının iddia ettikleri gibi insanın yaratıcı kuvvetlerini zayıflatmaya ve yozlaşmaya mı sevk ediyor?

Eğer, hayat mücadelesinde zayıfların mahvolması doğal bir kanun ise, Comte'un ve Spencer'in vadettikleri "mücadelesiz sanayi hali" Nietzsche'nin iddia ettiği yozlaşmanın başlangıcı olmaz mı? Eğer bu iddia doğru ise, mücadelenin hızını yavaşlatan veyahut hiç olmazsa onun acısını en az seviyeye indiren bazı ahlaki değerleri yeniden incelemek gerekmez mi?

Bununla birlikte, Wundt'un da söylediği gibi, reel ahlâkın ilk görevi, ahlâktan ne beklediğimizi ve ahlâkın amacını tespit etmek olmalıdır.

Her şeyden önce şurasını kaydedelim ki bazı idealistlerin iddia ettikleri gibi ahlâkın hedefi doğaüstü güçlerde aranılamaz. Bu hedef de reel olmalıdır. Ahlâk bizi hayatta tatmin etmelidir, hayatın dışında değil.

Darwin "hayat mücadelesi" teorisini ortaya atarak bu teoriyi gelişiminin temeli olarak göstermekle tabiatın ahlâklı veyahut ahlâksız olduğuna ait eski meseleyi yeniden gündeme getirdi. "Zend Avesta" (Zerdüşlerin kutsal kitabı) zamanından beri insanlığın gündeminde olan "iyilik ve kötülük" meselesi bugün yeniden konuşulur oldu. Darwinistler tabiatı geniş bir savaş meydanı gibi gösterdiler. Bu meydanda çoğunluğun mahvolduğu görünüyordu. Bu suretle tabiattan insan yalnız kötülük dersi alabilirdi.

Bu tarz düşünceler -malum olduğu üzere- çok yayıldı. Fakat evrim teorisini ve bu tarz tefekkürle taban tabana zıt olan fikirleri açıklamak Darwin bir kitabında diyor ki:

"İnsanlarda yüksek bir iyilik tasavvuru mevcuttur ve bu iyiliğin kötülüğe üstün geleceği inanç insan doğasında gizlidir."

Bu böyle ise Darwin bu tasavvurun nereden geldiğini, iyiliğin ve inancın kaynağının ne olduğunu göstermelidir. Darwin, şair Tennison gibi "iyilik kötülüklerden çıkacak" tarzında Epikürvarî bir cümle ile yetinemezdi. Yetinseydi bütün teorisini temelinden yıkmış olurdu. Çünkü bir taraftan tabiatın yalnız kötülük sahası olduğunu iddia etmiş olur ve diğer taraftan "insanda iyiliğe doğru bir meyil vardır ve bu meyil tabiatın dışından geliyor" demek zorunda kalırdı ki bu bütün yıkılması demek olurdu.

Hâlbuki evrim teorisi bu kadar gevşek bir teori olmadığı için böyle çelişkiler taşımaz. . Darwin, Huxley ve taraftarları gibi tabiatı "dişleri ve tırnakları" kanla boyanmış (red in teeth and claw) şeklinde tasvir etmiyor. Huxley, Darwin'i tam olarak anlamış değildir. Darwin "Türlerin Kökeni" adlı kitabında tabiatın ikinci bir yüzünü gösteriyor ki bu Huxley'in öne sürdüğü fikirlerden tamamen farklıdır.

Darwin bu kitabında şöyle yazıyor: "Tabiatta mücadele ile tespit edilmesi gereken önemli bir nokta daha vardır. . Bu nokta her canlı türünün kendi arasında yardımlaşmasıdır. . Canlıların birbirine yardım etmesi, birbirleriyle mücadele etmesinden daha değerlidir, çünkü yardımlaşma türün devamlılığını ve gelişimini sağlar."

Evrim teorisini geliştiren zatın bu fikri son derece mühimdir. Fakat maalesef onu takip edenlerin birçoğu ona gereken önemi vermemiş, hatta Russel Wollos gibiler onu reddetmeye kalkışmışlardır.

Nineteenth Century adlı dergide 1890'den 1896 yılına kadar yazdığım makalelerimle ve ayrıca Mutual Aid is

Factor of Evolution (Karşılıklı Yardım Evrimin Faktörüdür) isimli İngilizce yayımladığım (eserimde hayvan türlerinin evriminde ve beşerî gelişimin tarihinde karşılıklı yardımın büyük bir etken olduğunu ispat ettim.

Bu eserlerimde türlerin birbiriyle mücadele ettiğini, bunların birbirini yediklerini ve hatta bazen aynı türde olan hayvanların bile birbirlerini yediklerini ya da yemeye çalıştıklarını anlattım. Bununla beraber, tabiattaki mücadelenin çeşitli türlerle sınırlı olduğunu, aynı türde olan canlıların hatta birkaç kökü birleştiren familyaya ait birbirleriyle yardımlaşmasının genel bir kural olduğunu örneklerle ispat etmeye çalıştım. Bununla birlikte tabiatın hayvanî hayat sahasındaki kısmında karşılıklı yardım, karşılıklı imhadan daha çoktur. Geviş getiren hayvanlar, toprağın altında yaşayanlar, birçok kuş türü, arılar, karıncalar ve otçul hayvanlar hep bir arada yaşarlar. Yani yaşayışları yardım üzerine kurulmuştur. Hatta hemen hemen bütün vahşi hayvanlar ve özellikle nesilleri çeşitli nedenlerden dolayı tükenmek üzere olan canlıların arasında yardımlaşma çok daha fazladır. Bunun böyle olmasının nedeni, yardımlaşmanın bazı hayvanlara üstünlük sağlamasıdır.

Hakikatte karşılıklı yardım mücadele için şarttır. Bilhassa iklim ve çevre şartlarına karşı mücadele ederken hızlı hareket etmek tek başına hayatta kalmaya yetmiyor. Bazı hayvanlarda güçlü pençeler ve sert gagalar olmamasına rağmen bu hayvanlar doğayla ve diğer hayvanlarla mücadelesinde daha başarılı oluyorlar. Hatta bu hayvanlar, yardımlaşma sayesinde kendisinden daha güçlü olan hayvanlarla mücadele edebiliyorlar. Güce dayalı gelişim bazen yozlaşmaya sebep olurken yardımlaşma türlerin hayatta kalmasını sağlıyor.

Hayvanların evriminde yaşam süresinin uzaması, zekânın artması ve yüksek türlerin ortaya çıkması gibi hâdiselerde karşılıklı yardım en temel esastır. Benim bu tezimi şimdiye kadar çürütecek bir kişi bile çıkmadı. Morgan bazı görüşler öne sürse de kendisine verdiğim cevaplardan sonra susmayı tercih etti.

Her türün korunması, gelişmesi ve evrimleşmesi için esas şart olan yardımlaşma güdüsüne, Darwin "daimî içgüdü" (permanet instinc) adını verdi. Bu içgüdü bugün birlikte yaşayan hayvanlarda ve insanlarda daima işler haldedir. Hayvanî hayatın, başlangıçtan bu yana kendisini göstermiş olan bu içgüdü bütün hayvanlarda, annelik içgüdüsü kadar derindir. Hatta daha kuvvetli olma ihtimali yüksekti. Zira yardımlaşma güdüsünü biz annelik güdüsünden neredeyse tamamen mahrum olan balık ve böcek gibi cinslerde de buluyoruz. Bununla birlikte Darwin, birlikte yaşayan hayvanlarda gelişmiş olan "yardımlaşma güdüsü, türün devamlılığını sağlama güdüsünden daha çoktur" derken haklıdır. "Darwin, ahlaki vicdanın kökenini burada aramıştır. Fakat maalesef birçok Darwinist bunları unutuyor ya da görmezden geliyor.

Fakat bununla da iş bitmiyor. Yüksek ahlâkın ilk unsuru olan "kendi türünü koruma" ve "kendi türünde olanlara iyilik yapma" güdülerinin kaynağı da burada aranmalıdır. Adalet, eşitlik ve fedakârlık gibi erdemler, bu kaynaktan çıkmıştır.

Yapılan araştırmalar gösteriyor ki, on binlerce su kuşları uzaklardan kuzeydeki denizlere gelerek oradaki dağlarda kendilerine yuva yaparken yem için aralarında asla kavga etmezler. Pelikan sürülerinin sahillerde birlikte yaşadıkları ve her sürünün yalnız kendilerinin yaşadığı bölgede balık avladıklarını gözlemlemek de mümkündür.

Yapılan gözlemlerde, başkasının yuvasından bir saman çöpü çalmış olan ufacık bir kuş, başka kuşlar tarafından cezalandırıldıkları tespit edilmiştir. Tüm bunlar gösteriyor ki, bir arada yaşayan hayvanlarda eşitlik ve adalet duyguları gelişmeye başlamıştır.

Nihayet, her hayvanın yüksek türlerine doğru çıkarken (mesela, haşaratta-karıncalara ve arılara, kuşlar arasında leyleklere ve papağanlara, memeli hayvanlar arasında maymunlara ve insanlara) görüyoruz ki, türlerde çoğunluğun çıkarları için azınlığın ya da bireylerin çıkarlarından vazgeçilebiliyor. Bu tespitler, ahlakın doğa kaynaklı olduğunu kanıtlarBu suretle tabiat bize ahlâka karşı kayıtsızlık dersi vermediği gibi, bu kayıtsızlıkla mücadele etmek için yukarıdan ve esrarengiz bir kaynaktan gelen bir kuvvete ihtiyaç duymadığımızı da gösteriyor. Bizim iyilik ve kötülük hakkındaki düşüncelerimiz, doğadan geliyor.

Bu görüşler hakikatte tabiattaki gözlemlerimizin bir sonucudur. Yavaş yavaş toplumsal hayat geliştikçe bu görüşler son şeklini alarak iyilik ve kötülük hakkındaki fikirleri doğuruyor. İlâve edelim ki biz bu mütalâayı serdederken seçkin şahsiyetlerin fikirlerini değil, çoğunluğun düşüncelerini dikkate alıyoruz. Bu düşüncelerin temelinde adalet ve sevgi vardır.

İnsanın karakteri ve kurduğu yapılar hakkında da aynı görüşler öne sürülebilir. İnsanın gelişimi tabiatın içinde tamamlanmıştır. İstikametini de ondan almıştır ve insan ilerledikçe dayanışma ve karşılıklı yardımın ne kadar büyük bir kuvvet olduğunu ve bu kuvvete neler borçlu olduğunu anlamıştır. İşte insanın manevî çehresi de böyle toplumsal bir alanda ortaya çıkıyor. Yapılan son incelemelerden anlıyoruz ki, insanın ahlâkî gelişimi insana has olan bir

ihtiyacın aşama aşama giderilmesinden ibarettir. Bu ihtiyacın çeşitli devirlerde görülen muhtelif biçimleri dayanışma ve karşılıklı yardım üzerine kurulmuştur. İlk Çağ'da kabile, sonra aşiretler ve daha sonra demokrasiyle yönetilen ülkeler. Her ne kadar bazen gerici hareketler vaki oluyorsa da genel olarak bu devirlerin her biri, bizzat, sonra gelen devrin hazırlanmasında etkili olmuştur.

Hiç şüphe yoktur ki taş devrinden bugüne kadar insanlık durmaksızın gelişmemiştir. Toplumlar sürekli ilerleme kaydetmemiştir. Hindistan'da, Mısır'da, Mezopotamya'da, Yunanistan'da, Roma'da İskandinavya'da ve diğer Avrupa ülkelerinde insanlık bazı zamanlar, yeniden başlamak zorunda kalmıştır.

Özellikle Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonraki dönemi incelerken görüyoruz ki, dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma düzenli olarak artmaktadır. Bu iki içgüdü, kabileden başlayarak aşireti, milleti ve nihayet bütün insanlığı kapsayacak şekilde çoğalmıştır. Her ne kadar en gelişmiş toplumlarda bile sapmalar ve gerilemeler gerçekleşse de genellikle uygar ülkelerin toplumlarında dayanışmaya ve yardımlaşmaya büyük önem verilmiştir. Modern toplumların elde ettiği başarılar da bencilliğe değil yardımlaşmaya dayalıdır.

Bazı ülkelerin gerileme ve çöküş devirlerinde ise, o ülkelerin sözde aydınları, birlik olmayı ve yardımlaşmayı bir tür hastalık ve zayıflık olarak görmüştür. Uygar ülkelerde ise ihtiyaçların karşılanması ve adil bir toplumsal düzen kurmak için ahlaki kurallar konmuş ve bu kurallara herkes uymuştur.

Bu suretle -sırf ilmî ve reel zemin üzerinde durulursa- ahlaki olarak gelişmeye sadece inanmakla kalınmaz, bu

inancı ilim esaslarına dayandırıp uygulamaimkânı da elde edilir. İnsanı karamsarlığa sürükleyen bütün derslere rağmen, yılgınlığa kapılmamalı, ilerlemeye, gelişmeye ve her şeyin daha iyi olabileceğine inanmaya devam etmeliyiz.

2. BÖLÜM

YENİ AHLÂKIN TEMELLERİ

Ahlâkın gelişimine engel olan nedir?

Toplumsal içgüdünün gelişimi, o evrimsel ahlâkın ilham verici kuvveti; fikirler ve ahlâkî kavramlar, , Görev ve sorumluluk duygusu, iki çeşit ahlâk hareketi; bireysel faaliyetin kıymeti, şahsi yaratıcılık kabiliyetinin önemi; kanun, adalet, ahlâkın temelleri

Eğer ampirik filozoflar edindikleri bilgilere dayanarak sürekli gelişen bir ahlâkın varlığını şimdiye ispat edemedilerse bunun nedeni spekülatif, yani bilim dışı düşünmeleridir.

Bu filozoflar ahlâkın alındığını inkâr edip onun doğaüstü bir güçten geldiğini ispat etmek için ipe sapa gelmez deliller sundular. Onlar insanın yaratılmasının bir sebebi ve amacı olduğunu iddia ettiler. Bu fikirleri öyle bir kararlılıkla savundular ki geniş kitleleri etkilemeyi başardılar.

Bununla birlikte öne sürdükleri fikirlere tepki gösterenler de oldu ve toplumda yavaş yavaş efsanevî ve metafizik düşünceler hakkında tereddüt ve şüphe uyandı. Zira hayvan türleri arasında gayet şiddetli bir mücadele olduğunu

gözlemleyen evrimci bilim insanları, acı ve şiddetin, yüce bir varlığın iradesinden gelmiş olamayacağını ifade ettiler. Fakat aynı zamanda ilk evrimciler tabiatta ahlâk olduğunu kabul ettiler. Bizim zamanımızda da doğada ve hayvan türleri arasında yardımlaşmanın olduğunu kabul eden birçok düşünür ve bilim insanı bulunmaktadır.

Bu hakikat felsefe için gayet mühim bir devir açtı. İnsan tabiattan aldığı derslerin sayesinde anladı ki onun iki isteği hayatını doğrudan doğruya etkilemektedir.

Birisi toplumsal hayatın içinde olma isteği, ikinci de ki birincinin neticesidir, güçlü olma (intensif) isteğidir. Yani her birey için mutlu olma ve gelişme isteği... Bu iki istek hayatın temel noktalarını oluşturur. Bizim gezegenimizde olsun, başka âlemlerde olsun, nerede hayat varsa bu iki istek de vardır.

Biz bu hakikati ifade ederken metafizik bir fikir öne sürmüyoruz. Toplumsallaşmayan ve toplumsallaştıkça daha da güçlenmeyen bir hayat yoktur. Bu iki sıfat yok olmaya başladığı dakikadan itibaren hayatın kendisi de çürümeye, bozulmaya ve yok olmaya başlar. Bu, doğanın ispat edilmiş kanunlarından biridir.

Böylelikle bilim ve ahlak, etrafı sisle kapalı metafizik düşüncelere canlı bir realite veriyor ve bilim ilerledikçe, evrim teorisi de tüm şüphelerin uzağında felsefi bir gerçeğe dönüşüyor.

Bilimsel ahlâk hakkında yapılan suçlamalar, temelsiz iddialardan ibarettir. Deniliyor ki, tabiatı öğrenmek olsa olsa hakikatlere karşı bizde sevgi doğurabilir. Fakat tabiattaki en yüksek duygular bile, insana ilham veremez. İlham verici duygular sadece dinde ve inançta mevcuttur.

Bu iddiaların temelsiz olduğunu ispat etmek güç değildir. Hakikati sevmek, ahlâkın yarısıdır. Aklı başında dindar insanlar bunu itiraf ederler. İyilik kavramına ve iyilik yapmak hevesine gelince, yaşayan varlıklar arasında yardımlaşmanın şart olduğunu öğrenmek hiç şüphe yoktur ki ilham verici bir başlangıçtır. Goethe doğa bilimci Ekkerman'dan bu hakikati öğrenirken panteist dehasının yardımıyla bunun felsefi değerini anladı. Goethe demiştir ki: "Eğer karşılıklı yardım nadir değil sık sık görülen bir hâdise ise, bundan tabiatın ilâhî bir varlık olduğu sonucu çıkar."

İlkel insanın yaşayışına ait bilgimiz arttıkça anlıyoruz ki, insan yakınlarını korumak için kendi isteklerinden vazgeçmeyi babalık ve annelik şefkatini beraber yaşadığı hayvanlardan öğrenmiştir. "Fazilet" ve "rezalet" kavramları yalnızca insani değildir, aynı zamanda da zoolojiktir. Fikirlerin ve ülkelerin ahlâk üzerindeki etkileri hakkında tereddüde bile lüzum yoktur. Bunun aksi de mümkündür. Yani ahlâkî seviye ülkeleri ve fikirleri farklı açılardan etkiler. Bazen şartların zorlamasıyla bir toplum yanlış yola sapabilir. Mesela para ve savaş gibi faktörlerin etkisiyle... Ne olursa olsun toplumun manevi ve ahlaki gelişimi, hem mevcut konumunu hem de geleceğini etkiler.

Foulle'nin dediği gibi: "Fikirler her şeyden daha kuvvetlidir." Onlar aynı zamanda ahlâkî bir güçtür. Eğer ifade ettikleri hakikat ise ve hayatın bütün sahalarını kapsayacak kadar genişlerse... Bununla birlikte toplumun ilerlemesini sağlayacak bir ahlaki sisteme sahip olmasının ilk şartı sağlam temeller üzerine kurulmasıdır.

Fakat maalesef toplumbilimi henüz çocukluk çağındadır ve bu vaziyet böyle kapsamlı bir ahlâkî sistemin kurulmasına engeldir. Toplumbilimciler, gözlem ve araştırma

yaparak toplumların nereye doğru yürümekte olduklarını incelemektedirler. Bununla beraber ezelden beri mevcut olun geleneksel fikirler de bu incelemelerin bilimsel olmasına engel teşkil etmektedir.

Bilimsel ahlâk sisteminden talep edilen insanı harekete geçiren iki zıt duygu arasında ortak nokta bulmaktır. Bu birbirine taban tabana zıt olan hislerden bazıları, insanı başkalarını tahakküm altına almaya ve kişisel çıkarlarını bu şekilde elde etmeye zorluyor.

Hâlbuki öteki hisler de aynı insanı, başkaları ile birlikte hareket etmeye ve yardımlaşmaya sevk ediyor. Birinci hisler insanın doğasında olan mücadele hevesini tatmin ediyor. İkinciler de yine insanın doğasında bulunan dayanışma ve yardımlaşma ihtiyaçlarını karşılıyor. Doğal olarak, bu iki his aralarında mücadele ediyor. İşte bunları birleştirerek bir sentez halinde ifade edebilmek lâzımdır. Çünkü modern insan bu mücadeleyi izah etmek için yeteri kadar fikir sahibi olmadığını düşünüyor. Modern insan bireylerle toplumun arasındaki çatışmanın bilimin son sözü olduğunu bir türlü kabul edemiyor. Diğer taraftan insanlar arasındaki dayanışmanın ve sevginin propaganda ve eğitimle sağlanabileceğine inanmıyor. Böyle bir propaganda ve eğitimi asırlarca yapmış olan Hristiyanlık, değil milletler arasında kardeşliği sağlamak, hatta kendi içinden çıkmış olan mezheplerin arasındaki kavgalara bile bir çözüm bulamadı. Komünizme gelince, insanlar bunun da başarılı olacağına inanmıyorlar.

Bu suretle ilmî ahlâkın başlıca prensibi bu çelişki gibi algılanan zıtlığa bir çözüm bulmaktır.

Bu amaç doğrultusunda, her şeyden önce muhtelif zamanlarda belli başlı şahısların gerçekleştirdiği faaliyetlerden toplum için yararlı olanları inceleyeceğiz. Aynı

zamanda asrımızda yapılan aynı mahiyetteki faaliyetlerden de bahsedeceğiz. Bununla beraber modern toplumlardaki gizli kuvvetleri de ihmal etmeyeceğiz.

Ataleti bertaraf etmek için her yeni akım heyecan uyandırmalıdır. Bu nedenle ahlâkın başlıca hedeflerinden birisi, kişisel heyecanları halkın mutluluğuna yöneltmek ve bu sayede ideallerin hayata geçmesini sağlamaktır.

Realist hedeflere duyulan ihtiyaç, bizi dinî olmayan ahlâk hakkında yapılan itirazları incelemeye sevk ediyor. Bize deniliyor ki, böyle bir ahlâk sistemi otoriteden yoksundur. Onun hükümleri insanlarda görev ve sorumluluk hissi doğuramaz.

Doğrusu, bilimsel ahlâk hiçbir zaman, insanlara Musa'nın On Emir'i gibi sorumluluklar yüklememiştir.

Kant "kategorik imperatif" teorisinden bahsettiği kitapta şöyle der: "Öyle hareket et ki, senin iradeni harekete geçiren unsur, dünyanın geri kalanı için de bir prensip olsun. Çünkü bu prensip insan zihninin bir yansıması ve kategorisidir. Bu nedenle de her türlü çıkar endişesinden uzaktır." Kant bu prensibin insanlık tarafından kabul edilmesi için üstün bir kuvvetin emrin gerekmediğini kanıtlamaya çalıştı.

Hâlbuki Schopenhauer'in yaptığı eleştiriler Kant'ın yanıldığını ispat etti: Çünkü Kant insanlığın neden bu emirlere uymak zorunda olduğunu açıklayamadı. Her ne kadar söz konusu prensibin her türlü çıkar endişesinden uzak olduğunu iddia etse de bu ve diğer prensiplerin dayandığı nokta toplumsal faydadır.

Hakikatte, Kant, görev bilincini herkesten iyi tarif etmiştir. Fakat daha sonraki kitaplarında görev ve sorumluluk

kavramlarını açıklarken vicdan ve bilinç arasında bir denge kurmaya çalıştığı için, yine yanılmıştır.

Bilimsel ahlâk doğası gereği, dinî ahlâk gibi "ben senin yaratıcınım, böyle emrediyorum" demez. Bu nedenle Hristiyanlık dininin emirlerine bakmayarak kendilerine Hristiyan diyen toplumların hayatlarında çok fazla çelişki vardır.

Bununla beraber bilimsel ahlâkta otorite boşluğu yoktur. Auguste Comte'un işaret ettiği gibi muhtelif hisler ve hareketler ikiye ayrılır: Bunlardan bir kısmı toplumsal hayatta mecburîdir. Bunlar mecburi olduğu için "özgecilik" olarak adlandırılmamalıdır. Bu tür fedakârlıklar genellikle birey tarafından karşısındaki kişiden çok kendisini düşündüğü için yapılır. Fakat bazı fedakârlıklar da karşılıksız yapılır. Karşılıksız fedakârlık yapanlar hiçbir karşılık ve fayda beklemezler. Ahlakın gelişmesini sağlayan da bu tür fedakârlıklardır çünkü çıkar ilişkisine dayanmaz.

Hâlbuki ahlâk üzerine yazan birçok yazar bu iki fedakârlığı birbirine karıştırıyorlar ve bununla da ahlâk meselelerinin çözülmesini güçleştiriyorlar.

Her şeyden önce kanun ile ahlâkı karıştırmamalıdır. Ahlâk ilmi kanuna lüzum var mı yok mu meselesi ile uğraşmıyor. Ahlâk kanunun üstündedir. Malûmdur ki birçok ahlâkçı kanuna lüzum olduğunu inkâr ediyorlar ve vicdanı kâfi görüyorlar. Islahat Devri'nin ilk zamanlarında bu tür ahlâkçıların sayısı çok fazlaydı. . Hakikî ahlâk insanların kusurlarını ortaya çıkarıp onları düzeltmekten ibaret değildir. O daha yapıcı bir şekilde hareket etmelidir. İnsanların yüksek hedeflerine hitap etmelidir. Ahlak, toplumun tamamını kapsar. Bu nedenle o olmadan, ne insanlar ve ne de hayvanlar toplu halde yaşayabilir.

Ahlâk daha yüksek sıfatlara hitap eder. Sevgi, cesaret, kardeşlik, saygı ve farklı fikirlere hoşgörüyle yaklaşmak gibi! Gerçek ahlak, insanlara şöyle seslenir: Eğer güçlü ve mutlu olmak istiyorsanız başkalarının arzularını ve ihtiyaçlarını görmezden gelerek yaşamak fikrinden ebediyen vazgeçiniz!

Sonra ahlâk diyor ki: Sadece bireyin hayatı ile toplumsal hayat arasında bir uyum sağlandıktan sonra herkesin arzu ettiği hayat kurulmuş olur. Bakınız tabiata! Beşerî hayatın geçmişini inceleyiniz! Göreceksiniz ki hakikat dediğimiz gibidir!

İnsan herhangi bir olay karşısında ne yapacağı hakkında tereddüt ederse ahlâk onun yardımına koşar ve kendisine, "böyle bir vaziyette başkasından nasıl hareket etmesini arzu ediyorsanız siz de öyle hareket ediniz!" der.

Ahlak yol gösterir ama emir vermez, çünkü herkes kendisine hâkim olmayı bilmelidir. Meselâ daha ilk başarısızlığında ümitsizliğe kapılan birisine, "bir daha dene" demek ne kadar faydasız ise, toy bir gence de bir ihtiyar gibi ihtiyatlı ol demek de o kadar faydasızdır! Bu genç, Goethe'nin kitabında ihtiyar Egmont'un, Graf Olivier'e verdiği şu cevabı hatırlatır:

"Görünmez eller zamanın güneşten atlarını koşturuyor. Atlara talihimizin arabası koşulmuş; bize düşen tek görev cesaretle yularlara yapışarak arabanın kayalıklara çarpmasına ve uçurumdan yuvarlanmasına engel olmaktır. Nereye gidiyoruz? Kim biliyor? Hatta nereden geldiğimizin farkında mıyız?" Guillot ise diyor ki: "Tohum çiçek açacak, çiçek açmak onun için ölüm olsa bile!"

Bununla birlikte ahlâkın hedefi herkese ayrı ayrı öğüt vermek değildir! Onun amacı halka, halk için faydalı olabilecek hedefler sunmaktır. Öyle bir hedef ki, herkesin

içgüdüsel hareketleriyle uyum sağlasın! Nasıl zekânın terbiyesinden maksat herkese düşünmeksizin doğru duymak alışkanlığını öğretmektir, ahlâktan maksat da böyle bir toplumsal bir hava meydana getirmektir ki. Ancak böyle bir havada halkın refahı ve bireyin mutluluğu artar.

Ahlâkın son hedefi budur. Fakat bu maksada ulaşabilmek için ahlâk ilmi, içinde taşıdığı çelişkilerden kurtarılmalıdır. Mesela merhamet için ihsan tavsiye eden ahlâk, içinde öldürücü bir tezat taşımaktadır.

Başka bir ahlâk da her şeyden önce herkese karşı adaletli olmayı tavsiye eder, yani eşitliği... Ve ahlak, bir kez daha çelişkiye düşerek şöyle der: Bu hedefleri gerçekleştirmeye çalışmak abestir. Çünkü bunlara erişilemez. Bunlar bazı düşünürlerin mantıktan uzak arzuları idi. Eşitsizlik doğanın kuralıdır.

Bizde doğadan bahseden din vaizlerinin dediklerine bakınız! Bunlar bize dersi dinden değil, dini eleştiren tabiattan almayı tavsiye ediyorlar. Ve eşitsizlik had safhaya vardığında, çoğunluk acı içinde kıvranırken bunlar zenginlere hitaben: "Fakirlere bir hak veriniz." diye tavsiyede bulunuyorlardı. Aynı zamanda zenginlerin ele geçirdiği mevkileri korumayı da kutsal bir görev sayıyorlardı.

Bu tür ahlaki sistemler bir müddet etkili olabilirler, hatta hâkim din tarafından kayırılarak uzun müddet devam edebilirler. Fakat insan dine karşı akla ve düşünceye dayalı antitezler üretmeye başladığında bu tür çelişkiler uzun müddet devam edemezler. Öyleyse bu çelişkilerin tarafını bertaraf etmek gerekir. Çelişki, her ahlâk sistemi için bir idam kararı olduğu gibi beşer faaliyetini de söndüren bir kuvvettir.

Modern ahlâk sistemleri ne olursa olsun tek bir şarta riayet etmelidir. Bu şart şudur:

Toplumun çıkarlarını gözetmek için bile, bireylerin faaliyetleri engellenmemelidir. Wundt ahlâk sistemlerini incelerken 18. asrın ortalarına doğru başlayan Medeniyet Devri'nden itibaren bu sistemlerin bireyci olmaya başladığını gözlemlemiştir. Fakat onun bu gözlemi bir dereceye kadar doğrudur, zira birey hakikatte yalnız bir sahada yani iktisadi sahada özel olarak korunmuştur. Hatta burada bile bireysel özgürlük gerek teoride gerek pratikte, görünüşten ibaret kalmıştır. Siyaset, bilim ve sanat sahalarına gelince, iktisadî bireycilik ne kadar geliştiyse bireyin özgürlüğü de o kadar sınırlandı. Buna devletlerin askerî teşkilâtlara ve bu teşkilâtların gerektirdiği düzene bağlı kalmaları neden oldu. Şöyle ki bugünün en radikal devrimcileri bile gelecek için tasarladıkları değişikliklerde, bireyin toplum tarafından baskı altında tutulması gerektiğini ileri sürüyorlardı.

Bu radikal görüş tepkilere yol açtı. Godvin, buna karşı çıkan ilk isimlerden biri oldu. Sonra aynı asrın ikinci yarısında Spencer ortaya çıktı ve en sonunda Nietzsche, "Bireyi topluma kurban etmektense her türlü ahlâktan vazgeçmek daha iyidir." dedi. Bu sözler, içinde bulunduğumuz zamanın iyi bir ifadesidir. 18. asırda bireysel özgürlüğe dayalı ekonomik sistemler destekleniyordu. Günümüzde ise daha modern ve gelişmiş bir toplum kurabilmek için bireysel özgürlük talep ediliyor. Böyle bir toplumda bireyin tüm faaliyetleri hem kendisini hem de içinde yaşadığı toplumu mutlu edebilir.

Zamanımızın en büyük kusurlarından biri, bireylerin kendisini geliştirememesi ve şahsî teşebbüslerin azalmasından ötürü toplumların sürü halini almış olmasıdır.

İktisadî bireycilik vaatlerini yerine getirmedi. Birey kayda değer bir gelişme gösteremedi. Eskiden olduğu gibi şimdi de toplumsal teşkilât sahasında yaratıcılık kabiliyeti yok denecek kadar azdır. Gelişmenin önündeki en büyük engellerden bir diğeri de taklitçiliktir. Modern milletler, siyasî, dinî ve iktisadî alanlarda başka milletleri taklit ettiği için Orta Çağ'da kurulan devletlerin tarihlerini tekrarlamaktan başka bir şey yapmıyorlar.

Son zamanlarda birçok millet hayret verici bir hızla, geçmiş çağlarda Avrupa'da kurulan askeri teşkilatların aynısını kurmaya başladı. İşte eski modellerin bu yeni ve gözden geçirilmemiş yeni baskıları "kültür" denilen şeyin ne kadar, yüzeysel ve taklide dayalı olduğunu göstermektedir.

Şöyle bir soru sorsak yerinde olmaz mı? Bugünkü ahlaki sistemler, bu taklitçilik mahkûmiyetinin en büyük nedeni değil midir? Bu sistemler, Herbert'in dediği gibi, insanı bir otomata dönüştürmeye çalışmadılar mı? Öyle bir otomat ki ihtiras fırtınalarının çarpışmalarından korkarak derin düşüncelere dalmayı tercih ediyor. Enerji ile dolu, sevmeye değerli olanı kuvvetle seven, nefret etmeye layık olandan yine kuvvetle nefret eden, idealleri için çarpışmaya hazır, sevdiğini yücelten, nefret ettiğini alçaltan, bireyin haklarını vermenin zamanı gelmedi mi? Kadim asırların filozoflarından biri, "erdem, insana kendi ruhu güzelliğini keşfettiren bir bilinç düzeyidir" demiş.

Sonraları kötülüğe karşı gelmemek düsturu bu erdemin yerini tuttu. Bu nedenle, yüzyıllar boyunca Hristiyan ahlâkı " kadere boyun eğmek ve kötülüğe kayıtsız kalmaktan ibaret olmuştur. Bunun sonucunda "bireysel ahlâk" hakkında ince teoriler öne sürüldü ve manastırın toplumsal kötülüklere karşı kayıtsızlığı bir gelenek haline geldi. Neyse ki daha

sonrasında kilisenin bu tutumuna tepki gösterilmeye başladı. Birçok kişi aynı soruyu sordu: "Kötülüğe karşı kayıtsızlık hakikatte korkaklık eseri değil midir?" Ahriman'a karşı mücadele ahlâkın ilk şartıdır diyen Zerdüşt haklı değil midir? Ahlaki gelişim lâzımdır, fakat manevî cesaret olmadan bu gelişim nasıl gerçekleşir?

İşte modern fikir akımlarının yeni ahlâk sisteminden talep ettikleri bunlardan ibarettir. Yeni ahlâk sistemi öyle olmalıdır ki bir taraftan mevcut medeniyete yeni bir ışık kaynağı olsun, bir taraftan doğaüstü hayallerle ve dar bir çerçevenin içinde sıkışıp kalmış olan burjuvaların çıkarcılığına (utilitarizm) bulaşmış olsun.

Bize kalırsa böyle bir ahlâk sisteminin unsurları şimdiden mevcuttur. Gerek insanlık tarihinde gerek hayvanların gelişiminde gözlemlenen toplumsallık ve dayanışma şimdiden bu ahlaki sistemin vazgeçilmez unsurları olarak kabul edilmelidir.

Sonra yine ispat edilmiş bir hakikattir ki bu dayanışma ve yardımlaşma esası insanlık tarihinde gelişerek bir gelenek ve içgüdü mahiyeti almıştır. Bu gelenek uygulana uygulama insanda adalet hissini oluşturmuştur. Adalet ise eşitlikten ayrı düşünülemez. Yani insan hem başkalarının hakkına saygı duymalı hem de kendini kontrol edebilmelidir. Sınıf farklılıkları ortadan kalktığında başkalarının hakkı, insanın kendi hakkı kadar saygıdeğer olacaktır.

Gerek insanda gerek hayvanda menfaatlerini bağlı olduğu kitlenin menfaatleriyle birleştirme hissi toplumsal hayatın başlangıcından beri vardır. Gitgide adâlet ve eşitlik fikirleri birleştikçe daha yüksek ve ince ilişkilerin kurulmasına zemin hazırlanır. Bir zaman gelir ki insan kendi fiil ve hareketlerinin toplum üzerindeki yansımalarını fazlasıyla

hisseder. İşte o zaman başkalarını aşağılamaktan, küçük görmekten çekinir. Hatta bazen kendini toplumla o derece birleştirir ki elindeki imkânları hiçbir karşılık beklemeden başkaları için sarf eder. Bu gibi özgecilik hadiselerine, kendini feda etmek (altruist) adı verilir.

Eşitlik, adalet ve ahlâk. İşte yükselen zihniyetin basamakları! İnsanları ve hayvanları incelerken biz bu basamakları birer birer çıkıyoruz. Bunlar doğal bir şekilde ortaya çıktığı için başka bir kaynağa ya da nedene ihtiyaç duymazlar. Bu basamaklar en aşağı hayvanları da en güçlü canlı türlerini de kapsar. Eşitlik, adalet ve ahlâk insanın doğasında bulunur ve bütün içgüdülerde mevcut olan o kuvvete sahiptir. Fakat bunların arasında birincisi, yani eşitlik diğerlerinden daha kuvvetlidir. Üçüncüsü ise ötekilerden sonra gelişir.

Gıda, mesken, uyku gibi içgüdüler de nefsin korunması için şarttır. Bazen birtakım sebeplerin tesiri ile bunlar zaafa uğrayabilirler. Birçok hayvanda ve insanda bu tür zaaflar gözlemlenmiştir. Bunlar, eğer eşitlik, adâlet ve ahlâk içgüdülerinin kuvvetlenmeleri ve gelişmeleri için gerekli şartlar oluşturulmazsa ölüme mahkûmdurlar. İster kabile olsun ister millet olsun!

İşte yeni ahlâk sistemini kurmak için bilimin bize verdiği temel unsurlar! Biz bilimin iflâsını ilân etmektense, onun verdiği esaslar üzerine yeni ahlâkın kurulmasına bakalım!

3. BÖLÜM

TABİATTA AHLÂK ESASLARI

Darwin'in insanda ahlakın kaynağına ilişkin teorisi; hayvanlarda ahlâkın esasları, İnsanda görev ve sorumluluk duygularının uyanması; ahlâkın kaynağı olan eşitlik, hayvan âleminde toplumsallık, vahşilerin hayvanlar ile mücadeleleri; ilkel kavimlerde adâlet fikrinin uyanması.

Darwin yalnızca biyoloji ile meşgul olmamıştır. Daha 1837 senesinde türlerin kökenlerine ait teorisinin temelini oluştururken hatıra defterine şu cümleyi kaydetmişti; "Benim teorim yeni bir felsefe doğuracak!" Ve hakikaten böyle oldu. Onun organik hayatta keşfettiği gelişim fikri felsefede yeni bir devir açtı; daha sonra da insanda ahlâkın kökenine dair yazmış olduğu eserde, ahlâk ilmi için yeni bir saha açtı.

İnsanda ahlâk hissinin uyanması meselesi üzerine Darwin bu eseriyle meseleyi tamamen bilimsel açıdan değerlendirdi. Bu bakımdan Darwin kendisinden önce gelmiş olan Sheftesbury ve Hetcison'un devamı sayılabilir. Bacon'un detaylı bir şekilde göstermiş olduğu yolu Darwin o kadar genişletti ki ahlâk için tamamen yeni bir saha açılmış oldu. Bu suretle denilebilir ki Darwin, Hume, Hobbes ve Kant gibi bir ahlâk kuramı geliştirmiştir.

Darwin'in ahlâk teorisinin esasını birkaç kelime ile ifade edebiliriz. O kendisi ve eserlerinin ilk satırlarında bu esası net bir şekilde formüle etmiştir. Darwin görev ve sorumluluk duygusunu şu şairane kelimelerle tarif ediyor:

"Görev! Ne sihirli fikir! Bizi okşamakla, bizim merhamet hissimizi kurcalamakla veyahut bizi tehdit etmekle, üzerimizde etki uyandırmıyor! Hayır!"

Ve ahlâkı vicdandan ibaret olan bu kuvveti Darwin, sadece tabiat açısından açıklamaya çalıştı. Ondan önce Bacon böyle bir fikir öne sürmüştü fakat bu fikri ispat etmek Darwin'e düştü.

Darwin her şeyden önce bir adamın kendi başına, doğduktan sonra ve hayatı esnasında ahlâk hisleri aldığını reddediyor ve böyle bir fikri evrim teorisine aykırı buluyor. Darwin ahlâk hislerinin kökenini topluma dayandırmaktadır. Toplumsallık, aşağı tür hayvanlarda içgüdüsel bir tarzda mevcuttur; insanda da öyle olsa gerektir. Darwin'e göre hayvanlar kendi türleri ile bir arada yaşamaktan, onlara karşı sempati duymakta ve onlarla yardımlaşmaktan zevk almaktadırlar. Darwin sempati kelimesini hoşlanmak veya acımak manasında değil arkadaşlık manasında kullanıyor. Darwin'e göre, insanda olduğu gibi, zekâsı seviyesi yüksek olan tür hayvanlarda da toplumsal güdülerin gelişmesi gerekir. Bu güdünün tatmin edilmemesi bireyde memnuniyetsizlik doğurur.

Eğer bireyin kendine has güdüleri toplumsal güdülerin gölgesinde kaybolursa, bu memnuniyetsizlik büyük bir acıya da dönüşebilir.

Bu suretle Darwin ahlâkı Kant gibi meçhul ve mistik bir kaynağa bağlamıyor. Darwin diyor ki: "Bir annenin oğluyla ilgilenmesi gibi belli başlı toplumsal güdülere sahip olan

hayvanlarda zekâ olsaydı, onlarda da insanlar gibi sürekli gelişirdi."

Darwin (1809 - 1882)

İnsanı hayvandan ayıran temel özelliklerden biri konuşma yeteneğidir. Dil, hem bireysel hem de toplumsal isteklerin karşı tarafa aktarılmasını sağlar. Toplum da bireyin isteklerine karşılık ne yapılması gerektiğini eylemleriyle ya da konuşarak gösterir.

Bu görüşlerin doğruluğu aşikârdır. Bu teoriyle Darwin, Mandevil ve taraftarlarının kaideler ve içgüdüler hakkındaki iddialarını çürütmüş oldu.

Diğer taraftan Darwin, geleneklerin insanlar arasındaki ilişkilerin nasıl olacağını belirleyen kuvvetli en güçlü faktörlerden biri olduğunu da kaydetti.

Gelenek, gerek toplumsal kaideleri gerek içgüdüsel davranışları daha da güçlendirerek toplumun verilen hükümlere itaat etmesini kolaylaştırır.

Darwin öncelikle hayvanlar arasındaki toplumlaşmayı inceledi. Onların birlikte yaşamayı ne kadar sevdiklerini ve tek kaldıkları zamanlar kendilerini ne kadar kötü hissettiklerini tespit etti. Sonra aralarındaki alâka ve münasebetlerin devam ettiğini, birbirlerini tehlikeye karşı haberdar ettiklerini ve gerek avlanırken gerek kendilerini avlamaya çalışan hayvanlardan kaçarken birbirlerine yardım ettiklerini gözlemledi. Darwin diyor ki: "Birlikte yaşayan hayvanlar arasında sevgi vardır. Hâlbuki toplu yaşamayanlar arasında bu his yoktur. Toplu yaşayanlar, eğlence zamanlarında birbirine karşı dostluk göstermeseler bile, felâket esnasında yardım ederler.

Darwin diyor ki: “Hayvanlarda sevgi ve gelişmiş sempati ile beraber bazı özellikler gözlemlenmiştir. Bu özellikler insan ahlâkı ile benzer niteliktedir.” Ve bu fikri teyit için köpek ve fillerde gözlemlediği özellikleri sıralıyor. . Darwin’in bu gözlemlerini okumadan önce hayvanlarda ahlâk olduğunu kabul etmeyen Herbert Spencer, onları “zeki” olarak nitelendirdikten sonra Nineteenth Century dergisinde Darwin’in fikirlerini destekleyen örnekler verdi. Bu örnekler Principles of Ethics adlı eserinin “Hayvanların Vicdanı” adlı bölümünde de yer almıştır.

İnsana gelince, Darwin diyor ki: “İnsanın toplumsal içgüdüleri en ilkel zamanlarda da mevcuttu. Büyük ihtimalle bu içgüdüler, insana atalarından, yani maymunlardan geçmiştir. Bu ilkel içgüdüler insanın bazı şahsi hareketlerinin kaynağıdır. Fakat geriye kalan diğer bütün hareketleri, sürekli gelişen zekânın ve medeniyetin bir ürünüdür.”

Darwin insan zekâsı ile hayvan zekâsı arasında temelde bir fark görmez. Asıl fark zekânın gelişim evrelerinde kendini gösterir. Hayvan ve insan ruhlarını inceleyenlerin çoğu da bu görüştedir. Son zamanlarda insan hayvan arasında dağlar kadar fark olduğunu ispatlamak için yapılan çalışmalar başarısızlıkla sonuçlandı. İnsan zekâsı ve içgüdülerinin hayvanlarınkine benzemesi, bu iki ayrı türün ahlaki içgüdülerinin birbirine benzemesi gerektiği anlamına gelmez.

Meselâ haşaratla memeli hayvanlar arasında karşılaştırma yaparken unutmamalıdır ki bu iki tür farklı yolları takip ederek evrimleşmiştir. Meselâ karıncalar, arılar ve diğer böcekler arasında derin fizyolojik değişiklikler meydana geldi. Söz konusu değişiklikler aynı türün muhtelif kolları arasında da gerçekleşti ve bunun neticesi olarak bu

kolların yer aldığı sürülerde iş bölümü yüksek bir seviyeye ulaştı. Memeli hayvanların arasında bu kadar değişiklik olmamıştır. İşte bundan dolayıdır ki insanlar için işçi arıların erkek arıları öldürmeleri hakkında ahlâkî bir hüküm verme imkânı yoktur. Arı, karınca gibi haşaratla memeli hayvanlar o kadar uzak zamanlardan beri tamamen ayrı ayrı yollar takip ediyorlar ki, aralarında benzerlik olması mümkün değildir. Aynı uyumsuzluğu -bir dereceye kadar- muhtelif seviyelerde bulunan insanlar arasında da gözlemlemekteyiz.

Hâlbuki insandaki ahlaki görüşler ile toplu yaşayan haşaratın hareket ve fiilleri birbirine o kadar çok benzer ki en büyük ahlâkçılar arıların ve karıncaların hareketlerini insan için örnek olarak gösterebilir. Meselâ biz insanlar bağlı olduğumuz cemiyete bu haşarattan daha fazla sadık değiliz. Diğer taraftan -savaşları ve zaman zaman din ve siyaset uğruna yapılan soykırımları bir tarafa bıraksak bile- insanın ahlâk hakkındaki görüşleri zaman ve mekân itibariyle fazlasıyla değişmiştir. Yalnız ilahlar için kesilen kurbanları ve Tevrat'ta yazan "buruna karşı burun, göze karşı göz" emriyle, Buda'nın her tür canlıya saygı duyduğunu veyahut her tür kötülüğün affını talep eden ilk Hristiyan kilisesinin düsturlarını yan yana getirirsek, ahlâkî görüşlerin ne kadar değiştiklerini ve bazen ne kadar gerilediklerini görürüz.

Tüm bunlar gösteriyor ki, bir tarafta arılarla insanlar arasındaki ahlâkî içgüdülerin farklılığı, diğer tarafta da belli başlı özelliklerinin birbirine benzemesi, bunların aynı kaynaktan geldiklerini gösteriyor.

İşte bu suretledir ki Darwin ahlâkın gelişimini ortak bir toplumsallık içgüdüsüne bağlamıştır. Sonrasında da içgüdünün ne olduğunu bilimsel açıdan incelemeye başlamıştır.

Maalesef hayvanların ruhları ilmen henüz yeteri kadar araştırılmamıştır ve henüz asıl toplumsallaşma içgüdüsü ile babalık, kardeşlik, evlâtlık gibi çok karışık olan ahlaki ilişkiler hakkında kesin bilgilere ulaşmak için erkendir. Darwin bunun farkında olduğu için çok tedbirli hareket etmiştir.

Meselâ yazılarının bir yerinde diyor ki: "Babalık ve oğulluk içgüdüleri, görünüşe göre, toplumsal içgüdünün temelini oluşturuyor." Diğer bir yazısında da şöyle diyor: "Cemiyet içinde bulunmaktan alınan haz pek muhtemeldir ki babalık ve evlatlık bağlılıklarının devamıdır, çünkü toplumsal içgüdü çocukların ebeveynleriyle uzun bir süre birlikte kalmalarından doğmuştur."

Bu kadar ihtiyatlı olması çok doğaldır. Zira Darwin başka yerlerde toplumsal içgüdünün diğer içgüdülerden farklı olduğunu söylüyor. Doğal seleksiyon, bu içgüdülerin koruduğu için canlıların çok daha hızlı sürede gelişmesini sağlamıştır.

Bu içgüdü o kadar güçlüdür ki, bazen, onun kadar güçlü olan babalık içgüdüsü ile mücadeleye girişiyor ve bazen de ona üstün geliyor. Meselâ kuşlar sonbaharda göç ederken bazen henüz uzun süre uçamayacak kadar küçük olan yavrularını terk ediyorlar; sırf topluluktan ayrılmamak için.

Bazı aşağı tabaka hayvanlarda da, meselâ bazı balıklarda toplumsal içgüdü daha az gelişmiştir. Bu hâdiseyi ben babalık içgüdüsünün değil kardeşlik içgüdüsünün veyahut arkadaşlık duygusunun devamı şeklinde yorumluyorum. Bu içgüdü aynı zamanda doğan yavruların birlikte büyümeleriyle, uçmayı ve avlanmayı aynı anda öğrenmeleriyle gelişir. Doğal seleksiyon bunların birlikte gelişimini sağlamış ve bu suretle türün devamlığını temin etmiştir.

Darwin'in kurduğu sistemin en mühim kısmı elbette ki insanda manevî şuurun, görev duygusunun ve vicdan azabının uyanmasına dair olan kısımdır. Malumdur ki Kant ahlâka dair yazdığı mükemmel eserinde "imperatif kategoriklerin" kaynağını ulu bir varlığın iradesinde arar. Biz Kant'ın bu fikrini, insan zekâsının belli bir noktaya kadar gelişim sağlayabileceği şeklinde yorumlayabiliriz. Yalnız Kant'ın fikrine verdiği metafizik şekli kabul etmiyoruz. Fakat şekil bir yana, bu fikrin herkes için eşit olması gereken adalet (equite) kavramını ifade ettiği aşikârdır. Eğer Kant'ın metafizik lisanı indüktif (tümevarım) ilmin kullandığı lisana dönüşürse ahlâkın kaynağına dair yaptığı açıklamayı doğal bilimlerle uzlaştırmak kolaydır. Fakat bununla meselenin yarısı halledilmiş oluyor. Zira Kant'ın ileri sürdüğü "saf aklın" hiçbir duygu ve hiçbir içgüdünün yardımı olmadan ve sırf kendi mahiyetinin icabı olarak adalet kanununu doğurduğunu kabul etsek bile, yine bir nokta karanlıkta kalmış oluyor. Bu nokta şudur: İnsan neden ahlâk kanununa, sırf zekâsının vardığı neticeye itaat etmek mecburiyetinde kalıyor? Bu mecburiyet şuuru nereden geliyor?

Bundan önce de bazı eleştirmen Kant'ın sistemindeki bu kısmın açıklanmadığını kaydetmişlerdir. Kant bizzat bu kısmı izah edemediğini itiraf etmiştir.

1792 senesinde yayımladığı İman Hakkında Felsefi Bir Teori adlı eserde Kant diyor ki: "Bu suretle ve bütün gayretlerime rağmen ahlâk kanununun kaynağını açıklamayı başaramadım." Kant nihayet ahlâk hâdisesinin açıklanmasının mümkün olmadığına karar veriyor ve "izahı mümkün olmayan bu hâdisenin ilâhî bir kaynağı vardır." diyor ve ilâve ediyor: "İzahım kabul olunmazsa bile insan ruhunu harekete ve heyecana sevk etmeli ve insana görevinin

gerektirdiği en ağır fedakârlıkları seçmesini sağlayacak edecek kuvveti vermelidir."

Dört senelik gayretten sonra meseleyi şu şekilde yorumlamak felsefenin bu davayı çözemeyeceğini itiraf etmek anlamına gelir. Intiutive felsefe bu meseleyi çözemeyeceğini bu şekilde itiraf etmiştir. Şimdi bakalım Darwin bu meseleyi tabiat bakımından nasıl çözüyor?

Darwin diyor ki: "Bir adam düşünün ki sırf hayatta kalma güdüsü yüzünden, birisini ölümden kurtarmak için hayatını tehlike atmaktan çekinmişti. Ya da başka biri, açlık yüzünden hırsızlık yapıyor. Her iki eylem de doğal bir içgüdüyle yapılmamıştır. Fakat bu adamlar neden 'rahat' değillerdir? Neden içlerinden bir ses onlara sürekli görevlerini yapmadıklarını söylüyor? Çünkü insandaki toplumsal güdüler, diğer güdülerden daha güçlüdür. "Bizim ahlâkî vicdanımız sanki daima geçmişi seyretmektedir. Biz mazimizi hatırlarken o canlanıyor. Bu vicdan, daimî olan toplumsal içgüdünün, geçici olan bireysel içgüdülerle mücadelesinin ve ona üstün gelişinin mahsulüdür. Bir arada yaşayan hayvanlarda toplumsal içgüdü daima işliyor. Hayvanlar daima sürüyü müdafaaya veyahut onun yardımına koşmaya hazırdırlar. Sürüden ayrıldıkları zamanlar kendilerini kötü hissediyorlar. İnsan da aynı şekilde bu güdülerden mahrum kaldığında yozlaşmaya başlar. Hâlbuki bireysel güdüler, örneğin, rakibini alt etmek, kızgınlığını yatıştırmak, başkasının malını almak gibi içgüdüler, mahiyetleri itibariyle geçicidir. Bu güdülerin tatmininden alınan zevk güdülerin kendisinden zayıftır. Bununla birlikte toplumsal içgüdülerine aykırı hareket eden bir insan geçici ve toplumsal güdüleri karşılaştırmak zorunda kalacaktır. Aynı zamanda, bireysel güdülerin içinde yaşadığı toplum tarafından hoş karşılanmadığını hatırlayacaktır. İşte o zaman insan, doğanın

gerektirdiği gibi davranmadığını düşünmeye başlıyor. Bu iç çatışmalar da büyük bir memnuniyetsizliğe neden oluyor."

Sonra Darwin ilâve ediyor: "Daima geçmişe bakan ve gelecek için rehber olan bu vicdanın insanda bazen utanmak, bazen pişmanlık, bazen de acı şekline büründüğü görülüyor. Hele yaptığı işin sempati duyduğu insanlar tarafından ayıplandığını hatırlarsa tüm neşesini kaybeder. Gitgide gelenekler vicdana hâkim olur. şahsî arzular ile toplumsal içgüdülerin arasında uyum sağlanır."

Darwin doğal bilimlere dayanarak böyle bir açıklama yaptı. Bu açıklama çoğunluğun insan ve hayvan hakkındaki düşüncelerine uymuyor. Fakat Darwin hakikati kaydediyor. Şimdiye kadar bu sahada yazı yazanların hemen hepsi yanlış bir noktadan hareket etmekte idiler. Onlara göre gerek insanlarda gerek hayvanlarda en kuvvetli güdü güya kendini koruma içgüdüsüymüş.

Bu tanımın içine onlar "kendini korumak" gibi kuvvetli ve esaslı bir içgüdü ile beraber hırs, tahakküm, açgözlülük ve intikam gibi doğal olmayan içgüdüleri de alıyorlardı. Bu çeşitli duygulardan oluşan karışımın bütün tabiata hâkim olduğunu ve tabiatın da ona ancak merhametle karşı koyabildiğini iddia ediyorlardı.

İnsan ve hayvanın tabiatlarını bu mahiyette tanımladıktan sonra tek çare ahlâkçıların insanın üzerinde yapabilecekleri yumuşatıcı tesirlere müracaat etmekti. Bunlar insanda merhamet hisleri uyandırmaya çalışacaklar ve bunun için de duyularla algılanamayan fizikötesi bir güce hitap edecekler! İşte bunun içindir ki bu gibi sistemlere yanaşmayanlara tek bir çare kalıyordu: Dâhiyane şahsiyetlerin idare ettikleri devlete sığınmak ve ahlâkın kaynağını bu devlet kuvvetinin iktidarında ve tahakkümünde aramak.

Fakat bu da hakikati kâhinlerde değil, kanun koyucularda aramaktı.

Henüz tabiat hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olunamadığı için Orta Çağ'daki ahlâk sistemleri, kendini koruma içgüdüsünü insan ve hayvanlarda hayatta kalmak için zorunlu kabul ediyorlardı. Bu içgüdüye göre hareket etmek tabiatın temel kanunu sayılmalıydı. Aksi takdirde türün devamlılığı sağlanamazdı. Bununla birlikte doğal kabul edilen bu bencilce içgüdülerden kurtulmak için doğaüstü güçlerden yardım alınması gerekiyordu. İnsanın doğaya galip gelmesi için, önce ahlakın galip gelmesi şarttı.

Başkaları için kendini feda etmek en büyük erdemdir ve bu erdem de ruh ile maneviyatın maddiyattan üstün olmasıdır. Hâlbuki yuvanın saadeti için karıncalar yaptığı fedakârlıklar veya sürünün korunması için geyiklerin, kuşların ve maymunların kendilerini tehlikeye atmaları, her gün gözlemlenen hadiselerdir. Bu hadiselerin ortaya çıkış nedeni de bir arada yaşayan hayvanların yardımlaşma ihtiyacıdır.

Tabiatı derinden incelemiş olan Darwin toplumsal ve bireysel- içgüdülerinden birincisinin daha sabit, daha sağlam ve devamlı olduğunu düşünüyordu. Böyle düşünmekte tamamen haklıydı. Tabiatı gözlemleyen âlimler, bilhassa insanların az olduğu yerlerde aynı hadiseyi teyit etmektedirler: Karşılıklı yardım içgüdüsü bütün hayvan âleminde mevcuttur. Ve doğal seleksiyon bu içgüdüyü sürekli geliştirmektedir. Muhitteki iklimin şartları ile ve yine aynı muhitteki düşmanlar ile mücadele ederken yardımlaşma içgüdüsü gelişmiş olan türler daima üstünlük kazanmaktadırlar. Hâlbuki aksi hali gösteren türler yozlaşarak mahvolmaktadırlar. Aynı hadiseyi insanlık tarihinde de gözlemlemekteyiz.

Gariptir ki toplumsal içgüdüye verilen bu mana bize indüktif metodunu öğreten Bacon'un fikirlerini andırıyor. Bu büyük âlim Instauration Magna (Yeniden Büyük Doğuş) adlı eserinde şöyle yazıyor: "Bütün varlıklar iki şeye karşı derin bir ilgi duyarlar; bunlardan birisi, kendi şahıslarıdır, ikincisi de bağlı oldukları kitledir. Kitleye duyulan ilgi birincisinden daha kuvvetli, daha kıymetlidir; çünkü onun sayesinde bireyler güvende olur."

Kitabın diğer bir kısmında Bacon iki tür istekten bahsederken yine aynı fikre geri dönüyor. Bunlardan birisi kendini koruma; ikincisi üreme ve yayılmadır. İkincisi daha kuvvetli ve daha kıymetlidir.

Şimdi bir mesele: Her canlı türünde bireylerin tür arasında hayat mücadelesi vardır. Bu mücadele yeni türlerin üremesi ve gelişmesi için şarttır.

O halde yardımlaşma içgüdüsü ile bu mücadele hadisesi nasıl bir arada bulunabilir?

Hakikatte, aynı türe mensup bireylerin arasındaki "hayat mücadelesi" zannedildiği kadar şiddetli değildir. Biyologlar bir arada yaşayan hayvanların genellikle gruplar halinde hareket ettiklerini, çevrenin uygunsuz şartlarıyla veyahut düşmanlar ile birlikte mücadele ettiklerini ve birbirleriyle yardımlaştıklarını kabul etmek mecburiyetindedirler. Bu birlik onlarda yeni yeni kabiliyetler uyandırıyor, hayat mücadelesini hafifleştiriyor, karşılıklı yardımda bulunanların zekâsı hızla gelişiyordu. Tabiat bunun gibi örneklerle doludur.

Kesler'in dediği gibi: "Yardımlaşma tür için gelişimin en güçlü dayanağıdır."

Doğa, insanın ilk öğretmenidir. Hayvanlarda ve insanda mevcut olan toplumsal içgüdü! İşte ahlâkî gelişimin kaynağı! Bu suretle Bacon'un ve kısmen de Spinoza'nın ilk tecrübelerinden üç yüz sene sonra Darwin ahlâk teorisini kurmak için hareket noktasını buldu. Toplumsal içgüdüyü temel alarak, bu içgüdünün gelişimine dair hakikatleri ifade etmek sureti ile yeni ahlâk sistemini kurdu.

Evrim teorisini geliştirenler arasında ahlâka temas edenler, çeşitli sebeplerle Darwin'in ve Lamark'ın gösterdikleri yolları takip etmeyerek başka yollara saptılar.

Herbert Spercer de böyle yaptı. Burada onun ahlâk teorisi üzerinde durmaksızın (bunu az sonra yapacağız) diyebiliriz ki, Spencer kerdi ahlâk teorisini başka bir plân üzerine kurdu. Spencer'in Sentetik Felsefesinin ahlâka ve sosyolojiye temas eden kısımları Darwin'in ahlâk hakkındaki fikirlerinin yayımlanmasından önce yazılmıştı; Spencer orada kısmen Comte'un ve kısmen de Bentham'ın "faydacılık" teorisinin etkisi altında kalmıştır.

Ancak 1890 senesinde Nineteenty Century mecmuasının Mart ve Şubat nüshalarında "Adalet" unvanıyla yazdığı eserin birinci bölümünde Spencer ilk kez "hayvan ahlâkından" bahsediyor. İlginçtir ki, Spencer bu husustaki fikirlerini ahlâk hakkındaki teorisine bağlamamıştır. Zira Spencer ilkel insanları toplumcu saymıyor; Hobbes gibi o da vahşileri birbirine yabancı, aralarında hiçbir bağ olmayan ve daimî bir düşmanlık ve kavga halinde bulunan ve yalnız içlerinden seçkin bir şahsiyet çıkararak kendilerini bir teşkilâtın bir parçası yaptıkları zamanlar toplumsal hayata başlayan kitleler olarak görüyordu.

Bu suretle Spencer tarafından hayvan ahlâkı hakkında yazılmış olan eser onun genel ahlâk teorisinin dışında

kalmıştır. Öyle ki Spencer'e göre insandaki ahlâk duygusu ta ilk atalarımızdan beri gelen toplumsal içgüdünün sürekli gelişiminden ibaret değildir. Ona göre insan cemiyetlerinde ahlâk duygusu çok sonra gelmiştir ve kaynağı da dinî, siyasî ve toplumsal rehberlerin beyan ettikleri kaidelerdir. (Spencer: Ahlaki Fikirler/Madde 45) Ben ve Hobbes gibi Spencer de görev hissinin kaynağını ilk hâkimlerin baskıcı kurallarında arıyor.

Bugün bilimsel olarak kanıtlanması mümkün olmayan fikirler, Spencer'in bütün ahlâk teorisinin temelini oluşturur. Spencer'e göre insanlığın tarihi iki devirden ibarettir: Bugün dahi devam eden askerî devir ve yeni kurulmaya başlanan sanayi devri. Her iki devrin kendine özgü ayrı ayrı ahlâk duyguları vardır. Birinci askerî devirde baskı ve şiddet hayatın bir şartıdır. Baskı olmadan ilerlemek mümkün değildir. İnsanlığın bu devrinde bireyin topluma feda edilmesi lâzımdı. Bunun içindir ki bu devre mahsus bir ahlâk kitabı vardır: Devletin zor kullanması ve bireyin topluma feda edilmesi, sanayi devri tamamlanana kadar devam eder. Bu nedenle Spencer, iki ayrı ahlâk olduğuna emindir.

Fakat Spencer aynı zamanda insanın tabiatında eşitlik içgüdüsü olduğunu da kabul ediyor. Bu içgüdü tam olarak sanayi devrinin gelişmesiyle ortaya çıkacak. Fakat o zamana kadar devam edecek olan askerî devirde insanların arasında eşitsizlik ve düşmanlık devam edecek. O halde bu devre mahsus ahlâk sistemini düşmanlığı sona erdirmek yerine azaltan bir devir olarak bakmalıyız.

İşte bunun içindir ki Spencer bütün ahlâk sistemlerini -dinî olsun, ilmî olsun- birbirini tamamlayan manzumeler olarak tanımlıyor. Bu bakış açısı ile ahlâk teorisini ilmî bir

esasa bağlamak elbette ki imkânsızdır. Zaten Spencer de bu hususta başarılı olmamıştır.

Darwin herhangi bir ahlâk sistemini hatta dinî ahlâkın kaynağını, hayvanlardan başlayarak ilk insanlara kadar tabiatta mevcut olan toplumsal içgüdüye bağladığı halde Spencer ve Geulincx baskı teorisi ile faydacılık ve din arasında kararsız kalmakta ve bunların dışında ahlâk için bir kaynak bulamamaktadır. İnsandaki özcülük ve özgecilik içgüdüleri arasındaki mücadeleyi anlamakta Spencer, Comte'a çok yaklaşmaktadır, fakat diğer taraftan da Comte toplumsal içgüdüyü anlamakta Darwin'e daha çok yakındır. İnsandaki toplumsal ve bencillik içgüdüsünden bahsederken Comte tereddütsüz toplumsal içgüdünün üstün olduğunu kabul ediyor.

Comte bu hususta din ve metafizik sahalarından tamamen ayrılarak felsefi ahlâkın bu toplumsal içgüdünün üstünlüğü üzerine kurulması gerektiğini beyan etmiş, fakat teoriyi daha fazla geliştirememiştir.

Yukarıda kaydettiğimiz gibi Darwin'i destekleyenlerden kimse onun felsefi ahlâk sistemini daha ileri götürmeyi başaramadı. Belki I. Bomanes bu hususta istisna teşkil edebilirdi. Hayvan zekâsı üzerindeki incelemelerini bitirdikten sonra hayvan ahlâkı üzerine çalışacağını söylemişti. Fakat maalesef ömrü vefa etmedi.

Darwin'in diğer destekçilerine gelince, bunlardan bazıları mesela Huxley, Darwin'in ulaştığı sonuçlardan tamamen farklı olan fikirlere saplandılar veyahut evrim teorisini başka yollardan ele almaya başladılar. Meselâ Guillot...

Bu işi ben üzerime aldım: "Evrimin Amili Olan Yardımlaşma" adlı eserimde bu hususa dair görüşlerimi paylaştım.

Şimdi bu eserimin yardımı ile ilk insanların tabiattan ne gibi ahlâk dersleri alıp bize kadar nasıl nakletmiş olduklarını göstermeye çalışacağım.

Yardımlaşma hâdisesinin hayat mücadelesinde tür için evrimi ortaya çıkaran temel faktör olduğunu ve bu esasın ahlâka kaynaklık ettiğini göstereceğim. Bu nokta ahlâk felsefesi için çok önemlidir.

İlk insanlar hayvanlarla beraber çok zor bir hayat yaşamaktaydı. İnsan kendine mesken edindiği kayalıklarda, dağlarda, mağaralarda hayatına ortak olan hayvana yer ayırıyordu. Hatta kendi gıdasından ona da veriyordu. Daha yüz elli sene önce Sibirya'nın ve Amerika'nın yerli ahalisi, vahşi hayvanlar ve kuşlar hakkındaki bilgileriyle bizim Avrupalı doğa bilimcileri hayrete düşürüyorlardı. Fakat ilkel insanlar ormanlıklarda ve çöllerde yaşayan hayvanlarla daha sıkı münasebette bulunuyorlardı. Onları daha iyi tanıyorlardı. O zamanlar insanlar henüz yangınlarla, zehirli oklar ile ormanlıklarda ve otlaklıklardaki hayvanları avlamayı bilmiyorlardı.

Âlimler tarafından tasvir edilmiş olan Amerika'daki hayvanların çokluğu, Amerika'ya giden ilk muhacirlerin burada ne kadar kalabalık hayvan kitleleri bulduklarına ve Buzul Çağı'ndan sonra dünyada hayvanın ne kadar bol olduğuna dair bir fikir verebilir. Demek ki insan, gerek eski, gerek yeni taş devirlerinde hayvanlar ile çok sıkı bir münasebette bulunmuş ve bu sessiz kardeşleri ile birlikte yaşamıştır. Nasıl ki daha sonra Bering, Alaska'ya yakın bir ada üzerinde kışı geçirmek için konaklamak zorunda kaldığında, adada çok sayıda tilki, insanlar arasında dolaşmaya, onların gıdalarından yemeye ve hatta geceleri yatak yerine kullanılan derileri kemirmeye başlamıştılar.

Bu suretle atalarımızın hayvanlar ile beraber yaşadıkları ortaya çıkmıştır. İnsan, gözlemlerini anlamaya ve onları nakletmeye başladığı günden itibaren hayvanların yaşayışları ve özellikleri hakkında sözlü bir ansiklopedi oluşmaya başladı. Bu ansiklopedinin içinde hayvanlara dair hikâyeler ve atasözleri de vardı. Hayvan ruhu, insanlar tarafından öğrenilen ilk şeylerden biridir. Bugün bile ormanlarda ve steplerde yakılan ateşlerin etrafında toplanan insanların en tatlı sohbetlerinde bu konu konuşulur. Hayvanlar sanata da ilham olmuştur. Tarihin ilk ressamları, mağara duvarlarını hayvan resimleriyle doldurmuşlardı. Anlatılan ilk rivayetler, masallar ve destanlarda da hayvanları bulmak mümkündür.

Bugün bizim çocuklarımızın biyoloji dersinde ilk öğrenmek istedikleri, vahşi hayvanların, meselâ aslanların ya da kaplanların hayatıdır. Hâlbuki ilk vahşi insanlar tabiatta birçok hayvan türlerinin ve cinslerinin ne halde yaşadıklarını biliyorlardı. Meselâ insana bu kadar benzeyen maymun cinsi, doymak bilmeyen kurt cinsi, geveze ve her şeyi bilen kuşlar durmadan çalışan karınca nesli ve ilâh... İnsan ilkin hayvanı ancak kendisinin daha üstün bir formu olarak görüyordu, çünkü hayvanların insanlardan daha kurnaz olduklarını zannediyorlardı. Tabiat hakkında edinilen ilk izlenim canlı varlıkların birbirinden ayrı olmadıkları yönündeydi. Biz bu varlıklar arasındaki farkları ayırt edebiliriz. Fakat ilk insan edemezdi.

O zamanlar tabiat hakkında insan ancak şu sonuca varabilirdi. O gözü ile görüyordu ki kendisine benzeyen maymunların yüzlerce türü de ayrı ayrı ve büyük cemaatler halinde yaşıyorlar. Bu maymunların gıda toplamak için yola çıktıkları zaman birbirlerine ne kadar yardım ettiklerini, bir yerden diğer yere ne kadar temkinli yürüdüklerini, ortak

düşmana karşı nasıl birlikte hareket ettiklerini, birbirlerine nasıl yardım ettiklerini görüyorlardı. Elbette ki maymunlar aynı zamanda birbirleriyle de çokça kavga ederler. Fakat onların kavgalarında bugün de olduğu gibi ciddî dövüşmeden çok gürültü patırtı oluyor. Buna karşılık tehlike anında maymunlar büyük bir dayanışma örnek sergiliyordu. Hele annelik-babalık bağı ve ihtiyar erkeklerin soya karşı gösterdikleri bağlılık hayret vericidir. Bu suretle toplumsallaşma maymunların bariz özelliklerinden biriydi. Zamanımızda iri maymunlar arasında goriller ve orangutan gibi iki vahşi tür de vardır. Ancak bunların azlığı bile bu hayvanların neslinin tükenmek üzere olduğunu ispat ediyor.

Diğer taraftan insan şu hakikati de gözlemliyor ki yırtıcı hayvanlardan aynı cinse mensup olanlar birbirini öldürmezler. Bunlardan bazıları çok sevimli oluyorlar; meselâ köpek cinsleri.

Diğer bazı yırtıcı hayvanlar da ufak cemiyetler halinde yaşarlar. Bunlar arasında en zeki olanları, meselâ aslanlar ava topluca giderler. Kaplan gibi tek başına yaşayanlar ise birbirlerine dokunmazlar. Hint köylüleri size bir kaplanın başka bir kaplanın av sahasına girmediğini söyler.

Bazı ufak kedi cinsleri, ayı ve tilki gibi bugün tek başına yaşayıp avlanan hayvanların ezelden beri böyle yaşamadıkları anlaşılıyor. Bunlardan bazıları, meselâ ayı ve tilki hakkında edindiğim bilgiler gösteriyor ki bunlar insanlar yaşam alanlarına girene kadar bir arada yaşıyorlarmış; Bununla birlikte bazı hayvanların da eskiden tek başına yaşadıklarını kabul etsek bile hiç şüphe yoktur ki bunlar birer istisnadır.

İnsanın tabiattan aldığı ders şuydu: En kuvvetli hayvanlar bile birlikte yaşamak mecburiyetindedirler. Hint vahşi köpeklerinin büyük ve kuvvetli yırtıcı hayvanlara karşı

nasıl saldırdıklarını gören birisi topluluğun kuvvetini ve bu kuvvetin ayrı ayrı her birine verdiği cesaretin büyüklüğünü elbette ki takdir etmiştir.

Bizim en eski atalarımız, geniş çöllerde ve ormanlıklarda milyonlarca hayvanların toplandıklarını görmüşlerdir. Geyiklerin, antilopların, manda sürülerinin ve vahşi atların ve zebraların bir taraftan bir tarafa göç ederek otlaklar aradıklarını görmüşlerdir. Daha yakınlarda, Orta Afrika'da seyyahlar ceylan, antilop ve zürafa sürülerine rastlamışlardır. Hatta Asya'nın, Amerika'nın yüksek yaylaları üzerinde vahşi deve sürüleri gezerlerdi ve Tibet Dağlarına birçok siyah ayı sürüsü gelirdi. İnsan, bu sürülerin yaşayış tarzına tanıklık ettikçe birbirlerine nasıl yardım ettiklerini ve dayanışma içerisinde olduklarını görüyordu. Örneğin bunlar yavrularına süt verirken, yani başka bir şey ile meşgulken etrafı gözlerler, bir tehlike sezdikleri zaman hemen diğerlerine haber verirlerdi. Keçiler ve geyikler beslenirken ya da uyurken etrafa bekçiler dikerlerdi. Bu bekçiler gözlerini dört açar ve tehlike anında diğerlerine haber verirlerdi. Saldırıya uğradıklarında, erkekler ve dişiler yavruları ortaya alarak bir halka oluştururlar, yavrularını korumak için kendi canlarını tehlikeye atarlardı.

İlkel insan bütün bunları biliyordu; biz ise bunları unuttuk ve bilmiyoruz. O ilkel insan hayvanların bu hareketlerini kendi hikâyelerinde tasvir ederdi ve hayvanların gösterdikleri fedakârlık ve cesareti ilkel insanlara mahsus şiirlerde anlatırlardı. Günümüzde yanlış olarak "dans" diye isimlendirilen dinî ayinlerinde hayvanları taklit etmeye çalışırlardı.

Aynı ilkel insan, hayvanların göç ettiklerini de biliyordu. Cukotsky Yarımadasında yaşayan ve sivrisinekler yüzünden bu adadan daha güvenli bir yere göç eden geyikleri

görmüşlerdi. Kitaplardan başını kaldırmayan ve doğadan gitgide uzaklaşan modern insan, geniş sahalara yayılmış, hayvan kitlelerinin büyük bir nehri geçmek üzere bir noktada toplanmalarını veya önceden belirledikleri bir yere doğru gittiklerini göremiyor. Oysa ilkel insan, hayvanları kendilerinden daha zeki görecek kadar, onların neler yapabildiklerinden haberdardı Onlara göre bütün hayvanlar, kuşlar ve balıklar aralarında sürekli iletişim kurarlar, birbirlerine, anlaşılması güç olan işaretler veyahut seslerle haber verirlerdi. Birbirlerine yeni hâdiseler hakkında bilgiler verirlerdi. Çünkü onların arasında dayanışma vardı. Hayvanların birbirleriyle nasıl yardımlaştıkları halk hikâyelerinde ve destanlarda da uzun uzadıya anlatılır.

Buzul Çağı'ndan sonra nehirlerin kenarında kurdukları küçük şehirler, bize o dönemki yaşayışa dair önemli ipuçları verir. Hayvancılıkla geçinen ve gelecek konusunda kayıtsız olan göçebeler ziraatın ve biriktirmenin faydalarını her sonbaharda ambarlarını yağmaladıkları Torpaganlardan öğreniyorlardı. Darwin açlık zamanında vahşilerin hangi ağaçların meyvelerini yiyebileceklerini bazı maymunlardan öğrendiklerini yazıyor. Şüphesizdir ki her türlü yiyecek maddeleri ile dolu olan bazı böceklerin yaptıkları ambarlar, insana hububat yetiştirme konusunda esin kaynağı olmuştu. Zaten doğunun kutsal kitapları insana bazı hayvanların çalışkanlığını ve tutumluluğunu örnek olarak göstermektedirler.

Kuşlara gelince... Onlar da bizim ilkel atalarımıza ortak hayatın faydaları birçok ders vermişlerdir. Kazlar ve su kuşları insana ortaklaşa savunma usulünü öğretmiştir. Ormanlıklarda ve su kenarlarında yaşayan ilkel insan her sonbaharda kuş yavrularının nasıl bir yere toplanarak

günün bir kısmını gıda almakla ve bir kısmını da aralarında oynaşmak ve eğlenmekle geçirdiklerini elbette gözlemlemişti. Kim bilir belki kabilelerde sonbahar mevsiminin büyük toplantılar ve av eğlentisi için seçilmesi onlardan örnek alınmıştır. Bu av eğlenceleri (Moğollarda Aba, Tonguzlarda Kada) bazen iki ay boyunca devam eder ve bütün soy ona katıldığından kabileler arasındaki yakınlık artardı.

Keza ilkel insan bazı hayvanların oyunlarını, idmanlarını, konserlerini ve danslarını ve akşamüzerleri bir arada gezintilerini görüyordu. Meselâ kırlangıçların ve diğer göçebe kuşların sonbaharda göçmeden önce her sene aynı mevkide yaptıkları toplantıyı gözlemliyordu. İlkel insanın bile hayret ettiği muazzam kuş kitlelerinin başının üzerinden geçtiğini veyahut yolları kapayan binlerce mandalın ve geyiğin kuzeye veya güneye doğru akın ettiklerini gözlemlerken kim bilir ne kadar hayran olmuştur.

Günümüzde birçok insan tarafından bilinmeyen tabiatın güzellikleri ilkel insanlar tarafından biliniyordu. Tabiat hakkında yazılan renksiz okul kitaplarında bahsi geçmeyen hayatın bütün güzelliğini ilkel insan pekâlâ biliyordu. Humbolt'in, Brem'in, Sverdrof'un ve diğer büyük araştırmacıların yazdıkları muhteşem eserler ise bugünkü halk kütüphanelerin bir köşesinde unutulup gitmiştir.

O ilkel zamanlarda akan sularda ve büyük göllerde saklanan muhteşem âlemler de ilkel insan için üzerine yedi kilit vurulmuş bir tılsım değildi. O, bu âlemi pekâlâ biliyordu. Hatta bugün bile. Afrika'nın yarı vahşi insanları timsaha karşı derin hürmet beslemektedirler. Onlar bu hayvanı kendilerine yakın bir akraba gibi görürler ve hatta bazıları kendilerinin atası sanırlar. Ondan bahsedilirken bu vahşiler onun ismini söylemezler ve eğer söylenmesi gerekirse

"ihtiyar ata" veyahut başka hürmet ve yakınlığı ifade eden bir kelime kullanırlar. Vahşilere göre timsahlar da tıpkı insan gibi hareket eder. Hiçbir zaman akrabasını ve dostlarını davet etmeden yemek yemez.

Vahşilerin inancına göre birisi kısas kanunu dışında bir timsahı öldürürse, öldürülen timsahın akrabası onun intikamını öldürenin soyundan birisini öldürmekle alır. Eğer timsah bir insan yerse, o insanın ailesinden biri o timsahı öldürür. İnsanlar bir timsahı kısas niyeti ile öldürdükleri zaman onun içini dikkatle araştırırlar, ta ki yenen akrabasından bir parça bulup katil timsahı öldürdüklerini anlayabilsinler. Buna dair bir kanıt olmadığı halde, vahşiler, öldürülen timsahın akrabaları kendilerini affetsin diye çeşitli ayinler düzenlerlermiş. Bu ayinleri yapmazlarsa öldürülen timsahın akrabası katilin soyundan mutlak intikam alırmış.

Aynı mahiyette bir inanç kızıl renkli (Peau rouge) Hindular arasında mevcuttur. Bunlar da kurt ve yılana karşı aynı münasebette bulunuyorlar. Ostiyaklar ise ayı hakkında bu inancı taşırlar.

Balık sürülerinin de göç etmeleri uzun zamandan beri insanın dikkatini çekmiştir. Bu dikkatin izlerini biz bugün birçok vahşi kavmin hikâyelerinde ve efsanelerinde buluyoruz. Peau Rougelerin efsaneleri bu milletin teşkilatını Decanogid adlı birisine atfediyor. Bu zat düşünmek için insanlardan ayrılmış ve tabiatın ücra köşesine çekilmiş; balıkla dolu bir güzel suyun kenarına gelmiş ve dik bir yerde oturarak dikkatle suyu gözetlemeye başlamış. Derken balıkların kendi aralarında oynadıklarını gözlemlemiş ve bu gözlemden kendi kavmini soylara ve sınıflara ayırması gerektiğini anlamış.

İlkel insanın gözünde hayvanlar tabiatın sırlarına vakıf olan esrarengiz varlıklardır. Onlar sanmıyorlar, biliyorlar. İnsanınkinden daha keskin olan hassasiyetleri ve öğrendiklerini anında birbirlerine aktarabilme özellikleri sayesinde etrafında neler olup bittiğinin farkındalar. Eğer insanlar onlarla temasa geçtiğinde hile ve yalana başvurmazsa, insana da yaklaşmakta olan tehlikeleri haber verirler. Fakat kendilerine kötü niyetle ve hileyle yaklaşan insanlara karşı tamamen ilgisiz ya da merhametsiz olabilirler. Yılanlar ve kuşlar (baykuşlar yılanların rehberi sayılır) balıklar ve kaplumbağalar daima birbirlerine öğrendiklerini haber verirler. Bunlar aynı aileye mensupturlar ve bazen insanı da ailelerine alırlar.

Bu aileler arasında doğası gereği birbirine daha yakın olan hayvanlar da var. Maymunlar, ayılar, kurtlar, filler ve nosoroklar, geviş getiren hayvanların büyük bir çoğunluğu ve timsahlar kendi soylarını pek âlâ bilirler ve hiçbir zaman soya mensup birisinin insan tarafından öldürülmesini intikam almadan unutmazlar. Hayvanlar hakkında bu inançların kaynağı çok eskidir. İnsanın henüz her şeyi yiyen, kuş ve memeli hayvanları avlayan devre girmesinden önce ortaya çıkmıştır. İnsanın ise Buzul Çağı'ndan, iklim değişikliği nedeniyle bitkilerin yok olduğu o devirden sonra her şeyi yiyen bir varlık olması pek muhtemeldir.

Fakat bu görüş şimdiye kadar yaşamaktadır. Bugün bile vahşiler av yaparken bazı kaidelere riayet etmektedirler ve av bittikten sonra günahları örten ayinler yapmaktadırlar. Bu ayinlerden bazılarına dikkatle riayet edilmektedir. Özellikle av, insanın yardımcısı olarak görülen hayvanlara karşı yapılırsa. Meselâ ayıya karşı...

Malûmdur ki ayrı ayrı soylara mensup olan iki adam uzuvlarından birini keserek akan kanları karıştırırlarsa kan

kardeşi olurlar. Eski zamanlarda bu gibi kardeşlikler kurmak çok yaygın bir gelenekti. Birçok milletin hikâye ve masallarında ve bilhassa İskandinavya mitolojisinde bu tür kardeşliklere son derece riayet edildiği anlaşılıyor; fakat bu gibi kardeşlikler insanlar ile hayvanlar arasında da yapılıyordu.

Bir masalda hayvan, avcının kendisini öldürmek istediğini görerek, kendini öldürmemesini rica eder. Avcı razı olur ve o andan itibaren artık onlar kardeştir. Doğanın kardeşleri! Maymun, ayı veyahut kuş, timsah ve hatta arı bir arada gibi hayvanlar, insana birçok kez yardım etmiş, en zor zamanlarında hayatını kurtarmıştır. Ve eğer yardım veya uyarı sonuçsuz kalır da insan ölürse, kardeş hayvanlar onu diriltmeye çalışırlar. Ve eğer bu da fayda vermezse, kardeş hayvanlar kardeş insanın öcünü almaya çalışırlar, sanki bu insan onların kendi soylarındanmış gibi.

Sibirya'da seyahat ederken Tonguzların ve Moğolların beyhude yere hayvan öldürmemeye büyük özen gösterdiklerine dikkat ettim. Hakikatte vahşiler her türlü hayata hürmet ederler. Vahşiler, hayvanı sadece gıda veyahut elbise yapmak için öldürürler. Fakat sırf eğlence veyahut tahrip hevesi ile hayvan öldürmezler. Meselâ "Kızıl derili" (Peau rouge) Hintliler, yalnız Avrupalılarla temasa geçerek ve onlardan seri ateşli tabancalar alarak mandaları sırf eğlence için öldürmeye başladılar. Bittabi hayvanlar arasında da insanın düşmanı olanlar vardır: Meselâ kurt ve kaplan... Fakat genelde, vahşiler hayvanlara karşı hürmet beslerler ve bunu çocuklarına da öğretirlerdi.

Bu suretle, önceleri "mükâfat" manasına gelen "adâlet" kavramı hayvanların üzerinde yapılan gözlemlerden alınmıştır, fakat pek muhtemeldir ki insanda "mükâfat" kavramı hayvanların insandan yalnızca kendilerine kötü muamele

edildiğinde intikam almalarından çıkmıştır. Bu tarz görüşler dünya vahşileri arasında o kadar derindir ki, insan düşüncelerinin en ilkel esaslarından birisi gibi kabul edilmesi gerekir. Yavaş yavaş bu kavram genişleyerek yardımlaşma ve dayanışma anlamında da kullanılmaya başladı.

Yunanlıların Eumenides'i, Romalıların Parques'i, Hintlerin Karmo'su... İşte bu kavramdan doğmuştur. İnsan ve kuş âlemlerini birbirine bağlayan Yunanlıların Inique turnaları hakkındaki efsaneler ve diğer doğu milletlerinin masalları aynı tasavvurun şairane bir yansımasıdır. Daha sonra aynı tasavvur, gök âlemini de içine aldı. Eski Hintlerin mukaddes kitaplarına, yani Vedalara göre bulut, hayvan gibi canlı bir varlıktır.

İşte ilkel insanın tabiatta gördüğü ve ondan öğrendikleri... Modern insan, kendisine mahsus olan skolastik medeniyeti ile hakikî tabiatı anlamak istemedi ve tabiatta görülen en adi hadiseleri ya taşıdığı yanlış görüşlerle yahut metafizik inceliklerle yorumlamaya kalkıştı. Bu nedenle insan, tabiatın kendisine verdiği büyük dersi unuttu. Hâlbuki Taş Devri'ndeki atalarımız için bir soyun içinde bir arada ve karşılıklı yardım o kadar doğal bir hadiseydi onsuz yaşama imkânını akıllarının ucundan bile geçirmezlerdi.

Tek başına yaşayan insan hakkındaki tasavvur, daha sonra gelen medeniyetin ve doğuda toplumdan kaçan ve bağımsız yaşayan insanların uydurdukları masallardan ibarettir. Fakat bu tasavvurun bile husule gelmesi için birçok asırların devretmesi lâzım gelmiştir. İlkel insan için ise yalnız ve bağımsız yaşamak o kadar tuhaf ki kimseyle bir bağı olmayan insanı ya bir hayvan ya da ormanlıktan ayrılıp yalnız başına kalmış bir ağaç gibi görüyor. Aynı ilkel insan bir arada yaşama hadisesini izah için efsane uydurmaya

ihtiyaç hissetmiyor. Hâlbuki her bağımsız yaşama hadisesinin izahı için mutlak bir efsane uyduruyor! Onun gözünde tek başına kalan insan kâinatı düşünen bir bilge ya da meczuptur. Eğer bunlardan biri değilse mutlak kovulmuştur. Yani işlediği bir suç yüzünden kendi çevresinden kovulan biridir. O hayatın doğal yürüyüşüne karşı öyle ağır bir harekette bulunmuş ki toplumun dışına atılması gerekmiştir! Onlar için, kovulanlar kötülük yapan doğaüstü güçlerle işbirliği yapan veyahut ölüm saçan hastalıklara neden olan bir büyücüdür. Bunlar geceleri ıssız ormanlarda dolaşır ve karanlığın içinde birilerinin başına felaketler getirmek için planlar yapar.

Diğer bütün varlıklar bir arada yaşarlar ve insan da bir arada yaşamaya meyillidir. Bir arada hayat, yani "ben" değil "biz". Hayat işte budur! "Biz" kavramı ilkel insanın doğal görüşüdür. Kant'ın deyimiyle onun "imperatif kategorisi"dir!

"Ben'in "biz" de erimesi, yani bireyin soy ve kabile ile bütünleşmesi... İşte ahlaki düşüncenin başlangıcı, ahlâk kavramının özü... Bireyin benliği pek sonraları doğmuştur. Hatta bugünkü vahşiler arasında birey ve şahsiyet hemen hemen yok gibidir. Onların zihninde kabilenin bütün âdetleri, örfleri, kaideleri ve menfaatleri bir aradadır.

İşte bu, parçanın bütünün içinde erimesidir. Daha sonra Böylece önce ahlak sistemi sonra adalet kavramı ortaya çıkmıştır. Daha sonraları ise bu ahlak sistemi, gelişmeye başlamıştır.

Bundan sonraki bölümlerde bu gelişimin aşamalarını anlatacağım.

4. BÖLÜM

İLKEL KAVİMLERDE AHLÂKA DAİR GÖRÜŞLER

Vahşiler arasında toplumsal içgüdünün teorik gelişimi, ilkel kavimlerde ahlâkın iki cephesi, bazı ahlâk kurallarının zorunlu olması ve diğerlerinin isteğe bırakılması; zorunlu ahlâkın yaptırımları, kaidelerle âdet ve örflerin doğuşu, soy hayatı ve soy adaleti cemaatlerin zümrelere ve sınıflara bölünmeleri ve bazı zümre ve sınıfların baskıcı sistemleri, ilkel ahlâk kavramlarının gelişmesi, bu gelişimin seyrini takip etmek lüzumu ve ahlâkın başlıca esaslarının tespiti.

Doğal Bilimlerin 19. asırdaki gelişimi modern düşünürleri müspet esaslara dayanan yeni bir ahlâk sistemi kurmaya sevk etti. Tabiat dışındaki var zannedilen kuvvetlerin yardımına muhtaç kalmadan kâinatı açıklayan modern bilim insanlık için yüksek ilhamların kaynağı olabilecek mükemmel bir kaynağa erişmişti. Modern bilim, yüksek ve güzel ideallerin izahı için bile o var zannedilen kuvvetlere müracaat etme zilletinden kendini kurtarmıştır. Bununla beraber bilim insanlığın yakın gelecekte, eski ihtiyaçlarından ve zorunluluklarından kurtulacağını ve kuracağı yeni sistemin adalet ve yardımlaşma esaslarından ilham alacağını göz önünde bulundurduğundan, gelecekteki fikir, teknik ve sanat sahalarında insanın yaratıcı kuvvetleri için tamamen

serbest mecralar bulunabilecektir. İlmin bize gösterdiği bu gelecek öyle geniş ahlâkî imkânlar vadediyor ki, gerçekleşmeleri için ne tabiatın dışındaki âlemin müdahalesine ve ne de öteki dünyanın cezaları ile tehdit edilmeye lüzum kalır.

Modern bilim 19. asrın ortalarına doğru maruz kaldığı geçici ataletten kendini kurtardıktan sonra yeni rasyonel ahlâk sisteminin kurulması için gereken malzemeyi toplamayı başardı. Wundt'un ve Pawilzon'un eserlerinde daha önceki dinî, metafizik ve doğa bilimi gibi muhtelif esaslar üzerine ahlâk sistemleri kurma tecrübesinin mükemmel özetleri yer almıştır. Bundan dolayı 19. asrın kendisinde insanlık tabiatındaki ahlâk hissini bazen makul bir benlik hevesi ile bazen kendi türünü sevmek şevki ile (Auguste Comte ve takipçileri), bazen karşılıklı sempati ve insanlığı kendi benliğinde toplama isteği ile (Shopenhauer), bazen faydacılık ile (Bentham ve Mill), bazen evrim teorisi ile (Darwin, Spencer ve Guillot) açıklamaya çalıştılar.

Bu son teorinin esasını Darwin belirledi. Bu âlim ahlâkî hissin kaynağını bir arada yaşayan hayvanların toplumsal içgüdüsünde aradı. Fakat birçok düşünür Darwin'in bu fikrine hak ettiği ilgiyi göstermedi. Hatta birçok Darwinist bile onu ihmal ettiler. Ben Darwin'in bu fikrini ayrıntılı bir şekilde izaha çalışacağım. Gerek Buzul Çağı'nda gerek bu devri takip eden çağın başlangıcında hayvanlar ile bir arada yaşayan insanın bu hayvanlardan nasıl ahlâk dersi aldığını önceki sayfalarda gördük. İlkel insanın hayvanlardan aldığı dersleri yeni nesillere nasıl hikâye ve masal şeklinde aktarıldığına da şahit olduk.

Bu suretle insanın ilk ahlâk öğretmeninin tabiat olduğunu kabul etmek lâzım geliyor. Bazı filozofların kendi kabinelerine çekilerek ezberden öğrendikleri veyahut bazı doğa

bilimcilerinin müzelerde ölü örnekler üzerinde inceledikleri tabiat değil, henüz iskân edilmemiş olan Amerika'da ve Asya ile Afrika'nın bazı ücra yerlerinde yaşamış olan Azara, Wid, Brem gibi âlimlerin gördükleri tabiat! Özetle Darwin'in "Türlerin Kökeni" adlı eserini yazarken ve bu eserde insandaki ahlâk hissinin kaynağını ararken kastettiği tabiat.

Şüphesiz insandaki toplumsal içgüdü irsî ve derin olduğundan insanın maruz kaldığı hayat mücadelesine bakmayarak yavaş yavaş gelişmiş ve güç kazanmıştır. Ben "Karşılıklı Yardım" adlı eserimde, bu konu hakkında araştırma yapmış olan birçok yazarın eserlerine dayanarak vahşilerde ve ilkel insanlarda hayatlarının birçok zorluğa rağmen toplumsallık ve eşitlik hissinin oldukça gelişmiş olduğunu ispat ettim.

Okurlarıma bu eseri tavsiye ederek şimdilik ilkel cemaatlerde diğer ahlâk düsturlarının nasıl gelişmiş olduğunu ve bu gelişim tarzının bütün ahlâk seyri üzerinde nasıl bir tesir yapmış bulunduğunu incelemeye geçiyorum.

Biz Buzul Çağı'ndaki adamların nasıl yaşadıklarına dair fazla bilgi sahibi değiliz. Yalnız şu kadarını biliyoruz ki bunlar pek ufak cemaatler halinde yaşarlardı ve göllerde ve ormanlık alanlarda kendileri için güç bela yiyecek ararlardı. Aletleri de taştan ve kemiktendi.

Fakat bu devirde bile herkes kendi "benliğini" toplumun "biz'i" ile birleştirmek zorundaydı. Böylelikle belirli bir ahlâk usulünü kabul etmek vaziyetinde idi. Meselâ, o kendisini soyun bir parçası olduğu fikrine alıştırmıştı. Üstelik mühim bir parçası da değildi. Çünkü bütünün parçaya değil parçanın bütüne ihtiyacı vardı! Bununla birlikte o, kendi iradesini başkalarının iradelerine uydurmak

mecburiyetindeydi, çünkü bu her tür ahlâkın birinci esasıdır! Ve biliyoruz Buzul Çağı'ndan sonraki devirlerde insanlar bir arada yaşarlardı. Evleri büyük kaya çatlakları veya dağdaki mağaralardı. Bunlar birlikte avlanır, birlikte yaşarlardı. Birlikte yaşamak ve çalışmak ise toplumsal kaidelere riayet etmek demektir.

İnsanın bu tarzda "terbiyesi" on binlerce sene devam etmiştir ve bu suretle toplumsal içgüdü gittikçe kuvvetlenmiş ve bir müddet sonra artık her türlü benlik kaygısından daha güçlü olmuştur. İnsan kendi benliğini düşünürken hatırına daima soyu gelmiştir. Bu tarz bir düşüncenin modern dünyadaki yansımalarını daha sonra göreceğiz.

Hayvanlar arasında da şahsi iradenin çoğunluğun iradesine bağlı olduğunu görüyoruz. Bir arada yaşayan hayvanlar buna henüz yavru iken alışıyorlar; çünkü yavruların oyunları belirli kurallara bağlıdır. Meselâ, oyun esnasında birbirini ısırmak ve sırayı bozmak yasaktır. Büyüklere gelince, bunların arasında da şahsî iradenin çoğunluğun iradesine tâbi olduğuna dair pek çok kanıt vardır. Meselâ kuşların güneyden kuzeye veya tam aksi istikamette göç etmek için hazırlanmaları... Göçten birkaç gün önce her akşam deneme uçuşları yapmaları; av zamanında hayvanların ve kuşların birlikte hareket etmeleri, başka hayvanların saldırılarına birlikte karşılık vermeleri ve nihayet arıların, karıncaların, maymunların ortaklaşa hareket etmeleri... Bütün bunlar toplumsal iradelere birer örnektir.

Bu örnekler şahsî iradeler ile çoğunluğun iradesi arasında uyum sağlandığını gösterir. Bu uyum gitgide büyür ve bir içgüdü halini alır.

Bir arada yaşayan hayvanlar arasındaki ahlâk törelerine dair bilgileri, okuyucular Espinas'ın Les Societes Animales

ve Romanes'in Animal Intelligence adlı eserlerinde bulabilir. Hubert'in ve Forel'in karıncalar hakkındaki eserleri ve Burhner'in "Hayvanlarda Sevgi" adlı eseri de dikkate değerdir.

Bu içgüdüde ahlaki bir öz olduğunu 1652'de Hugo Grotius tespit etmişti. Hâlbuki ilk çağlarda, insanın daha yüksek bir seviyede bulunduğundan şüphe edilemez.

Bir arada yaşayış bazı kaidelerin, bazı şekillerin, bazı örf ve âdetlerin mevcudiyetini gerektirir. Bu kaide ve şekiller, bu örf ve adetler düşünceye rehber olur ve gitgide "içgüdüsel gelenekler" şekline bürünür. Böylelikle özel bir ahlâk sistemi ve "Etika" kurulur. Ataların geleneklerini koruma görevini üstlenen ihtiyarlar bu ahlâkı dinin ve baskıcı sistemlerin himayesine, yani hakikatte tapınılan ataların himayesine alırlar. (Bu konu hakkında bilgi almak isteyenler C. Beclus'un Les Primitifs adlı eserini okuyabilirler.)

İnsanla yakından temasta bulunan köpek ve at gibi hayvanlarda şuurlu ahlâkın olup olmadığını bilmek için bazı doğa bilimciler birtakım araştırmalar ve gözlemler yaptılar ve tamamen olumlu sonuçlara vardılar. Meselâ "Ahlâkın Esasları" adlı eserin ikinci cildine yaptığı ilâvede Spencer son derece önemli olaylardan bahsediyor. Keza yukarıda zikrettiğimiz Romanes'in eserinde de bu tür vakalara değinilmektedir. Fakat biz bunların üzerinde durmayacağız. Yalnız, bir arada yaşayan hayvanlarda ve insanlarda bir arada yaşamanın bir gereği olarak "Ben" ile "Biz" arasında benzerlikler olduğu fikrinin doğduğunu ve bu fikrin gitgide irsî bir içgüdü mahiyeti aldığını ve nihayet "Ben'in" "Biz'e" tâbi olmaya başladığını kaydetmekle yetinebiliriz.

İnsan, birlikte yaşamaktan doğan bu kaidelerin kendisine çok faydalı olduğunu gözlemleyerek onları geliştirmeye gayret etmiştir ve bu yolda sahip olduğu "konuşma"

yeteneği sayesinde yüksek bir ahlâk sistemi kurulmasına yardımcı olmuştur.

Belki bazıları görüşlerimize karşı çıkarak şöyle bir itirazda bulunabilirler: Yarı hayvanî bir toplumsallaşmadan Sokrat'ın Platon'un, Konfüçyüs'ün, Buda'nın, İsa'nın kurdukları yüksek ahlâk sistemleri, doğaüstü bir kuvvet müdahale etmeksizin nasıl çıkabilir? Buna cevap olarak yalnızca fizyolojiyi gösterebiliriz.

Bu bilim tek hücreli organizmaların binlerce yıl sonra evrimleşerek gelişimini tamamlamış organizmalara -memeli hayvanlara ve insana- dönüştüğünü ispat ediyor. Bununla birlikte ahlâk ilminde da Auguste Comte'un ve Spencer'in biyolojide ve hukuk tarihi ile uğraşanların bu sahada yaptıklarına benzer eserler meydana getirmek ahlakçılara düşer. Hiç olmazsa ahlâk ilmi de hayvanî ve ilkel bir insanlıktan yüksek ahlâk sistemlerinin nasıl meydana gelmiş olduğunu göstermelidir!

Muhtelif modern vahşilerin tabi oldukları hayat kaideleri farklıdır. İklime ve çevreye göre her kabilede kendisine mahsus örf ve adetler belirir.

Hâlbuki bu âdetleri gözlemleyenler kabileler arasındaki farkların sanıldığından çok daha fazla olduğunu anlayabilirler. Objektif olabilmek için her kabilenin hangi seviyede bulunduğunu ve sonra da yazarın kim olduğunu bilmek lazımdır. Hatta Spencer bile o büyük antropoloji eserini yazarken ve daha sonra yayımladığı Etique'de işin bu yönüne dikkat etmediğinden bazı hatalardan kendini kurtaramamıştır.

Meselâ Spencer bu eserinde Wavcc'den bahsetmiyor ve hatta Morgan, Maine ve Kavalevsky, Post gibi araştırmacıların adı bile geçmiyor. Vahşilerden bahsederken onların

arasında sadece seyyahların ve misyonerlerin olduğu düşünülmektedir. Zira vahşiler ile uzun müddet birlikte yaşamak, tarafların birbirlerine anlayışlı olduğunu gösterir. Sonra ilkel insanda ahlâkın nasıl doğduğunu anlayabilmek için bilhassa Buzul Çağı'nda yaşamış olan ilkel insana çokça benzeyen kabileler incelenmelidir.

İlkel insana tamamen benzeyen bir kabile elbette ki bugün mevcut değildir. Fakat herkesten ziyade onun âdetlerini muhafaza edenler Alautlar, Cukcular ve Eskimolardır. Zira bunlar bugün dahi buzulların erimeye başladığı zamanlara mahsus şartlar altında yaşamaktadırlar. Keza güneyde yaşayanlar, yani Patagonya'da Novikivineya'da yaşayanlar ve Himalaya gibi dağların iç kesimlerinde bükümlerinde saklanmış olan bazı ufak kabileler de aynı vaziyettedirler.

Neyse ki kuzeydeki vahşiler hakkında onların arasında yaşamış olanlar tarafından gayet ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Bu arada Alaska'da yaşamış olan Veniyaminef'in Aleutlar hakkında yazdığı eser çok kıymetlidir. Eskimolara gelince, onlar hakkında da Grönland'a gönderilmiş olan heyet tarafından verilen bilgiler çok kıymetlidir.

Her şeyden önce kaydedilmelidir ki herhangi bir ilkel kavim arasında ahlâk kaideleri ikiye bölünür: Bir kısmı kayıtsız ve şartsız mecburîdir. Öteki kısım ise tercihe bağlıdır. Bu ikinci kısımda yer alan ahlaki sorumlulukların da yerine getirilmesi arzu edilir, fakat yapılmadığında da cezayı gerektirmez. Sorumluluklarını yerine getirmeyen birey toplum tarafından kınanır. Bu kınama da sitem ya da alay yoluyla olur.

Meselâ Veniyaminef'e göre Aleutlar arasında ayıplanan şeyler şunlardır: "Mukadder olan ölümden korkmak. Düşmandan aman dilemek. Hırsızlık yapmak. Limanda kayıkla beraber devrilmek. Fırtına esnasında denize çıkmaktan

çekinmek. Ganimetler bölüşülürken açgözlü davranmak. Avın iyi kısmını arkadaşa vermemek. Kendi yaptıkları ile övünmek. Yalan söylemek. Kadınını başkasının yanında okşamak. Birisi ile doğrudan doğruya pazarlığa girişmek.

Kadınlar için dikiş bilmemek, dans edememek, başkasının yayında eşini okşamak veya onunla yüksek sesle konuşmak. Veniyaminef Aleutların ahlaki kurallarını sayarken diyor ki: "Hiçbir düşman öldürmeden ölmek de ayıplanıyor."

Bana öyle geliyor ki burada bir yanlış anlaşılma var. Çünkü "düşman" hiçbir zaman kabileye mensup biri olmaz. Veniyaminef diyor ki, kırk sene boyunca altmış bin ahali arasında yalnız bir kez cinayet işlenmiştir. Sonuç olarak katil başka bir kabileden olmak zorundadır. Hâlbuki Veniyaminef, Aleut kabileleri arasında devamlı kısastan bahsetmiyor. Bize göre Veniyaminef'in yukarıdaki cümleden maksadı şu olabilir: "Kabilede intikamını almadan ölmek ayıp addediliyor."

Veniyaminef bize bu kaidelerin nasıl muhafaza edildiğini söylemiyor. Fakat Grönland'a gönderilen heyet Eskimoların nasıl yaşadıkları tasvir etmişlerdir. Bu tasvirlerden anlıyoruz ki Eskimolar arasında birkaç aile bir çatı altında yaşamaktadır. Çatının kapadığı saha hayvan derileri ile birkaç bölüme ayrılmıştır. Böylece, bir evde birkaç aile birden oturabilir. Uzun kış geceleri kadınlar şarkılar söylerler ve bu şarkılarda kabilenin kurallarını çiğneyen kişiler ayıplanır.

Uyulması gereken kurallardan ilki, komşu kabilelerden birisini öldürmemektir. Eğer biri başka kabileden birini öldürür ya da yaralarsa, bu suçun cezası kısastır. Bazı suçların cezası ise kabileden kovulmaktır. Eğer, söz konusu kişi kabileden kovulmazsa, vahşi hayvanların ya da lanetli ruhların kabileye zarar vereceğine inanılır.

Veniyaminef kitabında şu olayı anlatıyor:

Biri Aleutları terk ederken kendisine öncece hediye olarak verilmiş olan bir deste kuru balığı kenarda unutup bırakmış. Altı ay sonra geri gelmiş. Bu arada Aleutlar açlıkla mücadele ediyormuş. Fakat hiç kimse kendisine hediye edilen balığa dokunmamış ve balık geri dönen adama verilmiş. Bu geleneklere uymamak kabileyi daha büyük felaketlere sürükleyebilirmiş.

Diğer taraftan Middendorf diyor ki: Sibirya'nın bozkırlarında bırakılmış olan "sanka"lara (o taraflara mahsus arabalar) kimse dokunmaz. Sankalar yemekle dolu olsa bile! Sibirya ahalisinin ne kadar büyük zorluklar içinde yaşadığı malûmdur. Buna rağmen bırakılmış olan şeylere dokunmak en ağır suç addedilir ve böyle bir suç kabileye korkunç felaketler getirir.

Nihayet Aleutlar arasında başka vahşilerde olduğu gibi, bazı eylemler kutsal sayılmaktadır. "Kutsal Eylemler" doğrudan doğruya kabilenin yaşam tarzı ile alakalıdır. Meselâ, kabilenin sınıflara bölünmesi, kabile arasında yerleşmiş evlenme âdetleri, mülkiyet usulü, kuş ve balık avlarında riayet edilmesi gereken kaideler, göç kaideleri ve nihayet dini ayinler. Bu kaide ve ayinlere riayet etmemek, yalnız kabile üzerine, bütün soy üzerine en büyük felaketleri çekmek demektir. Bu suçlardan birini işleyen ise ya kabileden kovulurdu ya da öldürülürdü.

Bu kurallara karşı çıkmak ya da uymamak onlara göre imkânsızdı. Örneğin Romalılar da baba öldürmeyi imkânsız gördüklerinden böyle bir suça karşı kanun çıkarmamışlardı.

İlkel kavimlerin hepsinde, kabile hayatını düzenleyen birçok karışık kural olduğu gözlemlenmektedir. Hepsinde

belirli ahlâk kaideleri vardır ki geleneklerle ile muhafaza edilmektedir. Ve bütün bu kaideler üçe ayrılır:

Bir kısmı gerek bireylerin ayrı ayrı, gerek bütün kabilenin birlikte- gıda tedarikine ait kaidelerdir. Bu kaideler kabileye ait ortak malların nasıl paylaşılacağına dairdir. Meselâ sudan, ormanlıktan, ekilmiş veyahut kendi kendine yetişmiş olan meyve ağaçlarından, av mıntıkalarından ve kayıklardan istifade şekillerini belirleyen kurallar vardır. Göç esnasında nasıl hareket edilmesi gerektiğiyle ve evin nasıl korunacağıyla ilgili kurallar da mevcuttur.

Sonrasında bireylerle ilgili kaideler geliyor; Meselâ kabilenin muhtelif şubelere bölünmesini ve evlenme usullerini belirleyen kaideler... Bu kurallar çok karışıktır.. Gençlerin talim ve terbiyesi, ihtiyarlara ve yeni doğan çocuklara dair birçok kural konmuştur. Yaşlılarla gençler geniş kulübelerde birlikte yaşarlar ve terbiye edilirler. Son olarak, bireyler arasında şiddetli çatışmalara mâni olacak tedbirlere dair kaideler. Zira kabilede, bazı zamanlar aileler arasında çatışmalar yaşanabilmektedir. İki kabile arasındaki kavgalara ve bu kavgalar savaşa dönüştüğü zaman nasıl hareket edileceğine dair kaideler de mevcuttur. Bu son vaziyete ait birçok kaideler vardır ki Belçikalı Profesör Ernest Nych'in ispat ettiği gibi bugünkü uluslararası kanunların temelini oluşturur.

Diğer kaideler inanca, dine, dinî ayinlerin nasıl yapılacağına dairdir. Bu ayinler av zamanları ve göç vakitlerine göre yapılır.

Bütün bu kaideleri bize kabilenin ihtiyarları izah ederler. Kaideler, adalet ve ayinler kabilelerde farklıdır. Fakat mühim olan şudur ki, hangi seviyede bulunursa bulunsun her kabileye mahsus bir etik, bir ahlâk sistemi vardır.

Bu ahlâk sisteminin kaynağını sürü halinde yaşayan hayvanların toplumsal içgüdüsünde ve bir arada yaşamanın zorunlu kıldığı karşılıklı yardımda aramalıdır. İlkel insanlarda ise bu içgüdü gittikçe gelişir. Çünkü insanın konuşma yetisi sayesinde hafızası da gelişir ve böylelikle gelenekler ortaya çıkar. Bu da insana daha geniş kapsamlı hayat kaideleri kurma imkânını verir. Dinlerin ortaya çıkmasıyla ilkel insanların ahlak sistemine bir romantizm ve idealizm unsuru karışır.

Daha sonra, toplumsal hayat geliştikçe adâlet kavramı kendisini göstermeye başlar. Eşitlik manasında adâlet kavramının ilkel şekillerini bir arada yaşayan hayvanlarda bile gözlemek mümkündür. Meselâ memeli hayvanlar yavrularına süt verirken belli başlı kaidelere riayet edildiği görülüyor.

Fakat toplumsal içgüdüden veyahut birlikte yaşama ihtiyacından yola çıkarak adâletin gerekli olduğunu anlayabilmek için, insanın cemiyet hayatını devam ettirme endişesi duyması lazımdı. Çünkü herhangi bir cemaatte her ferdin ihtiras ve arzuları diğer bireylerin ihtiras ve arzuları ile karşılaşıyordu. Bu karşılaşma hadisesi bireyler arasında eşitliğin gerekli olduğu fikrini doğurmamış olsaydı toplumsal hayat sonsuz bir çatışma halini alır ve nihayet toplumun kendisi mahvolurdu. Eşitlik kavramından adâlet kavramının doğması kaçınılmazdır.

Nitekim "Aequite" kelimesi aynı zamanda hem eşitlik ve hem de adalet demektir. Eskilerin adaleti, gözleri bağlı ve elinde terazi tutan bir kadın şeklinde tasvir etmeleri boşuna değildi!

İlkel hayattan bir örnek verelim: İki adam tasavvur edelim ki aralarında tartışıyorlar: Biri, diğerinin kendisini

aşağıladığını iddia eder. Öteki ise "aşağılayıcı" olarak nitelendirilen sözleri sarf etmekte haklı olduğunu söyler. Sözler, yumruklara dönüşür. Karşıya tarafa ilk darbeyi indiren adam darbenin aşağılayıcı sözün karşılığı olduğunu iddia ettiği gibi diğeri de aynı iddiada bulunur. Sonunda kavga mahkemeye taşınır ve hâkime gider. Hâkim yaraları inceler ve karşı tarafa daha fazla zarar veren tarafı ötekine "diyet" vermeye mahkûm eder. Böylelikle adalet sağlanmış olur.

Bu örnek ilkel insanın "adâlet" kavramından ne anladığını gösteriyor. Medenî milletler bu kavramdan ne anlarlar? Aequite (Justice, Equite, Rechtigkeit) gibi muhtelif kelimelerle nitelendirilen adaletin diğer bir karşılığı dengedir. Kimse vatandaşlar arasındaki dengeyi bozmaz. Bozulduğu takdirde toplumun müdahalesi ile denge yeniden sağlanır.

Musa'nın Tevrat'taki "göze karşı göz, dişe karşı diş, yaraya karşı yara" kaidesi başka bir şey değildir. Romalılar da aynı şekilde hareket etmişlerdir. Bugünkü ilkel kavimler de aynı suretle hareket ederler, gelişmiş toplumlar da aynı esası muhafaza etmektedirler.

Seviyesi ne olursa olsun her toplumda bazı bireyler, sahip oldukları kuvvet, maharet, zekâ ve cesaretten istifade ederek başkalarının üzerinde baskı kurmak isterler. Bazıları bu hususta başarılı olurlar. Böyle kişilere hem modern hem de ilkel toplumlarda rastlamak mümkündür. Fakat bütün toplumlarda başkalarının üstünde baskı kurmak isteyen şahsiyetlerin bu isteklerini gerçekleştirmelerine engel olacak birçok örf ve âdet vardır. İnsanlık tarihinin muhtelif devirlerinde konulan kuralların hepsi -meselâ kabile devrinde geçerli olan kaideler- başka bir devirde şehirlerin ve beldelerin muhtariyetleri, cumhuriyetler de (temsil usulü) toplumları bu kişilerin saldırılarına ve baskılarına korumak için konmuştur.

Yukarıda dediğimiz gibi, en ilkel cemaatlerde bile bu amaç doğrultusunda örf ve âdetler ortaya çıkmıştır. Bu örf ve âdetler eşitlik esasına dayanıyordu. Patagonya vahşilerinden birisine "beyazlar" tarafından verilen bir yiyeceği vahşînin arkadaşlarıyla paylaşması Darwin'i çok şaşırtmıştı. Buna benzer birçok hadise başka ilkel kavimlerde de gözlemlenmiştir. Ben de buna benzer bir şeyi Sibirya'nın ücra bir köşesinde yaşayan Borbatlarda gördüm.

İlkel kavimleri kapsamlı bir şekilde incelemiş olanların hepsi bu hâdiseyi kaydetmektedirler. (Bu konuda daha fazla bilgi almak isteyenlere şu kıymetli eserleri tavsiye ederim: Waitz'in Antropologie des Natur Volker eseri, Post'un Afrikanische Jurisprudenz eseri, Kavalevsky'nin Le Droit Primtif ve Le Tableau des Origines de la Famille et de la Propriete eserlerini, Dr. H. Rink'in The Eskimo Tribes adlı eserini ve Morgan'ın American Society adlı eseri.) Nerede olursa olsun araştırmacılar, bir arada olma ruhunu ve bencilliğe karşı toplumsal hayatı kurmaya hazır bir anlayışı gözlemlemiştir. En ilkel insanların hayatını incelediğimizde onda bile bir dayanışma ruhuna rastlıyoruz. Böylelikle insanlığın gelişmesindeki toplumsallaşmanın büyük bir rol oynadığını kabul etmek mecburiyetinde kalıyoruz.

18. asırda Pasifik bölgesinde yaşayan vahşiler ile ilk temas, Avrupalıların, "doğal hayat yaşayan" bu vahşileri idealize etmesine neden oldu. Bu hal belki Hobbes ile takipçilerinin vahşileri birbirini yiyen yığınlar halinde göstermiş olmalarına karşı gösterilen tepkilerin bir sonucuydu. Daha sonra gerek Hobbes'un bu görüşü, gerek vahşilerin idealize edilmesi yanlış çıktı. Hakikatte vahşiler ne erdem timsali ve ne de yırtıcı kaplanlardır. Vahşiler bugün olduğu gibi her zaman bir arada yaşamıştır. Ve bu yaşam tarzı, bir arada

yaşayan hayvanlarda gözlemlenen toplumsal özelliklerin gelişmesini sağlamıştır. Üstelik insanda konuşma yetisi olduğundan, toplumsal özellikleri daha fazla gelişmiştir. Geliştikçe de toplumsal kurallar ortaya çıktı.

İnsanın öğrendiği ilk kaide, kendisine yapılmasını istemediği şeyleri başkasına yapmamaktır. Bunu yapmaya kalkışanları da durdurmaktır. Sonra, şahsî benliğin toplum benliği ile bir olduğu fikri doğmuştur. Buzul Çağı'nda yaşamış insanlara benzeyen ilkel insanlardan başlayarak kabile devrine gelmiş olanlara kadar araştırma yaptığımızda göze çarpan özellik budur: Soy ve toplum, bireyden daha önemlidir!

Bu özellik ilk olgunlaşma devrinin bariz bir çizgisidir. Bu çizgi en canlı şekilde henüz vahşi hayatını koruyan ve tabiatla mücadelede ilkel silâhlar kullanan vahşiler tarafından muhafaza edilmiştir. Yani Eskimolar ve Aleutlarla tarafından... Bu ilkel insanı ne kadar yakından incelerse, onun en ufak işlerde bile kendisini soyu ile bir tuttuğunu görürüz.

Vahşinin iyilik ve kötülük hakkındaki görüşlerinde birey değil toplum dikkate alınır. Bu görüşler zamana ve mekâna göre değişir. Bazıları, meselâ tabiatın zalim kuvvetlerinden, deprem ya da sel felaketlerinden korunmak için insan kurban etmeye devam etmiştir. Kabiledeki herkes de bu geleneğe uymuştur. Sonuç olarak denilebilir ki, ilkel insan benliğini toplumun için eritmiştir. Eğer yaptığı bir şey yüzünden kabile reisleri tarafından cezalandırılırsa ya da onlar için kutsal olan timsah, ayı ve aslan gibi hayvanların kendisi yüzünden kabilesine saldırdığını zannederse çok üzülür.

Medenî insan için din ne ise vahşi için de örf ve âdet odur. O devirde onun hayatının temeli bu örf ve âdettir. İşte bunun içindir ki soyun menfaati için kendini "tutmak" ve

sıkıntıya tahammül etmek, hatta kendisini feda etmek vahşiler arasında yaygındır. (Vahşilerin lânetlenmekten korkmalarına dair Profesör Westermak'ın eserine ve vahşi örf ve âdetleri hakkında C. Bastian'ın Der Mench in der Geschichte ve Grey'in Journals of two Expeditions'in 1841 adlı eserini okuyabilirsiniz.)

Özetle vahşi ne kadar ilkel ise o nispette "birey cemaat içindir" kaidesi kuvvetlidir. Hobbes ve Rousseau gibi düşünürler ahlâkın bir toplumsal sözleşmeden doğduğunu, bazı düşünürler ise, ahlâkın bazı seçilmiş insanlara gökten gelen bir ilhamla ortaya çıktığını iddia ederek ilkel insanın hayatına dair hiçbir şey bilmediklerini göstermişlerdir.

Ahlâkın kaynağı bir arada yaşayan hayvanlara ve insanlara mahsus toplumsal içgüdüde aranmalıdır.

Fakat ilkel insanda "birey cemaat içindir" kaidesi başka soyları kapsamıyor. Bir soy diğer bir soy ile yemeğini paylaşmak mecburiyetinde değildir. Bundan dolayı bazı hayvanlarda olduğu gibi, yaşam ve avlanma alanları çeşitli soylar arasında bölüşülüyor ve her soy kendine ayrılan bölgede avlanıyor. Bu suretle, ilkel insanın hayatında iki cephe gözlemlenmektedir. Dâhili hayat ve haricî hayat. Harici hayatta kavgalar, çatışmalar, savaşlar yaşanır.

Meselâ başka bir kabilenin kulübesine girerken silâhı dışarıda bırakmak gerekir. İki soy arasında savaş olduğu zamanlar bile kuyulara ve kadınların su taşımak için kullandıkları yollara dokunulmamalıdır. Fakat genellikle, soylar arasında alâka ve münasebetler aynı soyun arasındaki münasebetlerden tamamen başkadır. Hatta uzun zamanlar geçtikten sonra dinler bile bu "yabancılığı" kaldırmamışlardır. Hatta tam tersine, dinlerin kendisi en kanlı mücadelelere

sebep olmuşlardır. Devletler kurulduktan sonra ise bu mücadeleler daha da şiddetlenmiştir. Bunun etkisiyle dünyada iki türlü ahlâk kurulmuş ve son savaşta olduğu gibi korkunç felaketler yaşanmıştır.

İlkel soy bir aile idi, yalnız daha sonra ve zamanladır ki soyun içinden ayrı ayrı aileler çıkmıştır ve "hariçten evlenme" usulü kurulmuştur.

Ayrı ayrı ailelerin ortaya çıkması, katılımcı toplumun çökmesine neden olmuştur. Çünkü her aile kendisi için servetler toplamaya başlamıştır.

İşte o zaman yeniden bir toplumsallaşmak için yeni kaidelerin belirlenmesi gerekmiştir. Köylerde "köy cemaatleri" ve şehirlerde ise sanatkârlar ve tüccar loncaları kurulmuştur. Bu kurumlar sayesinde yeni hayatın temelleri atılmış ve soyun önemi giderek azalmıştır.

Diğer taraftan, büyük göçler ve savaşlar askerî bir sınıfın doğmasına neden olmuştur. Bu sınıf barışçıl köylülerin ve şehirlilerin elinden silahların alınmasıyla daha da güçlenmiştir. Bununla birlikte seçkin şehirler ve köylerde eski gelenekleri muhafaza eden ihtiyarlar ile dini liderler bir araya gelerek güçlerini arttırmaya çalışmışlardır. Fakat bunlara rağmen, devletlerin kurulmasıyla bu muhtelif unsurlar kralın hâkimiyeti altında birleşmiştir.

Bununla birlikte insanlık tarihinin hiçbir devrinde savaş normal bir hal olarak görülmemiştir. Savaşanlar kendi aralarında çarpışırken ve dini liderler de bu çarpışmaları kutsarken köylü ve şehirli barış içinde yaşamaya devam etmiştir. Hatta dinin ve kralların hâkimiyeti altındayken bu unsurlar sadece kendi işleriyle ilgilenmiştir. Yardımlaşma ve dayanışma esasları üzerine kurulmuş olan müesseselerini, yani örf ve âdetlerini güçlendirmeye çalışmışlardır.

Genellikle, insanlık tarihinde iki hadisenin hep bir arada olduğunu görüyoruz. Bir tarafta, tek tek şahsiyetlerin veyahut ayrı ayrı zümrelerin hâkimiyeti ele alarak mümkün olduğu kadar geniş sahalar ve çok sayıda insanlar üzerinde hâkimiyet kurma teşebbüsleri; diğer tarafta da hiç olmazsa erkekler arasında eşitliği korumak ve başka kabilelerin üstünde baskı kurmak isteyenlere karşı gelmek... En azından bunların egemenlik alanlarını sınırlamaya çalışmak, yani soy, kabile ve konfederasyon arasındaki adaleti korumak...

Orta Çağ'daki özerk şehirlerin feodallerin hâkimiyetinden kurtulmak için aldıkları tedbirler bunu gösterir. Zaten özerk şehirlerin amacı, hukuken eşit olan yurttaşların feodallerin hâkimiyet kurma arzularına karşı koymak için kendi aralarında ittifak yapmaktır.

Fakat yavaş yavaş özerk şehir ahalisi arasında da çözülmeler başladı. Öncesinde ticaret bütün şehrin elinde idi; gerek şehrin kendi sanayi mahsulü ve gerek köylerden aldığı köy mahsulleri şehrin tüccarları ve acenteleri tarafından şehir adına ihraç edilirdi. Elde edilmiş olan kazanç şehirde yaşayanlara eşit bir şekilde dağıtılırdı. Fakat yavaş yavaş ticaret tekelleşmeye başladı.. Ticaretin bu son şekli şehirleri zenginleştirdiği gibi bazı aileleri de zenginleştirdi. "Mecatori Libri", bilhassa Haçlı Seferlerinden sonra doğu ile batı arasında gelişen ticari ilişkiler bazılarının servetine servet kattı. Sonrasında batıda bankacılar ortaya çıktı ve asilzadelere ve tüccarlara borç vermeye başladılar.

Bu suretle, zamanında özerk olan şehirlerde bir tüccar aristokrasisi ortaya çıktı. Aristokrasi şehirlere hâkim olarak papalık makamı ile imparatorluk makamı tarafından birçok ayrıcalıkla ödüllendirildi. Diğer taraftan krallar ve derebeyler bu şehirlere hâkim olmak için kâh fakirleri kâh

zenginleri kullandılar. Bugünkü merkeziyetçi devletler bu şekilde kurulmuştur. 9, 10 ve 11. Yüzyıllarda Araplara karşı kurulan Haçlı ordusu, 13. yüzyılda ortaya çıkan Moğol istilası ve 15. Yüzyılda Avrupa'da yaşanan Türk istilası bu tür devletlerin kurulmasına zemin hazırladı. Bu büyük istilâlar karşısında o zamana kadar birbirleriyle savaşan şehirler ve feodaller kendilerini ayrı ayrı savunamadıklarından daha kuvvetli olan şehirlerle birleştiler. Böylece daha büyük şehirler, ülkeler ve devletler kurulmaya başladı.

Toplumsal hayatta gerçekleşen bu mühim değişiklikler ve isyanlar ahlaki görüşler üzerinde de derin etkiler bıraktı. Düşünürler, kıymetli ve büyük eserlerinde ahlâkî gelişim ile bu toplumsal değişiklikler arasındaki neden-sonuç ilişkisi tespit ettiler. Böylece ahlâkı konu alan ilimler, yani etika ile toplumsal olayları inceleyen sosyoloji birleşti. Dolayısıyla bu iki bilimi karıştırmamak için ahlâk ilminin neleri kapsadığını belirlemek gerekiyor.

Gerek hayvanlarda gerek insanlarda bazı nitelikler vardır ki biz ona ahlâk diyoruz. Hangi gelişim evresinde olursa olsun insanda toplumsallaşmayla ve beraber, başkasına bazen kendi hayatı pahasına olsa da yardım etme isteği görüyoruz. Bu sayede toplumsal hayat gelişmeye devam ediyor ve toplumun refah seviyesi artıyor. İşte bunun içindir ki yardımlaşma ve dayanışma en ilkel zamanlardan beri yalnız hoş görülmekle kalmamış, aynı zamanda bir zorunluluk olarak görülmüştür. İlkel kavimlerin kâhinleri, sihirbazları, şamanları ve sonrasın ortaya çıkan dinlerin papazları, bu erdemlerin gökten gelen hükümler ve ilahlar tarafından verilen emirler yahut tek bir ilâh tarafından gönderilmiş olan ayetler sayesinde ortaya çıktığını iddia ettiler. İlk devirlerde ve bilhassa 2500 sene önce Yunanistan'da ilim ve fen alanında gelişmeler yaşandıkça ahlakın tabiattan geldiğini

sezmeye başladı ve bu düşünürler ahlâk kaidelerinin kökenini araştırmaya başladılar.

Bu araştırmalar, Hindistan ve Çin'de bulunan bazı izlerden anlaşıldığına göre, en eski zamanlarda başlamıştır. Fakat ilmî bir şekilde ahlâk hakkındaki izahata biz yalnız Yunanistan'da rastlıyoruz. Burada dört asır boyunca Sokrates, Platon, Aristoteles, Epikür ve daha sonra Stoacılar şu sorulara cevap aramıştır:

1) İnsanda ihtiraslara ve arzulara set çeken ahlâk kaideleri nereden alınmıştır?

2) Ahlâkı inkâr edenlerin bile saygı gösterdiği ahlâka riayet mecburiyeti nereden geliyor?

3) Bu hal, bize hâkim olan bir terbiye mahsulü müdür? Veyahut ahlaki vicdan insanın doğasında mevcut mudur?

4) Böyle olduğu halde onu geliştirmek mi yoksa benliği güçlendirip ahlakı tamamen yok etmek mi gerekir?

İşte iki bin sene boyunca insanlığın zihnini meşgul eden meseleler. Bunlara kâh olumlu ve kâh olumsuz cevaplar verilmiştir. Fakat neticede etika adında büyük bir bilim ortaya çıkmıştır. Bu bilim hem toplumla hem de insan ruhuyla ilgilenmektedir.

Yukarıda sıraladığımız soruların sorulmasının iki amacı vardır: 1-Ahlâkın kaynağını belirlemek.- Ahlâkın dayandığı esasları araştırmak ve bu suretle bir ahlâk sistemi kurmak.

Bu konu hakkında bütün milletlerin düşünürleri kitaplar yazmış ve yazmaya da devam etmektedir. Kendi fikirlerimi öne sürmeden önce çeşitli düşünüler bu konu hakkındaki görüşlerini gözden geçirmek isterim.

5. BÖLÜM

AHLÂKIN GELİŞİMİ

Kadim Yunanlıların ahlâk hakkındaki görüşleri; Sofistlerin kurdukları okul, Sokrates, Aristoteles, Epikür, Stoacılar

Kadim Yunanistan...

Önceki sayfalarda gördük ki en ilkel kavimlerin bile kendilerine özgü toplumsal hayatları ve büyük bir dikkatle muhafaza edilen örf ve âdetleri vardır. Yani iyilik ve kötülük, uygun olan ve olmayan davranışlar, çeşitli durumlarda nasıl hareket edilmesi gerektiği hakkında fikirleri vardır. Başka bir deyişle, kendilerine özgü etikaları vardır.

Bu hayat kaidelerinden bazılarını âdetler muhafaza etmektedir. "Filân iş yapılmalıdır." Çünkü onun yapılmaması "iyi" olmaz veyahut "kötü" olur.

Bazı şeyler ise daha sert kaidelere bağlanmıştır. Bu kaideleri bozanlar yalnız karaktersizlik göstermekle kalmazlar, aynı zamanda bütün kavme de zarar verirler. Öncelikli olan kavmin selametidir. Bu nedenle kavmin selâmeti için konulan ve nesilden nesle geçen kurallar bozulduğu takdirde yalnız kaideyi bozanı değil, onun bozulmasına müsaade eden kişileri de cezalandırırlar.

Daha önce de bahsettiğim gibi, hayvanlar iyi ve adil adamlara yardım ederler. Kötü ve zalimlere ise aynı kötülükle karşılık verirler. Fakat zulme ve kötülüğe bütün kavim katıldığı takdirde iyi ve kötü ruhlar intikama kalkışırlar. Sonuç olarak, ilkel insanlarda, bireyle toplum arasındaki birlik duygusu, medenî insandan daha fazladır.

Bu fark ilkel cemaatlerde gözlemlenen "her bireyin topluma, toplumun da bireye karşı sorumlu olması" ilkesinden ibarettir.

Geleneklere göre yaşamak, değişiklikten korkmak ve yeni fikirlere kapalı olmak eski hayat kaidelerinin korunmasında büyük rol oynamaktadır. Fakat şahsî değişimler daima mümkündür. İşte bunun içindir ki kâhinler, ihtiyarlar, şamanlar korkutma usulüne başvururlar. Onlar ataların ve ruhların intikamları ile halkı korkuturlar. Dağlarda ve ormanlarda saklanmış ruhlar, fırtınalar, seller, hastalıklar ihlal edilmiş eski kaidelerin yardımına koşar. Kaidelerin bozulmasından doğan bu cezalardan korunmak için çeşitli ayinler yapılır. Ruhlara kurbanlar sunulur.

Böylece ahlâk kendisini ilâhlaştıran kuvvetler tarafından koruma altına alınır. Bu kuvvetlerin kendilerine tapınmaları din şeklini alır. İşte böylece din, ahlaki kaidelerini hem onaylar hem de kutsallaştırır. (Profesör Vestermark, gerek Merakeş'te yaptığı incelemelere gerek başkalarının ilkel kavimler hakkındaki incelemelerine dayanarak mecburî ahlâk kaidelerinin oluşmasında lanetlemenin ne kadar büyük bir rol oynadığını olduğunu göstermiştir. Babası veya annesi tarafından yahut kabilesi tarafından lanetlenen birisinden ruhlar, ölüler ve doğa mutlaka intikam alırlar.)

Ahlâk mitoloji ve din arasında sıkışıp kaldığı için, onu yukarıdan gelen mistik emirlerden ve dinden ayırmak çok

güç oluyor. Böylece dinle ahlak arasındaki uyum yüzyıllardan beri devam ediyor.

Diğer ilkel kavimler gibi Yunanlılar da gökteki yıldızları ve tabiattaki kuvvetleri uzun zaman, insanlık şeklinde, fakat üstün güçlere sahip ve sürekli insanların hayatlarına karışan varlıklar olarak tasavvur etmişlerdir. Bu tasavvurların en çarpıcı örneklerini bize İlyada getirmiştir. Bu eserden anlaşılıyor ki o zamanki Yunanlıların ahlâk görüşleri ilkel kavimlerdeki gibidir. Yunanlıların arasında da toplum kurallarını bozanlar, doğa ya da ruhlar tarafından cezalandırılmaktadır.

Yunanistan'da İlyada'nın yazıldığı dönemden birkaç asır sonra, M.Ö 5. yüzyıldan itibaren birçok filozof ortaya çıkmıştır. Bu filozoflar sayesinde ahlak kuralları ilahlardan korkuya de insan doğasına dayandırılmıştır.

O zaman bile düşünürleri ikiye bölünmüş görüyoruz: Bir kısmı, bütün tabiatı insana ait olan her şeyi, tabiatı gözlemleyerek ve inceleyerek anlamaya çalışmıştır.

Diğer kısmı ise böyle bir teşebbüsün saçma olduğunu iddia etmiştir. Onlara göre tabiat ve kâinat, tabiatın dışındaki bir kuvvetin eseri olduğundan, doğayı gözlemlemekle bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. Bazı düşünürlere göre tabiat birtakım cevherlerin yansımasıdır. Kâinatı anlamak, doğadaki izlenimlerle değil düşünce yoluyla, yani metafizikle mümkün olabilir. (Metafizik, Yunanca fizikin öte tarafı demektir. Aristoteles eserlerinden birine bu ismi vermiştir.)

Görünemeyen ve idrak edilemeyen bu cevhere onlar "Yüce Akıl", "İlahi İrade", "Ruh" ve "Kutsal Söz" gibi isimler verdiler İsmi ne olursa olsun insan bu cevheri ancak kendisini anlarsa idrak edebilir. Bu suretle metafizik düşünce

insanüstü ve doğaüstü güçleri anlayabilmek için doğanın değil insanların ve ruhun incelenmesi gerektiğini savunuyor. Homeros'un ilahları geri dönüyor. Bu sefer üzerlerinde "ruhani" örtüler de var.

Fakat itiraf etmelidir ki gerek Yunan devrinde ve gerek daha sonra gelen devirlerde metafizik düşünceyi destekleyenler çok değerli isimler bulunuyor.

Bunlar yalnız gök cisimlerini, onların hareketlerini, yıldırımı, gök gürlemelerini veya bitkileri ve hayvanları incelemekle kalmıyorlar. Aynı zamanda tabiatı ve kâinatı bir bütün olarak anlamaya çalışıyorlardı. Bu nedenle onlar insanlık bilgisinin genişlemesine çok hizmet ettiler. İlk metafizik düşünürler bile tabiat hadiselerinin tabiata hâkim kuvvetlerin keyfi isteyişlerine tabi olmadığını anladılar ki bu mühim ve kıymetli bir kazançtır. Ne ilahların keyfi arzuları ve ihtirasları ne de kör tesadüfler tabiat hadiselerini açıklayamaz. Biz itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki tabiattaki herhangi bir hâdise, meselâ bir taşın düşmesi, bir nehrin akması, bir ağacın yeşermesi veya bir hayvanın doğması bütün canlı ve cansız kâinata has olan şartların bir bir gerçekleşmesidir. Aynı zamanda da her biri geçmişin hazırladığı bir neticedir. İnsanlık aklı bunun nasıl hazırlandığını keşfedebilir. İşte bunun içindir ki metafizik düşünürler pozitif bilimlerin keşfettiği bazı şeyleri daha önce bulmuş olurlar ve onları şairane bir üslupla ifade ederler. Kâinat hakkındaki bu düşünce tarzıdır ki milâttan beş asır önce bazı Yunan düşünürlerine, metafizik olmalarına rağmen, tabiatın bazı hâdiseleri hakkında kendilerine doğrudan doğruya bugünkü fizik ilminin ataları dedirtecek fikirler ilham etmiştir. Sonraları da mesela Orta Çağ'da ve daha sonraları 17. asra kadar bazı metafizik düşünürler önemli keşifler yapmışlardır.

Bununla beraber din de farklı bir istikamette yol almaya başladı. Yunanistan'da iken insani özellikler taşıyan ilahlar yerine kâinatı yaratan farklı kuvvetlerden bahsedilmeye başlandı. Özellikle Pittogores'in kurduğu okul bu yolu açtı. Kâinatı idare eden "rakamlar", "ateş" ve "ahenk" gibi kavramlar ortaya çıktı. "Ateş" hayatın tamamına karışarak onu idare ediyordu. Rakamlar hareketleri düzenliyordu. "Ahenk" hayattaki genel düzeni sağlıyordu. Bunların yanı sıra "tek" kuvvetin kâinatı idare ettiğine dair fikirler de beyan edilmeye başladı.

Fakat Yunan düşünce sistemi bu soyut kavramlar ile çok fazla ilerleyemezdi. Milâttan dört yüz sene önce bu memlekette bir taraftan sofistler ve amoralistler (zorunlu ahlâk kaidelerini kabul etmeyenler) ve diğer taraftan da Sokrates ve Platon, daha sonra Aristoteles ve Epikürcüler etikanın şimdiye kadar bile kıymetlerini kaybetmemiş olan esaslarını kurdular.

Milâttan 480 sene önce yaşamış olan Sofist Protogora'nın eserlerinden elimizde yalnız parçalar kalmıştır. Bunun içindir ki onun felsefesi hakkında tam olarak fikir yürütmek mümkün değildir. Yalnız şurası malûmdur ki bu düşünür dine karşı çıkmıştır. Ahlâka gelince, ona göre, ahlâk toplumsal bir hâdisedir ve bir çevrenin ahlaki görüşleri o çevrenin geçirmiş olduğu olgunlaşma devirleri ile alâkalıdır. İşte bunun içindir ahlâk toplumdan topluma değişir. Protogor bundan ahlâkın göreceli olduğuna, mutlak "iyi" ve "kötü" olmadığına hükmetmiştir.

Eski Yunanistan'da idealist felsefeye doğru bir yönelim görülmemektedir. Orada, iradenin gelişimi, eylem, zihinsel güç ve enerji gibi kavramlar önemseniyordu. İnsan hayatının ilahlar tarafından idare edildiğine dair inanç sistemi

çökmek üzereydi. Ufacık cumhuriyetlerden ibaret olan o zamanki Yunanistan'da hâkim olan düşünce, tabiatı öğrenmek, doğayı incelemek, seyahatler yapmak ve koloniler kurmaktan ibaretti. Bütün bunlar insanı kendi "benliğini" duymaya, adet ve imanın kuvvetine inanmaya, zekânın özgürlüğüne sürüklemekteydi. Bununla beraber, bilim hızla gelişti.

Sofistlerin kurmuş oldukları düşünce sistemi uzun süre devam edemedi. Fakat bu sistem insanı daha yakından incelemeye; onun düşünce tarzını, irade kabiliyetini, toplumsal hayatını ve insanla beraber bütün kâinatı, yani bütün tabiatı öğrenmeye sevk etti.

Bu yola girmiş olan biri, artık Sofistlerin ahlâk hakkındaki yüzeysel görüşleriyle yetinemezdi. Diğer taraftan, bilimin gelişimi, insanı dine ve geleneklere esir olmaktan kurtardığı için, onu yeni ahlâk sistemleri aramaya sevk etti. Artık bu arayış, Sofistlerin kullandıkları diyalektik yönteminden farklı olmalıydı.

Sofistlere ilk karşı çıkan Sokrates oldu. Bu düşünür, Sofistlerin yaptıkları devrimi desteklemişti fakat hakikî bir ahlâk sistemi kurmak için onların yürüttükleri yöntemleri yetersiz buldu. Din ve felsefe sahasında yenilikçi olmakla beraber, Sokrates, hakikati insanın her şeye hâkim olan aklında aradı. İdeali, akıl ile ihtiraslar arasında bir ahenk kurulmasında buldu. Sokrates erdemi inkâr etmiyordu; onun için erdem bilhassa aklın gelişiminden ve estetikten ibaretti. Bu erdemlerin hayata geçirilmesi için her şeyden önce bilgi lâzımdır ve bu bilgi de tabiattan ziyade topluma ve insanların diğeriyle kurduğu ilişkilere ait olmalıdır. O diyor ki: "Erdem bir ihsan değildir. Erdem iyiliğin neden ibaret olduğunu bilmekten ve başkalarını sıkmadan

yaşayarak herkese karşı adaletli olabilmek kudretinden ibarettir." Yani, topluma faydalı olmaktan ibarettir. Sokrates'e göre bunlar olmadan toplumsal hayat düşünülemez.

Bu fikirleri Sokrates'in öğrencisi Platon daha geniş bir şekilde ele aldı ve ahlâk ile idealizmi birleştirdi. Platon düşünce sistemini metafizik üzerine kursa da ahlâkın mahiyet ve esaslarına dair önemli teoriler geliştirdi.

Platon'un kurduğu sistemin dayandığı temeller şunlardır: "Tabiatın kendisinde iyilik ve adalet fikirleri vardır. Kâinatta birçok kötülük ve adaletsizlik vardır. Fakat aynı zamanda kâinat her tür iyilik köklerini de kendisinde taşımaktadır". İşte Platon tabiattaki bu iyilik ve adalet köklerini izah ederek onların etkilerini anlatmaya koyuldu. Maksadı insanlar için ahlâkî düsturlar bulmaktı.

Fakat maalesef, Platon daha o zaman Yunanlılar tarafından benimsenmiş olan fikirleri takip ederek iyilik ve adaletin tabiattan ve toplumsal hayattan doğduğunu göstermek ahlâkın köklerini tabiatın dışında aradı; yani kâinatın kuruluşuna esas olan fikirde aradı. Fakat bu fikrin mahiyetini açık bir şekilde ifade edemedi.

Platon'un soyut fikirleri hakkında yapılan bunca yoruma rağmen düşüncelerinin mahiyetini anlamak güçtür. Fakat kâinatla insan hayatı arasındaki derin ve sıkı alâkaları idrak etmiş olan bu büyük Yunan düşünürü ahlâkın kaynağını Sofistler gibi zevkte arayamazdı. Farklı zamanlarda çeşitli toplumlar tarafından farklı şekillerde ele alınan ahlâkı anlamak için birtakım sorular sordu: "Neden insan kendisine hoş gelen şeyleri aramaya meyillidir? Neden kişisel saadet toplumsal mutlulukta aranıyor? Neden, bireyin mutlu olabilmesi için önce toplumun mutlu olması gerekiyor? Neden egoist bir varlık olan insan, birdenbire

başkalarını düşünmeye başlıyor ve kendisini başkaları için feda edebiliyor?

Sokrates'in öğrencisi olan Platon, iyiliğin ilahlardan geldiğini unun kabul edemezdi. Fakat henüz toplumsallaşmaya dair bilgiler yetersiz olduğundan, bu düşünür, bugün bizim yaptığımız gibi, toplumsal hayatın çeşitli devirlerini inceleyerek ahlâk kavramlarının bu devirlerle beraber geliştiğini göremedi. Bu nedenle Platon, ahlakla ilgili kavramları kâinatı ve insanı kapsayan soyut bir esasla açıklamaya çalıştı. Bu esasa "idea" adını verdi.

Platon'un fikirlerinin dayandığı temel nokta şu felsefi hakikatti: "Kâinatın özünde var olmayan bir şey bu dünyada da var olamaz." Fakat Platon idea fikrinden doğru sonuçlar çıkaramadı. Platon şu şekilde akıl yürütmesi daha doğru olurdu: "Mademki insan zekâsı iyilik, adalet ve düzen arıyor, o halde bunları tabiatta mevcut olmaları gerekir." Fakat bunun yerine Platon insanın iyilik ve adalet gibi yüce şeyler aramasını tabiata değil, tabiatın dışında ve bizim bilgilerimizin, tecrübe ve gözlemlerimizin üstünde olan ve bütün kâinatı sarmış bulunan bir "İlk Akıl'a" dayandırdı.

Yunan düşünürünün bu teorisinden Neo-Platoncular ve onlardan sonra da Hristiyanlar faydalanarak tek Tanrı inancına dayanan mistisizmi kurdular. Bunlar, insandaki ahlaki eğilimleri ve toplumsal güdüleri zekânın gelişimine değil gökten gelen ilhamlara dayandırdılar.

Eğer Platon ahlâkı toplumsal hayatın gelişimine bağlamış olsaydı kendisini birçok hatadan kurtarmış olacaktı. Meselâ, insanlar arasında eşitlik esasını kabul edecekti. Ahlak esaslarına aykırı olan toplumların koyduğu kuralların ve yaptığı yasaların değersiz olduğunu anlayabilecekti. Hâlbuki Platon Devlet adlı eserinde hem toplumun çeşitli

sınıflardan oluşmasını hem de bir sınıfın diğer sınıflar üstünde tahakküm kurmasını ve onları köleleştirmesi gerektirdiğini savunuyor.

Fakat Platon'un felsefesi tarihindeki yeri o kadar büyüktür ki, kadim Yunanistan'dan başlayarak Bacon'a ve Spinoza'ya kadar bütün felsefe tarihine, ahlâkın göklerden gelen ilhamlar üzerine kurulmuş olduğuna dair fikri hâkim oluyor.

Platon'dan önceki bazı Sofistler hadiseleri tabiata dayandırarak açıklamaya çalıştılar. Bugünkü pozitivistler gibi onlar da hadiseleri bazı mekanik kaidelere bağladılar. Hatta bazı Sofistler insandaki ahlak eğilimlerini insanın fiziki yapısı ile açıklamak istediler. Fakat o zamanlar henüz bilim gelişmediği için tamamen bilimsel bir sistem kurulması mümkün değildi. Sonuç olarak ahlak, uzun bir süre dinin gölgesinde kaldı.

Ancak son zamanlarda yine ahlâk tabiata dayandırılmaya başladı. Bilimin o zamanlar gelişmedi göz önünde bulundurulursa, Platon'un kurduğu sistemin o dönemlerde yaşayan insanları tatmin eden tek teori olduğu anlaşılır; fakat Platon'un zamanımıza kadar devam eden etkisini sadece bu şekilde izah etmek doğru olmaz...

Platon'un yaptığı en önemli yenilik ahlak ile ideali birleştirmesidir. Platon'a göre ruh akılla iradenin birleşmesinden doğar. Ve bu unsurlar ruhtaki faaliyetin, cesaret ve nefse hâkim olma gibi erdemlerin kaynaklarıdır. Platon için ahlâkî ideal sevgi (Eros) ve dostluktur; fakat Platon "Eros" kelimesini farklı bir anlamda kullanıyordu. Onun için Eros yalnız iki şahsın birbirine karşı bağlılığı değil, aynı zamanda bireylerin isteklerinin birbirleriyle uyumlu olması demektir. Onun Eros'u bugün bizim toplumsallık veyahut karşılıklı sempati kavramlarıyla ifade etmek istediğimiz

manayı taşır. Benim yukarıda ispat ettiğim gibi bu sempati ve karşılıklı yardımlaşma, kendini koruma içgüdüsü gibi, kâinatın tamamını kapsar, yani evrenseldir. Platon bunu bilmiyordu, fakat O, bugün bizim evrim dediğimiz sürekli gelişim ilkesine bu erdemlerin doğrudan doğruya katkı sağladığını anlamıştı.

Bundan dolayı Platon, her ne kadar "adâlet" kavramının ahlâk sistemindeki önemini kavrayamamış olsa da adâlet hakkında beyan ettiği fikirler önemlidir. Kendisinden sonra gelen düşünürlerin geliştirdiği ahlak sistemlerinin temelinde adalet kavramının olmaması ise şaşırtıcıdır. Platon'un "Birinci Alkibiades" adlı eserinde Sokrates Alkibiyad'a şunu itiraf ettiriyor: " İnsanların adalet için savaşmamasının nedeni sadece kendilerine faydalı olan şeyler için savaşmalarıdır. Adalet ise daima güzeldir, daima iyidir, yani faydalıdır, o kadar ki adâletten, güzellikten ve iyilikten daha mühim bir şey göstermek güçtür."

Ne gariptir ki aynı eserde Platon, Sokrates'in ağzından ruh hakkındaki fikirlerini beyan ederken ruhun "ilâhî kısmını" düşünmek ve idrak etmek kudretini histe değil, akılda buluyor ve şunları söylüyor: "Şehirde adaleti sağlayarak ilahları memnun ederseniz ve ruhun kuvveti olan ilahi aklı gözlemlerseniz kendi kendinizi tanır ve iyi olmanız gerektiğini anlarsınız."

Platon Şölen adlı eserde adalet hakkındaki fikirlerini daha açık bir şekilde ifade etmiştir. Kitapta, özellikle şair Agaton ile Sokrates'in diyaloğu manidardır:

Şair şöyle der: "Eros'un erdemleri adâleti, nefsine hâkim olması ve cesaretidir. Sonra, güzelliğe olan düşkünlüğüdür. Çirkinliğe tahammül edememesidir. Bu tanrı bizi birbirimize karşı yabancı kalmaktan kurtarır. Birbirimize karşı

nazik olmamızı öğütler. İyileri korurken kötülerin yanına yaklaşmaz."

Yine bu eserinde Platon Sokrates'in ağzından sevginin güzellik ve iyilikle beraber olduğunu söyler. Sokrates şöyle der: "Eros, maddi ve manevi güzellikler yaratır. O her zaman iyilik ve güzelliği arar."

"Bir varlıkta bulunan güzellik, mahiyeti itibariyle, bütün diğer varlıklarda bulunan güzelliğin bir benzeridir. Bunu anlayan insan her tür güzelliği sevmelidir ve manevî güzelliğe maddi güzelliklerden daha çok değer vermelidir. O, güzelliği soyut olarak bulabilir; bu soyut güzelliğin görevinin iyilik olduğunu anlar. O bilir ki güzellik her yerde aynıdır. Bunların farkına varan insan, kâinatta garip bir güzellik keşfeder. Bu güzellik yaratılmamıştır ve ölümsüzdür. Ne artar ne eksilir. Zamana ve mekâna göre değişmez, her yerde her zaman ve herkes için aynıdır. Bu güzellik kendisini herhangi bir şeyde, meselâ yaşayan varlıkların birisinde, yerde veya gökte göstermez. O kendi kendisine yeten, hiçbir şeye bağlı olmayan, her yerde aynı olan ve yalnız bizim aklımızla ve kalbimizle idrak edilen bir fikir, bir tasavvurdur."

İşte Platon'un kurduğu idealizmin özeti! Onun bugün de takipçilerinin olduğuna şaşmamalıdır.

Bir taraftan o, bugün bile birçok taraftarı bulunan eudomonisteslerin fikirleri etkiledi. Platon'dan önceki Sofistler, Epikürcüler gibi, insanın iyilik yapmaya meyilli olduğunu iddia ediyorlardı. Platon "iyi" kavramını yarı insani yarı hayvani zevkler manasında kullanmıyor. Şölen ve Eros adlı eserlerinde izah ettiği yüksek manalarda kullanıyor.

Platon, tabiatın dışında ve üstünde bulunan bir ruh ve güzellik kavramlarını kullanırken, dinî ahlak için zemin

hazırlamış oldu. Bugüne kadar dinden ilham alan ahlâk sistemleri ona dayandı. . Fakat dikkat çekici nokta şudur ki, Platon'un tabiat ve güzellik hakkındaki ne dinden ve ne de dinsizlikten ilham alan ahlâkçılar tarafından tam olarak anlaşılamamıştır.

Ömrünün ikinci yarısında Platon Pittagores okulunun etkisi altına girdi. Sirakuz tiranı Dionisus'un yardımı ile yazdığı Devlet ve Kanunlar adlı eserlerinde teorisi karışık olan bir devlet yaratmaya koyuldu. Bu eserler, artık yıpranmış bir zekânın mahsulüdür.

Platon artık o eski idealist üstat değil. M. Solovief'in dediği gibi, Platon, kurduğu devlette kölelik kurumunu, efendilerine ispiyonculuk yapmayan köleler ve dine karşı laubalilik gösterenler hakkındaki idam cezasını savunuyor. Gençliğinde hocası Sokrates'in idam cezasına çarptıranlardan nefret eden Platon, kurduğu devlette idam cezası olacağını söylüyor. Platon'a ilâhî sayfalar yazdıran "sevgi", Hıristiyanlığın merhamet ve sevgi esaslarına rağmen kilisenin onayladığı ve desteklediği işkencelere benziyor.

ARİSTOTELES (M.Ö 384- M.Ö 322)

Milattan dört asır önce yaşamış olan Aristoteles, doğa bilimi ve metafizik ile ilgilenmiştir.

Aristoteles ahlâkın kaynağını Platon gibi ne "İlk Akıl" ne de "Evrensel İdea'da" aradı. . Hayır, insan hayatının realitelerinde aradı ve insanın zekâsında buldu.

İnsanın mutluluğun ve kendisine fayda getirecek şeylerin peşinden koşması onu iki büyük erdeme götürür: Dostluk ve adalet. Fakat Aristoteles adaleti eşitlik anlamında kullanmamıştır.

Aristoteles aklın üstünlüğünü kabul eden ilk düşünürdü. O da Platon gibi aklın Tanrı'dan geldiğine inanıyor. Fakat Aristoteles'e aklı ve iradeyi yaratan Tanrı dünya işlerine karışmıyor. Platon kâinatı ikiye böldüğü ve bir kısmının "bilinebilir" ve diğerinin "bilinemez" olduğunu kabul ettiği halde Aristoteles bu iki âlemi birleştiriyor ve kurduğu sistemde insana ve şahsî ebediyete ver veriyor. Aristo'ya göre insan kendini, kendi hayatını yalnız kâinatı gözlemleyerek ve akıl yürüterek anlayabilir.

İnsandaki ahlâk duygusunun esasını Aristoteles hakiki hayatın vakalarında arıyor: Dünyada her şey azamî saadete koşuyor; hayata mana ve kıymet veren bu saadettir. Avam, saadeti zevkte arar. Bilge insanlar ise saadeti daha yüksek şeylerde ararlar. Platon saadeti bilgide buluyordu. Aristoteles ise saadeti akıllı olmakta ya da hiç olmazsa akla aykırı hareket etmemekte buluyor. İnsan için saadet ruhun erdem kaidelerine göre hareket etmesidir. Adâletin gerektirdiği şartlara uygun bir hayat elbette ki saadettir ve böyle bir hayat saf güzelliktir. Fakat Aristoteles ilâve ediyor: "Mutluluğun tam olabilmesi için, bazı somut şeylerin de ilâvesini ister gibidir: Meselâ dostluk, servet, asalet, siyasî nüfuz, iyi evlât, cismanî güzellik. Bu fani şeyler olmadan saadet tam olmuyor gibidir." (Etique 89) Mutlulukta tesadüf rol oynayabilir; fakat erdemden mahrum olmayan herkes öğrenmekle, çalışmakla onu elde edebilir. Aristo şöyle diyor: "Ruhumuzun makul olmayan kısmı bile (yani ihtiraslarımız) bir dereceye kadar akla itaat ederler."

Genellikle Aristoteles, ahlâkının kuruluşunda akla büyük bir kıymet ve rol veriyor. Akıl ihtirasları kontrol altında tutar. Akıl sayesinde insan, toplumun iyiliğinin kişisel mutluluğundan daha önemli olduğunun farkına varır.

Bu suretle Aristoteles ahlâkın kaynaklarını göklerde değil, saadet ve memnuniyet arayan insan aklının kendisinde arıyor. Aynı zamanda şahsî saadetin çoğunluğun saadetine bağlı olduğunu da söylüyor. Aristoteles için toplum, devlet anlamına gelir.

Aristoteles bir taraftan şahsî saadeti ahlâkın esası kabul eden Eudomonist'lerin ve diğer taraftan da aynı mutluluğu faydada arayan utilitaristlerin (Bentham, Mill, Spencer) babası oluyor.

Aristoteles'in diğer eserleri gibi Etique adlı eseri de Yunanistan'daki felsefi akımların ve fikirlerin hangi aşamaya kadar geldiğini göstermesi bakımından çok değerlidir.

Bununla birlikte gerek Etique'de gerek Politika'da Aristoteles tam bir oportünist olarak kendisini göstermektedir. Meselâ bunu erdem tanımında görmek mümkündür. Aristo'ya göre "erdem", ruhun şuurlu olarak benimsediği bir özelliktir ki aklın yardımı ile daima ortayı ihtiyar eder; öyle bir orta ki, iki kötünün arasındadır, meselâ bollukla kıtlık arasında.

Aristo, adalet ile ilgili fikirlerinde de oportünisttir. O, adalet kavramını da erdem gibi tanımlıyor ve onda da iki aşırı uç arasında orta yolun tercih edilmesi gerektiğini söylüyor. Adaleti ise şu şekilde tanımlamaktadır: "Adaletsiz kişi, ya kendisine başkalarından daha fazla pay ayıran ya da kendisini başkalarından üstün gören kişidir. Kanunlar insanlar arasındaki çeşitli ilişkilerden yola çıkılarak hazırlanmıştır ve hedefleri daima çoğunluğun mutlu olmasını sağlamaktır." Aristoteles adâleti kanuna itaat etmek şeklinde tanımladığı için kölelik esası üzerine kurulmuş bir toplumda eşitsizliği peşinen kabul etmiş oluyor."

Aristoteles'in adalet hakkındaki bu fikri son derece önemlidir. Çünkü Aristoteles'e göre "adâlet faziletlerin en büyüğü ve akşam sabah gökyüzünde parlayan yıldızdan daha parlak ve daha muhteşem bir şeydir." Modern bir atasözüne göre "adâlet bütün diğer faziletlerin anasıdır."

Yine Aristoteles'e göre adâlet faziletlerin arasında yegâne bir fazilettir ki başkasının mutluluğunu gözettiği için bencilce değil özgecidir. Bundan dolayı adâlete aykırı eylemler yakışıksız olduğundan bizim kötü dediğimiz herhangi bir eylem, başkasına karşı yapılmış bir adaletsizlik olarak görüşmelidir.

Aristoteles iki tür adaletsizliğin olduğunu söylüyor. Birisi topluma karşı adaletsizlik ki bu yasaları çiğnemek demektir. Diğeri de şahsa karşı adaletsizlik ki bu da insanlar arasında ayrımcılık demektir.

Fakat bu büyük düşünür adaleti iki aşırı uç arasında orta bir yol gibi gördüğünden ve orta yolu bulmak genelde çok zor olduğundan, adalet kavramını tanımlamakta yetersiz kalmıştır. Aristoteles'e göre kamu yönetiminde liyakat esas alınmalıdır. Herkes kabul eder ki adâletin temsilcileri liyakati dikkate almak mecburiyetindedir; fakat liyakat ölçüsü herkeste bir değildir. Meselâ demokrasi liyakati hürriyette, oligarşi servette ve aristokrasi fazilette arar.

Kölelik esasını kabul eden bir toplum içinde yaşayan Aristoteles adaletin, eşitlik olduğunu ilân etmekten çekindi. O ticarî adaletle yetindi. Hatta eşitliği toplumsal bir ideal olarak bile görmedi.

İnsanlık daha iki bin sene beklemek mecburiyetinde kaldı. Ta ki Fransızlar büyük bir devrimle insanlığa eşitliğ, kardeşliği ve adaleti hediye edene kadar.

Aristoteles ahlâkta ve siyasette kendi asrının önüne geçemedi; fakat "ilim" ve "hikmet" ve "sanat" kavramlarını Bacon'dan daha iyi açıkladı. O kaç çeşit mutluluk ve zevk olduğunu önce belirledi, sonra sınıflandırdı. Diğer taraftan Aristoteles, alelade erdemle seçkin kahramanlara fedakârlıklar yaptıran erdem arasındaki farkı tespit eden ilk filozoftur.

İşte Rönesans ve Aydınlanma Döneminde de etkisini sürdüren bilim ve ahlak sistemlerinin gelişmesine katkı sağlayan Aristoteles ve onun felsefi!

EPİKÜR (M.Ö 341 - M.Ö 270)

Platon ve Aristoteles tarafından kurulmuş olan iki ahlâk sistemi birbirine muhalifti. Filozofların ölümlerinden sonra bile devam eden iki okul arasındaki tartışmalar bazen çok şiddetli olmakla beraber giderek azaldı. Çünkü her iki okul ortak kabul ettikleri bazı noktalarda birleşme imkânını buldu. İki okula göre de insanın doğasında olan ahlâk tesadüfi değildi ve bazı ahlak kuralları evrenseldi.

Milâttan üç asır önce iki yeni okul açıldı: Stoacıların ve Epiküryenlerin okulları.

Platon ve Aristoteles gibi, Stoacılar da insandan kendi doğası ile uyumlu bir şekilde yaşamasını talep ediyorlardı. Çünkü ancak bu şekilde ebedi saate ulaşabilirdi. Stoacılar, Platon gibi insanın servet ve makam gibi dünyevi şeylerle değil içinde yaşadığı topluma fayda sağlayacak şeyler mutlu olabileceğini savunuyorlardı. Örneğin adalet, özgürlük, eşitlik gibi yüksek değerlerle...

Stoacılar Sokrates'in ahlâk anlayışının kaynağı olan metafiziği reddetseler de esas fikrini devam ettiriyorlardı,

çünkü hayatın muhtelif zevkleri arasında doğru olanı seçebilmek için bilginin gerekli olduğunu savunuyorlardı.

Stoacılar, Roma döneminde Hristiyanları fazlasıyla etkiledi. Daha sonra pozitivistlerin tabiata dayanan ahlâk sistemlerinde de bu düşünürlerin payı büyüktür.

Stoacılardan farklı olarak Sofistler, özellikle Democrites, yaşayan her varlığın zevk ve mutluluk peşinde arkasınca koştuğunu iddia ediyordu. Onlar için yüksek zevklerle aşağı zevkler arasında meselâ hayvani nefse düşkünlükle, fedakârlık arasında çok büyük bir fark yoktu. Hâlbuki etikanın asıl konusu, saadet ve zevklerin türlerini araştırmak, aralarındaki farkları bulmak ve verdikleri memnuniyetin kıymetini ölçmektir. Milâttan üç asır önce yaşamış olan Epikür etikanın bu boşluğunu doldurdu. Bu düşünür yazmış olduğu Eudemonizm adlı eseriyle geniş bir şöhret kazandı.

Bu eserinde Epikür ahlâk sistemini mutlulukla temellendiriyor ve hangi zevklerin insanı mutlu edebileceğini kaydediyor.

Epikür diyor ki: "Her canlı varlığın peşinden koştuğu gaye hiç şüphe yoktur ki saadettir. Doğar doğmaz o, lezzet aramaya ve ıstıraptan kaçınmaya başlar. Bu işte aklın hiçbir rolü yoktur. Tek etken tabiattır."

Bu sahada akıl ile his birbirine karışıyor ve akıl hisse tâbi oluyor. Zevk hayatın hem başlangıcı ve hem de gayesidir. Fazilet yalnız iyilik sağlandığı zaman değerlidir, felsefe ise düşünce ve söz gücüyle mutlu bir hayata götürür. (Epikür hakkındaki fikirlerimi Guillot'un Epikür'ün Ahlâkı ve Modern Fikir Akımlarına Etkisi adlı eserinden aktarıyorum. Bu çok kıymetli eserde Guillot Epikür'un bize kadar ulaşan sınırlı sayıdaki eserlerinden başka Epikür hakkında

yazılan bütün eserleri de tahlil etmektedir. Bundan dolayı Epikür hakkında Wundt, Paulson ve başkaları da pek kıymetli eserler yazmışlardır.)

Epikür esas fikrini kabataslak bir şekilde ifade etmiştir: "Her mutluluğun hareket noktası ve kaynağı midedir." Hiç şüphesiz Epikür kasıtlı olarak, o yüksek fikirlerini kaba bir şekilde ifade etmiştir. Fakat onun muhalifleri bu sözünden istifade ederek Epikür ve okuluyla alay etmiştir.

Hâlbuki Epikür hakikatte demek istemiştir ki, hoş duyguların çıkış noktası, yemek yemekten duyulan lezzete benzer. Yavaş yavaş bu duygular binlerce şekil alıyor. Fakat şüphe yoktur ki insanda ve hayvanda bütün hoş duyguların kaynağı midedir. Şuurlu hareketlerin nerede ortaya çıktığını araştıran biyologlar bu fikri reddetmez.

Epikür diyor ki: "Güzel ve bilgece şeyler bu zevkle alâkalıdır." Bu zevk mutluluğun son gayesi değildir, fakat onun hareket noktasıdır. Çünkü canlı varlık beslenmeden yaşayamaz. Mutluluk ise birçok zevkin birleşmesiyle oluşur. Diğer Eudomonistler, meselâ genç Aristippe, her ne kadar zevkler arasında fazla fark gözetmese de Epikür insan hayatı üzerine yaptığı etki nedeniyle her zevke önem vermiştir.

Ona göre ıstıraplar bile faydalı olabilir ve dolaylı olarak mutlu eder. Bu suretle Epikür kendi etikasını adi zevklerin üstüne çıkarttı. O daha sonra Bentham'ın ve Stuart'ın 19. asırda yürüyecekleri yol üzerinde yürüdü.

İnsan geçici ihtirasları ve keyifleri değil, bütün hayatının gayesini mutluluk olarak nitelendirdiği takdirde, Epikür onun için yol gösterici olabilir. Epikür'e göre her şeyden önce arzuları azaltmalı ve azla yetinilmelidir. Bizzat Epikür

arpa çorbası ile sütten ibaret bir yemekle yetinir ve daha fazlasını istemezdi. Onun için en yüksek saadet içsel çelişkilerden kurtulmak ve kendisiyle barışık bir şekilde yaşamaktı.

İnsanın temel hedefi, azami memnuniyet aramak olmalıdır. Fakat sırf şahsî olan memnuniyet bu temel olamaz. Çünkü azamî memnuniyet birisinin şahsi arzuları ve başkalarının arzuları uyumlu olduğu zaman oluşabilir. Saadet kötülükten uzak olmalıdır. Fakat böyle bir saadet de ancak birisinin hayatı ile diğerlerinin hayatları arasında tam bir olduğuyum sağlandığı vakit gerçekleşebilir. Bu hakikati bize hayatın kendisi öğretiyor. Düşünebilen ve tecrübelerinden faydalanabilen insan, uzlaştıran ya da çatışmaya neden olan davranışlar arasında seçim yapabilir. Böylece toplumsal ahlakın temeli kurulmuş oluyor.

Epikür temelde fazileti ve fedakârlığı inkâr etmekte ve ahlâkı şuurlu bir egoizm olarak tanımlamakladır. Dünyevi zevkler, insanın bütün hayatını dolduramıyorlar. Hatta bunlar geçici oluyorlar. Fakat insanda bir akıl ve kalp hayatı vardır, bir hatıralar ve ümitler. İnsanın bir de geleceği düşünme ve plan yapma özelliği vardır. İnsan bu özelliği sayesinde teoride olanları pratiğe döker.

Epikür insanları kötülük kaynağı olan kuvvetlerden, sahte ilahlardan, öteki dünyanın dehşet verici cezalarından, hatta Demokrit okulu tarafından kabul edilen "lanetlemenin" yıldırıcı tesirlerinden kurtarmaya çalışmıştır. Bunu yapabilmek için Epikür insanları önce, ölüm korkusundan kurtarmaya çalışmalıydı. Bu korku kadim zamanlarda pek şiddetli idi, çünkü o zamanlar ölen insanların yeraltı karanlığında sonsuza kadar vicdan azabı çektikleri zannediliyordu.

Guillot diyor ki: "Hristiyanlık seçkin insanlara bu karanlıktan kurtulup aydınlığa çıkmak ve göklerde yaşama ümidini vermekle büyük bir değişime yol açtı. Herkes kendisini bu "seçkinler" içinde hayal ederek ümitli olabilir. Bunların yanı sıra, Epikür, zamanının kötümser akımları ile mücadele etti. Bu felsefi akımlar, insanlara hayatın kötülükle dolu olduğunu ve ondan tek kurtuluş yolunun ölüm olduğu fikrini aşılıyordu.

Genellikle Epikür Okulu insanın manevî ve ahlâkî kurtuluşunu takip ediyordu. Fakat bu mektebin büyük bir boşluğu vardı. Toplum için yüksek gayeler gütmek, şahsi fedakârlıklarda bulunmak gibi erdemleri bir ideal olarak ileri sürmüyordu. Epikür yurttaşlar arasında eşitliğin sağlanması ya da köleliğin kalkması fikirlerine tamamen yabancı kaldı. Onun için cesaret, tehlikeleri aramak değil, tehlikeleri bertaraf etme kabiliyetinden ibaretti. Sevgi de öyle... Erdemli bir insan, taşkın ve aşırı sevgiden kaçınmalıdır; çünkü böyle bir sevgi makul ve doğal değildir. Taşkın sevgi, kişiyi hayallere sürükler. Bu ise doğal değildir ve olmamalıdır. Epikür evlenmeye ve çocuk sahibi olmaya karşıydı. Ona göre evlenmek ve çocuk doğurmak kaygılar yaratmak demektir. Fakat dostluğu çok önemser, dostluğun insana kendi çıkarlarını unutturduğunu söylerdi.

Epikür daima dostları arasında yaşadı. Onun öğrencileri, herkes için örnek olacak yaşayış tarzları ile üstada o kadar çok taraftar kazanmışlardı ki kendisiyle aynı çağda yaşayan Diojen'e "öğrencilerim şehirlere bile sığmazlar." derdi. Epikür okuluna bağlı olanların dostluğa verdikleri önem bir efsane haline gelmişti.

Guillot, Epikür okulunun esaslarını tahlil ederken bu okulun bir özelliğine işaret ediyor. İlk bakışta Epikür

okulunun tavsiye ettiği dostluk yolunda fedakârlık aynı okulun öne sürdüğü şahsî menfaat esasına aykırı gibi gözüküyor. Bu çelişkiyi ortadan kaldırmak için Epikür'ün taraftarları dostluğu bir tür gizli sözleşme gibi gördüklerini söylüyorlardı. Bu sözleşmenin vadettiği iki şey, adâlet ve eşitliktir. Yeni arkadaşlıklar, şahsî memnuniyetler üzerine kurulur ve yavaş yavaş alışkanlığa dönüşür. Sonrasında arkadaşlık dostluğa, menfaatler sevgiye dönüşür. İşte Epikürістlerin dostluk hakkındaki görüşleri! Böylece, temelde şahsî zevkler aradıkları düsturuna aykırı hareket etmemiş olduklarını kanıtlamış oluyorlar.

Peki, Epikür okuluna bağlı birisinin toplum hakkındaki görüşleri ne yöndedir?

Platon Gorgias'da şöyle bir fikir beyan etmişti: "Güçlünün hakkı tabiatta yegâne kanundur." Platon'dan sonra da Reybiunlar ve Demokrit "doğal adalet" fikrini reddediyorlardı ve birçok düşünüre göre site hayatını düzenleyen kanunların kaynağı güçtür."

Guillot'a göre, Hobbes ve birçok düşünür tarafından ileri sürülen "doğal adalet" fikri ile önce Epikür'ün dile getirdiği "gizli sözleşme" fikrinden başka bir şey değildir. Bu sözleşme gereğince insanlar birbirine kötülük yapmamayı taahhüt ederler.

Epikür diyor ki: "Adalet kendi kendine kıymeti olmayan bir şeydir. Onun kıymeti insanların karşılıklı ilişkilerinde ortaya çıkar. Aralarında sözleşme yapan toplumlarda insanlar birbirine kötülük değil iyilik yapmaya gayret eder." Bu sözleşmeler toplumda söz sahibi olan kişiler tarafından hazırlanır. Bu tür sözleşmeler yapılmasaydı birlikte yaşamak mümkün olmazdı. Epikür'ün takipçisi olan Metrodor'un dediği gibi insanlar birbirlerini yerlerdi.

Epikür'ün kurduğu sistemi şöyle özetleyebilir: Görev ve erdem denen olgular, kişisel kurallarla aynıdır. . Saadete varabilmek için erdem en doğru yoldur. Birisi saadeti bulmak için ne yapması gerektiği konusunda tereddüde düşerse hemen erdeme sarılsın.

Fakat Epikür'ün erdem anlayışın eşitliğe yer yoktu. Kölelik Epikür'ü rahatsız etmiyordu. Kendisi efendi sıfatı ile kölelerine iyi davranırdı, fakat onlara hiçbir hak tanımazdı. O, İnsanlar arasında eşitlik fikrini hayal bile etmemiştir. Eşitlik fikrinin insanların arasında yayılabilmesi için daha birkaç yüz senenin geçmesi gerekiyordu. .

Epikür Okulu hakkında tam bir fikir edinebilmek için bu okulu en iyi anlayan Lucrecius'tan bahsetmek lazımdır. Bu adam Romalıdır. Milâttan sonra birinci asırda yaşamıştır. Bu düşünür. Eşyanın Doğası Hakkında adlı eserinde evrim ve aşamalı gelişimden bahsetmektedir. Yani bugünkü felsefenin temelini idrak etmiştir. O da bugünkü düşünürler gibi hayatı bilimsel açıdan inceledi. Epikür tabiata, kâinata ve ahlâka dini karıştırmıyordu. Hâlbuki Stoacılar panteist olduklarından belki de doğaüstü güçlerin hayata karıştıklarına inanıyorlardı. Platon okuluna gelince, onlar mucizeye ve sihre inandıklarından Hristiyanlık dinine karşı baş eğmek mecburiyetinde kaldılar. Yalnız Epikür okuluna bağlı olanlar metafiziği reddettiler. Bu okulun öğretileri, Hristiyanlık ortaya çıkana kadar etkisini sürdürdü.

Epikür'ün Okulu, 12. yüzyılda Avrupa'da rasyonalist hareketlerde ve Aydınlanma Döneminin başlamasında da etkili oldu.

17. yüzyılda yaşamış olan rasyonalist Gassandi ve onun takipçileri Hobbes ve Locke da Epikür'in fikirlerinden fazlasıyla etkilendi. Epikür. Nietzsche, Schopenhauer,

Larochloucot ve Mandevill de Epikür'ten etkilenen filozoflar arasında yer alır.

ZENON (M.Ö 495 - M.Ö 430)

Stoa okulunu Zenon kurmuştur. Zenon'dan sonra Khrizippa sistemi geliştiren isim olmuştur. Roma'da Seneca, Epiktetos ve Marcos Aurellius da bu akımın önemli temsilcileri arasında yer alır.

Stoacılara göre insan ancak erdemle mutlu olabilirdi. Erdem ise kâinatı anlamak ve tabiata uygun bir hayat yaşamaktan ibaretti.

Stoacılar ahlâkın kaynağını tabiatın dışında aramadılar. Hayır! Onlara göre ahlak kuralları tabiatın içindedir. İnsanların ahlâk kaideleri olarak nitelendirdikleri şeyler, kâinatı idare eden kaidelerden başka bir şey değildir. Demek ki onların bu husustaki fikirleri Bacon'un, Spinoza'nın, Auguste Comte ve Darwin gibi ahlâkçıların fikirlerine pek yakındı. Bununla birlikte şurasını da kaydetmelidir ki Stoacılar tabiattan ve ahlâktan bahsederken metafizikçilere mahsus tabirleri kullanmaktan çekinmezlerdi. Meselâ onlara göre "akıl" yahut Yunanca Logos (kelâm) kâinatın tamamını kaplamıştır. Ahlâk ve bilinç olarak adlandırdıkları kaideler tabiatı idare eden Logos'un bir yansımasıdır. İnsandaki akıl ve akılla edinilebilen ahlâkî düşünceler kâinatı kuşatan güçle ilintilidir. İnsandaki ve tabiattaki doğal hayatın bir mahsulüdür. Stoa okulunun hedefi, insandaki iyiliği ortaya çıkarmak ve kötülüğe karşı mücadele ederek mutlu olmanın yollarını öğretmekten ibarettir.

Stoa okuluna karşı çıkanlar, bu okulun iyilikle kötülük arasında fark görmediğini öne sürüyordu. Stoacılar iyilikle

kötülük arasındaki farkı pekâlâ biliyorlardı, ancak bu farkı açık bir şekilde ifade edemedikleri için yanlış anlaşıldılar. Meselâ 19. Yüzyılın faydacılarından biri olan Bentham iyiliği "olabildiğince fazla sayıda insan için mutluluk" şeklinde tanımıyordu. Darwin'in iyilik tanımı ise şu şekildeydi: "Toplumsal içgüdünün gelişimi." Ancak stoacılar iyilik ve kötülüğü bu kadar net ifadelerde tanımlayamadılar.

Stoacılar ahlâk sistemlerini tabiata dayandırsalar da bunu gizliyorlardı. Esasında, insandan doğanın kanunlara riayet ederek yaşamasını talep etmekle onun toplumsal bir varlık olduğunu kabul etmiş oluyorlardı Ayrıca bireyin istek ve arzularını toplumun istek ve arzularına uydurmak mecburiyetinde olduğunu da söylüyorlardı.

Meselâ Cicero bir kitabında adaletin ahlâkın esası olduğunu yazıyor. Logos'un hükümlerine bağlı yaşayan insan erdemli olur ve mutluluğu bulur.

EPİKTETOS (M.S 55 - 135)

Ahlâk Tarihi adlı kitapta ise Stoacılar hakkında şunlar yazar: "Stoacılar ne tabiatta ahlâk arama ve ne de ahlâkta tabiat arama hususunda büyük bir kabiliyet gösterebildiler." İşte sistemlerindeki bu boşluk Epiktetos'u ahlâkı anlamak için Tanrı'nın müdahalesini şart koşan Hristiyan ahlâkını kabul etmeye zorladı. Cicero din ile tabiat arasında kararsız kalıp bocaladı. Marcus Aurelius ise -güzel ahlâk vecizeleri yazmasına rağmen- sırf resmen tanınmış olan ilahları korumak için Hristiyan ahlakını savundu.

Stoacıların fikirlerinde çelişki vardı Buna rağmen ahlak felsefesinin tarihinde derin izler bırakmışlardır. Onlardan bazıları uluslararası kardeşlik fikrine kadar varmışlardı.

Bununla beraber bireyciliği kabul ediyorlardı. Kendisini daha sonra öldüren imparator Neron'u terbiye eden Seneca, Platon'un metafiziğini Stoacılıkla ve Epikür'ün fikirleri ile karıştırmaktan çekinmedi.

Cicero ise ahlâkı doğrudan doğruya dine bağlıyordu ve onu tabiatla ilahların bir yansıması olarak görüyordu. İlk Stoacıların panteizmi Cicero'da doğa merkezli teizm şeklini aldı.

Bu okul toplumsal mutluluğun, insanın özünde olduğunu savunuyordu. İnsan ne kadar erdemli olursa mutluluk da o kadar artıyordu. Onlara göre insanın doğa ile uyumlu olan her niyeti iyi ve makuldür. İnsanın ahlâkı da felsefesi de bilgiye dayanmalıdır. Kendini ve tabiatı bilmelidir. Cicero'ya göre tabiata uyumlu yaşamak demek önce tabiatı bilmek, sonra topluma uyum sağlamak demekti. Yani kendi nefsine hâkim olmak, âdil olmaya çalışmak, cesaret ve fedakârlık gibi erdemlere sahip olmak demektir. Böylece Cicero'nun Locke, Hobbes, Shaftesbury Montesquieu, Mably ve Rousseau gibi düşünürleri etkilemesinin gerçek sebeplerini kolaylıkla anlıyoruz.

Kâinata dair araştırma yapılırken bilimsel yöntemleri ilk kullananların Stoacılar olduğunu söyleyen düşünürler tamamen haklıdırlar.

İtaatkâr ve şuursuz bir şekilde yaşamak insan şerefine uygun değildir. İnsana yakışan, kâinatı anlamak, devam eden gelişim sürecini izah etmek ve kendi hayatını da bu gelişime uydurmaktır. Stoacılar ahlâkı böyle anlıyorlardı ve onların bu anlayışları ahlâk bilminin gelişmesini sağlar.

Stoacıların düsturlarından biri toplumsal hayata karşı kayıtsız kalmamaktı. Bunun için ilk şart, aydınlar yetiştirmekti. Bu fikri bilhassa Epiktetos benimsemiş ve hayatında

uygulamıştı. Paulson Ahlâkın Esasları adlı eserinde şöyle der: "Epiktetos'un, insanı, elde edemeyeceği şeylerden kendini kurtarmaya ve kendine güvenerek özgürlüğün peşinden gitmeye davet eden yazıları kadar derin etkiler uyandıran başka bir şey bilmiyorum."

Stoacılar şöyle diyorlar: Hayatta sertlik lâzımdır. Yani nefsi menfaatlere karşı çok sert olmalıdır. Hayat mücadeledir ve Epiküryenlerin iddia ettikleri zevklerden ibaret değildir. İnsan için en büyük düşman yüksek bir hedefin olmamasıdır. Saadet için kahramanlık, ruhun kutsallığı ve cesaret lâzımdır. Bu tür fikirlerdir ki Stoacılarda kardeşlik duygularının gelişmesini sağladı.

Fakat bu güzel fikir ve düsturlara göz ardı eden Stoacıları ikiyüzlü buluyoruz. Onlara göre kâinatı idare eden yalnız doğal kanunlar değildir. Onların yanı başında bir de "Logos". Böylece kâinatı ikiye ayırıyorlardı. Bu ikilik onların başka fikirlere de sıcak bakmasını sağladı ki bu fikir Stoacılık felsefesinin temel ilkeleriyle çelişiyordu.

İşte bu nedenle Marcus Aurelius gibi bir düşünürler Hristiyanların safına katıldı.

Şahsî hayatla toplumsal hayatı uyumlu hale getirme telaşı, bazılarını, ikiyüzlülüğe, sahte hoşgörülere ve kaba realiteler baş eğmeye götürmüştür.

Bu nedenle Stoacıların yazılarına karamsarlık hâkim olmaya başladı.

Bununla birlikte Stoacıların etkileri günümüzde de devam etmektedir. Onlar hem Hristiyanlığın yayılması için zemin hazırladı hem de rasyonalizmin gelişmesinde etkili oldu.

6. BÖLÜM

HRİSTİYANLIK, ORTA ÇAĞ VE RÖNESANS

Hristiyanlık; Hristiyanlığın ortaya çıkışı ve başarısının sebepleri, Hristiyanlık-fakirlerin dini; Hristiyanlık ve Budizm, Hıristiyanlığın ve Budizm'in önce gelen dinlerden farkları; Hristiyanlığın toplumsal ideali; ilk Hristiyanlığın bozulması; Kilise ile devlet arasındaki ittifak; Orta Çağ; kilise ve hükümdarların baskılarına karşı yapılan protestolar; halkın devlet ve kilise ile mücadelesi; ıslahat devri; Aydınlanma Çağı; Rönesans Kopernik ve Bruno; Kepler, Gabley, F. Bacon; Bacon'un ahlâkı, Hugo Grotius, On altıncı yüzyılda ahlâkın gelişimi

Şimdi, Hristiyanlığın ortaya çıkışına kadar Yunanistan'da kurulmuş olan ahlâk sistemlerini gözden geçirirsek, filozofların birçok zıt görüş olmasına rağmen belli başlı konularda birleştiklerini görürüz. Örneğin birçok filozof insandaki ahlâkî yönelimin doğa ve akıl kaynaklı olduğu savunur. Ne var ki bu yönelimin mahiyeti hakkında net bir fikirleri yoktu. Onlara göre insan bir arada yaşamak mecburiyetinde olduğundan ahlak kuralları gerekliydi. Bu nedenle insanın bir ahlaka sahip olması için doğaüstü güçlerin yardımına ihtiyacı yoktur.

Özetle Sokrates'in, Aristoteles'in, Platon'un ve Stoacıların kurdukları sistemler buydu. Aristoteles doğrudan doğruya ahlâkı bilim ve tabiat üzerine kurmayı denedi. Platon ise bilimin yerine dini koydu. Epikür, hepsinden farklı olarak, ahlâkı insanın mutlu olma arzusuna dayandırdı. Ona göre ahlakın kaynağı zevk ve mutluluktu.

İnsanların mutlu olmayı arzulamasının ahlakın temelini oluşturduğunu söyleyen Epikür haklıydı. Adaletin bireyler ve toplumlar saadet kaynağı olduğunu idrak etmiş olan birisi hiçbir zaman ahlâksız olamaz. Başka bir deyişle, insanların eşit olmaları gerektiğini savunan ve toplumun çıkarlarını kendi çıkarlarının üstünde gören kişi tam anlamıyla ahlaklıdır. Fakat Epikür, mutluluğu aramanın insanı ahlâka götüreceğini söylemekle ahlâk sistemlerini dar bir kalıba sokmuş oluyor. Unutmamalı ki insan ne kadar egoist olursa olsun da onda yine de toplumsallaşma eğilimi vardır. Bundan dolayı onda adâlet içgüdüsü de vardır. Bu içgüdü onu eşitliğe götürür.

Epikür, gereksiz bir şekilde insandaki bir toplumsallaşma içgüdülerinin değerini azalttı ve pratik düşünmeyi adil olmaktan üstün tuttu ve bununla toplumu daha mükemmel bir şekilde gelişmekten mahrum bıraktı. Diğer taraftan o, çevrenin ehemmiyetini unuttu. Hâlbuki sınıf farkı olan toplumlarda bir sınıf için "ahlaki" olan diğer sınıf için ahlak dışı olabilmektedir.

İnsanların arasında eşitlik ve adâlet esaslarının yerleşmesini ideal olarak kabul etmeyen Epiküryenlerin, Büyük İskender'in imparatorluğunda ve Roma toplumundaki ahlaki yozlaşmaya karşı kayıtsız kaldıklarını görüyoruz. Hâlbuki o zamanlar, ahlaki çöküntüye karşı tepki gösterilmeliydi. Beklenen tepki önce Stoacılardan sonra Hristiyanlardan geldi.

Milattan beş asır önce İran'la Yunanlılar arasında savaş çıktı. Bu savaşlarda felsefenin ve bilimin merkezi olan Yunan şehirlerinin birçoğu harabeye döndü. Sonra Makedonya İmparatorluğu ve İskender'in Asya seferleri başladı. Demokratik Yunan şehirleri işgalci imparatorlukların birer eyaletine dönüştü. İmparatorlar Asya'dan köleler ve yağmalanmış servetler getirdiler. Merkezi yönetimle idare edilen devletler, halkın üstünde kurduğu baskıyı günden güne arttırdı. Bunlar yetmezmiş gibi Yunanistan'a getirilen savaş ganimetlerini yağmalamak isteyen Romalılar, M.S. 3. yüzyılda Yunanistan'ı istila etti.

Zamanında bütün dünya için bilgi ve sanat kaynağı olan Teselya Roma'nın bir eyaleti oldu. Yunanistan'daki bilim ve sanat ocakları birkaç yüzyıl boyunca söndü. Merkezi yönetim sistemi, Roma'dan her tarafa yayıldı. Burada yüksek sınıfların israfların bedelini esaret altındaki milletler ödüyordu ve o sınıfların ahlaksızlıkları sınırı aşmıştı.

Bu şartlar altında yeni ahlak sistemlerinin kurulması kaçınılmazdı. Önce aynı toplumsal hastalıklarla cebelleşen Hindistan'da Budizm ortaya çıktı; sonra Hristiyanlık dini Filistin'den çıkarak Küçük Asya'ya, Yunanistan'a ve Roma İmparatorluğu'nun merkezi olan İtalya'ya kadar yayıldı.

Birçok ortak noktası olan bu iki dinin ortaya çıkışında fakir sınıfların etkisi büyüktü. Budizm'e dair bilgiler Filistin'e gelmeye başladı. Efsaneler halk arasında yayıldı Örneğin hükümdarın oğlu Gautama babasını ve genç nişanlısını terk ediyor, hükümdarlığı da reddediyor, servetten, ihtişamdan vazgeçiyor ve kendisini halkın hizmetine adıyordu. Kendisi başkaları için yaşarken, servetten ve güçten nefret ediyordu. İnsanları sevmeyi ve tüm canlılara merhamet etmeyi öğütlüyordu. Buda'nın halktan istedikleri

şunlardı: Teslim ve rıza, kimseyi kendinden aşağı görmemek ve bütün insanların eşit olduğunu kabul etmek...

Budizm dini, ağır vergiler altında ezilen, kudret ve kuvvet sahipleri tarafından her türlü hakarete maruz halk arasında hızla yayıldı. Kuzeyi Hindistan'dan başlayarak Asya'nın güney ve doğu taraflarına kadar yayılan Budizm'e, kısa bir süre içerisinde milyonlarca kişi katıldı.

Dört yüz sene sonra Asya'nın diğer tarafında başka bir din ortaya çıktı. Filistin'de ortaya çıkan Hristiyanlık önce küçük Asya'daki Yunan kolonilerinin arasında yayıldı ve oradan da Yunanistan'a, Sicilya Adası'na ve İtalya'ya geçti. Halk her yerde İsa'nın öğretilerini manevî bir kurtarıcı olarak karşıladı.

Fakirler Dini'nin kabulü için zemin güzelce hazırlanmıştı. Servet sahipleri ile iktidardaki yöneticilerin zulüm ve baskılarından usanmış olan halk kitleleri onu kucakladılar. Bununla beraber hemen aynı zamanda başlamış ve on iki asır boyunca devam eden doğudan batıya göç, kültürlerin kaynaşmasını sağladı. Bu da Hristiyanlığın ve Budizm'in yayılmasında etkili oldu.

O zamanlar yaşanan felaketler en yetkin düşünürleri bile insanlığın geleceği konusunda ümitsizliğe düşürdü. Halk dünyanın sonunun geldiğini düşünüyordu ve kıyamet korkusu birçok kişiyi dine yaklaştırıyordu.

Hristiyanlık ve Budizm'in diğer dinlerden en büyük farkı ilahlarının "zalim" ve "korkunç" olmamasıydı. Ancak bu iki din, halkı korkutmak için ortaya çıkmadı. Hristiyanlığın anlattığı Tanrı ve hangi ırktan olursa olsun, özellikle fakirlere karşı derin bir sevgi besliyordu. Ne var ki bu sevgi İsa'yı çarmıha gerilmekten kurtaramadı.

Eski, zalim ilahlara karşı duyulan korku yerini zalimler tarafından ezilen insanlara karşı sevgi ve merhamet duyan bir Tanrı inancına bıraktı.

Hıristiyanlıkta bir hekim, köylü ya da çiftçi, ruhban sınıfından olan biriyle eşitti. Budizm'i kuran "Gautama" kendi arzusu ile fakir olmuş bir hükümdar oğluydu. Hristiyanlığı kuran İsa ise bir marangozdur. Bu iki dine mensup olan kişiler "Tanrı'nın kuşları" gibi yaşamaya ve hesap gününü beklemeye başladı. İki rehberin hayatları ne saraylarda ve akademilerde ne de büyük mabetlerde geçti. Hayır, fakirlik içinde geçti! Ve İsa'nın havarileri de o mabetlerden değil, yoksulluk içinde kıvrananların arasından çıktı. Sonraları Hristiyanlıkta ve Budizm'de kilise kuruldu. Daha sonra kilisenin seçkinleri ortaya çıktı ve bu seçkinler halka zulmetmeye başladı.

Hristiyanlığı bu kadar güçlü kılan en önemli özelliklerden biri, şahsî mutluluğu değil, toplumun mutluluğunu gözetmesidir. Hristiyanlık için ideal olan, gerektiğinde halk için kendisini feda edecek bireyler yetiştirmektir. Hristiyanlığın ideali ne Yunan hâkiminin rahat hayatı ne de Yunan ve Roma kahramanlarının askerî ve mülkî kudretleriydi. Onun ideali toplumun sıkıntılarını ortadan kaldırmak için herkese adil ve eşit bir şekilde davranan insanlar yetiştirmekti. Bundan dolayı Hristiyanlık o zamanlar yaygın olan öç alma hissine karşı gelerek kötülüğü affetmeyi öğütledi. Bununla insanların arasına sevgi tohumları ekti.

Maalesef Hristiyanlığın bu öğretileri daha sonra yavaş yavaş unutulmaya başladı. Başka diğer ahlâkî sistemler gibi Hristiyanlıkta da, havarilerin yaşadığı dönemde oportünizm baş gösterdi. Bu değişime neden olan birçok faktör vardı, ama en önemlisi din adına konuşan ve karar veren kişilerin

günden güne artmasıydı. Bu kişiler dinin çelişkili bir şekilde yorumlanmasıyla mücadele ettiklerini ileri sürdüler. Aslında bizzat kendileri dinin yozlaşmasına neden oldular.

Roma İmparatorluğunun Hristiyanlara karşı gösterdiği şiddet, havarilerin de belli başlı konularda çekingen ve gevşek davranmalarında etkili oldu. Bazılarına göre dışarıdan bakıldığında ihmal ediliyormuş gibi görünen din kurallarına, gerçekte Hristiyanlar uymaya devam ediyordu. Uzun ve ciddî araştırmaların sonunda dört İncil'in İsa'nın ölümünden en az 60 yıl sonra yazıldığı ortaya çıktı. Havariler dört İncil'e de birçok ekleme yaptı.

O zamanlar gerek İnciller ve gerek hitabeler, eski el yazılarından kopya edilmekteydi. Birçok kişi, yaptıkları kopyalara bildikleri rivayetleri eklerdi. Bunun en güzel örneği Luka'nın İncilidir. Luka, İncil'in ilk bölümünde kendisinden önce yazılan İncilleri özetliyor.

İncil'in yazılmaya başladığı dönemde Roma İmparatorluğu, Hristiyanların üstündeki baskıyı arttırdı. Sadece dindarlar değil birçok bilim insanı da ağır işkencelerden geçirildi ve yüzlerce kişi idam edildi.

Bu kadar şiddet ve hiddet arasında çarmıha gerilme ve ateşe atılma tehlikesine maruz olan dini liderler, hem kendilerini hem de müritlerini korumak için mevcut şartlara göre davranmaya başladılar. İncil'de yer alan "Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya, Sezar'ın hakkını Sezar'a verin" sözleri bunun en açık kanıtlarından biridir.

Bunun dışında Hristiyanlık doğuda ortaya çıktığı, doğu dinlerinin birçoğunu taşıyordu. Bunlardan biri de iyilik ile kötülüğün, aydınlık ile karanlığın savaşıydı. Bu düalizm (ikilik) Hristiyanlığın esaslarından biri oldu. Tanrı-Şeytan

ikiliğini ise kilise, kendi çıkarları için kullandı. Verilen emirlere ve hükümlere uymayanlar "şeytan" ilan edildi.

Böylece kilise Hristiyanlığın "affetmek" ve "iyilik yapmak" gibi esaslarını inkâr etti. Kendilerine muhalefet edenler acımasızca saldıran kilise, Hristiyanlığı başka dinlerden ayıran özelliklerini ortadan kaldırmış oldu.

Bundan sonra da Hristiyanlar dinin esaslarından saparak hükümdarlarla ittifak kurdular. Hristiyanlığın ilk zamanlarındaki esaslar kilise prenslerine görünmeye başladı. Bunlar o derece tehlikeli ve zararlıydı ki, Avrupa'da halk tarafından anlaşılamayan İncil'in Latinceden başka dillere tercüme edilmesi yasaklandı.

En kötüsü ise Hristiyan kilisesinin resmî bir mahiyet aldıktan sonra, Hıristiyanlığı başka dinlerden ayırt eden özelliklerin unutulması oldu.

Meselâ, affetme esası unutuldu ve her tür günaha karşı çok şiddetli cezalar verildi. Nihayet kiliseyi temsil edenler, asilzadeler gibi köle edinmeye başladılar. Yüksek devlet memuriyetleri ve unvanları elde ederek bu memuriyet ve unvanları görülmemiş bir hırs ve hiddetle kullandılar. 15. ve 16. asırlarda devletler merkezi yönetimle idare edilmeye başladı. Krallar halkın üstünde baskı kurdu. Kilise, olduğu servet ve manevî nüfuz sayesinde bu baskıcı devletlerin kurulmasında büyük rol oynadı. 11. Lui, 2. Filip ve Rus çarlarından Korkunç İvan gibi zorbaları takdis ettiler. Kendilerine karşı gelenleri ise en ağır şekilde cezalandırdılar. En sonunda engizisyon mahkemelerini kurarak işkencelerine sistemli bir şekilde devam ettiler.

Sadece dinleri değil, ilkel insanların ilk kabile hayatlarında hâkim olan örf ve âdetleri yakından incelersek, en

ilkel kabilelerde bile "Kendine reva görmediğin şeyi seninle aynı kabileden olan insanlara reva görme." kuralının geçerli olduğunu görürüz. Binlerce sene önce kurulan devletleri birçoğunda bu kural uygulanmıştır. Ancak Hristiyanlık bu kurala uymamış ve "şeytan" ilan ettiği binlerce kişiyi işkenceden geçirip idam etmişti.

Tevrat gibi kabile teşkilatının kadim izlerini taşıyan bir kitapta bile şu kaidelere rastlıyoruz: "Mensup olduğun kavmin evlâdına karşı kinlenme, ondan intikam almaya çalışma, onları kendin kadar sevmeye gayret et." İşte Mûsâ'nın kitabının üçüncü bölümünde yazan kurallar! Yabancılar ve muhacirler hakkında da aynı kaide tavsiye edilmektedir. "Ülkenize gelen yabancıları, dışlamayın Onları da kendiniz gibi sevin, zira siz de bir zamanlar Mısır topraklarında birer yabancıydınız." Aynı şekilde, Evanjelistler tarafından ileri sürülen ve Markos'un İncilinde şairane bir üslupla ifade edilen şu kaide: "Yakınların için ruhu feda etmek kadar yüksek bir amel olmaz." Hatta bu kaidenin de Hristiyanlığa has olduğu iddia edilemez; çünkü kabile için kendini feda etmek bütün dinler tarafından tavsiye edilen bir ameldir. İlkel toplumlarda birçok kişi gerektiğinde kabilesi için canını bile feda etmiştir.

Aynı şey Hristiyanlığa özgü sayılan lütuf için de söylenebilir. Hayatın ilkel devirlerinde bile yalnızca yakınlarına değil, herhangi bir yolcuya barınacak yer vermemek ve ondan yiyecek esirgemek de büyük suç sayılmıştır. Üçüncü bölümde söylediğim gibi fakir düşmüş kişiler durumu daha iyi olan kişiler tarafından yedirip içiriliyorlar. Keza, Afrika Hotentoları ve diğer vahşiler arasında hediye alınan gıdalar eşit paylaşılır. Fakat Roma İmparatorluğu'nda ve bilhassa şehirlerde bu âdetlerin hepsi kalktı. Bunun sorumlusu putperestlik değil, imparatorluğun siyasî teşkilâtıdır.

İtalya'da Collegia adını taşıyan bir esnaf teşkilatı vardı ki daha sonra Orta Çağ'da Guildi adını aldılar. Collegia teşkilatında yardımlaşmak zorunluydu. Guildi'lerin belirlediği bazı günler, herkes elindekini paylaşırdı ve birlikte yemek yenirdi. Peki, Hristiyanlıktan önce, Roma toplumu ihsan ve yardımlaşma âdetlerine tamamen yabancı mıydı? Bazıları devlet ve dinin hayırlı işlere karşı yabancı kaldığını iddia ederek bu soruya olumlu cevap vermektedirler. Acaba toplumsal ihsan ve yardımlaşma ihtiyacı devletin merkezileşmeye ve Collegiaların zayıflamaya başladıkları zaman doğmuş olamaz mı?

Hristiyanlığın kardeşlik ve yardımlaşma fikirlerini ileri sürerken yeni hiçbir ahlâk düsturu getirmediğini kabul etmek mecburiyetindeyiz. Hristiyanlıkla Budizm'in yaptığı en büyük yenilik kötülükleri affetmektir. O zamana kadar kabile ahlâkı her türlü kötülüğe karşı kısas talep ederdi ve kısası şahsın veyahut toplumun görevlerinden biri sayardı. Ölüm için intikam, yaraya karşı kısas ve her türlü saldırıya karşı intikam. İsa'nın dini ise, hiç olmazsa ilk şeklinde intikamın adliye tarafından takibini bile reddetti. Saldırıya uğramış olandan günahın affedilmesini ve suça karşı diyet alınmasını tavsiye etti. Hristiyanlığın büyüklüğü, "Düşmanlara karşı intikam arama" kelimelerindedir. (Musa'nın kanunlarında da bu tür cümlelere rastlanılır: "Kendi milletinin adamlarından intikam alma, onlara karşı kin besleme!" Fakat daha sonra İsrail'de bu emirin gölgesi bile kalmadı. . Kitabın başka yerlerinde kölelik kurumu meşrulaştırılıyor, kölelere işkence yapılmasına müsaade ediliyor. Kölenin o gün içerisinde ya da ertesi gün işkenceden ölmemesi şartıyla!)

Fakat İsa'nın affetme konusundaki düsturunu Hristiyanlar inkâr etmekte gecikmediler. Havariler bile bu düstura çok gevşek bir tarzda bağlı kaldılar. Mukaddes Peter bir

kitabında şöyle yazıyordu: "Kötülüğe karşı kötülük yapmayınız. Küfre karşı küfür etmeyiniz, bilakis takdis ediniz!"

İsa'nın kesin kurallarının yerine havarilerin gayet çekingen bir tarzda "intikam almamak" ve "insanları sevmek" gibi ifadeler kullandıklarını görüyoruz. Meselâ İsa diyor ki: "Aranızda kim büyük olmak isterse önce sizin hizmetçiniz olmalıdır."

Hâlbuki ayni fikri havariler başka şekilde ifade etmiştir. Meselâ diyorlar ki: "Hazreti İsa'nın gözünde kölelerle sahipleri eşittir." Hakikatte Paul ve Peter, halkın idarecilere korkuyla itaat etmesini ve kölelerin de sahiplerine boyun eğmelerini, erdem olarak adlandırdılar. Köle sahiplerine gelince, bu havariler onlara ancak kölelere karşı daha yumuşak davranmalarını tavsiye ettiler. Ancak köleliği kaldırmayı akıllarının ucundan bile geçirmediler.

Peter, Roma'da Caligua ve Neron gibi canavarlar hükümdarken Roma halkına hitaben yazdığı beyannamede diyor ki: "Tanrı için hükümdarlara itaat ediniz. Sezar'a Sezar olduğu için ve onun atadığı vekillere de vekil için itaat ediniz. Onlar da suçluları cezalandırsınlar ve iyilik yapanları ödüllendirsinler. Köleler! Sahiplerinize, yalnızca yumuşak ve müşfik olanlara değil, size sert davrananlara da itaat ediniz!" Havari Paul ise müminlere nefret edilecek şeyler yazmakta idi. O doğrudan doğruya İsa'nın ruhunu inkâr ediyordu. Meselâ diyordu ki: "Her tür otorite Tanrı'dan gelir, bununla birlikte herkes devlet otoritelerine itaat etmekle mükelleftir." Efes ahalisine gönderdiği beyannamede ise şöyle diyordu: "Köleler, sahiplerinize İsa'ya nasıl itaat ediyorsanız öyle itaat ediniz."

Havarilerin bu tür yazıları o zamanki Hıristiyanları, o zamanki canavar ruhlu Roma imparatorlarının cezalarından

kurtarmak endişesi ile izah edilebilir; fakat aynı zamanda da havariler bu kadar korktukları canavar imparatorların Tanrı tarafından gönderildiklerini ileri sürmekle Hristiyanlık dinine en ağır darbeyi indirmiş oldular. İşte o zaman kilise artık İsa'nın değil devletin kilisesi oldu. Neticede krallara köle gibi itaat etme düsturu on bir asır daha devam etti. Nihayet 11. yüzyılda şehirlilerin ve köylülerin isyanları başladı.

Papa Gregori, Mukaddes İvan ve kilise tarafından büyük veya aziz diye tanınmış olan birçok kimse köleliği tasvip ettiler ve Augustin yalnız günahkârların köle olduklarını iddia ederek köleliği temize çıkarmaya çalıştı. Hatta liberal bir düşünür olarak tanınan S. Toma köleliğin "ilâhî bir kanun" olduğunu iddia etti. Hristiyanlardan pek azı kölelerini serbest bırakıyorlardı. Piskoposlardan çok azı kölelerin azat edilmesi için para topluyordu. Yalnız Haçlı Seferleri esnasında köleler kollarına kırmızı haç bağlayarak kutsal toprakların kurtarılması için savaşa katılarak kendilerini kurtarabildiler. Savaşa gitmek, kurtulmak sayılırsa tabi.

Birçok filozof kilisenin peşinden gitti. Yalnız 18.yüzyılda, bazı filozoflar seslerini yükseltip köleliğin kaldırılmasını talep etti. Fransız kolonilerindeki köleliği kilise değil, devrim kaldırdı. 19. asrın ilk çeyreğinde Avrupa ve Amerika'da köle ticareti revaçtaydı. Kilise ise bu ticareti sessiz sedasız izlemekle yetindi. 1825 senesinde çıkan Dekabristler İsyanı ve 1844 senesindeki Petrachevsky hareketi ile 1861 yılında Rusya'da kölelik kaldırıldı. Bu hareketler asilzadeleri dehşete düşürdü. 1864 senesinde pek dindar olan Amerika'da uzun ve kanlı mücadelelerden sonra kölelik kaldırıldı, fakat kölelere fiilen sahip oldukları topraktan bir karış bile verilmedi.

Kilise köle sahipleri ile köle tüccarlarının açgözlülükleri ile mücadelede başarılı olmadı. Kölelik yalnızca kölelerin çıkardığı isyanlar ve makine kullanımının artmasıyla kalkmaya başladı

Hristiyanlığın temelini oluşturan eşitlik ve affedicilik, bu dine mensup kişiler tarafından terkedilmişti. On beş asır sonra, dinle her türlü alâkayı kesmiş olan bazı düşünürler eşitliğin, modern toplumların hakkı olması gerektiğini ilân ettiler.

Kiliseye göre şeytan iyilikle savaşmaktadır. Şeytana ve onun kötülüğü hakkındaki iman, çok eski dönemlere aittir. Daha sonra kilise bu imanı geniş ölçüde kendi aleyhtarlarını cezalandırmak için kullandı. Roma kilisesi Hristiyanlığın intikamı reddetmesini bir hata olarak görüp günahkârlara karşı şefkat ve merhamet göstermek yerine onları en ağır şekilde cezalandırdı. Eugene Sue, "Mysteres du peuple, Histoire d'une famille de proletaire à travers les âges" eserinde Engisizyon Mahkemesindeki bir hâkimin, İsa'yı insanlığa karşı fazla merhametli olmakla suçladığını anlatmaktadır.

Kilisenin, ahlâkın ve bilimin gelişmesine nasıl engel Baş Engizitör'ün 12. yüzyılda sahip olduğu gücün büyüklüğünü hatırlamak kâfidir. Engizisyon mahkemelerini 1808 senesinde Fransız orduları kaldırdı. Bu mahkeme sisteminin 320 yıllık tarihinde 370 bin insan yargılanmış ve işkenceden geçirilmiştir. Bunlardan 32 bini yakılmıştır. Yakalanamayan 17.650'sinin ise kuklaları yakılmıştır,

Fransa'da Engizisyon ancak 1772 senesinde feshedilmiştir. Engisizyon o kadar güçlüydü ki Georges Louis Buffon, kilise mahkemesinin baskısıyla hayvanların çeşitli özelliklerini anlattığı bir kitabında, "kadim" olarak sunduğu bazı

bilgileri inkâr etmek zorunda kaldı. İtalya'da Engizisyon 18. asırda kaldırılmış olsa da daha sonra yine kurulmuş ve varlığını 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar sürdürmüştür.

Orta Çağ ve Rönesans Devri

Roma İmparatorluğu'nun baskısına ve Engizisyon Mahkemelerine rağmen Hristiyanlık yayılmaktaydı. Önce Küçük Asya'da sonra Yunanistan'da, Sicilya'da, İtalya'da ve daha sonra bütün Avrupa'da bu din Roma İmparatorluğu'nda hâkim olan hayat tarzına karşı bir protesto olarak yayılmaya devam etti.

Roma'daki hayatın ideali, zenginlerin servetlerini fakirlerin ve bilhassa köy halkının ve şehir ahalisinin ıstırapları üzerine kurmaktan, zenginlere hakikî ve manevî bir kültür değil, maddî refah içinde hayvanî zevkler sunmaktan ibaretti. Fakat daha o zamanlar bazı yüksek ruhlu insanlar bu kaba zevklerle örülü hayattan nefret etmeye başlamışlardı. Bu nedenle hem yüksek ruhlu insanlar hem de aradığı teselliyi Hristiyanlıkta bulacağını umanlar bu dine akın etmeye başladılar.

Aynı zamanda insan tabiatına karşı güvensizlik de artmakta idi. Bu güvensizlik daha Platon zamanında başlamıştı. Bu sefer göçlerin doğurduğu felaketler ve Roma İmparatorluğu'ndaki baskıcı yönetim halkta karamsarlığın artmasına neden oldu. İnsanlar artık kötülüğün iyiliği yendiğini düşünüyordu. Halkın büyük çoğunluğu, öteki dünyada kurtulmak ümidiyle dinde teselli aramaya çalıştılar.

Bu şartlar altında Hristiyanlık her geçen gün biraz daha yayılıyordu. Fakat ne gariptir ki din hayatın şekli ve bünyesi üzerinde hiçbir tesir yapmadı. Yeni din, yeni hayat şekilleri

doğurmadığı gibi, eski putperestlerin dinleri gibi, kölelik kurumu ile barıştı, Normanların köylü teşkilatını kabul etti ve Roma'nın kendine mahsus imparatorluk idaresi ile anlaştı. Hatta rahipler Roma imparatorlarının destekçisi oldular. Mülkiyet sahasında eşitsizlikler ve siyasi baskılar eskisi gibi devam etti. Kültür, bilim ve ahlak ise geriledi Hristiyanlık yeni bir toplumsal sistem kuramadı. Esasında dünyanın sonunu bekleyen bir din böyle sistemler kurmakla meşgul olamazdı. Ancak bin sene sonra, Akdeniz sahillerinden başlayarak yavaş yavaş kıtanın iç taraflarına yaklaşan ve tamamen başka kaynaklardan gelen yeni sistemler ve inançlar ortaya çıktı. Bu sistemler eski Yunanistan şehirleri gibi özerk olan şehirlerden geliyordu. Böylece bilim ve sanat, eşitsizliğe ve baskılara başkaldırdı.

İsa'nın dönmesini bekleyen Hristiyanlar, var güçleri var güçleriyle dini yaymaya çalıştılar. Onlar büyük bir gayretle "kutsal müjdeyi" yaymaya çalışıyorlardı. İlk kilise ikinci yüzyılda kuruldu. Fakat doğuda dinler çok hızlı bir şekilde mezheplere bölünür. Herkes dini kendisine göre yorumlar ve kendi yorumladığı şekliyle dine bağlanır. Hristiyanlık da mezheplere bölünerek parçalanma tehlikesine maruz kaldı. Özellikle çok fazla Hristiyan'ın yaşadığı Mısır'da bu dine başka dinler de karıştı. Meselâ Budizm ve putperestlik. (Dreper, Bilimle Din Arasında Mücadele adlı eserinde Küçük Asya'da ve Mısır'daki putperest dinlerin Hristiyanlığa ne kadar fazla karıştığını göstermiştir. Fakat bu yazar Budizm'in Hıristiyanlık üzerindeki tesirlerini gerektiği kadar incelememiştir.) İşte bu nedenle Hristiyanlığın daha ilk günlerinden itibaren rahipler Tevrat'tı örnek alarak kiliseler yapmaya, yani Hristiyanlığın başına geçmiş olanları bir yere toplayarak dinin hakiki esaslarını korumaya başladılar.

Kiliseler -yani dinin esaslarını koruyan kurumlar- inşa edildikten sonra ayinleri yönetenlerden bazıları "dünyadan" çekildiler. Böylece manastır hayat kuruldu. Diğerleri de kilisenin başına geçerek "ruhanî hükümeti" kurdular. Ancak dünya hükümetleri ile iletişime geçmeyi de ihmal etmediler. Ruhani hükümetlerin başındakiler kendilerine muhalif olanlara karşı önlem alırken aşırılığa kaçtılar başarılı olabilmek için dünya hükümetlerinden yardım dilenmeye başladılar.

Buna karşılık dünya hükümetleri, kiliseden icraatlarının, yani halkın üzerinde kurduğu baskıların dince tasdik ve takdis edilmesini istediler.

Böylece Hristiyanlığın öğretileri arasında yer alan "maneviyat" "teslim" ve "rıza" bir tarafa bırakıldı. Din zulüm ve saldırı aracı olmaya başladı. Hâkim ideolojilere ve baskıcı sistemlere karşı isyan mahiyetinde doğan bir din artık baskıların, haksızlıkların savaşların ve işkencelerin destekçisi oldu. Kilise menfaatleri için, hükümdarların suçlarını affetmek yerine o suçları ilâhî bir iradenin yaptırımları olarak gösterdi.

Kilise tüm gücünü kullanarak, Hristiyanların kadim Yunan âlemine ait eserlere ulaşmasını engelliyordu. Antik Yunan döneminden kitaplar kilise tarafından acımasızca imha ediliyordu. Kilise bu eserlerin şeytanın Tanrı'ya karşı gösterdiği kibirden doğduğunu söylüyordu. Bu nedenle kayıtsız şartsız yok edilmeleri gerekiyordu! Bu nedenle bazı Yunan düşünürlerinin eserleri günümüze Araplar aracılığıyla gelebilmiştir. Söz konusu eserlerin tüm kopyaları Avrupa'da ve Yunanistan'da imha edilmişti. Araplar ve özellikle İslam filozofları olmasaydı onlar hakkında hiçbir fikir edinemeyecektik. (Avrupa, Orta Çağ'da Aristoteles'in eserlerini ancak Arapçadan yapılan tercümeler sayesinde okuyabilmiştir.)

Bu arada Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Avrupa'da ortaya çıkan derebeylikler de güç kaybetmeye ve yıkılmaya başlamıştı. Bunun en büyük nedeni Haçlı Seferleriydi. Onlarca yıl süren Haçlı Seferleri hem ekonomik kayıplara hem de otorite boşluğuna neden olmuştu.)

Doğuyla batı arasında kurulmuş olan yeni ilişkiler, kara ve deniz ticaretinin artmasını ve Avrupa'da birçok şehrin kurulmasını sağladı. Bu şehirlerde sanat ve ticaret ruhu geliştikçe insanların üzerinde baskı azalmaya başladı. 10. bu şehirler kendilerini ruhanî liderlerden kurtarmaya başladılar. Avrupa'da birçok isyan çıktı ve şehirler bir bir özerkliğini ilan etti.`Özerk şehirler feodal mahkemelerin kendi mahkemelerini kurdular ve bu mahkemelere kendi seçtikleri kişileri atadılar. Şehri savunmak için ordu kurdular ve orduların başına kumandanlar tayin ettiler. Şehirler güçlerini pekiştirmek için kendi aralarında ittifaklar kurdular. Birçok şehir, komşu şehirlerde köylülere yardım göndererek onları da kurtarmaya çalıştılar. Meselâ Cenevre şehri bu şekilde kurtarıldı.

Bu hadiseler ilk önce İtalya ve İspanya'da, sonra Fransa, Hollanda ve İngiltere'de de yaşandı. Daha sonra Bohemya, Lehistan ve Rusya'nın kuzeyindeki Novgorot ve Pskov, Viyatka, Vlogt şehirleri de özerkliğini ilan etti. Kısa bir zaman sonra özerk şehirlerde bilim ve felsefe gelişmeye başladı.

Avrupa bir anlamda yeniden doğmuş oldu. Bilim ve sanatın yeniden gelişme gösterdiği bu döneme Rönesans adı verildi. Rönesans devri iki kısımdan ibarettir:

Birincisi Rönesans, 16. asra kadar devam etmiştir. İkincisi de 17. yüzyıla kadar devam eden "ıslahat ve icatlar" devridir.

Uzun bir süredir uykuda olan insanlığın uyanışı hakkında o kadar mükemmel eserler yazılmıştır ki, yalnız bu eserler hakkında bile kısa bir fikir vermek istersek asıl hedefimizden pek uzaklaşmış oluruz. Zira bu takdirde ben şimdiye kadar yapıldığı gibi Antik Yunan ve Roma dönemlerinin bilimsel ve edebî eserlerini anlatmakla yetinmezdim. Aynı zamanda o devrin şehirlerinde ortaya çıkan toplumsal hayatı da detaylı bir şekilde anlatırdım.

Ondan sonra bu şehirlerde kurulan yeni hayat tarzı ile köylerde gözlemlenen yenilik hareketlerini, halkın Hristiyanlığın iç yüzünü görmesi sonucu çıkan isyanları ve "toprağa bağlılık" esaretinden kurtulmak için yapılan ihtilâlleri de uzun uzadıya anlatmam gerekirdi.

Bilindiği üzere bu ihtilâl ve isyanların geniş dalgaları bütün Avrupa'yı sardı. İngiltere'de 14. Yüzyılın sonuna John Bull isyanları oldu. .İsyanı Wat Tylor ve Lollard idare ediyorlardı. Aynı zamanda kiliseye karşı Wiklif'in Protestan hareketi cereyan ediyordu. 15. Yüzyılda, Bohemya'da meşhur Jan Hus hareketi başladı. Jan Hus 1415 senesinde kilise tarafından yakılsa da bir asır sonra ortaya çıkacak olan Lüther'e zemin hazırladı. Sonra Moraviya'da "Mora ve kardeşlerin" Hollanda, İsviçre veAlmanya'da Anapaptiste hareketleri başladı. Bütün bu isyanların iki amacı vardı. İlki Devletçilik nedeniyle Hristiyanlıkta ortaya çıkan kusurları kaldırarak dinin özüne dönmekti. İkincisi eşitlik ve komünizm esasları üzerine yeni bir düzen kurmaktı.

Almanya'da 16. asırda başlayan büyük köylü isyanları, Lüther'in kurduğu Protestanlık dininin daha hızlı yayılmasında etkili oldu1639 senesinde İngiltere'de Baptizm'e karşı çıkarak daha sonra kraliyet ve feodalite usullerini de hedef alan ve 1646'ya kadar devam ederek kralın idam ve

feodalizmin kalkması ile neticelenen hareketler oldu. Bu hareketlerden hiçbirisi amacına ulaşamadı. Ancak Avrupa'daki etkileri büyük oldu... Önce İsviçre ve Hollanda kuruldu. İngiltere ve Fransa'da, filozoflar, kilise tarafından yakılma korkusu duymadan birçok kitap yazdı ve yayımladı.

17. yüzyılda felsefe alanında yaşanan değişimleri anlatabilmek için bu halk hareketlerinin ve Antik Yunan-Roma kültürünü tüm yönleriyle anlatmak gerekecekti. Oysa bunlar, felsefe tarihi kitaplarında anlatılmalı.

Sonuç olarak bu dönemle ilgili şunları söyleyebilirim. Bütün bu hareketlerin sonunda halk özgürleşti, bilim ile din keskin çizgilerle birbirinden ayrıldı ve yeni felsefi akımlar ortaya çıktı. Birey ahlak sahası üzerinde kendini yeni bir kuvvetle göstermeye başladı. Özgürlüğünü yeniden eline alan birey, kendini kiliseden, devletten ve gelenekler kurtardı.

İlk on asır boyunca Hristiyanlık tabiatın incelenmesini yalnız lüzumsuz değil, aynı zamanda zararlı da buluyordu, çünkü ona göre tabiatı öğrenmek insana gurur ve kibir verirdi. Gurur ve kibir ise günahtı.

Kiliseye göre tabiat yalnızca kötülük kaynağı olduğundan, insan ahlâk duygularını kendi tabiatından değil, ilahi ilhamlardan almalıdır. İnsandaki ahlâkî duyguların kaynağını tabiatta arama imkânı bu şekilde bertaraf ediliyordu. Bu nedenle ahlâkı tabiatla izah etmeye kalkışan Yunan ilmi kilise tarafından reddedildi. Fakat ne hoş bir talih ki Yunan bilimi ve felsefesi Araplara sığındı.. Araplar bu ilimleri kendi dillerine çevirdiler. Onları geliştirmeye çalıştılar. Özellikle yıldızlara, küreye, matematiğe ve tıbba ait olan kısımlarını. Nihayet Hristiyanlık âlemine de geldi. Bu devirde şehirlerin isyanları ve fikirlerde gerçekçi akımların hâkim

olmaya başlaması ile beraber Antik Yunan döneminden kalma enkazlar araştırılmaya başlandı ve bu enkazlar üzerine yeni bir geometri, fizik, astronomi ve felsefe kurulmak istendi. Asırlardan beri devam eden karanlıklar içinde Platon'un ve Aristoteles'in eserleri yeniden önem kazandı. Bu filozofların kitapları tabiatın güzelliklerini anlatarak ona karşı merak ve ilgi uyandırıyordu. Aynı zamanda Hristiyanlıktan farklı olarak insan aklının kudreti hakkında derin bir iman doğuruyordu.

Bilimsel çalışmaların hız kazanması ile birlikte ahlâkın kaynağına dair meseleler de yeniden ele alınmaya başlandı. Hayatının büyük bir kısmını işkencelerde geçirmiş olan Abelyard Antik Yunan döneminde felsefi akımları ele alarak insanın doğasında ahlâkın bulunduğunu söyleme cesaretini gösterdi. Bir asır sonra Fransa'da S. Thomas d'Aquin ruh konusunda Hristiyanlığın öğretileriyle Aristoteles'in fikirlerini uzlaştırmaya çalıştı. İngiltere'de ise R. Bacon tüm doğa dışı güçleri bir tarafa bırakarak tabiatı ve ahlâkı akılla izah etti.

Fakat bu akım pek çabuk unutuldu. Önceki sayfalarda bahsettiğimiz Bohemya'yı, Moraviya'yı, İsviçre'yi, Fransa'yı, Hollanda'yı ve İngiltere'yi saran isyanlarda binlerce insan öldürüldü. Bu ölümlerden yeni bir ittifak kuran kilise ve devlet sorumluydu. Birçok filozof, köşesine çekilip ortalığın durulmasını bekledi. Bazıları ise ölüm korkusuyla, önceki yıllarda ilahlara atfedilen erdemleri, krallara atfetmeye başladı.

KOPERNİK (1473 - 1543)

Doğa bilimlerinin gelişmesini sağlayan Kopernik kitaplarında, dünyanın, güneşin ve yıldızların bize göründüğü gibi hareket etmediklerini ve bizim üzerinde yaşadığımız küre ile onun etrafında dolaştığı zannedilen güneşin bile

sonsuz dünyalar arasında yalnız birer kum zerresi büyüklüğünde olduklarını anlattı. Dünyanın kâinatın merkezi olduğunu ve insanın da Tanrı tarafından yaratıldığını iddia eden kilise ile bu fikirler arasında derin bir çelişki vardı. Kopernik'in fikirlerini savunanlar tutuklandı. Meselâ D. Bruno 1600 senesinde Roma'da Engizisiyon tarafından yakıldı. Kopernik'in Sagfis Delle Bestie adlı eseri de yakıldı ve tekrar basılması yasaklandı. Astronomi tarafından gösterilen yeni yol -yani araştırma ve gözlem yolu- metafizik düşünceye üstün gelmekteydi.

Daha sonra Kepler'in gezegenlerin güneşin etrafındaki hareketlerine dair detaylı incelemeleri Kopernik'in ulaştığı neticeleri doğruladı. Yirmi sene sonra meşhur İtalyan astronom Galileo en mühim eserlerini yayımladı ve bu eserler yalnız Kopernik'i doğrulamakla kalmayıp fizik biliminin nerelere kadar varabileceğini de gösterdi. 1633 senesinde kilise Galileo'yu Kopernik'in aykırı düşüncelerini doğruladığı için işkenceden geçirdi. İşkenceye daha fazla dayanamayan Galileo, fikirlerinden vazgeçmek zorunda kaldı. Fakat insanlık fikri artık kiliselerin ve sinagogların baskısından kurtulmak üzereydi. İngiliz düşünür T. Bacon yalnız Kopernek'i, Kepler'i ve Galile'yi doğrulamakla kalmadı; bir de yeni bir inceleme ve gözlem yöntemi geliştirdi. "Tümevarım Yöntemi." Bu yöntem o zamana kadar kullanılan tümdengelim yöntemine karşı geliştirildi. Biri önceden doğru kabul edilmiş bir fikirden sonuçlar çıkarıyor ve bu şekilde tabiatı izah ediyordu. İkincisi ise tabiatı ve gözlemleyerek hakkında fikir edinmeye çalışıyor. Bacon bu yöntemi kullanarak yeni bir bilimin ilkelerini ortaya koydu. O zamanlar İngiltere derin bir fikri değişim içerisindeydi. Şehirlerdeki orta sınıflar ile köy halkının 1639-1648 yılları arasında yaptıkları devrimler, cumhuriyetin ilanı ve kralın idamıyla

sonuçlandı. Bu siyasî ve idari yenilikler ile beraber güç orta sınıfa geçti. Kilisenin hâkimiyeti ortadan kalktı ve yeni felsefi akımlar ortaya çıktı.

Bacon ve Galileo bu yeni akımların en önemli temsilcileridirler. Bu akımlarla birlikte hem felsefe hem de bilim kilisenin boyunduruğundan kurtuldu. Bilim insanları ve filozoflar sık sık bir araya gelip fikirlerini tartıştı. Bu esnada yeni akademiler kuruldu. Bu akademilerin amacı tabiatı incelemek ve bilimsel araştırmalar yeni yöntemler geliştirmektir. İlk akademiler, İtalya ve İngiltere'de kuruldu. Daha sonra Fransa, Hollanda ve Rusya'da da birçok akademi ve enstitüsü açıldı.

BACON (1561- 1626)

Bilimde yaşanan gelişmeler ahlâk ve felsefeye de intikal etti. Bacon, daha bu gelişmeler yaşanmadan önce ahlakın kaynağını dinin dışında aramaya başlamıştı. Bacon, bir yazısında dini olmayan bir kişinin ahlaksız olarak nitelendirilmemesi gerektiğini söyledi. Tanrı'yı inkâr edenlerin de ahlaklı bir yurttaş olma ihtimali vardı. Bacon'a göre dar görüşlü birinin bir ahlak sistemi kurmaya çalışması çok daha tehlikeliydi. Bacon mevcut şartlar gereği sözlerine dikkat ediyor, fakat fikirlerinin özü anlaşılıyordu. Daha sonra, bu kadar temkinli olmaya gerek kalmadı. Fransa'da ve İngiltere'de Epikür'ün ve Stoacıların felsefeleri yeniden ele alındı. Rasyonal Etika akımı yaygınlık kazandı. İngiltere'de Hobbes, Locke, Sheftesbury, Hetciston, Yames, Adam Smith ve Fransa'da Gassandi, Helvetius, Holbach bu akımın sözcüleri oldular.

(Bruno'nun Soggio Della Bestie 1584'te yayımlanmıştır. Bu kitap hemen hemen kimsenin dikkatini çekmedi.

1601'de yayımlanan Sharron'un De la Sagesse adlı eser de o dönem çok az kişi tarafından okundu. Montaigne'nin 1688'de yayımlanan Denemeler adlı eseri dinlerin çok çeşitli olmalarının sebeplerini açıklıyordu. Bu kitap diğerlerinden farklı olarak büyük bir başarı yakaladı.

Ne gariptir ki, Bacon'un ahlâk hakkındaki fikirlerinin en mühimi olan "Hayvanlarda bile toplumsal içgüdüsü kendini koruma gücünden daha kuvvetlidir." düsturu kimsenin ve hatta her şeyi tabiatla izah etmeye çalışanların bile dikkatini çekmemiştir.

Yalnız Darwin, hayatının sonuna doğru Bacon'un bu fikrini doğruladı. Fakat bugün bile yazarlar "Türlerin Kökeni" adlı kitapta Bacon'dan bahsettiği birkaç sayfalık yazıyı okumuyorlar. Hâlbuki bu sayfalar, ahlâkın tabiattan doğduğunu kanıtlayan çok değerli belgelerdir. Bacon'dan sonra 17. asır düşünürleri arasında aynı fikre Hugo Grotius De Juri Bellis adlı eserde yer verilmiştir. Bu kitapta Tanrı'dan ve ahlâk kavramlarından bahsedildikten sonra ahlakın doğada ve doğayı çözümleyen akılda olduğu beyan edilmiştir.

Grotius dinin belirlediği ahlâk düsturlarını bir tarafa bırakarak yalnız doğal ahlâkla meşgul oluyor. Tabiat kelimesini insanın tabiatı manasında alıyor ve gerek hayvanda gerek insanda mevcut olan toplumsal içgüdünün insanı diğer insanlarla birlikte yaşamaya sevk ettiğinden tabiatın doğru ile doğru olmayanı ayırt edebileceğini iddia ediyor.

Bununla beraber insan konuşma yetisine sahip olduğundan ortak hayat için bulduğu imkânları kaide haline getirir. Bu kaideler zaman içerisinde tekrarlana tekrarlana önce ritüele sonra geleneğe dönüşür. Bütün bunlardan yavaş yavaş toplumsal adalet kavramı doğar. Grotius, insanı

ahlâk sistemi kurmaya yüksek bir kuvvetin sevk ettiğini reddediyor. Ona göre onu bu yola sevk eden insanın kendi doğasıdır.

Grotius diyor ki: "Hayvanlar arasında öyleleri vardır ki, kendilerini yavruları veya türdeşleri için ihmal ederler. Mühim olmayan vakalarda biz bu hadiseyi gözlemlemiyoruz. Demek ki, tehlikeli durumlarda hayvanları etkileyen ve dışarıdan gelen bir bilgi vardır."

"Çocuklarda dahi başkalarına iyilik yapmak meyli vardır. Doğal hak dediğimiz şey, bir fiilin iyi veya kötü olduğu hakkında doğal aklın süzgecinden geçirerek hüküm vermek için çıkardığımız kaidedir. Bu kaideyi Tanrı bile bozamaz, zira her ne kadar Tanrı'nın kudreti çok geniş olsa da önceden belirlenmiş sınırları geçemez."

Bacon'un fikirleri ile Grotius'un fikirleri bir araya getirildiği takdirde ahlâkın nerden geldiği anlaşılır. O halde insanın temel değerler sistemini anlamamız için toplumsal güdüleri ele almak gerekir. Bu içgüdünün etkisiyle bencilliğe de yer veren bir arada yaşama imkânı ortaya çıkar. Yine bu içgüdü sayesinde bütün ilkel kavimlerde gözlemlenebilen kabile ahlâkı gelişir. Bu aşamalardan sonra insan zekâsı da kendini göstermeye başlar.

İnsandaki ahlâkî özelliklerin ve duyguların anlaşılması için doğaüstü bir kuvvete gerek yoktur.

18. ve 19. yüzyılın ahlak felsefecileri ahlakın iki farklı kaynağı olduğunu söylüyor. Toplumsal içgüdü ve akıl...

Fakat ahlâkı doğaüstü bir kuvvet ile değerlendirmek isteyenler insandaki toplumsal içgüdüyü göklerden insana ilham edilmiş bir lütuf gibi görüyorlar. Bu kişiler hayvanlarda da bu içgüdünün mevcut olduğunu hiç dikkate

almazlar. Sonra toplumsallaşmanın insan türünün gelişmesinde büyük rolü olduğunu unuturlar.

Fakat Bacon ile Hugo Grotius'in ahlâk hakkındaki teorileri şunu soruyor:: "Akıl ahlâk kavramlarını neye dayanarak kuruyor?"

Bu soruya Antik Yunan döneminde çeşitli cevaplar verirlerdi. Platon (ve Platon'un öğrencileri insandaki ahlâk duygularını doğaüstü kuvvetler tarafından insana verilmiş olan sevgiye dayandırarak aklın gücünü küçümsüyorlardı. İnsan aklı için Logos'u anlamaya çalışmak kâfi geliyordu.

Sofistlere ve Epikürcülere gelince, onlar Yunan düşünce sistemine dinî etikadan kurtulmanın yollarını gösterdiler. Fakat gerek bunlar gerek Aristoteles Okulu akla sınırlı bir saha tayin ederek, ona yalnızca mutluluğa götüren fiil ve hareketleri arayıp bulma rolünü verdiler. Aristoteles'e göre bireyi ve toplumu en mutlu eden şey ahlaktır. Mutluluk ise tüm kötülüklerden arınmak demektir. Aklın yardımıyla gelecekteki büyük ve esaslı zevkler için şimdiki geçici ve küçük zevklerden vazgeçilirse,hayatımızda bizi hakiki dengeye ve ahenge götürecek yolu bulabilir ve bu sayede hem kendi kendimizle uyum içinde yaşamayı ve hem de özel zevklerimizi tatmin etmeyi başarırız.

Bu okullar erdemi erdem olduğu için istemeyi kabul etmiyorlar. Onlara göre erdem kendisinin nedeni değil insanın amacı olmalıdır. Onlar aynı zamanda Platon'un ideal olarak adlandırdığı sevgi kavramına kıymet vermiyorlardı. Buna karşılık aklı önemsiyorlardı. Özellikle Aristoteles... Fakat Aristoteles de akıldan, makul ve makbul sınırlar içinde çalışmasını bekliyordu. Onun ideali doğru düşünen, kendi ihtiraslarına hâkim olan ve aşırılıklardan sakınan insandır.

Aristo metafiziği reddediyordu; fakat herkes için hareket noktası olmak üzere şahsî saadeti kabul ederek uygulamalı hayat dersleri veriyordu. Epikür ve takipçileri de tam beş asır bu fikirlere sadık kaldılar. Rönesans devrinden sonra ise bazı düşünürler, meselâ Ansiklopedistler, 18. asırda ve bizim zamanımızda da Bentham, Mill, Darwin, Spencer de bu şekilde düşündüler.

Fakat bu okullar bütün şöhret ve başarılarına esas meseleyi, yani insandaki ahlâk kavramının nereden çıktığını bir türlü çözemediler.

İnsanın azamî saadet peşinde koştuğunu ve kötülüklerden mümkün olduğu kadar uzak kalmak istediğini söylemek gayet yüzeysel bir fikri beyan etmektir. Bu basmakalıp fikri beyan etmek kâfi gelmez. Hiç şüphesiz her yaşayan varlık azami saadeti arzular. İnsan ise her zaman ve herhalde bu fikre bağlıdır. Fakat asıl güç de tam burada başlar. Hangi ruhî ve akli nedenlerin etkisiyle, insan birçok kez kendisine zevk verecek ya da fayda sağlayacak şeylerden "ahlâk" için vazgeçiyor? Neden bazen insan pek ağır işkencelerde bile ahlâk kurallarına sadık kalmak için acıya katlanıyor? Kadim Yunan düşünürlerle modern faydacı düşünürlerin verdikleri cevaplar bizi tatmin edemiyor. Biz görüyor ve anlıyoruz ki, mesele yalnız zevkler arasında en makulünü bulmak meselesi değildir. Biliyoruz ki mesele daha mühim ve daha karışıktır.

Aristoteles bir dereceye kadar meseleyi çözebilmişti. O diyor ki: "İki zıt karar karşısında kalan insan için en iyisi onu kendi "benliği" ile çelişkiye düşürmeyen ve kendisiyle barışık kılan karardır. İnsan hürmeti, şerefi, zevki, saadeti yalnız hürmet, şeref ve zevk oldukları için değil, kendisini tatmin, aklını memnun ettikleri için ister. Epikür de aynı

fikirde idi. O halde ikinci bir mesele vardır: Akıl nasıl tatmin ediliyor? Daha sonra göreceğimiz gibi bu soruya verilecek cevap şudur: Adalet ihtiyacı. Fakat ne Aristoteles ve ne de Epikür böyle bir cevap vermediler. Çünkü içinde yaşadıkları toplumun büyük çoğunluğu köleydi. Toplumsal zihniyet adalet duygusundan o kadar uzaktı ki eşitliği talep etmek bile imkânsızdı.

Fakat bu zihniyet zamanımızda tamamen bertaraf edilmiş olduğundan Aristoteles ile Epikür'ün cevapları bizi tatmin edemez.

Şimdi bir soru daha sormalıyız: Neden en ileri akıl topluma fayda sağlayan kararlardan daha fazla tatmin oluyor? Acaba burada fizyolojik bir sebep yok mudur?

Bacon'un ve Darwin'e göre bir arada yaşayan bütün hayvanlarda olduğu gibi insanda da toplumsal içgüdü, kendini koruma güdüsünden de diğer güdülerden de daha kuvvetlidir. Bununla beraber insan düşünen ve konuşan bir varlık olduğundan ve on binlerce seneden beri bir arada yaşadığından, aklı ve idraki sayesinde hem bireyin ve hem de toplumun gelişmesine katkı sağlayacak kaideler, âdetler, örfler düzenleyebilir.

Fakat bu cevap bile bizi tamamen tatmin edemez. Deneyimlerimiz bize gösteriyor ki hayat mücadelesinde, genellikle egoizm, toplumsal güdülerden üstün tutuluyor. Bunun hem bireylerin ve hem de toplumların hayatlarında gözlemlemekteyiz. Bundan şu sonucu çıkarmak mümkündür:

"Eğer insanda fedakârlık olmasaydı, herkes, her zaman egoistçe davranırdı." Fakat sonraki sayfalarda göreceğimiz gibi, insan çoğu zaman egoistçe davranmak yerine fedakârlık yapmayı tercih eder.

7. BÖLÜM

YENİ DEVİRDE AHLÂKA DAİR FİKİRLERİN GELİŞMESİ

(17. ve 18. Asır)

Yeni devir etikasında iki yol; Hobbes'ın ahlâk sistemi; Kedwors ve Cumberland; Spinoza'nın etikası; Locke, Sheftesbury, Leibniz

Etikanın Kadim Yunanistan'da almış olduğu iki yol, 18. asrın ortalarına kadar düşünürler arasında devam etmiştir, fakat düşünürlerin ve filozofların çoğu, ahlâkın kaynağını yukarıdan ve tabiatın dışından insana gelen bu ilhamda aramışlardır. Hristiyanlık tarafından onaylanan ve desteklenen Platon teorisi bu yeni devir bakımından temel idi. Fakat kısaltılmış ve daraltılmış bir şekilde Platon ve Sokrates'e göre iyilik kavramı her türlü ahlâkın çıkış noktasıdır. Platon bu kavramın yukarıdan geldiğini tasavvur etmiyordu. Platon'a ve bilhassa Stoacılara göre insandaki en ilkel ahlâk hisleri bile bütün kâinatın temeline konulmuş bir cevherin bir çizgisidir. Tabiatta o olmasaydı, insanda da görünmezdi.

Bu suretle, kadim Yunan görüşüyle yeni devir ilmi arasında bir yakınlık vardı; fakat Hristiyanlık ve Hristiyanlıktan ilham alan sistemler bu yakınlığı kaldırmak için var

güçleriyle çalıştılar. Hristiyanlık etikadaki fedakârlık idealini kuvvetlendirdi ve bu ideali insanlık şeklinde Tanrı olan İsa'da temsil ettirerek insanlığa yüksek bir fedakârlık örneği gösterdi. Fakat daha sonra aynı kilise ve ondan ilham alanlar, idealin insanlıkla bir ilgisi olmadığını iddia ettiler. Bunlar kadim Yunan düşünürlerinden farklı olarak "kâinat kötülük üzerine kurulmuştur" fikrini yaymaya başladılar.

Zamanın karamsar düşüncelerine tercüman olan Hristiyan önderleri şöyle diyorlardı: İnsan o derece ahlaksız ve dünya o kadar kötü bir yerdir Tanrı insanlara iyilik yolunu göstermek için kendi oğlunu gönderdi. Tanrı, oğlunun şehit kanı ile dünyayı kötülükten kurtardı.

Bu fikir zihinlere o kadar yerleşti ki, ancak üstünden bin beş yüz sene geçtikten sonra Avrupa'da yeni bir devir açıldı ve ahlâkın kökleri dinde değil tabiatın kendisinde aranmaya başladı. . Fakat bugün bile sunulan açık kanıtlara rağmen bu yeni fikirleri susturmaya kalkışanlar vardır. Bunlar garip bir emniyetle insana tabiatın yalnız kötülük dersleri verdiğini, insanın aklını mevcut toplumsal şartlar arasında en çok zevk veren şeyleri aramaya yönlendirdiğini iddia ettiler. Buna rağmen eğer insanda ahlâkî düşünceler varsa köklerinin tabiatın dışında olması gerekir. Yine de devletin ve kilisenin çıkardıkları engellere bakmayarak üç yüz sene boyunca ahlâkın köklerini tabiatın ve insanın kendisinde arama eğilimi devam etti. Bu arayış sürdükçe ahlâkın, insanlarla bir arada yaşayan hayvanların tabiatlarında yer alan bir arada olma isteğinden doğduğu ve tamamen doğal yollarla ortaya çıktığı ispatlandı.

Şimdi biz bu yeni akımları takip etmekle meşgul olacağız ve edildiğini ve bugün bile rengi değişen ve aldatıcı şekiller alan eski fikirle nasıl mücadele edildiğini göreceğiz.

Fakat ahlâk hakkında doğal ve ilmî sistemler İngiltere ve Fransa'da başka başka yollar takip etmişlerdir. Biz de bu iki ülkedeki düşünürlerin fikirlerini ayrı ayrı inceleyeceğiz. İncelemelerimize İngiltere'den başlayacağız. Burada Bacon yeni akımın kurucusu ve Hobbes'da sözcüsü olmuştur.

Yunan düşünürleri, aralarındaki fikir ayrılıklarına ahlâkın insanın kendi doğasından geldiğini ve daha sonra yine insanın kendi iradesi ile uygulandığı kabul ediyorlardı. Bacon ve çağdaşı Hugo Gratius ahlâkı doğrudan doğruya insanın tabiatında yer alan toplumsal içgüdüde aradılar

Hobbes, diğerler filozoflardan farklı bir yol aldı. Hiç şüphesiz Hobbes'in düşünce sisteminde Fransız dostu Gassendi'nin etkisi olmuştur. Fakat yine şüphe yoktur ki o, insana karşı beslediği nefret nedeniyle insanı kendi ihtiraslarına esir bir hayvan gibi görmeye başladı. Hobbes'in fikir dünyasındaki bu değişimlerde İngiltere'de gerçekleşmiştir. O zaman İngiltere'de cereyan eden devrim hareketleri ve kralın 1648 senesinde katledilmesi Hobbes üzerine derin etkiler bırakmıştı. Hobbes devrimden nefret ediyordu. Fransa'ya gitti ve ilk eseri De Cive'yi (Devlet Hakkında) burada yazdı.

İngiltere'deki devrim 1639 senesinde başladı. Hobbes'ın ilk eseri De Cive, önce 1648 yılında Paris'te, Latince olarak basıldı. Beş sene sonra da İngiltere'de, İngilizce yayımlandı. Üç sene sonra da ikinci eseri Leviathan 1652'de çıktı.

O devirde henüz vahşî kavimlerin yaşayışları hakkında yeterli bilgi yoktu. Hobbes bu vahşileri durmadan birbiriyle ve herkesle kavga eder bir halde tasavvur ediyordu: Kavga, yalnızca, aralarında "toplumsal bir sözleşme" yaptıktan sonra nihayet buluyordu. Hobbes bu nedenle eserinin ilk sayfalarında, Aristoteles'in insan hakkındaki "toplumsal

bir varlık" tanımını eleştiriyor ve "insan insanın kurdudur" (homo homini lupus) diyordu.

Hobbes'a göre insanların birlikte yaşamasının nedeni, toplumsal bir varlık olmaları değil korkmalarıdır.

O diyor ki: "Eğer insanın tabiatında toplumsal içgüdü olsaydı, her insanın ilk karşılaştığı insanı sevmesi gerekirdi, hâlbuki biz arkadaş arıyorsak sırf bize gösterilen hürmet ve bizim beklediğimiz menfaat içindir. İnsanlar görüşüp sohbet etmek için bir yerde toplandıkları zaman, başkalarını güldüren kişi herkesten daha fazla konuşur, çünkü ötekilerden övgü bekler. Kendisinin başkaları ile karşılaştırılmasını ve başkalarının eksik yanlarının kötülenmesini ister. Ben bir daha tekrar ediyorum: Toplum, sadece iyi yaşamak ve hürmet edilmek için kurulmuştur. Toplumsal sözleşmeler, başkalarını sevdiğimiz için değil bencillik nedeniyle imzalanmıştır. Bu nedenle en büyük ve kuvvetli toplumlardaki kurumlar bile insanlar birbirine karşı sevgi duydukları için değil birbirinden korktukları için inşa edilmiştir."

Hobbes kendi etikasını işte böyle yüzeysel fikirler üzerine kurmuştur.

Hobbes başka bir yerde de şunları demiştir: "Bazı vahşilerin ve hayvanların bir arada yaşamaları bir örnek olamaz. İnsanların zekâsı bile bir arada yaşamaya manidir. Zekâ, insanı diğerinin düşmanı yapar. İnsanın gösterdiği toplumsallık, tabiattan gelmez; aldığı eğitimin mahsulüdür. İnsan kendisini ötekiyle eşit saydığından kendisinde her türlü kötülüğü yapma ve ötekinin malını elinden alma hakkını görür. İşte herkesin herkese karşı savaşı buradan kaynaklanır. İnsanı bu halden, daha kuvvetli veyahut daha hilekâr birisi tarafından mağlûp edilmek kurtarır. Ya da bir grup insan kendi aralarındaki savaşın tehlikesini idrak ederek

birbiriyle anlaşır ve yardımlaşarak kurtulur. İnsanların birbirlerinden korkmalarının ikinci bir sebebi de doğası gereği eşit olmalarıdır."

İlkel insanların ve hayvanların yaşayışları hakkında elde ettiğimiz bilgiler Hobbes'un bu insanlar ve hayvanlar hakkındaki fikirlerinin ne kadar yanlış olduğunu gösteriyor. Tabiatın zıt kuvvetleriyle mücadele etmek, insan için en değerli silâh olmuştur ve toplumsal içgüdü bazı hayvanlarda insanlardan binlerce yıl önce ortaya çıkmıştır. Üstelik bu içgüdünün insanda doğması için ne toplumsal sözleşmeye ne de devlete ihtiyaç vardı.

Diğer taraftan Hobbes, beşeri toplulukların esasları hakkındaki düşüncelerinden bir takım "doğal kanunlar" çıkarıyor ve bu kanunları "toplumun temelleri" olarak nitelendiriyor. Aynı zamanda yaradılış fikrine sıcak bakan Hobbes, mensup olduğu partinin köylülerin esaretini kabul eden programına katılmıştır. Bu da maalesef inkâr edilemeyecek kadar büyük bir çelişkidir.

Hayvanların ve vahşilerin yaşamları hakkında az çok bilgi edinmiş olan herkes için Hobbes'un bu hususa ait ileri sürdüğü fikirlerin tamamen yanlış olduğu aşikârdır. Bu tür fikirler henüz hayvanların ve vahşilerin hayatları hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz 17. asırda tartışılabilirdi. Fakat 18. ve 19. asırlarda bu sahada yapılmış olan seyahatlerden ve keşiflerden sonra bunlara benzer fikirler nasıl tartışılabilir? Rousseau'nun Hobbes'un fikirlerine benzer fikirler öne sürmesini zaman itibariyle anlamak mümkün olsa da aynı fikirlerin Huxley gibi bir doğayı merkeze alan bir filozof tarafından öne sürülmesine hayret etmemek mümkün mü? Bu zat fikirlerini beyan ederken kendisine toplulukların bireyden önce dünyada mevcut olduklarını hatırlatmak zorunda kaldım.

Hobbes'ın aşikâr olan hatalarını yalnız şununla izah edebiliriz: Bu düşünür, zamanında çok yayılmış olan ilkel insanın yaşayışı hakkındaki görüşlere karşı mücadele etmek mecburiyetinde kaldı. Bu görüşün kaynağını, Âdem'in cennetten kovulması hakkındaki efsanede aramalıdır. Bu efsaneden doğan "İsa'nın kendi kanı ile insanlığı kurtarması" hakkındaki dinî doktrine Katolik kilisesinden ziyade Protestan kilisesi kıymet ve ehemmiyet veriyordu.

Bu şartlar altında yazan düşünürün, bu görüş, reddetmek için, insanı bir canavar şeklinde düşünmesi ve bu canavarın doğal olan ahlâkî kaidelerle birlikte ve barış içinde yaşamasının, sürekli savaş ve teyakkuz halinde yaşamasından daha faydalı olduğunu öne sürmesi mantıklıdır. Ya toplumsal sözleşmenin imzalanması gerekir ya da galip taraftarın ihtirasların susturulması... İşte Hobbes için ahlâkın kaynakları! Sonra meseleye daha akılcı yaklaşmış ve bireyin özel hukuku hukukunu kendi fayda ve menfaati için tehdit etmiş ve bu suretle ilerleyerek yavaş yavaş merhamet, doğruluk, minnettarlık gibi erdemler gelişmiştir.

Hobbes'a göre ahlâkî görüşlerin gelişimi zamana ve çevre şartlarına bağlıdır. Bununla birlikte ahlâkta kesinlik aramak abestir. Başkalarının belirlediği ahlâk kaidelerine riayet etmek başkalarının da karşı tarafın kaidelerine riayet etmesine bağlıdır. Bu hususta karar verme yetkisi akla aittir. Kaidelere riayet etmeyen birinin karşısında söz konusu kurallara uymak akılsızlık olur. Karar topluma bırakılmalıdır. Toplumsal ahlâkın kurulması için herkesin hükümete itaat etmesi lâzımdır ve hükûmet de ayrı ayrı şahısları veyahut toplulukları cezalandırmak korkusu ile daima itaatte tutmalıdır. İnsanların doğal hali herkesin herkese karşı savaşıdır. Devlet tebaanın mal ve canını tebaa kendisine itaat ettikçe korur. Devlet iradesi en yüksek kanundur. Hobbes'un

"Leviathan" dediği bu devlette tebaanın itaati toplumsal hayatın ilk şartıdır. Ancak bu şekilde ahlâkî düşüncelerimizin hedefi olan ortak bir hayat kurulabilir. Toplumsal içgüdüye gelince; ilkel insanda bu içgüdü kâfi derecede kuvvetli olmadığından ahlâk kaidelerini uygulayamaz. Bununla beraber ahlâk kaidelerin oluşmasında aklın bir payı yoktur. Çünkü adalet insanın tabiatında yer almaz. Akıl ise her zaman oportünisttir, zamana ve mekâna göre kaideler belirler. Kim galip gelirse haklıdır, çünkü çağın şartlarına en uygun hareket eden odur. İşte Hobbes'in ahlâk hakkındaki görüşleri! Bu görüşleri, bugün dahi, iktidardaki sınıflar benimsemektedir.

Fakat Hobbes ahlâk sahasında kilisenin geleneksel görüşlerinden ayrıldığı için birçok taraftar buldu. O zaman İngiltere'de Katolik kilisesi ile Protestan kilisesi arasında şiddetli ve bazen de her türlü sınırı aşan bir savaş yaşanıyordu. Herkeste bireylerin düşüncelerini kilisenin hâkimiyetinden kurtarma isteği vardı. İşte böyle bir zamanda kilise geleneklerine muhalif olarak ahlâkın kaynaklarını akıl yoluyla bulmak isteyen bir düşünce sistemi çok kıymetliydi. Etikanın ve felsefenin dinin tahakkümünden kurtulması ileriye doğru büyük ve mühim bir adımdı. Hobbes eserleriyle bu yolda ilerledi. Her ne kadar Hobbes da, Epikür gibi, insanı sırf şahsi menfaatlerini düşünen bir varlık olarak nitelendirse de, bu bencilliğin bile dolaylı olarak topluma katkı sağladığını iddia etmiştir. Çünkü insan çıkarlarını elde etmek için kendini geliştirmek zorundadır. Güçlü bir toplum ise kendisini geliştiren insanlardan oluşur.

Yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı ile Hobbes'un teorisi İngiltere'de uzun müddet hâkim olmuştur. Fakat birçokları da onun bu teorisinden hoşnutsuzdur. İngiltere'de Hobbes aleyhine akımların başlaması gecikmedi. Muhalifler arasında önde gelen meşhur şair Milton'dur. Bu zat

aynı zamanda inançlı bir cumhuriyetçiydi Y. Harington da ütopya şeklinde yazılmış olan Oceaniye adlı bir eserle Hobbes'a karşı çıktı. Harrington bu kitabında demokrasiyi övüyor ve bakıcı rejimleri sert bir dille eleştiriyordu. Hobbes'un ahlâk sistemine karşı çıkanlar arasında, Cambridge Üniversitesi'nde eğitim veren öğretmenlerin kurduğu bir heyet de vardı. Heyet Cromwell'in bağnaz cumhuriyetçiliğine karşı çıktığı gibi Hobbes'un doğayı merkeze alan fikirlerine de karşı çıktı. Fakat aynı zamanda bu heyet İngiliz din âlimlerinin düşünce yapısıyla da uyuşmuyordu. Hobbes'a gelince, heyet bu düşünürün mesleğini her türlü ahlâk endişesine karşı bir tehlike addediyordu. Kedwors diyordu ki: "Şahsî menfaat düşüncesinden, her insanca mecburiyeti hissedilen bazı ahlâk kaidelerini çıkarabilmek imkânsızdır. Bundan dolayı ahlâk insan tarafından uydurulmuş değildir. Onun kaynağı Tanrı tarafından değiştirilmesi imkânsız olan eşyanın tabiatındadır. Tanrı kaideleri, matematik kaideleri kadar kesindir. Nasıl ki bir üçgenin iç açıları yaratılmaz, yalnızca keşfedilir, ahlâk kaideleri bu dünyada olmasa bile değişmez."

Kedwors'un bu fikirleri, bugünkü rasyonel sistemlerin insanlık hakkındaki ayniyet (equivalent) fikrine ve insanların eşitliğine dayanan prensibe yaklaşmaktadır. Bununla beraber Kedwors ne de olsa bir papazdı. Ona göre dinin ilham veren kuvveti ve telkin ettiği korku olmasaydı felsefe yalnız başına hiçbir kıymet taşımazdı.

Bugünkü modern etikaya Cambridge'in diğer bir öğretmeni olan R. Cumberland daha çok yaklaştı. Latince yazıp 1718'de yayımladığı "Tabiatın Kanunları Hakkında Felsefi Görüşler" adlı eserinde şunları der: "Toplumun saadeti, en yüksek ahlâk kanunudur. İnsanı bu ideale götüren her şey ahlâkîdir. İnsanı bu fikre sevk eden onun tabiatıdır. Top-

lumsallık, insan doğasının ayrılmaz bir parçasıdır ve insanın organik bütünlüğünün bir sonucudur. Hobbes'un aksi yöndeki görüşleri yanlıştır, çünkü toplumsallık, en ilkel kabilelerde bile esastır."

Cumberland bu fikirlerini ispat edecek bilgilere henüz sahip değildi. Çünkü ilkel insanların hayatları henüz incelenmemişti. Bununla birlikte Cumberland fikirlerini akıl yürüterek, dünyanın genel düzenine, insanın organik bütünlüğüne ve onun diğer hayvanlar ile olan ilişkilerine dair gözlemlerle desteklemek zorundaydı Tüm bunların sonunda ahlâkın ilâhî bir irade mahsulü olduğu fikrine ulaşıyordu. Cumberland, bu iradenin keyfi ve değişken olduğunu kabul etmiyordu. İnsan toplumsal içgüdüye bağlı olmakla beraber, kişisel mutluluğunu elde etmeye çalışır. Fakat bu kişisel mutluluk toplumun mutluluğuna götürür. İşte bunun için toplumsal içgüdü başlı başına bir saadet, bir memnuniyet kaynağıdır."

Cumberland burada duruyor. Çünkü ilkel bir toplumsal içgüdünün bugünkü yüksek ahlâkî düşüncelere kadar nasıl geliştiğini incelemedi. Adâlet meselesi ve adâlet duygusunun eşitliğe götürdüğü yol onun için meçhul kaldı. Bu yolu da bir taraftan ahlâkın kaynağını menfaatte arayan Locke'la takipçileri, bir taraftan aynı kaynağı insanın tabiatında arayan Sheftesbury ile takipçileri tayin ettiler. Fakat bu yazarlara geçmeden önce etika üzerine derin etkiler bırakmış olan Spinoza'nın üstünde durmalıyız.

SPİNOZA (1632 - 1677)

Spinoza ile Hobbes arasındaki ortak nokta ikisinin de ahlâkın tabiatın dışından geldiğini inkâr etmeleridir. Fakat diğer bütün noktalarda Spinoza, Hobbes'dan tamamen ayrılmaktadır. Spinoza için Tanrı, tabiatın kendisidir;

"Tanrı'dan başka diğer cevher olamaz ve bu cevher tanımlanamaz." sözü ona aittir.

Cismanî cevheri ilahi cevherden ayırmak mümkün değildir; çünkü Tanrı bütün varlıkların hareket sebebidir. Fakat o kendi tabiatından doğan kanunlar ile hareket eder; onun kudreti dâhilinde olanın olmamasını, yapılmamasını tasavvur etmek hatadır. Ve yine onun tabiatının bir "Logos" veyahut bir "İlk Neden" olduğunu ispata çalışmak da abestir. Eşyanın tabiatında tesadüfe yer yoktur: Ezelden her varlık ve her hareket tayin edilmiştir. Özetle insanların Tanrı dedikleri kavram, anlayamadıkları tabiatın kendisidir. İrade ve muhakeme sürekli düşünce halleridir. Hiçbir arzu kendisini gerektiren bir sebep olmadan meydana gelemez ve hareket edemez. Onu harekete geçiren sebep ise ondan önce gelen, başka bir sebebe bağlıdır ve bu böyle sonsuza kadar devam eder. Bundan çıkarılacak sonuç şudur: Tanrı, varlıkları oldukları şekilden ve tertipten başka bir şekilde ve tertipte çıkaramazdı. Avamın Tanrı'ya atfettiği kudret hem insanın gücüne benzer (bu da gösteriyor ki avam Tanrı'yı insan şeklinde tasavvur ediyor) hem de güçsüzlüktür.

Bu suretle görüyoruz ki Spinoza bir taraftan Descartes'in izinden gidip onun tabiat hakkında beyan ettiği fikirleri ileriye götürüyor; diğer taraftan da ahlâkın kaynağını tabiatta aramakla Hobbes'a yaklaşıyor. Fakat Hristiyanlık dininin etkilerinden uzak olan Spinoza bilimden ve tabiattan edindiği bilgilerle fikirlerini cesur bir şekilde öne sürerken Hobbes'dan tabiatı ve insanı daha iyi anladığını ispat ediyor. Böyle bir düşünür, ahlakın devlet kuvvetine dayandırılmasını elbette ki kabul etmezdi. Spinoza ise insan aklının tamamen serbest olarak ve hiçbir kuvvetin baskısından yılmayarak insanların arasında ahlâk sistemleri kurduğunu ve bundan haz aldığını göstermektedir.

Bu suretle Spinoza hakikî bir ahlâk biliminin esaslarını kurdu ve en yüksek ahlâk düsturlarını oluşturdu. Kendisi de hayatı boyunca bu kaidelere riayet etti.

Spinoza'nın bu konuya dair fikirleri şöyle özetlenebilir: İrade ve akıl birdir; her ikisi de arzulardan ve fikirlerden başka şey değildir. Yanlış hükümler az bilginin bir sonucudur. Karışık ve bozuk fikirler ve yanlış hareketler de bu halin mahsulüdür. Bir insanın fikirleri bazen mükemmel, bazen eksik ve karışık olur. Birinci halde fikri hareket takip eder; ikinci halde ise, insanın ruhu sakatlanmıştır. Fikirler ne kadar karışık ve noksan ise, ruh da o kadar hastalanmıştır.

Spinoza diyor ki: "Ruh ve cisim aynı şeylerdir; fakat biz onları bazen fikir bakımından düşünürüz; bazen de mekân bakımından." Spinoza bu düsturun üzerinde uzun uzadıya durarak onu izah ve ispat ediyor; aynı zamanda cismani hareketlerin güya cisim üzerinde hâkim olan ruhtan geldiğini iddia edenlere yanıt veriyor.

Spinoza diyor ki: "Bu fikri taşıyanlar bununla bile ispat ediyorlar ki kendi hareketlerinin sebeplerini bilmiyorlar. Hakikatle ruhun verdiği kararlar onun mevcut eşya hakkında edindiği fikirler kadar kesindir." Spinoza'ya göre vücudun hareket kabiliyetini artıran her şey aynı zamanda ruhun düşünme kabiliyetini de artırmaktadır. Memnuniyet, sevinç ve mutluluk ruhu mükemmeliyete götüren duygulardır. Hınç ve elem ise ters etki yapar. Özetle, ruh ve cisim birbirinden ayrılmaz.

Sevgi, haricî bir sebep fikrini taşıyan sevinçtir. Nefret ise, yine haricî bir sebep fikrini taşıyan bir elemdir. Bu suretle biz ümidin, korkunun, emniyetin, üzüntünün, memnuniyetin ve pişmanlığın ne olduklarını anlayabiliyoruz.

Bu esaslardan Spinoza ahlâkın temellerini çıkarmıştır. O diyor ki: "Biz kendimiz ve sevdiklerimiz için bize ve sevdiklerimize sevinç veren şeyler isteriz; ruhun istekleri veyahut düşünme kabiliyeti, doğası gereği cismin temayüllerine veyahut hareket kabiliyetine eşit olduklarından, biz kendimizi ve sevdiklerimizi her koşulda mutlu etmeye çalışırız.

Spinoza'ya göre tabiatta "böyle olmalıdır" yoktur; ancak, "böyledir" vardır. İyilik ve kötülük kavramları, tarafımızdan idrak edilebilen sevinç ve elemden başka bir şey değildir. Bizim için faydalı veyahut zararlı olan iyi ve kötüdür.

Ve bizim hareket kabiliyetimizi büyüten ve küçülten, tutan ve sıkanları aynı kelimeler ile tarif ediyor.

Bu fikirler ile Spinoza kilise taraftarlarının bütün gazap ve hiddetlerini üzerine çekti. Çünkü o, kilisenin ileri sürdüğü ikilik esasını baltalıyordu; bu esasa göre Tanrı ebedî adaletin kaynağıdır. Hâlbuki kâinat, bu adâletin inkârıdır.

Spinoza kendi Etikasını Eudemonique (mutluluk) kavramıyla temellendirdi. Yani insanlığın saadetini arama fikri üzerine kurdu. Bütün diğer varlıklar gibi insan da azamî saadet arar. Bu saadet arayışından da insanlığın zekâsı yaşam kaideleri oluşturdu. Fakat insan istediğini yapmakta hür değildir. O ancak kendi tabiatından alabildiği kadarını yapar.

Hiç şüphesiz Spinoza'nın ilk hedefi insanı kiliseden ve dinden aldığı hislerin tesirlerinden kurtarmaktı ve bunun için de bizim ihtiraslarımızın ve isteklerimizin iyi niyet ve kötü niyet denilen kavramlar ile alâkası olmadığını ispata çalıştı. Onun maksadı insan ahlâkını tamamen insanlığın zekâsına bağlamaktı. Zekânın kuvveti ise bilgiyle doğru orantılı olarak artar. Eserinin "İnsan Köleliği" adını taşıyan dördüncü kısmının birçok sayfalarını bu konuya ayırmıştır. "İnsan zekâsının ya da iradesinin kuvveti" başlığı taşıyan beşinci kısımda da

aynı mesele uzun uzadıya incelenmiştir. Bütün bu kıymetli yazılarında Spinoza insanı harekete sevk etmeye çalışıyor. İnsan benliğini en mükemmel tarzda ortaya çıkaran şeyin hareket olduğunu ispat etmek istiyor. Etrafta olup bitenlere karşı olumsuz değil, olumsuz ve faal bir alâka göstermek gerektiğini söylüyor. Fakat Spinoza, maalesef adâlet meselesine yeteri kadar özen göstermemiş ve yer ayırmamıştır.

Spinoza'nın etikası tamamen ilmîdir. O metafizik inceliklerinden uzak olduğu gibi, gökleri de işe karıştırmıyor. O etikayı insanlık ve tabiat üzerine kuruyor. Fakat Spinoza tabiatta ne buluyor?

Ahlâk sahasında hüküm veren insanlık aklına tabiat ne diyor? Spinoza cevap veriyor: Tabiat insana diyor ki: "Merhametle yetinmemeli, başkalarının sevinç ve elemlerine uzaktan seyirci kalmamalıdır. Karışmalı, faal olmalıdır." Fakat nasıl hareket etmelidir? Hangi tarafa yönelmelidir? Maalesef Spinoza bu sorulara cevap vermiyor. Spinoza 17. asırda yazdı ve eseri de ölümünden sonra 1676 senesinde yayımlandı. O zaman iki devrim olmuştu: İngiliz Devrimi ve Almanya Devrimi! Bu iki devrim sadece kiliseye ve dine karşı yapılmadı. Aynı zamanda derin toplumsal ehemmiyetleri vardı. Meselâ eşitlik fikri, halk kitlelerinin temel ilkesi olmuştu. Spinoza ise bu mühim hadiselerle ilgilenmedi.

LOCKE (1632 - 1704)

Bacon'un tümevarım yöntemi, bütün kâinatın esaslarını kurma cüretini gösteren Descartes'in teorileri, ahlâkın kaynaklarını tabiatta arayan Spinoza'nın etikası, Grotius'un toplumsal hadiseleri yine tabiatla birlikte açıklamaya çalışması... Bütün bunlar, yeni bir felsefenin doğmasına malzeme hazırlamaktaydı. Bu felsefeyi, İngiliz filozof Locke kurdu.

Locke ahlâka dair bir eser yazmadı; fakat onun An Essay Conceming Human Understanding (İnsan Aklı Hakkında Bir Deneme) adlı eserinde insan bilgilerinin hepsine ait o kadar derin ve geniş esaslar gösterilmiştir ki yeni felsefenin temeli olmuştur. Diğer eseri Treatise of Goverment (Hükûmet Hakkında Bir Görüş) ahlâkın kaynaklarına ait o kadar yüksek fikirler içerir ki 18. asırda yazılmış olan ahlâka ait eserler içinde ayrı bir öneme sahiptir. Locke'un diğer filozoflar arasında bu kadar etkili olması şu şekilde açıklanabilir: Locke'un kurmuş olduğu sistem başka sistemleri inkâr etmemekle ve bu sistemlere karşı ılımlı bir tutum sergilemektedir.

Spinoza gibi Locke'da her şeyden önce Descartes'in takipçisiydi. Descartes'in düşünce hakkındaki izahlarını, yani insan düşüncesinin nasıl işlediğini ve hangi yollarla sentezler yaptığını gösteren teorisini kabul etmişti. Descartes gibi o da metafiziği reddetti ve tamamen ilmî bir zemin üzerinde yürüdü. Fakat Locke, Descartes'tan, insanda doğal içgüdüler olduğu konusunda ayrıldı. Descartes ve Locke'tan önceki bazı düşünürler ahlâkın kaynaklarını bu doğal içgüdülerde buluyorlardı. Locke ise ne ahlâk ve ne de düşünce sahalarında doğal içgüdüleri kabul ediyordu. Locke diyor ki: "Hangi ameli hakikattir ki herkes tarafından tereddütsüz kabul edilsin? Alın meselâ çoğunluk tarafından kabul edilen iki ameli hakikati: Adalet ve sözleşmelere riayet! Bu hakikatleri çoğunluk kabul ediyor. Hırsızlar bile kurdukları ortalıklarda onlara riayet ediyorlar. Fakat bunu yaparken onlar asla bir "doğal kanun" karşısında bulunduklarını düşünmezler. Yalnız, böyle olmazsa birlikte yaşamanın mümkün olmadığını anlarlar. Bu toplumsal yaşamdan doğan zorunluluklardır."

"Kim iddia edebilir ki hırsızlıkla ve yol kesmekle geçinen insanlarda doğal ahlâk ve adalet kaideleri vardır?" Ve

kendisine “insanlarda düşünce ile davranış arasında fark olduğu” söylendiği zaman, “hayır! İnsanın davranışları onun taşıdığı fikirlerin en doğru tercümanıdır.” diyordu. Zaten ahlâk ve adalet prensipleri çoğu kişi tarafından reddedilmektedir. Onları kabul edenler ise çoğu zaman uygulamazlar. O halde insanda adalet ve ahlâk içgüdüleri olduğunu iddia etmek abes olmaz mı? Ya bu içgüdüler, insanlara uzaktan seyretmeleri için mi verilmiş?”

Modern düşünürler bu fikirleri incelerken hiç şüphe yoktur ki Locke’u yüzeysel bulacaklar. Hakikatte o, insanda anadan doğma fikirler olduğunu inkâr etmekte haklıydı. Ve insanın bu fikirleri tecrübeden çıkardığını ileri sürmekteydi. Eğer o da bizim gibi veraset kanununa vakıf olsaydı varlıklarda kalıtım yoluyla nesilden nesle sadece genlerin değil eşitlik ve adalet güdülerinin de aktarıldığını kabul ederdi.

Bununla beraber, Locke’un 17’inci asırda doğuştan gelen ahlâk fikirlerine karşı çıkışı ve ahlâkın kaynağını tecrübede araması ileriye doğru büyük bir hareketti, çünkü felsefeyi Hristiyanlık dininin öne sürdüğü “Cennetten Kovulma” teorisinden kurtarıyordu.

Bu başlangıçtan sonra Locke asıl maksadını anlatmaya başladı. Bu maksat, insan bilgilerinin kaynağını tecrübe ve gözlemde aramaktı. Bu yolda yaptığı incelemeler o kadar kapsamlıydı ki 18. asrın en mühim düşünürleri ondan ilham aldılar. Pozitivistler bugün bile onun eserlerinden faydalanmaktadır. Locke şunu açıklıkla ispat etmeye çalıştı ki bizim bütün fikirlerimiz ya duygularımızdan ya da duygularımız üzerine yaptığımız incelemelerden geliyor. Düşüncelerimizin bütün malzemelerini yine tecrübeden alıyoruz. Duygularımızda olmayan bir şey aklımızda da yoktur.

Locke diyor ki: "Hissiyatımızla aldığımız ve onlar vasıtası ile aklımıza geçen tecrübeye ben duygu diyorum." Fakat Locke hakikati keşfetmek için ve insan aklına özgü yollar olduğunu kabul ediyordu. Meselâ "ayniyet" ve "tezat". Bunlar, sadece aklın keşfettiği kavramlardır. "Eşitlik" ve "eşitsizlik"; zaman ve mekân, "birleşme" ve "ayrılma", "sebep" ve "sonuç" gibi soyut kavramlar da sadece akıl tarafından keşfedilebilir.

Locke'a göre duygulardan ve duygular üzerine yaptığımız incelemelerden edindiğimiz fikirler iki çeşittir: Bir kısmı bize haz veriyor, bir kısmı elem. Bir kısmı memnuniyet, diğeri keder verir. Hiçbir fikir bulunmaz ki bu ikisinden biri olmasın. Bize eşya da ikiye ayrılır: İyi ve kötü... Bize verdikleri duygulara göre... Locke diyor ki: "Bize memnuniyet veren veyahut memnuniyetimizi artıran veyahut ıstıraplarımızı azaltan her şeye iyi diyoruz. İhtiraslarımız, duygularımızın kaynağıdır. İnsan kendine zevk veren şeyler arar, ıstırap verenlerden çekinir." Locke aynı zamanda gerek zevklerin ve gerek ıstırapların cismanî ve ruhanî olduklarını da kaydediyor. Bu suretle Locke, daha sonra Stuart Mill tarafından detaylı bir şekilde izah edilmiş olan faydacılık teorisinin babası addedilebilir.

Tecrübenin genişlemesi ile hükümlerimizin değiştiklerini gözlemleyerek kendimizdeki irade hakkında da fikir ediniyoruz. Ve bu suretle yavaş yavaş "iradenin özerkliği" tasavvuru ortaya çıkıyor. Kendimizde aklımıza gelen herhangi bir düşünceyi ya da vücudumuzun yaptığı herhangi bir hareketi başlatma veya devam ettirme veyahut durdurma kudretini duyuyoruz. Ve bu kararları biz, bizim zekâmızın verdiği hükümle alıyoruz. Ve zekâmızın fiillerimiz üzerindeki bu tesirinden iradenin faal olduğu fikri doğuyor. Fakat hakikatte "iradenin özerkliği" gibi bir mesele yoktur. Ancak

insan kendi fiillerinden sorumludur. Ya da Locke'un dediği gibi: "İnsan istediği gibi hareket eder." Fakat "insan istediği şeylerde özgür müdür?" Bu soruya Locke olumsuz cevap veriyor, çünkü insan iradesi birçok daha önceki sebeplerin ve tesirlerin mahsulüdür. Sonra Locke aklın iradeyi nasıl idare ettiğini izah ederken ıstırap ve hatta hakikî bir memnuniyetsizliği gerektiren duyguların, insanı en büyük zevklerden daha fazla etkilediğini söylüyor. Locke akıl ile irade arasındaki alâkaları o kadar detaylı bir şekilde izah etmiştir ki, kendisinden sonra gelen düşünürler bu sahada hep onu takip etmişlerdir.

18'inci asrın karamsar felsefe akımlarını da etkiledi. 19. Yüzyılda Kant ve din ve felsefeyi barıştırmaya çalışan diğer Alman filozoflar da Locke'un ahlak sisteminden faydalanmıştır.

Locke ahlâkı kilisenin hâkimiyetinden kurtarmakla ahlâkın muhafızı olmak üzere üç tür kanun tanıdı: İlahi kanunlar, sivil kanunlar ve halk kanunlar. Böylece Locke dinle ahlak arasında alâkayı tam olarak kesmedi, yalnız onun kıymetini küçülttü.

Locke eserinin bir kısmını da fikrin gelişimine ayırdı. Kitabın bu bölümünde şunları demiştir: "Ahlâk sahasındaki bilgiler de matematiksel bilgiler gibi kesin olarak ispat edilebilir. Çünkü matematiksel bilgilerde olduğu gibi, ahlâk bilgileri de birkaç esas kavrama indirgenebilir. Bu esaslar hakkındaki bilgilerimiz matematikte olduğu gibi tamamen hakikidir." Locke'un eserinin bu kısmı gayet kıymetlidir. Bu kısımdan anlaşılıyor ki Locke "adâleti" ahlâkın temel taşı olmak üzere kabul etmeye yaklaşmıştır. Fakat adalet kavramının kendisini izah etmeye koyulurken hiç gereği yokken bu kavramı daraltmış ve onu "mülkiyet" kavramıyla sınırlamıştır.

Locke diyor ki: "Mülkiyet olmayan yerde adalet de olmaz. Bu hüküm Euclid'in herhangi bir davası kadar müspettir."

Locke'un felsefesi kendisinden sonra gelen felsefi disiplinlerin üzerinde derin tesirler yaptı. Eserleri sade ve basit lisanla yazılmıştır. O, Almanların kullandıkları ve bazen yazarın kendisi tarafından bile iyice anlaşılmayan kalın bir sisle kaplı, karmaşık tabirlerden kaçınmıştır. Kâinat hakkındaki düşüncelerini ve tabiattan alınmış fikirlerini açık bir ifade ile dile getirdi.Daha sonra göreceğimiz "vech" kavramı ile Kant'ın metafiziğinden başlayarak İngilizlerin ütilitarizmine, Comte'un pozitivizmine ve hatta bugünkü materyalizme kadar felsefe disiplinleri bilerek bilmeyerek Locke'la Darwin'in tesirleri altında kalmışlardır.

SHAFTESBURY (1671 - 1713)

Bu düşünür Bacon'dan sonra gelen filozoflar arasında tümevarım metodunu en doğru kullanan filozoflardan biri oldu. Aynı zamanda onun ahlâk hakkındaki düşünceleri de daha derli topludur. Ahlâkın kaynağına dair öne sürdüğü fikirlerde kendisinden önce gelen düşünürlerden daha cüretkâr tespitlerde bulundu Bununla birlikte o da asra hâkim olan dinî görüşleri dikkate almak mecburiyetinde kaldı, çünkü o zamanlar böyle yapmadan bir şey yazmak neredeyse imkânsızdı.

Sheftesbury'e göre her şeyden önce ahlâk duygusu sonradan değil, doğuştandır. O hiç de hareketlerin faydalı veyahut zararlı neticeler verdikleri hakkındaki takdirin bir mahsulü değildir.

Ahlâk duygusunun doğuştan ve doğal olması gösteriyor ki ahlâkın kaynağı insanlığın doğal teşekkülünde ortaya

çıkan duygular ve eğilimlerdir. Ve insan bu duygular ve eğilimler hakkında yalnız onlar ortaya çıktıktan sonra fikir yürütebilir. Bu duygular yönelimler hakkında hüküm verirken insanlar onları ahlâkî ya da ahlak dışı olarak tanımlar.

Bu suretle, ahlâkın kurulması için, akıl lazımdır. Doğru hüküm vermek için öncece iyi ve kötünün ne olduğunu anlamak lazımdır. Bu düşünür diyor ki: "Hiçbir prensibin ve dinin baskısıyla kötü ve tabiata aykırı olan veya başkaları için örnek olmak üzere gösterilemeyecek bir şey hayata karıştırılmamalıdır. Bu şeyler saygı duyulmaya ve arzu edilmeye layık gibi gösterilmemelidir."

Sheftesbury ahlâk sahasında dine kıymet vermezdi. O diyor ki: "Dinin tesiri ile ahlaklı olan birisinin kutsiyeti ve temizliği ile kafese konulmuş bir aslanın şefkat ve merhameti arasında fark yoktur." Bu düşünür iman ve inkârdan da bahsederken bu kadar açık ve samimidir.

Filozofa göre ahlâk kavramları aklın rehberliği ile insanın tabiatındaki toplumsal içgüdüden doğmuştur. Daha sonra bunlardan adalet ve hukuk kavramları çıkmıştır. Bu gelişimde en mühim faktör şudur: "Kendi çevresi içinde iyi ve faziletli namını kazanmak için insan bütün isteklerini, aklın ve ruhun bütün kabiliyetini içinde yaşadığı toplumun hayrına yöneltir." Birey böyle yaparken kişisel çıkarları da toplumun çıkarları gibi bundan pay alır. Aşırıya kaçan bireysel hayat sevgisi, bireyin lehine olmaz. Böyle bir sevgi, kişinin mutlu olmasına engeldir."

Daha sonra Stuart Mill ve çevresindekiler tarafından sistem haline getirilmiş olan "hazda faydacılık" fikrinin temellerini ilk kez Sheftesbury'de görüyoruz.

Diğer taraftan "Moralist" adlı eserinde Sheftesbury, Hobbes' un "insan insanın kurdudur" sözüyle alay ederek bu

sözün dayandığı fikri çürütmeye çalışıyor. Sheftesbury, Hobbes'un bu teorisini reddederken hayvanlar arasında yardımlaşma içgüdüsü olduğunu beyan eden ilk düşünürdür. Bu düşünür diyor ki:

"Filozoflar insanın bu var zannedilen ilkel halinden bahsetmeyi severler. Ne var ki, insanı küçültmek için onu kurda benzetmek manasızdır, çünkü kurtlar kendi aralarında çok sevimli varlıklardır. Onların her iki cinsi de, yavrularını korumakta ve beslemekte ortak- hareket ederler. Bu katılım yaşlı kurtlar arasında bile gözükmektedir. Onlar avlanırken veya avın etrafını sararken birbirini çağırmak için bağırırlar. Hatta domuz cinsi arasında bile karşılıklı yardımlaşma eksik değildir. Lazım olduğu zamanlar arkadaşlarını kurtarmaya koşarlar." Demek ki Buffon, Grotiyus ve Spinoza tarafından ortaya atılmış olan (Mutum juventam) "Karşılıklı yardım" fikri kaybolmamıştır ve Sheftesbury vasıtası ile etika sisteminin esaslarından olacaktır. Biz ki bugün birçok gözlemle ve bilimsel araştırmalarla Sheftesbury'nin ne kadar haklı olduğunu takdir edebiliriz. Fakat ne yazık ki birçok teorisyen ve doğa bilimci, günümüzde hala Hobbes'in fikirlerine katılmaktadır.

Sheftesbury, insanı harekete sevk eden faktörleri üçe ayırıyordu: Bencilliğe götüren faktörler, toplumsallığa götüren faktörler ki ona göre doğal değildirler: Meselâ nefret, hiddet, ihtiras! Ahlâk ise toplumsallığa sevk eden temayüller ile bencilliğe sevk eden temayüller arasında kurulan bir dengedir. Ahlâkın dinden geldiğini kabul etmiyordu. Aynı zamanda aklın ahlâk için kaynak olduğunu da reddediyordu. Çünkü ona göre ahlâk fiiller hakkında aklın verdiği hükümlerden çıkmaz, insanın kendi teşekküllerinden gelir. Sonra, ahlâkın bir gayesi olduğunu düşünmüyordu. Çünkü insan falan veya falan kaideyi dikkate alarak hareket etmez.

Her şeyden önce kendi içinde bir ahenk yani fiil işlendikten sonra memnun olup olmayacağını düşünür.

Wundt'un dediği gibi, Sheftesbury ahlâkın tamamen bağımsız olarak doğduğunu ilk önce büyük bir cesaretle ortaya atmıştır. Gelecekte başlı başına bir ahlâk sistemi kurma ihtimali çok yüksektir. Fakat Sheftesbury doğal ahlâk felsefesi etrafındaki düşünceleri ile 18. asır Fransız ahlâkçılarının fikirlerine katılmıyordu.

Darwin ve Marks Guyo, Sheftesbury'nin yolundan ilerlediler. Modern doğa bilimciler de bunları teyit etmektedirler. Bana kalırsa, insan için tabiattaki toplumsal içgüdüden ayrılmak, dört ayak üzerinde yürüdüğümüz çağa geri dönmekten daha zordur. Çünkü toplumsal içgüdü, insanın doğumundan bile öncedir.

LEİBNİZ (1646 - 1716)

Bu Alman düşünürün üzerinde fazla durmayacağım. Onun Locke ve Spinoza teorileri hakkında yaptığı eleştirilerden veya kilise ile felsefeyi barıştırmak için sarf ettiği çabalardan faydalanabilir. Fakat beni Leibniz'in başka tarafları alâkadar ediyor: Malumdur ki Newton'la beraber ve aynı zamanda Leibniz de matematiğin, bilimsel araştırmalarda bir yöntem olarak kullanılabileceğini söylemişti. Bu metot, sonsuz asgarileri (tıpkı atomlar gibi) tespit etmeye ve çözümlemeye yöneliktir. Aynı zamanda maddenin yapısına dair yeni bir teori geliştirdi ki bu teori, modern atom teorisine pek yaklaşıyor. Fakat onun her şeyi kuşatan zekâsı ve kudretli üslûbu, felsefî panteizmi, Hristiyanlık dini ile barıştıramadı. Üstelik Leibniz tabiattan çıkarılan ilmî ahlâk teorisini Hristiyan imanı üzerine kurulmuş ahlakla uyuşturmayı da başaramadı. Bu tecrübelerinde Leibniz

başarılı olamadıysa da insandaki toplumsal içgüdünün ahlakın kurulmasındaki etkisini kaydetmekle ve ideal ile ahlâkî şahsiyetin kuruluşlarından iradenin rolünü tespit etmekle ahlakın gelişimine katkıda bulunmuştur. Ondan önce bu hadiselere layığı ile dikkat edilmemişti. Hatta bu yolda bazen Sheftesbury'nin ve Bayle'nin ateizmlerine pek yaklaşıyor. Fakat onun dinî ahlakla ilmî ahlâk arasındaki tereddütleri, ahlâkın esasında içgüdülerden, hislerden ve ihtiraslardan başka bir şey olduğu fikrini telkin ediyor. Şöyle ki ahlâkî ve ahlak dışı hareketler hakkında fikir yürütürken, aklın Epikür taraftarı olan entelektüellerin kabul ettikleri şahsi ve toplumsal bir faktörün etkisi altında kaldığını kabul etmek gerekir. Leibniz şahsen bu neticeye varmıyordu. Fakat o böyle bir fikir için yol açtı; şöyle ki onun taraftarları adaleti, akla yukarıdan verilmiş bir kavram mahiyetinde görüyorlardı. Fakat Leibniz düşünce sahasında yüksek ve asil fikirleri ve hareket sahasında fedakârlığı o kadar kuvvetli bir heyecanla tarif ve tasvir ediyor ve idealin de yüksek ahlâkın kuruluşundaki etkenlerden biri olduğunu o kadar kapsamlı bir şekilde açıklıyor ki ona katılmamak elde değil. Onun ahlak sistemi o, bugünkü modern ahlaktaki yalnızca adâletle kalmayarak başkaları yolunda kendini feda etmek gibi düsturların kurulması için zemin hazırlamıştır.

8. BÖLÜM

AHLÂK TEORİLERİNİN YENİ DEVİRLERDEKİ GELİŞİMLERİ

(18. ve 19. asırlar)

Fransa'da yeni felsefenin başlangıcı: Montaigne, Charron, Descartes, Gassendi, Bayle, Laroshfucau, La Mettrie, Helvatius, Holbach, Ansiklopedistler, Morelly ve Mabli, Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Tiyurgo, Kondorse

DAVİD HUME - ADAM SMİTH

Bilimlerin ve ahlâkın kilisenin tahakkümünden kurtuluşu, Fransa'da ve İngiltere'de aynı zamana denk geldi. Bu hususta Fransız düşünür Descartes, İngiliz düşünür Bacon'un rolünü oynamıştır. Bu iki şahsın başlıca eserleri de aynı zamanlarda yazılmış ve yayımlanmıştır. Fakat çeşitli sebeplerden dolayı Fransa'da kurtuluş hareketleri İngiltere'den daha farklı şekilde yol aldı. Aynı sebepler Fransa'daki hareketin daha geniş tabakalara yayılmasını ve Avrupa üzerine derin tesirler yapmasını sağladı.

Fransa'da kurtuluş hareketi daha 16. asrın sonunda başladı; fakat daha sonra amacından saptı. İngiltere'de bu kurtuluş hareketi şehirlerde ve köylerde yayıldı. Fransa'da ise

devrim çok sonra, yani 18. yüzyılın sonlarında gerçekleşti. Buna karşın Fransızların kurtuluş fikirleri geniş sahalara yayıldı. Onların yayılma vasıtaları, edebiyattı.

İlk kurtuluş fikirlerine biz Rabelais'de rastlıyoruz. Sonra Michel de Montaigne'de devam ediyor.

MONTAİGNE (1533 - 1592)

Montaigne, dünya genelinde en çok okunan Fransız yazarlarından biridir. Montaigne, akıcı üslubuyla, din hakkındaki görüşlerini, daha önce hiç kimsenin yapmadığı kadar açık bir şekilde, okurlarla paylaştı.

Onun en bilinen kitabı Essai (Denemeler) 1589'da yayımlandı ve derin etkiler uyandırdı. Bu eser birçok kez yeniden basıldı ve bütün Avrupa'da okundu. Daha sonra 18. ve 19. asrın en büyük düşünürleri ve yazarları da Montaigne'yi üstatları arasında saydılar.

Montaigne yazıları ile ttikanın skolastik dogmaların esareti altından çıkmasına yardım etti.

Fransız düşünür bu eserinde hayatı iyi bilen bir adam sıfatı ile kendi karakteri ve düşüncelerinin nedenleri hakkında olduğu gibi, başkalarınınki hakkında da açık ve samimi bir lisanla itiraflarda bulunuyor. İnsan hareketleri hakkında hükümlerini zarif ve bir dereceye kadar hümanist bir bakış açısıyla veriyor. Düşüncelerini ince bir felsefe perdesinin altında yazıya döken Montaigne kendisi kadar Epikürcü olan ve fakat dindar gözükmek isteyenlerin ve onlara rakiplik eden papazların ne kadar ikiyüzlü olduklarını ortaya çıkarıyor. Güçlü bir kalem olan Montaigne dine karşı alaycı bir üslupla yazdığı eleştiri yazılarıyla özgür fikir akımlarının Avrupa'da yayılmasında etkili oldu. Montaigne ve

ondan sonra gelen takipçileri, dinin yerine geçmiş olan devlet kurumlarını aynı şekilde alaycı bir üslupla eleştirmiştir..

CHARRON (1541 - 1603)

Kraliçe Margaretta'nın sık sık günah çıkardığı rahip P. Charron daha esaslı eleştirilerde bulundu. Onun Hâkimiyet adlı eseri 1601 senesinde yayımlandı ve büyük beğeni topladı. Her ne kadar yazar papaz olsa da hakikatte inançsızdı ve onun eleştirileri Montaigne'ye göre daha keskindi. Hristiyanlık dinini diğer dinler ile karşılaştırarak k bunlar arasında ne kadar ortak noktalar olduğunu belirtiyor ve ahlâkın dine ihtiyacı olmadığını ispat ediyor.

İşte dine karşı çıkan düşünürlerin uyandırdığı etkiden sonra Fransa'da din karşıtlığı daha da artacaktır. Daha sonraki yıllarda aleni din karşıtlığı, Voltaire'de ve Snsiklopedistlerde kendini gösterecektir. Romandan başlayarak dramatik eserlere kadar bütün yazılarda din adamları ve kilise eleştirilecektir.

DESCARTES (1596 - 1650)

Bacon doğal hâdiseleri incelemek için gayet verimli bir metot icat etti. Tümevarım yöntemi, dünyayı ve kâinatı metafizik tasavvurlara ihtiyaç duymadan öğrenme imkânını veriyor. Descartes tümevarım yönteminden faydalanmaya e devam etti. Onun zekâsı tümevarım yöntemini kullanarak birçok yeni şey keşfetti. O fizik ve matematikte kullanılan yöntemlerle tabiatı inceledi ve açıkladı. Fakat bu yönteme rağmen o daima hâdiseleri fiziksel açıdan değerlendirdi. Maddenin yapısına dair ortaya a attığı en cüretkâr düşüncelerini bile fizik biliminin sınırları içerisinde ifade ederdi.

Fransa'da eserlerini bastırırken, Katolik kilisesinin otoritesi karşısında ihtiyatlı davranmak zorunda kaldı.

1628 senesinde Fransa'yı terk etti ve Hollanda'ya gitmeye mecbur oldu. Burada 1637 senesinde Essais Philosopliques (Felscle Denemeleri) adlı eserini çıkardı. Onun ana eseri Discours sur la Methode (Yöntem Üzerine Konuşmalar) da bu kitabın içindedir. Modern filozoflar üzerinde derin etkiler bırakan Fransız filozof, mekanik tabiat anlayışını kurdu.

Descartes ahlâkla özel olarak ilgilenmedi. Onun ahlâk hakkındaki fikirlerini yalnız İsveç prensi Cristin'ye yazdığı mektuplardan öğreniyoruz. Hatta din ve kilise ile bilim arasındaki alâka meselesi bile onu pek az düşündürüyordu. O zamanlar Fransız yazarları bu noktaya temas etmekten çekinirlerdi. Bruno'nun kilise tarafından yakılmasının üzerinden çok zaman geçmemişti! Fakat kâinatı fizik yasaları ile izah etmek ve bu hadiseleri matematiksel incelemelere tâbi tutma teşebbüsü, kilisenin ve dinin kâinat hakkındaki iddialarını çürütmeye yetiyordu. Karteziyanizm adını taşıyan bu yeni teori bilimin dinden kurtulmasında önemli bir rol oynamıştı.

Descartes kilisenin saldırılarından çekiniyordu.. Bu nedenle Tanrı'nın varlığını ispat etmek için bazı görüşler ileri sürdü. Fakat bu görüşler tamamen soyut tasavvurlara dayandığı için, ilk bakışta Descartes'in bunları kendisini kiliseye karşı güvence altına almak için yazdığı anlaşılıyordu. Hâlbuki Descartes'in ilmi teorisi öyle kurulmuştur ki ilahî bir iradenin savunmasına asla yer bırakılmamıştır. Spinoza'da olduğu gibi Descartes'in ilahı kâinattır. İnsan ruhu hakkında yazarken -zamanın bilinçsizliğine rağmen Descartes ruhla ilgili konuları bile fizyolojik sebeplerle açıkladı.

Fakat Descartes asıl büyük hizmeti, müspet ilimler, özellikle fizik ve matematik alanındaki incelemeleridir. Matematik ve geometride kullandığı yeni yöntemle başlı başına yeni bir bilim kurdu. O yalnız bu yeni yöntemi uygulamakla kalmadı; aynı zamanda bu metodu kâinat sahasında çözülmesi en zor meseleleri incelemek için başarılı bir şekilde Örneğin sonsuz uzayda en küçük cisimlerin hareketlerini inceledi. Fizik ilmî, kâinattaki eter teorisini incelerken Kant'ın zamanında meşgul olduğu kâinatın oluşmasına dair konularla ilgilenmeye başladı.

Bacon gibi Descartes da tabiata dair bilinmeyenleri çözmek için yeni bilimsel yöntemler kullandı. O hayatı boyunca sezgiye ya da tahmine değil, bilimsel yöntemlerin geçerliliğine inandı.

Descartes'dan önce Kopernik içinde yaşadığımız kürenin güneşin uydularından biri olduğunu ve gördüğümüz sonsuz sayıda yıldızların güneş âlemi gibi milyonlarca âlemleri temsil ettiklerini ispat etmişti. Bu suretle insanlığın gözleri önüne kâinat bütün azameti ve bu azametin sakladığı derin esrarı ile dikildi. Bacon ilk önce bize yeni metotla bu kâinatı ve onun sakladığı gizemini anlayabilme ümidini verdi. Descartes ise yeni metotla bu muhteşem varlığın içine daldı ve yalnız güneş âleminde değil, onun dışındaki bütün yıldızlar âleminde hâkim olan esas kanunları anlamaya koyuldu.

Pitagoros'un takipçileri ve Bruno gibi Descartes'da kâinatın ve tabiatın esas kanunlarını matematiksel yöntemlerle incelemesine rağmen kesin sonuçlar elde edemedi. Bu da 17. ve 18. yüzyılda metafizik anlayışın güçlenmesine dolaylı olarak katkı sağladı.

Buna karşın Descartes fizik bilimini öyle bir dereceye çıkardı ki, bu bilim 19. asırda hararet ve elektriğin ölçülebilecek madde parçalarının hareketlerinden başka bir şey olmadığını keşfedebildi. Aynı asrın sonuna doğru birçok gözle görünmeyen ışınlar keşfedil ki onlardan bazıları röntgen ışınlarıdır. Bu keşifler, binlerce kilometre mesafeden işleyen telsiz ve telefon gibi cihazların icat edilmesine yönelik atılan ilk adımdır.

Bacon keşfettiği yeni ilmî metotla tabiatta koşulların değişmesi ile durmadan yeni bitki ve hayvan türlerinin ortaya çıktığını keşfetti. Bu keşifler, Descartes'in yeni çalışmalarına zemin hazırladı. Descartes da "sonsuz küçüklerin" hareketlerini keşfederek 19. yüzyılın en önemli bilimsel keşiflerinden birini gerçekleştirdi.

GASSENDİ (1592 - 1655)

Yukarıda Epikür teorisinin Grek ve Roma'daki gücünden bahsetmiştir. Bu güç tam beş asır boyunca devam etmişti. Roma'da Stoacılar ona karşı başarıyla mücadele ettiler. Stoacılardan Seneca da Epikür'un fikirlerine yabancı kalmadı. Yalnız Hristiyanlık ki Epikür'e karşı çıktı. Fakat Guillot'nun da söylediği gibi Hristiyan büyüklerinden Aziz Agustin de Epikür'den bazen ilham alıyordu.

Rönesans devrinde yazarlar kilisenin baskısından kurtulmak için Epikür'e ve onun takipçileri Diogenes'e, Çiçero'ya, Lucretius'e müracaat ettiler.

16.'ıncı asırda Fransa'da doğan Montesquieu Epikür'den ilham alıyordu. 17. aşrın en önemli bilim insanı ise Gassendi' dir. Gassendi bilgili bir papazdı. Aynı zamanda fizik, matematik ve felsefe ile ilgilenirdi.

1624 senesinde Fransa'da felsefe profesörlüğü yaparken Aristoteles'i eleştiren bir kitap çıkardı. Astronomi meselelerinde Aristoteles'e karşı Kopernik'i savundu ve bundan dolayı aforoz edildi.

Ahlak sahasında ise Aristoteles'e karşı Epikür'ü destekledi. Gassendi bir kitabında şunları yazmıştır: "İnsan hayatta her şeyden önce saadet arar ve tatmin edilmek ister. Fakat bunları yalnız maddi sahalarda aramamalıdır. Bilhassa manevî sahalara önem vermelidir, zira en büyük saadet ve tatmin insanın kendi kendinden memnun kalmasıdır. Bu ise başkalarını düşman görmekle değil, yalnız arkadaş ve dost tanımakla olur."

BAYLE (1647 - 1796)

Descartes'in felsefesi üzerine yetişmiş olan Bayle ahlâkın kaynağını Locke'den açık ve daha kat'i tarzda tabiatta aradı. (1608 senesinde bir kuyruklu yıldızın Avrupa ufuklarında gözükmesi din-bilim çatışmasını alevlendirdi. Bayle Pensees Diverses Sur La Comete (Kuyruklu Yıldız Hakkında Bazı Fikirler) adlı bir eser yazdı ve dine karşı çıktı. Kitap çok geçmeden toplatıldı ve imha edildi. Bayle'in asıl felsefesini içeren eseri 1696 senesinde Roterdam'da Dictionnaire Historique et Critique (Tarih ve Eleştirisi) yayımlandı.

Bayle'in bu eserde ahlâka dair beyan ettiği fikirler daha sonra Hume, Voltaire, Diderot ve ansiklopedistler tarafından benimsenerek insanlığın zihinsel gelişimi tarihinde mühim bir yer tuttu.

Bayle kilisenin kendi iddialarına dayanarak diyor ki: "Eğer iman yalnız Tanrı'ya, yani en yüksek ahlâk idealine inanmaktan ibaret olsaydı, düşünmek, hakikaten ahlâksızlığa sebep olabilirdi. Fakat hakikatte böyle değildir. İman

başka mahiyettedir ve birçok hurafelerle karışmıştır. Bundan dolayı bazı formüllere inanmak ve hatta dinî kaidelerin doğruluğuna samimî olarak inanmak yalnız başına ahlâka bakmak için kâfi değildir. İşte bunun içindir ki her din bir de insanları ahiret cezası ile korkutmaktadır. Hâlbuki bu dünyadaki düşünürler öteki tarafta ahlaklı, dindarlar ise ahlaksız olarak nitelendirilecektir."

Bundan da Bayle şu kaideyi çıkarıyor: "Ahlak esasları insanın doğasında mevcuttur. İnsan, ahlak esaslarıyla birlikte doğar."

Bayle'e göre ahlâkın esasları yukarıdan gelme değil, insanın kendi tabiatında yer alan ebedî kanunlardır veyahut doğal bir hadisedir.

Fakat Bayle'ın zekâsı şüpheci olduğundan bir sistem kuramadı; maalesef eleştirilerini sonuna kadar götüremedi. Çünkü dinî çevrelerde ve devlet kademelerinde onun için adeta bir karalama kampanyası başlatmışlardı. O da fikirlerini yumuşatmak zorunda kaldı. Fakat Bayle tarafından eski ahlâk teorileri ve ılımlı dindarlık hakkında yapılan eleştiriler o kadar yerindeydi ki, kendisi Voltaire'in ve Helvetius'un ve Ansiklopedistlerin müjdecisi addedilebilir.

LAROUCHFUCAU (1613 - 1680)

Bu düşünür sistem sahibi bir filozof değildir; fakat yazdığı Marimes (Kaideler) adlı eseri ile Fransa'da dinden ayrı bir ahlâk sistemi kurulmasına Bayle'den daha fazla katkısı olmuştur.

Larochfucau yüksek zümreye mensup biriydi ve bütün hayatını seçkinlerin arasında geçirmiştir. Hem detaycı hem

de gözlem yeteneği gelişmiş biri olduğu için içinde bulunduğu toplumun ikiyüzlülüğünün ve çelişkilerinin farkına varmıştı. İçinde olduğu çevrenin erdem dediği şeylerin aldatıcı bir gösterişten ibaret olduğunu anlamıştı. Kendisinin de mensup olduğu tabakanın yegâne endişesi şahsî menfaat ve maddi çıkardır. Halka ahlaklı olmayı öğütleyen din adamlarının, bizzat kendilerinin ahlaki bir çöküş içerisinde olduğunu gözlemledi. Larochfucau, seçkinlerin hayatını karanlık renklerle tasvir etti. Bütün gözlemlerinden ve tecrübelerinden şu sonuca ulaştı: İnsanları harekete geçiren tek güç egoizmdir. Ona göre insan yalnız kendi nefsini sever. Hatta insanın yüce ve erdemli gözüken hareketlerinin bile temel nedeni bencilliktir. Örneğin, cesaretli olmanın amacı birine yardım etmek değil ne kadar korkusuz olduğunu göstermektir. Larochfucau'ya göre yardımseverlikte kibir ve gurur, alçak gönüllükte ise ikiyüzlülük gizlidir.

Fakat Larochlucau, bütün karamsarlığına rağmen, yazıları ile Fransa'da eleştiri sanatının gelişimine büyük katkı sağladı. Onun Hayat Kaideleri adlı eseriyle ve Labruier'in Seciyeler adlı kitapları 17. ve 18. yüzyılda en çok okunan kitaplar arasında yer aldı. Labruier her ne kadar insanları zalim, nankör, merhametsiz ve bencil olarak tanımlasa da, Larochlucau'dan farklı olarak onlara hoşgörüyle yaklaşıyordu. Ona göre, insanlardaki bütün kötülükler hayatın kendisinden geliyor; insanlar bozuk olmaktan ziyade talihsizdirler.

LA MATTRİE (1709 - 1757)

La Mattric 18. asrın en pervasız yazarlarından biridir. Kendi yazılarında açıktan açığa mevcut bütün dinlere ve siyasî sistemlere saldırdı. Hobbes gibi o da 19. asrın ellinci ve altmışıncı senelerinde gösterdiği cüretle, maddiyata

dayanan bir felsefe kurmaya çalıştı. Ruhun Doğal Tarihi, İnsan ve Bitki, İnsan ve Makine, adlı eserlerinde ruhun ölümsüz olduğunu inkâr etti ve maddiyata dayanan fikirler öne sürdü. Eserlerin isimleri bile, bilhassa 1748 senesinde çıkan -İnsan ve Makine adlı eseri insana bakış açısını özetler niteliktedir. La Mattrie diyor ki: "Bizim ruhumuz her şeyi duygulardan ve izlenimlerden alıyor. Tabiatta mekanik kanunlara bağlı maddeden başka hiçbir şey yoktur." La Mattrie, İnsan ve Makine kitabı yüzünden Fransa'dan kovuldu ve kitabı Paris'te, bir halk meydanında yakıldı. Condillac da La Mattrie'nin yolundan gidiyordu. Bu yazarın İnsan Bilgilerinin Kaynağı ve İhtiraslar Hakkında Deneme adlı iki kitabı mevcuttur.

HELVETİUS (1715 - 1771)

İnsanlığın manevî yükseliş tarihinde 18. asrın ayrı bir yeri vardır. Bu asırda, İngiliz ve Fransız düşünürleri kâinata bakış açılarını tamamen değiştirerek, doğayı ve insanı farklı açılardan değerlendirdiler. Fransız düşünür Helvetius, gençliğinde yazdığı meşhur "Akıl Hakkında" adlı kitabıyla insanlığın bu yükseliş hareketinin mahsullerini tam olarak gösterdi. Yazar sade ve herkes tarafından anlaşılabilecek bir dille yazdığı bu eserinde 17. Ve 18. Asırlarda insanlığın felsefe ve bilim alanındaki kazanımlarını anlatıyor.

1759 senesinde bu eser Paris'teki ruhban sınıfının ısrarları üzerine yakıldı. Fakat bu, eserin daha çok yayılmasına sebep oldu. Helvetius'un fikirleri şöylece özetlenebilir: İnsan hassas bir hayvandır; onun doğasının temelinde duygular yer alır. Haz ve elem duygularının yol göstermesi ile bu duygular bütün hareketlerin kaynağı haline gelir. En yüksek ahlâk kaidesi elemden kaçınmak ve hazza yönelmektir.

Biz başkalarının düşünceleri hakkındaki hükümlerimizi aldığımız eğitime göre veriyoruz. Faydalı ve hoş eylemlere fazilet diyoruz. Zararlı ve nahoşlara da şer diyoruz. İnsan en erdemli hareketlerinde bile sadece haz arıyor. İnsanın fedakârlık yapmasının sebebi bunu yapmayı tercih ettiğinde aldığı hazdır.

9. BÖLÜM

YENİ ZAMANLARDA AHLÂK TEORİLERİNİN GELİŞİMİ

(18. asrın sonu ve19. asrın başlangıcı)

Almanya'da ahlâk teorisinin gelişimi, Kant, Kant'ın etikasındaki irade ve imperatif kategori; Adaletin metafiziği; Fichte, Schelling, Hegel ve Schleyermacher

Yukarıda da değindiğimiz gibi Etika'nın gelişmesinde Fransız düşünürler Helvetius, Montesquies, Volteire, Diderot, d'Alembart, Rousseau ve Holbach gibi filozofların payı büyüktür. Dinin ahlâk üzerindeki gücüne cesaretle karşı koymaları, onların hiç olmazsa siyasî eşitlik hakkındaki fikirleri ve kişisel çıkarla toplumsal menfaat arasındaki benzerlikleri incelemeleri, hakikî Etika'nın gelişmesini sağladı. Halk ahlak ile dinin farklı şeyler olduğunu bu fikirler sayesinde anladı.

Fakat Fransız İhtilali'nin, krallıkları, baskıcı rejimleri ve kilisenin gücünü ortadan kaldırması, düşünürleri yeniden Etika'yı tabiatın dışında aramaya sevk etti. Metafizik yeniden canlandı. Metafiziğin yeniden canlanmasında Alman filozof İmmanuel Kant büyük rol oynadı.

Immanuel Kant (1724 - 1804)

Kant'ın teorisi eski metafizik ile yeni ilmî teoriler arasında bir geçittir. Bu teoriyi kısaca izah edelim.

Kant'ın gayesi İngiliz ve Fransız düşünürleri tarafından ileri sürülen Epikür Etikası yerine rasyonel bir etika koymaktı. Kant'ın teorisi eski fikirlere nispeten "teorik mekanik" ile "uygulamalı mekanik" arasındaki ilişkiye dayanıyordu.

Kant'ın bu fikri yeni değildi. Ondan önce de birçok düşünür etika için rasyonel esaslar aradılar. Fakat İngiliz ve Fransız düşünürler ile Kant arasındaki ayrılık şu idi ki: Kant diğerleri gibi etikasının kaynaklarını tabiatta ve insanın hayatında değil, soyut düşüncede aradı.

Kant'a göre ahlâkın kaynağı görev duygusuydu ve görev duygusunun çıkış noktası kişisel ya da toplumsal açıdan fayda sağlamak değildi. Bu görev duygusu, akla dayalıydı. Kant'a göre insan aklı insanlığın gelişimine iki yönden katkı sağlar. Bunların bir kısmı göreceli, bir kısmı mutlaktır. Mesela birisi sağlıklı olmak isterse aşırılıklardan kaçınmalıdır. Bu, şarta bağlı bir kaidedir. Aşırılıklardan kaçınmayan birinin sağlığı bozulur. Bu gibi kaideler mutlak değildirler, insan isterse onlara riayet eder, istemezse etmez. Faydaya dayanan bütün kaideler bu türdendir. Bunlar bir ahlâk için esas olamazlar. Kant'a göre ahlâk için esas olabilmek için kaide kesin sınırlar çizmelidir. İşte insanın içinde hissettiği görev duygusu, böyle bir kesinliğe sahiptir.

Nasıl matematikteki aksiyomları insan tecrübe yoluyla değil, doğrudan doğruya rasyonel düşünen zekâya mahsus bir kabiliyetle anlıyorsa, görev kavramını da zekâ öyle idrak ediyor. Soyut zekânın tabiatı budur.

İnsanların çoğu görev kavramının ne kadar önemli olduğunu anlamaktan uzaktır. İnsanın telkine ve gözleme ihtiyaç duymadan, kendi kendine görevlerinin bilincine varması neredeyse imkânsızdır. Oysaki görev, insanın tüm davranışlarını düzenleyen itici güçtür.

Peki, bu ahlaki görev nedir?

Görev mahiyeti itibariyle mutlak olanı ifade eder ve başka herhangi bir maksat için vasıta olamaz, bizzat kendisi gayedir. Fakat insan için mutlak gaye nedir?

Kâinatta mutlak olarak nitelendirilen tek bir şey vardır: Özgür irade. Dünyada her şey görecelidir. Yalnızca özgür irade mutlak bir değere sahiptir. Çünkü o kendi kendine yeter. Görev de sadece özgür irade tarafından yerine getirilebilir. "Sen özgür ve makul olacaksın." İşte ahlâkî kanun!

Bu esası tespit ettikten sonra Kant ahlâkî hareketin ilk formülünü kuruyor. Diyor ki:

"Kendinin ve başkasının özgür ve makul iradelerini bir vasıta değil gaye olarak görmelisin." Her insanda özgür irade vardır. Bu nedenle insan kimse için vasıta olmamalıdır. Ahlâkın gerçekleştirmek istediği ideal, makul ve örnek şahsiyetler cumhuriyetidir. Böyle bir cumhuriyette herkes başkası için vasıta değil, gayedir."

Buna bağlı olarak Kant ahlâk ve şuuru şöyle tarif ediyordu: "Öyle hareket et ki senin hareketin bir kanun olsun." ya da başka bir deyişle "Öyle hareket et ki makul bir varlık sıfatı ile senin hareketinin başkaları için örnek olabilmesini arzu edebilesin." Ve ekliyordu: "Öyle hareket et ki senin iradeni yürüten kaide, insanlık için bir kanun olabilsin."

Bu fikirlerini Kant gayet sade bir dille ifade ederek insandaki en soylu duyguları harekete geçirdi. Bu yazı

Almanya'da büyük etki uyandırdı. Kant, ahlâkta mutluluk ve fayda arayanlardan farklı olarak ahlakı aklın bir hükmü olarak nitelendirdi. Mesela haz almak veya fayda sağlamak için, başkalarının özgürlüğüne saygı duyulmaz. Çükü özgürlük, mutlak bir olgudur ve o başlı başına bir amaçtır. Geri kalan her şey vasıtadır. İnsanın kendisine saygı, Kant'a göre ahlâkın ve hukukun esasıdır.

Kant'ın etikası bilhassa Tevrat'ın ve kilisenin kaidelerinden uzak durmakla beraber doğal teoriye de yanaşmayanlar için pek elverişlidir.

Diğer taraftan yeryüzünde insanın "yüksek bir iradeye" bağlı olduğunu savunanlar ve babalarından aldıkları iman mirasının izlerini taşıyanlar da Kant'ın teorisini benimseyebilirler.

Bu teorinin insanı yücelten bir teori olduğu şüphe götürmez. Fakat hakikatte Kant bize görev hissinin nereden geldiğini izah edememiştir. İnsan kendisinde duyduğu yüksek görev hissini aklı ile idrak ediyor demek, eskiden beri söylenen bir formülü tekrarlamaktan başka bir şey değildir. Kant Pratik Aklın Eleştirisi adlı eserinde bu fikirleri savunmuşken iken, daha sonra insandaki ahlâk düsturlarının kaynağını bulamadığını itiraf etmiştir. Bu meseleyi bir tarafa bırakmayı tercih ettiğini söylemekle beraber bu düsturların "ilâhî bir kaynağa" dayandığını ima etmiştir.

Kant'daki bu değişiklik ve dinî ahlâka doğru eğilim, Fransız İhtilali'nin geçirdiği krizlerin bir etkisi midir? Yoksa bu fikirleri daha 1792 senesinde Pratik Aklın Eleştirisi ve Esas Kaideler adlı eserlerini yazarken mi taşıyordu? Bunu bilmemiz çok zor! İşte Kant'ın bu konuya dair fikirleri: "Bununla beraber bizim ruhumuzda bir şey vardır ki önünde

hayranlık ve heyecan duymamak mümkün değildir!" Kant, insandaki toplumlaşma eğiliminin ve sempati hislerinin önemini inkâr ederek ahlaki akla dayandırdı ve böylece tabiatta ahlâkın doğal gelişimini izah edecek unsurları aramaktan vazgeçti. Sonunda felsefesini ilâhî kaynaklara dayandırmak zorunda kaldı. Kant "ahlâkî kaideleri idrak etmek rasyonel düşünen varlıklara özgü bir kabiliyettir" derken, Schopenhauer onu şu sözlerle eleştirmiştir: "Kant'ın rasyonel düşünenlerden melekleri kastettiği anlaşılıyor!"

Yine de Kant, felsefesi ve ahlak teorisi ile kilise tarafından yürütülen etikanın yıkılmasına yardım etti ve ilmî teorinin kurulmasına zemin hazırladı. Fazla büyütmeden denilebilir ki Kant ahlâkı, mutluluk ve fayda unsurlarından kurtardı ve ahlâkın sempati duygusuna dayandığı fikrini de bertaraf etti.

Fakat Kant ahlâk için esas olan meseleyi çözemedi. Bu mesele şudur: Birbirleriyle sürekli mücadele eden iki zıt eğilimden "ahlaki" olarak nitelendirilen "ahlak dışı" şeylere üstün geldiğinde, insan neden mutlu oluyor ve toplum onu destekliyor? İnsana ahlâkî olanı seçtiren güç nedir ve bu güç nereden geliyor?

Kant bu sorulara cevap veremedi. O yalnız bir mücadelenin olduğunu kaydetti ve mücadelenin çözümünde hislerin değil, aklın kullanılması gerektiğini savundu. Fakat bununla meseleyi çözemedi, zira hemen ardından ikinci bir soruyla karşılaştı: Neden akıl ahlâkî hareketi tercih ediyor? Kant fayda teorisini reddediyor, çünkü fayda, her ne kadar ahlâkın gelişiminde rol oynamışsa da bütün ahlaki hadiseleri açıklayamaz. Kendinden hoşnut olmak da yeterli değildir. Bu noktada da şu soru sorulabilir: Neden insan ahlâkî hareketi tercih ederken kendisinden memnun oluyor?

Kant'ın ahlâka dair yazdığı en mühim eseri Metafiziğin Esas Kaynaklarında açıkça diyor ki: "Neden ahlâkî kanuna göre hareket etmemiz lâzım geldiğini veyahut ahlâkî kanunun mecburiyetinin nereden geldiğini biz bilmiyoruz. Açıkça itiraf etmelidir ki burada bir kısır döngünün içine giriyoruz. Biz önce kendimize hür diyoruz ve sonra kendimizi ahlâkî kanuna tâbi tutuyoruz. Burada bir çelişki olduğu aşikârdır." Kant'ın ilim hakkındaki bütün felsefesi bu çelişkiyi açıklamaya yöneliktir." Zekâ Kant'a göre yalnızca duyguların değil bilginin de üstündedir. Hislerimizin bize dediklerinin dışında bir şeyler taşımaktadır. O sırf kendi kendine bir faaliyet kabiliyeti taşıyor. Bu kabiliyete Kant "fikir" adını veriyor. Fikir sayesinde zekâ, his âlemini idrak âleminden ayırıyor ve bununla idrak âleminin sınırlarını belirliyor. Biz kendimizi özgür olarak tasavvur ettiğimiz zaman, özgür iradeyi bu idrak âleminin bir parçası kabul ediyoruz ve onun neticesi olan ahlâkı kabul ediyoruz. Bu suretle, Kant'a göre, irade özgürlüğü zekânın fikrî bir tasavvurudur. Açıktır ki Kant, imperaktif kategoriği, yani ahlâk kanununu düşüncenin vazgeçilmez bir şekli gibi kabul ediyor. Fakat aynı zamanda neden zekânın düşünce şeklini aldığının sebeplerini izah edemiyor. İşte burada biz diyebiliriz ki, bu şekil adalet fikrinin mahsulüdür! Kant diyor ki: "Ahlâk kanunu öyle formüle edilmelidir ki insan kanun koyma faaliyetinin temeli olsun!" Fakat bu kanun kimin tarafından kabul edilecek? Ayrı ayrı bireyler tarafından mı, yoksa topluluklar tarafından mı? Eğer toplum tarafından kabul edilecekse, açıktır ki toplum her şeyden önce menfaat veya saadet arayacaklardır. Hâlbuki Kant ahlaki kanunu bu iki çıkarlardan ve mutluluk arayışından uzak tutmaktadır. Kant bireylerin kabulünü tercih ediyorsa, birisinin hareket tarzının diğeri tarafından aynı

şekilde kabul edilebilmesi için farklı özelliklerin bir arada bulunması gerekir. Kant bu özelliklerin ne olduğunu tespit edemedi ve metafiziğe yöneldi. Hâlbuki metafiziğe ihtiyaç yoktu; Fransız materyalistler ve Anglosakson düşünürler bu özelliği kaydetmişlerdi. Bu, , adalet ve eşitlik fikridir. İnsanlığın davranışları hakkında hüküm vermek için bundan başka bir ölçü yoktur ve olamaz. Bundan dolayı bu adalet ve eşitlik kavramı düşünme kabiliyetine sahip olan varlıklar taralından da kabul edilmektedir. Bu varlıklar Kant'ın tasavvur ettiği melekler değil, bir arada yaşayan hayvanlardır. Ve zekâdaki bu özelliklerin varlığı sadece evrim teorisiyle açıklanabilir.

Kant'ın fikirleri Almanların manevi kriz devrini daha çabuk atlatmasını sağladı. Fakat aynı zamanda, toplum yapısının derinliklerini görmeye mâni oldu. Goethe'nin "vahdet-i vücut" teorisi ise Alman toplumunun, ahlak konusunda kilisenin öğretilerini benimsemesine neden oldu.

Kant'ın modern takipçilerine, onun ahlâk teorisini derinleştirmek düşer. Evet! Kant'ın şu düsturu: "Öyle hareket etmelidir ki bağlı olduğumuz kurallar, kanun olarak kabul edilsin." Kant'dan önce toplumun menfaatini gözetme kaidesi, ahlaki hareketin esası kabul edilmişti; fakat asıl mesele bu toplumun çıkarlarının neler olduğunu tespit etmektir. Rousseau'yu devrimden önceki Fransız filozoflarını fazlaca düşündüren bu meseleye Kant cevap bile aramadı ve yalnız ilâhî irade ile ahiretten bahsetmekle yetindi.

Kant'ın çok kıymet verdiği diğer ahlâkî düstur şu idi: "Öyle hareket et ki hem kendi şahsın hem de başkaları senin için vasıta değil, hedef olsun!" Bu fikri Kant şöyle de ifade edebilirdi: "Toplumu ilgilendiren işlerde yalnız kendi menfaatini değil, toplumun menfaati de düşün!"

Hakikatte bu kural, Kant'dan çok önce, Etika'nın ortaya çıktığı zamandan beri vardı. Bu kaide etrafında, Stoacılar ile Epiküryenler arasında birçok tartışma yaşanmıştı. 17. asrın filozofları Hobbes, Locke ve Hume da Kant'ın ahlak teorisi hakkında sert tartışmalara tutuşmuştu.

Bu konuya dair Kant'ın ortaya attığı formül doğru değildir. İnsan ilâhî olarak adlandırdığı hükme veyahut ahiret korkusuyla ahlaklı olmaz. O ancak ahlâklı hareket etmeyi kendisi için ikinci bir tabiat yaptığı zaman ahlâklı olur.

Pawelson'un kaydettiği gibi, Kant halk kitlelerine hürmet ederdi. Çünkü ona göre bu kitleler arasında görevini layıkıyla yerine getirenlerin sayısı aydın sınıfından daha fazlaydı. Buna rağmen Kant halk kitleleri ile diğer sınıfların eşitliğini savunmuyordu. Kant, büyük bir şevkle göreve bağlılıktan bahsederken herkesten aynı şekilde hareket etmesini istiyordu. Çünkü göreve bağlılık kişisel değil toplumsal olmalıydı. Ancak bu şekilde sonuca ulaşmak mümkündü. Fakat buna rağmen Kant "eşitlik" kelimesini kullanmaktan korktu. Roussesau'nun "eşitlik" ilkesinin neden bu kadar değerli olduğunu anlayamadı. Kant, "Göreve Bağlılık" kaidesine bu kadar önem verdiği halde görev hissinin sadece evrensel olduğunu söyleyebildi. Kant, insanlar evrensel kaidelerden bahsederken, evrenselliğin gereği olan eşitlik ve adalet kavramlarını unuttu. Bunların yerine, kurduğu etikayı ilâhî bir varlığın himayesine emanet etti.

Bütün bunlar Kant'ın hangi endişeler altında düşündüğünü gösteriyor. Kant'a göre 18. asırda toplumdaki ahlaki çöküntüye, İngiliz ve Fransız düşünürlerinin fikirleri neden olmuştu. Bu nedenle o, diğer filozoflardan farklı olarak din kaynaklı evrensel ahlak yasasını ve kendi felsefesi kurdu.

Toplumsal faydayı merkezine alan Kant felsefesinin Almanya'da kişisel özgürlüklere ne kadar zarar verdiğini Wundt ve Pawelson gibi eleştirmenler, eserlerinde anlatmıştır. Bizim bu konulara değinmemiz gereksiz olur.

Goethe diyor ki: "Kant biz Almanları içinde yuvarladığımız miskinlikten kurtardı."

Hakikaten de Kant'ın felsefesi Almanların ciddi ve sert ahlâk kaidelerine davet etmesini sağladı. Fakat Kant, ahlâkın potansiyel gelişimine katkı sunmadı. Tam aksine, Almanya'da bu gelişimi uzun müddet durdurdu. Schiller'in felsefî ahlâkın, görev hissi ve değil, ahlâkın ikinci tabiat haline gelmesi olduğuna dair mücadeleleri sonuçsuz kaldı. Keza aynı düşünür, güzel sanatların gelişmesiyle insanların yükseldiklerine ve insanların güzel eserleri seyrede seyrede hayvani güdülerden kurtulduğuna inanıyordu. Ancak sanat felsefesi kapsamında öne sürülen fikirler de karşılık görmedi. Kant'tan sonra ahlâk hakkında yazan Alman düşünürler Kant'ın tesiri altında kaldılar. Ahlakı, felsefe ile teoloji arasında, karışık bir şey olmak üzere kabul ettiler. Yeni bir yol açmadılar, insanları topluma hizmete davet ettiler, fakat feodal teşkilatın dar çerçeveleri içinden çıkamadılar. İngiltere'de Bentham ve Mill faydacı ahlak felsefesini, Fransa'da Comte pozitivist okulu kurarak Darwin'in ve Spencer'in doğal ve ilmî felsefelerinin ortaya çıkmasında etkili oldular. Alman düşünürler Kant'tan kalma kırıntılarla yetiniyorlardı ve ahlâk felsefesi burada ya metafiziğin enkazları arasında dolaşıyor ya da doğrudan doğruya dini geleneklere dayanıyordu.

19. asrın ilk yarısında Alman toplumu ve Alman düşünürleri feodalizmin dar çerçevesi içinden çıkamamış olsa da Alman gençliğine topluma karşı olan görevlerinin telkin

edilmesi, Alman toplumunun ahlâken uyanmasını sağladı ve gençliği de yüksek ideallerin arkasından koşmaya hazırladı. Bu yolda Fichte, Schelling ve Hegel, öne çıkan isimler arasında yer aldı.

Fichte'nin felsefesini izah edecek değilim; çünkü bunu yapmak için öyle bir dil kullanmak gerekir ki bu konuyu aydınlatmak yerine daha da karıştırır. Bu konuya dair detaylı bilgi edinmek isteyenlere, mufassal malumat isteyenlere, Fichte'nin Etika adlı kitabını tavsiye ederim.

Kadim Yunan felsefesi hayatı düzenlemeye çalışıyordu. Fichte aynı gayeyi güdüyor, fakat aynı zamanda da ahlâkın kendisinden de yüksek şeyler talep ediyordu. En başta insan zekâsının doğaya hâkim olmasını istiyordu. İnsan vicdanının velâyete ve dini liderlere ihtiyacı yoktur. Fichte'ye göre başkasının kılavuzluğu altında hareket eden insan vicdansızdır.

19. asrın ortalarında söylenen bu sözlerin Alman gençliği üzerinde ne kadar etkili olduğunu tasavvur etmek kolaydır. Bu suretle Fichte, Yunan düşünürleri tarafından kabul edilmiş olan şu fikri takip ediyordu: Ahlâkî hükümlerin esası, insana has olan şuurdadır. Ve ahlâklı olmak için dinden ilham almaya ya da ahirette cezalandırılma endişesi ile hareket etmeye gerek yoktur. Buna rağmen Fichte, çelişkiye düşünerek, daha sonraki eserlerinde filozofların göklerden ilham alabileceğini söylemiştir.

Krauze, daha ileriye giderek, felsefe ile ilhamı birleştirdi. Bauder ise, kendi felsefesini doğrudan doğruya Katolik dogmaları üzerine kurdu.

Shelling, ateisttir. Onun ideali Platon'dur ve tek insanı Tanrı olarak görür. Böyle bir Tanrı'dan insanlığa gelen ilhamlar felsefenin yerini tutmalıdır. Buna rağmen papazlar

onu şiddetle eleştirdiler, çünkü Shelling'in kastettiği Tanrı'nın Hristiyanlığın Tanrısı olmadığını anladılar. O, tabiatın Tanrısıdır. Bunun dışında, papazlar onun gençlik üzerindeki nüfuz ve tesirini de kıskandılar.

HEGEL (1790-1831)

Hegel, ahlâk ile ilgili dair bir eser yazmamıştır. Yalnız ahlaka ait meseleleri Hukuk Felsefesi adlı eserinde inceliyor. Hegel'in nazarında ahlâkla hukuk aynı şeydir. İşte 19.asır Alman düşünce sisteminin nasıl olduğunu gösteren bir özellik!

Hegel, Kant'ın "ahlâk kanunu" hakkındaki teorisine dair şunları söylüyor: "Çoğunluk tarafından kabul edilmiş olan her kaidenin ahlaki olması gerekmez. Çünkü herhangi bir davranış biçimi ya da kural herhangi bir nedenden ötürü yaygınlaşabilir. Örneğin vahşiler arasında vicdanlarımızı rahatsız eden birçok kural vardı. Mesela çocukların öldürülmesi ve kısas uygulamaları Hatta medenî milletlerin arasında da çoğumuzu rahatsız eden kurallar ve yasalar mevcuttur. İdam cezası, emeğin sömürülmesi ve sınıflar arasındaki eşitsizlik bunlara örnek gösterilebilir.

Bu nedenle Hegel ahlâk için başka dayanaklar aradı. Hayatta kendi kendine kurulan kurumlara gitti: Ahlakı ailede, toplumda ve bilhassa devlette aradı. Hegel'e göre insan bu üç kurumun koyduğu ahlak kurallarına o derece alışıyor ki artık onların dışarıdan, dayatma yoluyla düşünmüyor ve ahlaki kaideleri özgür iradesinin bir sonucu olarak görüyor. Bu suretle toplumda yerleşmiş olan ahlak kuralları, doğası gereği değişkendir.

Bu kaideler önce ailede ortaya çıktı, sonra devlete geçti. Fakat tarih içinde birçok kez değişti ve değiştikçe bireyin

yararına oldu. .Bu gelişme ne kadar geniş kapsamlı olursa olsun, değer itibariyle bir çobanın ahlâkı ile medenî bir insanın ahlâkı arasında fark yoktur. Bu değişim süreci her devlette farklı şekilde yaşandığı için kurallar ve yasalar hakkında genel bir yargıya varmak imkânsızdır.

Hiç şüphesiz Hegel ahlaki gelişim hakkındaki fikirlerinde 18. asırdaki Fransız düşünürlerin bazıları tarafından öne sürülen evrim fikrine yaklaşmıştı. Hegel, felsefesini evrim teorisine dayandıran ilk Alman filozofudur. O gelişimin üç aşamada gerçekleştiğini söyler: Tez, antitez ve sentez. Hegel, Kant'tan farklı Logos'u "değişmez" olarak tasavvur etmiyordu; Onu daima gelişen bir varlık olarak nitelendiriyordu. Hegel'in felsefesine göre Logos, kendisini insanlarda devlet şeklinde gösteriyor. Ona göre, birey devlete tâbi olmalıdır. Birey devletin elinde yalnızca bir alettir ve devlet için birey hiçbir surette gaye olamaz. Aristokrasi tarafından idare edilen devlet insanüstü bir mahiyet kazanır ve Tanrılaşmış insanı temsil eder.

Devlet hakkındaki bu düşünce tarzı, adalet ve eşitlik kavramlarını bertaraf eder. Bu tür bir düşünce, bizi doğrudan kiliseye götürür; çünkü Avrupa devletlerinin oluşmasında kilise büyük rol oynamıştır. Neticede Hegel, bireyler için yaratıcı faaliyet sahası olmak üzere dini, felsefeyi ve sanatı gösteriyor. Toplumsal hayatın kurulmasına gelince, buna bireyleri karıştırmıyor.

Hegel mantığa dayanarak mükemmel bir felsefe sistemi kurmayı başarmıştır. Fakat mantık dışında bu felsefede ilhamın da yeri vardır. Hegel'in felsefesi yalnız Almanya'da değil, başka ülkelerde de ve bilhassa Rusya'da derin etkiler uyandırdı.

Hegel, "olup biten her şey yerindedir." sözüyle yaşananlara hoşgörüyle yaklaşılması gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü onun felsefesinde, yaşanan her şey, öyle olması gerektiği için yaşanmıştır. Hegel'in bu düşünceleri felsefede değişimin kapılarını araladı. Hegelciler, kaleme aldıkları eserlerde yenilikçi teoriler öne sürdüler. Fakat onlar bile, tamamen farklı düşünce sistemlerine sahip olsalar da Hegel'in devlet hakkındaki radikal görüşlerini eleştirmekten çekiniyorlardı.

SCHLEIMEIACHER (1768 - 1834)

Hegel ile aynı çağda yaşadı. Felsefesini Fichte gibi metafiziğe dayandırmıştır. Hatta Fichte'den daha ileri giderek dinden değil, doğrudan doğruya Tanrı fikrinden ilham almıştır ve bu yolda kendinden önce gelenlerden farklı bir şey söylememiştir.

Schleiermacher ahlâkta üç farklı yön görüyordu. Eudemonistler ahlâkın kaynağını hazda arıyorlardı. Hristiyanlık erdemde, Kant da görevde. Schleiermacher'e göre, bu üç kavram birbiriyle iç içedir. Bu düşünür, felsefesinde adalet yerine Hristiyanlığın emrettiği sevgi ve merhamete ağırlık vermiştir.

Schleiermacher, aydın bir Protestan sıfatı ile Protestan dini ile felsefenin arasını bulmaya çalıştı.

10. BÖLÜM

AHLÂKA AİT TEORİLERİN GELİŞİMİ

(19. Asır)

19. asrın ilk yarısındaki İngiliz düşünürlerinin Ahlâka ait teorileri; Macintosh ve Bentham, John Stuart Mill, Schopenhauer, Victor Cousin ve Joffroi, Auguste Comte ve pozitivizm; İnsanlığa tapınma; pozitivistlere göre ahlâk, Littre ve Feuerbach

19. asırda ahlâk sahasında üç felsefi akımın ortaya çıktığını görüyoruz. Bunların ilki August Comte'un kurduğu pozitivizmdir. İkincisi Evolüyonizm, yani bütün canlı varlıkların, toplumsal kuruluşların, dinlerin ve ahlâkın çeşitli aşamalardan geçerek geliştiğini savunan akım. Bu akımın kurucusu Darwin'dir, fakat onu ayrıntılı bir şekilde anlatan Spencer'dir. Üçüncüsü ise insanların siyasî ve toplumsal açıdan eşit olduğunu savunan sosyalizmdir. Sosyalizm, Fransız İhtilali'nden sonra doğmuş ve daha sonra Avrupa'daki Sanayi Devrimi'nin etkisiyle son şeklini almıştır. Bu üç akım 19. asırda ahlak felsefesinin gelişmesine katkı sağladı. Fakat o zamana kadar bu üç akıma dayanan tam bir ahlâk teorisi kurulmuş değildir. Herbert Spencer, Mart

Twain, Wundt, Powelson, Hefting ve İpkin pozitivizme ve evrim teorisine dayanarak ahlâk sistemleri kurma teşebbüsünde bulunmuşlardır, fakat bunlardan hiçbirisi sosyalizme yanaşmamıştır. Hâlbuki sosyalizm büyük bir etikadır ve buna temas etmeden yeni bir ahlâk sistemi kurmak imkânsızdır.

Yukarıdaki sistemleri temsil eden büyük düşünürlerden bahsetmeden önce, 19. asrın ilk yarısında İngiltere'de çıkmış olan filozofların düşüncelerine kısaca bakmak lazımdır.

MACINTOSH (1765-1831)

Pozitivizmin ilk temsilcilerinden biridir. Siyaset sahasında radikaldi ve Fransız İhtilali'ni destekledi. Ahlak hakkındaki yazılarını Ahlâk Felsefesinin Tarihi adlı eserde toplamıştır. Birçok İngiliz düşünür gibi o da ahlâkın kaynağını, akılda değil, histe arıyordu. Ona göre ahlâk denilen şey, yapılan hareketler hakkında duyulan sempati ve antipatiden, onaylamaktan ya da reddetmekten ibarettir. Gitgide bu hisler birleşiyor, insanda ikinci tabiat halini alıyor ve bu suretle ahlaki vicdan oluşuyor.

Aynı zamanda insan anlıyor ki ahlâkî vicdana göre hareket etmek onun kendi iradesine bağlıdır. Vicdana karşı hareket edildiği zaman, kusurlar veya kötülükler iradeye dayandırılıyor.

Bu suretle Macintosh ahlâkı duygulara indirgemiştir. Akla bu hususta yer vermiyor. Ona göre ahlâk bir terbiye, bir akıl mahsulü değil, insanın doğasında olan bir şeydir. Bu doğal histe bir amirlik sıfatı vardır. Başkalarına karşı belli bir şekilde davranmayı t emreder. Hareket ederken biz

biliyoruz ki başkalarının tasvip veya reddine mazhar olmak bizim kendi irademize bağlıdır.

Muhtelif ahlâkî motifler nihayet birleşiyorlar ve birbirine tamamen yabancı olan hisler meydana geliyor. Kendini düşünmek ve başkalarını düşünmek.. Bu ikisi insanın karakterini belirler.

Ahlâkî hisler insan için o derece faydalı ve mutluluk vericidir ki zaman geçtikçe gelişmeleri kaçınılmazdır.

Macintosh ahlaki kriterler hakkında şöyle diyor: "İnsan için hangi davranış şeklinin doğru olmadığını bilmesi elbette önemlidir fakat bununla harekete geçiren his karıştırılmamalıdır. Harekete geçiren his insanın kendisindedir. Ahlaki kriterler ise toplum tarafından belirlenmiştir."

Diğer İngiliz filozofların üzerinde durmayacağım. Bunlar genellikle Fransız İhtilali'ni destekleyen ve ansiklopedistler tarafından desteklenen düşünürlerdir. Tek istisna, W. Godvin'dir. Bu düşünürün yazmış olduğu Siyasî Adalet adlı eserde beyan ettiği radikal fikirler daha sonra "anarşi" olarak adlandırılan sistemin temelini oluşturur. Bu dönemdeki İngiliz düşünürleri hakkında detaylı bilgi sahibi olmak edinmek Etika Tarihi adlı kitabı okuyabilirler.

Bu düşünürler ahlâkın kaynağını izah etmek için duyguların yetersiz olduğunu savunurlar. Mesela, o dönemin en değerli düşünürlerinden Stuart şöyle demiştir: Ahlâkın kaynağını bulmak için ne Sheftesbury tarafından ileri sürülen 'refleks duygular' ne de 'vicdan' yeterlidir." Stuart, ahlâk teorilerinin bolluğunu ve birbirine muhalif olmalarını, bu teorilerin doğru olmadıklarına delil gösteriyor. Bu düşünüre göre, akıl insanda oluşan çeşitli duyguları birbirine bağlayarak yeni tasavvurlar yaratıyor ve ahlâk tasavvurları da bu

şekilde kuruluyor. Fakat Stuart'ın bir sistem kuramadığını da unutmamak gerekir.

BENTHAM (1748-1833)

Uzmanlık alanı hukuk olan Bentham, tam anlamıyla bir filozof değildi.

Asırlarca devam eden haksızlıklardan doğan bir hukukun hakiki hukuk olmadığını söyleyen Bentham adalet için vicdanın ve aklın tasvip edebilecekleri esasları aradı. Onun nazarında hukukla ahlâk birleşiyor. Bu konuda fikirlerini Ahlâki Hukuk Prensiplerine Giriş adlı eserinde açıkladı. Helvetius gibi Bentham ahlâkın ve hukukun esaslarını "mümkün olduğunca fazla insan için mutluluk" ilkesinde aradı. Hobbes da aynı esası ileri sürmüştü; fakat Bentham ve onun takipçisi Mill, Hobbes'ın çıkardığı sonuçlardan tamamen farklı sonuçlar çıkardı. Hobbes "mümkün olduğunca fazla insan için mutluluk" ilkesinin ancak güçlü bir hükümdar tarafından uygulanabileceğini savunuyordu. Kendisini "filantropist" olarak nitelendiren Bentham ise, gerçek ahlakın insanların eşitliğiyle kurulabileceğini savundu. Her ne kadar Owen'in sosyalist fikirlerine katılmasa da Bentham servetin ancak insanlara fayda sağladığı takdirde kabul edebileceğini savundu. Kanuna gelince, Bentham anarşistlerin "kanun ne kadar az olursa o nispette iyi olur" fikrini destekledi. Bentham diyor ki: "Kanun, yalnızca insanların kabiliyetlerinin gelişmesine engel olur ve esasında bir kötülüktür."

Bentham mevcut toplummsal kurumları eleştirdi ve bütün ahlâkî teorileri reddetti. Sosyalist, hatta anarşist fikirleri destekleyen Bentham hangi mutluluğun devamlı ve güçlü olduğunu bulmaya çalıştı. İnsanlar mutluluğun ne

olduğunu tayin etmekle hatalı davranırlar. Çünkü nelerin refah sağlayacağı hiçbir zaman, tam olarak bilinemez. Bentham bu konuda öncü olmak istedi ve hem bireyler hem toplum için en çok mutlu edecek hareketleri araştırmaya başladı. Bentham'a göre "saadet demek memnun olmak demektir." Bununla birlikte o bir "memnuniyetler" listesi yaptı ve bu listenin başına en memnun edici şeyleri koydu. Bu memnuniyetler geçici ve tesadüfi olmayarak ömür boyunca devam edenlerdir, bilinir olanlardır, yakın bir zaman gerçekleşme ihtimali bulunanlardır.

Kuvvetli olmak, devam etmek, gerçekleşmek ve mümkün olmak: İşte Bentham'ın mutluluk listesindeki ölçüler. O bunlara bir de "doğurganlık", yani mevcut olan saadetin yeni saadetler doğurma kabiliyetini ekledi.

Bentham bununla yetinmeyip bir de "ıstıraplar" listesi oluşturdu ve ıstırapları üç türe ayırdı: Bireylerin maruz kalabilecekleri ıstıraplar, toplumun ıstırapları ve hem bireyleri hem de toplumu etkileyen ıstıraplar.

Bentham, insanda ahlâkî yönelimleri kaynakları hakkında teorilerin hiçbirisini kabul etmedi. Onun nazarında "doğal ahlâk içgüdüsü", "sempati-antipati", "ahlâkî vicdan" ve "ahlâkî görev" gibi teorilerin bir anlamı yoktu. Hele erdem kelimesi, onun için büsbütün anlamsızdı. Bentham, bu fikirlerini kendisinden sonra dostu Bowring tarafından yayımlanan Dontology on the Science of Morality adlı eserinde beyan etmiştir.

Bentham, ahlâk için yeni bir çıkış noktası aradı. "Ahlâkî hareket, iyi düşünülmüş ve geçici bir fedakârlıktan çok daha fazla mutlu eden bir harekettir. Ahlak dışı hareket ise, iyi düşünülmemiş, yanlış bir harekettir."

Epikür de bu şekilde düşünüyordu, fakat Guillot'nun da ispat ettiği gibi, Bentham'a göre ahlâkî hareket yalnız bir hesap işi değildir. Bu aynı zamanda mücadeleyle kazanılan bir şeydir. Onunla insan yakın saadetlerini gelecekteki daha büyük saadetler için feda ediyor. Geçici olsa dahi, Bentham bu fedakârlığa büyük kıymet veriyor; çünkü bu fedakârlık hadisesi hayvanların, en ilkel vahşilerin ve bugünkü medeni toplumların hayatlarında önemli bir yer tutar. Bentham bu fedakârlık fikriyle kurmuş olduğu faydacılık felsefesini kötü yollara sapmaktan kurtardı. Bilhassa bu fikri Benthan'ın takipçisi olan Stuart Mill, yazdığı kitaplarda açıkladı.

İnsanların davranışları hakkında hüküm verirken bu fedakârlık bir ölçü olmalıdır. Yasa yapan meclisler de bunu ölçü olarak almalıdır. Bununla beraber diğer etkenler de göz ardı edilmemelidir. Kültür, din, sağlık, eğitim gibi bireylerin hem ahlakını hem de zekâsını etkileyen faktörler unutulmamalıdır. Bentham kanun yapmaktan bahsederken bu faktörlerin tamamını uzun uzadıya inceliyor. Bentham yüksek bir amaç doğrultusunda ahlâkî fedakârlığın güzelliklerine fazlasıyla önemsese de bazen içgüdünün de akla üstün geldiğini inkâr etmiyor ve içgüdüyle aklın ortak yönlerini açıklıyor. Bentham'da toplumsal içgüdü pek kuvvetlidir, fakat bu içgüdü onun hesaplı zekâsı ile nasıl uyuşabiliyor? İşte bu da onun kurduğu sistemde boşlukların ve çelişkilerin var olduğunu gösterir. Filozoflar bu çelişkileri ortadan kaldırmak içinse dine veyahut Kant'ın fikirlerine başvurdular.

Bentham'ın sistemi insanları yalnız kendi saadetlerini sağlamaya yöneltmez. Onun sistemi toplumsal mutluluğa yardım eden ve yaratıcı faaliyetlere sevk eden bir yapıdadır.. O daima insanları, saadet ararken, kuvvetli bir hükümdarın himayesine ve önderliğine değil, yüksek ilhamlardan

güç almaya davet ediyor. Bentham'ın teorisi, matematiksel olsa da modern filozofları fazlasıyla etkiledi.

Bentham'ın dostları, onun fikirlerini geliştirmek için birçok kitap yazdılar. Bunların başında J. Mill ve onun oğlu S. Mill geliyor. S. Mill'in yazdığı Utilitaranizm adlı kitap Bentham sistemini en iyi açıklayan kitaplardan biridir. Gerek bu kitapta ve gerek bütün iktisadi faaliyetlerinde Mill, toplumsal hayatın yeni temeller üzerine kurulmasını istiyordu.

Mill, bu yeni kurum için Mill ne ilâhî bir ahlâkı ve ne de sadece akla dayanan yasaları gerekli sayıyordu. . (Bu alanda Kant'ın gayretleri boşa gitmiştir.) Bunun için Mill, ahlakın "mümkün olduğunca fazla sayıda insanın mutluluğu" temeli üzerine kurulmasını kâfi görüyordu. Hume da ahlâkı böyle tanımlıyordu. Fakat 19. asrın ikinci yarısında yaşayan bir düşünürden beklenildiği gibi Mill de bu fikri, ahlâkın toplumsal hayatla beraber geliştiğini kanıtlayarak teyit etti. Ona göre ahlâk insanda doğal değildir, çünkü çevreye ve zamana bağlıdır.

İnsanda iyi ve kötü meyiller vardır. Bazıları iyiliğe çalışırlar, bazıları da bunun tersine hareket ederler. İyi nedir, kötü nedir anlaşılmıyor, birbirine karışıyordu. Fakat bu ikilik arasında daha fazla kişi iyiliğe yöneliyorsa bunun nedeni, yapılan iyiliklerin toplum için daha faydalı olmasıdır. Bu nedenle Kant'ın özgeciliği (altruizm), özcülüğe (egoizm) üstün gelir. Mill'e göreyse toplumsal yaşamda, görev ve sorumluluklar kişisel mutluluklarla birleşerek yeni bir sentez oluşturuyor.

Mill şöyle der: "Ahlâk bireyin ruhu ile toplum arasında gerçekleşen etkileşimin bir ürünüdür." Şayet bu böyle ise gelecekte çok daha büyük hedefler ve toplumsal hayatın kuruluşunda daha geniş imkânlar ortaya çıkabilir. O halde ahlâk, bir toplumun bireylerden, bireylerin kendi

gelişimleri için talep ettiği erdemlerin toplamıdır denilebilir. Ve bu statik bir formül değil, aksine dinamik bir esastır ki daima değişimi gerektirir. Esasen, çeşitli gruplar geleceği ilgilendiren konularda farklı düşünüyorlar. Bazıları yüzünü geleceğe çevirmişken bazıları geçmişte saplanıp kalıyorlar. Ne olursa olsun bu mücadelede en doğru ölçü, toplumun mutluluğu ve gelişimidir. Dolayısıyla hangi görüş bizi mutlu edecekse ve ilerlememizi sağlayacak, o doğrudur.

Mill'in teorisine dair verdiğimiz bu bilgiler, düşünürün faydacılık esasına dayalı fikirlerinin uygulanmasıyla gelecek için ne kadar geniş ufuklar açtığını göstermeye yeterlidir. Mill modern filozoflar üzerinde derin etkiler bıraktı. Bu kadar başarılı olmasını sadece fikirlerin derinliğine değil, kullandığı dilin sadeliğine de borçludur.

Fakat Mill, adalete gerektiği kadar değer vermedi. Yalnızca kitabının sonunda, gelişmiş bir toplumda kurulan alternatif sistemleri anlattığı bölümde adalet kavramından bahsediyor.

Evrim ve pozitivizm okullarını incelemeye başlamadan önce, kısa da olsa 19. asırda yaşamış ve modern düşünürleri etkilemiş olan bazı metafizikçilerden ve spiritüalistlerden bahsetmek istiyorum. . Bunların arasında en bilinenleri Schopenhauer, Victor Cousin ve onun izinden giden Joffroy'dur.

SCHOPENHAUER (1788-1860)

Bu düşünürün diğer fikirleri gibi etika hakkındaki fikirleri de çeşitli eleştirmenler tarafından farklı şekilde değerlendirilmiştir. Schopenhauer pesimisttir. Fakat onun karamsarlığı, insanlığa acıdığından değil egoizminden ileri gelmektedir.

Ona göre, yaşadığımız dünya mükemmellikten uzak bir yerdir. Hayatımız ıstıraptan başka bir şey değildir. Yaşama iradesinin doğurduğu arzular tatmin etmek isterken karşımıza çıkan engeller hayatımızı zehirliyor. Engeller ortadan kaldırılsa ve arzular tatmin edilse bile mutlu olunmuyor. Faal olarak hayata karıştığımız için daima ıstırap içindeyiz. Gelişmek, ilerlemek; bunlar ıstırapları azaltmıyor; aksine, insan geliştikçe ihtiyaçları artıyor ve bu yeni ihtiyaçları tatmin etmek yeni ıstırapları beraberinde getiriyor. Fakat iş bununla da kalmıyor. İnsan geliştikçe zekâsı daha hassas oluyor ve artık yalnız kendi ıstırapları ile kalmıyor, bir de başkalarının ıstıraplarını hissetmeye başlıyor. İşte merhamet hissinin kaynağı; bu kaynaktır ki ahlâkı doğuruyor.

Bu suretle Schopenhauer, egoizme ve kişisel mutluluğa dayalı davranışların ahlâkî olmadığını söylüyor. O aynı zamanda, Kant'ın "Görev" teorisini de reddediyor. Schopenhauer için ahlâk, insanda merhamet veyahut sempati ile başlar. Merhamet hissi, insanda en esaslı duygudur ve ahlâkın kaynağını orada aramalıdır.

Schopenhauer'e göre merhamet insanın başkalarına acı çektirmesine engel olur. Aynı zamanda zor durumda olan kişilere yardım etmemizi sağlar. Dolayısıyla merhamet, sevgi ve adalet ile yakından ilgilidir.

Schopenhauer'un fikirleri modern felsefe tarihinde önemli bir yer tutar. O ahlakı sevgi ve adalet olarak iki farklı cepheden inceledi. Schopenhauer ahlaki davranışları da ikiye ayırdı: Yapılması zorunlu olanlar ve yapılmadığı takdirde ayıplanan davranışlar. Bu tespitler son derece değerli ve önemlidir Çünkü bizim ahlakımız, şu üç kelimeyle özetlenebilir: Adalet, yardımseverlik ve toplumsallık.

Fakat Schopenhauer'in, adâleti, sevgiye değil merhamete dayandırması doğru değildir. Polonyalı filozof sempatinin insanları adalet duygusuna sevk etmesinin insanlar arasındaki eşitliği tanımak olduğunu kabul etmek yerine, eşitliği metafizik bir tasavvurdan çıkarıyor. Adâletle merhamet arasında bir birlik olduğunu kabul etmekle ahlâkın en mühim esaslarından biri olan adaletin kıymetini azaltmış oluyor. Sonra mecburi olan adâletle keyfi olan yardımlaşmayı da birbirine karıştırıyor. Hâlbuki adâlet, "kendine reva görmediğini başkasına yapma" diyor; yardımseverlik ise "karşılık beklemeden yardım et" diyor. Schopenhauer adalet ve yardım kavramlarıyla, başkalarına hakkındaki düşüncelerimizin iki ayrı yönünü görmek yerine, yalnızca irade üzerindeki etkilerini görüyor. Birinde insan hareket etmiyor ve yalnızca başkasına kötülük yapmamakla kalıyor; ötekinde ise harekete geçiyor. Hakikatte bunların arasındaki fark daha derindir. etikadan bahsederken, insanlar arasındaki eşitlik manasındaki adâletin esas olduğunu kabul etmek zorundayız. Bu esas kabul edildikten sonra yardımlaşmadan bahsedilebilir. Guillot pek haklı olarak birine yardım etmeyi, "aklın ve iradenin başkaları yolunda sarf edilmesi" şeklinde tarif etmiştir.

Merhamette bir adalet duygusu gören Schopenhauer adalet kavramını insanlar arasındaki eşitlik olarak görmeliydi. Başkalarının dertleriyle üzülen ve sevinçleriyle mutlu olan insan, diğer insanları da kendisi gibi gördüğü için bu şekilde davranır. Kendini öteki insanlardan ayrı bir varlık gibi gören kişi ise bu şekilde davranmaz. . Başkasını kurtarmak için kendisini denize atan veyahut bir yaralının imdadına yetişmek için kurşun yağmuru altında koşan birisi elbette ki herkesi kendisi gibi görmektedir.

Schopenhauer, yaşamın tamamını büyük bir kötülük olarak görürdü. Ona göre, ilkel insanlar daha fazla egoisttir.

Bu nedenle ilkel insanlarda hayatta kalma güdüsü daha fazla gelişmişti. İnsan geliştikçe merhameti de artıyor ve hayat onun için daha da çekilmez bir hale geliyor. Çünkü o kendi ıstıraplardan başka başkalarının mutsuzluğuna katılmış oluyor. Schopenhauer'in iddiasına göre yalnızca dünyaya sırt çevirmek ve ondan uzaklaşmak, insandaki ihtirasları azaltır. Bu da onu yüksek bir ahlak seviyesine ulaştırır. Ancak bunun için öncelikle yaşam istencinin yok edilmesi gerekir. Bundan sonrası sonsuz sessizlik ya da nirvanadır.

Schopenhauer'in felsefesi ölüm felsefesidir. Buna karşın, onun savunduğu ahlak, pesimist değildir.

Schopenhauer, Kant felsefesine karşı çıkarak Alman düşünürlerin ahlâk için tabiatta ve toplumda kaynak aramalarına yol açtı. Schopenhauer ise bir ahlâk sistemi kurma kudretinden mahrumdu.

Fransa'da ihtilalden sonra birçok pesimist akım ortaya çıksa da daha sonraki dönemlerde spiritüalizm yükselişe geçti. Voltaire, Kondorse, Montesquieu gibi düşünürlerin yenilikçifikirleri yerine Bonaldo, Josef de Maistre de Biran, B. Kollar ve Victor Cousin filozofların gerici fikirleri önem kazandı.

Biz bu filozofların düşünceleri üzerinde fazla durmayacağız. Yalnızca şunu söyleyebiliriz ki, Victor Cousin'in sistemi klasik spiritüalist ahlâk sisteminin neredeyse Fakat Victor Cousin'in takipçisi olan F. Joffroi'de kayda değer bir özellik vardır. Bu zat kurduğu ahlâk sisteminde fedakârlık ve yardımseverliğe geniş yer vermiştir. Bu düşünür, fedakârlığı ahlâkın en mühim unsuru olarak kabul etmiştir.

Pozitivizm

18. asrın ikinci yarısında, o zamana kadar mevcut olan bütün fikrî, ahlâkî ve siyasî akımlar acımasızca eleştirildi ve bu eleştiriler akademilerin dört duvarı arasında kalmadı. Fransa'da yeni fikirler bu duvarları aşarak halka ulaştı ve sonunda Fransa'daki devlet kurumlarını alt üst ederek ülkeyi tamamen değiştirdi. Fransız İhtilali ile başlayan ve 1815 senesine kadar devam eden savaşlarda Fransa'da ortaya çıkan akımlar, kısa bir süre içerisinde Batı ve Orta Avrupa'da yayıldı. Fakat işgal edilen ülkelerde eşitlik esasına dayalı yasalar yürürlükten kaldırıldı. Bununla da kalmadı. Daha sonrasında, Avrupa'nın genelinde gerici fikirler güç kazandı.

Avusturya, Prusya ve Rusya aralarında "mukaddes ittifak" adı altında bir ittifak yaptılar. Bu ittifakın güttüğü gaye, Avrupa'da monarşinin ile feodal teşkilatların güçlendirilmesiydi. Fransa'da 1830 yılında yapılan bir devrimle, on beş sene boyunca devam eden gericilik faaliyetlerine son verildi. Siyasi, toplumsal, ilmi ve felsefi alanlarda yeni bir hayat başladı.

Otuz sene süren gerileme dönemi, Fransız İhtilali'nin ve18. asırdaki yenilikçi fikirlerinin etkilerini azaltmıştı. Fakat Temmuzdaki devrimde Burbonların Fransa'dan kovulmalarıyla ile Fransa ve İngiltere'deki düşünce akımları yol almaya başladı.

Yine aynı devirde Avrupa'da yeni bir teknik kurulmuştu. Demir yolları yapıldı. Hammaddeleri işleyen fabrikalar kuruldu. Kimya alanındaki gelişimler madenlerin daha kolay işlenmesini sağladı. Özet üretim sanayii yeni esaslar üzerine kuruldu ve işçi sınıfı toplumun en önemli kendisini göstermeye başladı. Hayatın içinden doğmuş olan sosyalizm akımına Foürrier, S. Simon ve Robert Owen, Fransa ve

İngiltere'de tercüman oldular. Bununla beraber, tecrübe ve gözlem üzerine kurulmuş ve din ve metafizik tesirlerinden tamamen uzak yeni bir bilim ortaya çıktı. 18. asrın sonuna doğru bu yeni bilimin esasları kurulmuştu. Astronomi'de Laplace; fizik ve kimyada Lavoisier, Lamarck ve Buffon; zoolojide ve biyolojide Condorcet bilimsel çalışmalarda yeni yöntemler kullandılar. . 1830 yılında ise Fransa'da pozitivizm akımı başladı. Bu felsefenin kurucusu Auguste Comte'dur.

Almanya'da fikir Kant'ın, Fichte'nin ve Shelling'in yarı dini, yarı metafizik düşünceleri aralarında dolaşırken, Fransa'da pozitivizm akımı kendisini göstermeye başladı ve felsefeyi metafiziğin tesirlerinden kurtararak deney ve gözleme dayalı olan bilime yaklaştırdı. Onun gayesi, bilimden yalnızca gözlem ve araştırma sonucu elde edilmiş bilgiler talep etmek. Felsefeden talep ettiği şey ise, bilimsel yöntemlerle öğrenilen hakikatleri toplayıp düzenli hale getirmesiydi. Yukarıda adı geçen bilim insanları, herkesin gözü önünde durmadan işleyen, doğal kuvvetlerden yapılmış yeni bir âlem resmettiler. Aynı manzarayı ekonomide ve tarihte S. Simon ve bilhassa Augustin Thiers gösterdiler. Auguste Comte bütün bu yeni bilgileri düzenli hale getirmek ve doğal hadiseler arasındaki bağlantıları ve karşılıklı bağlılığı göstermek istedi. Aynı zamanda Comte yeni bilimlerin esaslarını da, mesela biyoloji, antropoloji ve sosyolojinin esaslarını da belirledi.

Pozitivizmin amacı hakikî bilgiye ulaşmaktır. Comte'un dediği gibi: "Bilmek, geleceği görmek demektir." Geleceği görmek ise, insanın tabiat üzerindeki hâkimiyetini genişletmek ve bu vasıta ile toplumun saadetini arttırmaktır. Comte, âlimleri hayal ve tasavvur âlemlerinden hakikate davet etti. Bunu öteden beri meselelerini çözmek ve tabiatın pençesinden kurtulmak için çabalayan insanlık nihayet tabiatı

olduğu gibi görebilsin, onun durmadan fışkıran canlılığını seyrederek bundan tat alsın, onun kuvvetlerinden faydalanabilsin diye yaptı. Ancak bu şekilde insan, bir istismar aleti olmaktan kurtulup geleceğini belirleyebilen bir efendiye dönüşebilirdi. Aynı zamanda Comte kendi felsefesi ile insanı, doğa olaylarının karşısında titreyen korkak bir varlık olmaktan kurtarmak istiyordu. Comte bu suretle kurduğu felsefeden yeni bilimlerin, yeni sanatların, yeni bir dünya anlayışının ve nihayet yeni bir ahlâkın doğacağını tahayyül ediyordu.

Fakat herhangi bir felsefeden -ne kadar derin olursa olsun- yeni bilimlerin, yeni sanatın, yeni bir ahlakın doğacağını zannetmek abestir. Her felsefe, mahiyeti itibariyle, ancak sentezdir, hayatta varlık bulan fikri hareketlerin mahsulüdür. Bu suretle, sentez için malzeme oluşturan bilim ve sanat dallarının gelişmesi, toplumsal hayatın gelişimini hızlandırır. Felsefe ise, olsa olsa, bilim ve sanat için ilham verir. Doğru düşünme sistemi, herhangi bir sahadaki açılmaları toplarken bu açılmanın istikametini göstererek yaratıcı bir yola sevk etmektir.

19. asrın ilk yarısı felsefede pozitivizmi, bilimde evrim teorisini, sosyalizmde Fourrier, S. Simon ve Owen gibi büyük düşünürleri kazandırdı. Ve yine bu devirde insan kendisi ile diğer yaşayan varlıklar arasındaki alâkayı ve yaşadığı hayatla taşıdığı fikirler arasındaki ilişkiler hakkında bilgi sahibi oldu.

Pozitivizm bütün bu bilgileri düzenli bir şekilde toplayarak insana kurulu sistemi göstermek istedi. Spinoza ile Goethe'nin tabiattan bahsederken bu sistemi sezmiş olmaları, bir ilham eseri olmakla beraber, yeni felsefede ulaşılan fikrin kaçınılmaz bir sentezdir.

Comte felsefesi etikaya büyük önem verdi; fakat o, etikayı ayrı ayrı şahıslardan alınmış bir sonuç veyahut Almanya'da yaptıkları gibi ahlâkî propagandanın bir parçası gibi görmüyordu. O, etikayı insan topluluklarının gelişimini doğal birer hadise olarak kabul ediyordu. Buffon'un ve Cuvier'inin hayvanlar hakkındaki eserlerinden ve Lamarck'ın hayvanların birbirinden evrim yoluyla gelmiş olduklarına dair fikrinden ilham alan Comte, insanın antropoloji ve etika sahalarında da gelişimini incelemeye başladı. Sosyolojide tarihî gelişim ne kadar mühim ise, Etika da o kadar mühimdir!

Comte, etikayı insanı gündelik yaşamın üstüne çıkaran yüksek bir kuvvet sayıyordu. Kendi etikasını müspet veriler üzerine kurmak istedi; bunun için etikayı ilkel hayvanların güdülerinden insan bilincinin en derin noktalarına kadar inceledi. Fakat hayatının sonuna doğru zekâsı zayıf düştüğünden veyahut Clothilde de Vo'nun mı etkisiyle -kendisinden önce gelen birçokları gibi- dine eğilim göstermeye başladı bir din kurdu. İlginçtir ki onun en mühim eseri olan Pozitif Felsefe'de bu yönelimi gösterecek hiçbir ize rastlanmaz. Bu eğilimler, Littre'nin dediği gibi, hiç de lüzumu olmayan birtakım ilâvelerdi.

Comte, ahlâk hakkındaki esas fikirlerini Physique Sociale adlı eserinde beyan etmiştir. Comte soyut bir tasavvurdan değil, tarihten ve toplulukların tarihî seyrinden yola çıkıyor ve toplumsal içgüdünün yalnızca insan tabiatına mahsus olduğu sonuca ulaşıyordu.. Bu toplumsal içgüdü, egoizme karşı çıktığı için altruizm olarak adlandırılır. Comte'e göre altruizm insanın organik yapısının bir sonucudur. Bu içgüdünün bir arada yaşayan hayvanlarda da olduğunu keşfeden odur.

Bu içgüdüyü akıldan tamamen ayırmak imkânsızdır. Biz tabiatın verdiği içgüdülerden aklımız vasıtasıyla ahlâkî kavramları çıkarıyoruz. Bu suretle ahlâk insanda hem doğaldır ve hem de gelişmenin bir ürünüdür. Biz dünyaya ahlâka yatkın olarak geliyoruz, fakat sonraları aklımızın yardımı ile ahlâklı oluyoruz. Ahlâk bir içgüdü olarak hayvanlarda da vardır. Fakat içgüdüyle duygu ve düşüncenin bir ürünü olan ahlâk yalnız insanda mevcuttur. Bu ahlâk aşamalı bir şekilde gelişmiştir ve gelişmeye de devam etmektedir. İşte çeşitli milletler ve devirler arasındaki ahlâki farklıklar bundan geliyor. Hâlbuki derin düşünemeyen filozoflar düşünürler bu farklılıkları baz alarak ahlâkı sonradan kazanılan bir erdem olarak tanımlıyorlar.

Comte, ahlâkın geçirdiği değişikleri inceleyerek bütün bu değişimlerin içinde bir esasın devamlı kaldığını gösteriyor. Bu esas, kişisel mutluluğun, başkalarının mutluluğuna bağlı olduğu duygusudur!

Böylece Comte da ahlâkın temelinde faydacılık olduğunu, yani ahlâk düsturlarının kuruluşunda şahsî fayda duygusunun etken olduğunu kabul ediyor. Fakat Comte ahlâkın kuruluşunda toplumsal içgüdü ile karşılıklı sempati ve akıl gibi etkenlerin pek kuvvetli roller oynadıklarını düşündüğünden, kendisini faydacıların bu alandabirinci rolü içgüdüyle egoizme vermeleri gibi bir hatadan kurtarmıştır.

Comte ahlâkın gelişmesinde aileye büyük bir yer ve kıymet veriyor. Comte'a göre aile bizdeki ahlâkın gelişmesine yardım ediyor. Onun bu fikrine katılmak güçtür; çünkü Pasifik'teki adalarda yaşayan bazı vahşi kavimlerde olan ahlak çoğu ailedeki ahlaktan daha güçlü oluyor.

Comte, pozitivizmin telkin ettiği kâinat hakkındaki fikirlere büyük önem veriyordu. Bu fikirler insana bireysel

yaşamın, toplum yaşamına bağlı olduğu kanaatini veriyor. Bu nedenle her bireye kâinat hakkında bilgiler verilmelidir ve birey kâinatın kuruluşu ve düzeni hakkında bilgiler edinmelidir. Edinilen bilgiler, hem bireysel hem de toplumsal terbiyenin esası olmalıdır. Aynı zamanda herkeste kendisinin iyi hareket ettiğine dair kanaat o dereceye götürülmelidir ki toplumda kapalılık değil şeffaflık esas alınsın. Herkes öyle terbiye edilmelidir ki yalanı kendisi için alçaltıcı bir davranış olarak görsün. Comte'un meşhur olan "vivre au grand jour" (herkesin önünde yaşamak) düsturu işte buradan geliyor.

Comte etikayı üç bölüme ayırıyordu: Ahlâkın temeli ve bu temelin kaynağı, ahlâkın toplum için değeri ve ahlâkın gelişimi ve bu gelişimin şartları.

Comte'a göre Etika tarihin bir ürünüdür. Mevcut olan doğal evrim insanın hayvanlardan daha üstün olmasını sağlamıştır. En yüksek ahlâkî kanun şudur:

"Birey kişisel çıkarlarını ikinci plana atmalıdır ve kendisi için toplumsal görevleri en önemli görevler olarak görmelidir. Bu suretle etikanın temeli insanlığa hizmettir. O insanlık ki biz onun yalnız bir atomuyuz. Atomlar ise bir an yaşayarak yerlerini diğerlerine bırakır. Her atom için gaye diğerleri için yaşamak olmalıdır."

İşte Comte'un etikasının özeti... Comte'dan sonra onun bilim ve ahlâk hakkındaki fikirlerini, Littre ile Viriboff Fransa'da yaymaya devam ettiler. Bunlar 1867 ile 1883 senesine kadar Philosophie Positive adında bir dergi çıkardılar ve çeşitli makalelerle Comte'un fikirlerini açıkladılar.

Pozitivizm bilimin gelişmesinde önemli rol oynadı. Günümüzün önde gelen düşünürlerinden birçoğu az çok

pozitivizmden ilham alıyorlar. Doğa bilimcilerinin esaslarını kabul ettikleri Spencer felsefesi de pozitivisttir, her ne kadar Spencer kendisini Comte'dan ayırmak için epeyce uğraşmış olsa da.

Almanya'da Comte'un felsefesine benzer bir felsefeyi 1858 senelerine doğru Feuerbach ortaya attı. Biz bu felsefenin yalnız etik kısmı ile meşgul olacağız.

FEURBACH (1804-1872)

Feuerbach'ın felsefesinin üzerinde fazlaca durulmalı, çünkü bu felsefe, günümüzde bile Alman felsefesini etkilemeye devam etmektedir. Fakat bu felsefenin gayesi bir ahlak sistemi kurmaktan ziyade dinî eleştirmek olduğundan, biz onu olduğu gibi incelersek konumuzdan uzaklaşırız.

Yalnız şu kadarını söyleyelim ki, Feuerbach'un Comte'un pozitivizmine katkı sağladı. Önceleri Feuerbach pozitivizmden uzaktı. Bu düşünür öncesinde Hegel'den etkilenmişti. Fakat Comte'un, Shelling'in ve Hegel'in spiritüalist fikirlerini ve idealizmini analiz ettikçe pozitivizme yaklaştı.

Esas fikirlerini 1842 ve 1843 yıllarında yayımladığı iki makalede yazdı. 1858 yılında etika konusuyla ilgilenmeye başladı.

1866'da yazdığı Antropoloji Bakımından Tanrı, Ruhun Ölümü ve Özgürlük adlı eserlerde iradenin özgürlüğünden bahsetti. Daha sonra yayımladığı bir dizi makalede etikanın çeşitli konularını inceledi.

Bütün bu yazılar mükemmel bir ampirizm örnekleridir. Bununla beraber çok sade bir dille yazılmış olduğundan Almanya'da derin etkiler uyandırdı.

Feuerbach ortaya koyduğu fikirlerde çelişkiye düşmekten kurtulamamıştır. Bir taraftan ahlâkî Eudomonizm esasına bağlayarak hayattan aldığı canlı örneklerle teyit ederken, bir taraftan da Kant'la Fichte'nin etikalarını övüyordu. Hâlbuki bu filozofların Eudomonizm ile hiçbir ilgisi yoktu.

Feuerbach bütün başarısını modern filozofların realist zihinlerine ve pozitif bilimlerin gelişimine borçludur.

Kant'ın felsefesi ve Fichte ile Shelling'in dinî düşünceleri artık kimseyi tatmin etmiyordu. Bilim sahasında Darwin, Faradey, Helmholtz, Clod Bernar ve felsefe sahasında da Comte hâkim iken artık ötekilerin modası geçmişti. Şimdi düşünce üzerinde pozitivizm veyahut Almanların realizm dedikleri akım hâkimdi. Feuerbach da görüşlerini realizme dayandırdı. Bilhassa Feuerbach'ın insani irade hakkındaki görüşleri dikkat çekti.

Feuerbach diyor ki: "Eğer etikanın konusu insanî irade ise iradenin arzu olmadan meydana gelemeyeceği söylenmelidir. Etikanın konusu arzu ise gayesi mutluluk değilse arzu sayılmaz. Mutluluk arzusu bütün arzuların arzusudur. Hakikatte arzu ile mutluluk arzusu aynı şeydir, birdir, ayrılmaz. Ben arzu ediyorum demek üzülmek istemiyorum demektir. Mutluluk olmadığında, ahlâk manasız ve kuru sözdür."

Yeni etika Almanya'da devrim yaptı. Feuerbach ise bu devrimi Lock'a Malbransh'a ve Helvetius'a atfediyordu.

Avrupalı düşünürler için arzunun bu şekilde yorumlanması yeni bir şey değildi. Fakat şunu da itiraf etmelidir ki Feuerbach'ın yorumu diğerlerine göre çok daha şiirseldi.

Kişisel çıkar endişesi nasıl oluyor da kendisine zıt olan başkalarını düşünmek duygusuna dönüşüyor? Feuerbach'ın bu soruya verdiği yanıtlar ikna edici değildir. O yalnızca

soruyu başka bir tarzda tekrar ederek cevap vermek istiyor. Diyor ki: "Hiç şüphe yoktur ki ahlâkın temeli saadettir. Fakat bir tek şahısta toplanmış saadet değil, bana da, sana da, herkese geçmiş olan ve her tarafa yayılmış olan saadettir."

Bu bir cevap ve açıklama değildir. Düşünürün çözmesi gereken mesele şudur: Nasıl oluyor da bir insanın duyguları ve düşünceleri öyle bir istikamet alıyor ki kendisinden başka diğerlerinin de saadetini düşünüyor? Acaba bu doğal bir içgüdü mü yoksa aklımızın sonuçlarını düşündüğü bir uygulama mıdır? Veyahut İndividualistlerin iddia ettikleri gibi kendisi ile mücadele edilecek şuursuz bir his midir? Bu bizdeki yarı hissi, yarı fikri görev ve fedakârlık duyguları nereden geliyor?

İşte kadim Yunanistan'dan beri etikanın üzerinde durup uğraştığı bir mesele ki bu sorulara bin türlü cevap verilmiştir.

Meselâ, yukarıdan gelen bir ilham, hesaplı faydacılık, sürü psikolojisi, ahiret korkusu, taşkın ruh hali gibi cevaplar... Feuerbach ise bu meselenin çözülmesi için yeni bir şey söylememiştir.

Iodl'e göre Feuerbach'ın felsefesindeki boşlukları hukuk felsefecisi Knap doldurmuştur. Bu düşünüre göre ahlâkın esası kabilenin faydasıdır. Fakat insan yükseldikçe, kendisini daha geniş topluluklara ve insanlığa bağladıkça ahlâkın değeri ve önemi de artıyor. Bu suretle Knap, Bacon'un fikrine geri dönmüş oluyor, yani insandaki toplumsal içgüdünün bireycilik içgüdüsünden daha kuvvetli ve daha devamlı olduğu fikrine.

Feuerbach'ın ahlâk hakkındaki fikirleri ile yakından alâkadar olmak isteyenlere kendisinin gayet açık ve sade

bir dille yazmış olduğu eserlerini tavsiye ederiz. Biz burada ancak onun kişisel ve toplumsal temayüller ile görev arasındaki farklar hakkında öne sürdüğü fikirlere dair birkaç söz söylemek isteriz: Temayüller ile görev bilinci arasında genellikle e görünen çelişki, bunların birbirine düşman olduklarını ve bu düşmanlığın daimî olmasını gerektirir. Ahlâkî terbiyenin hedefi bu çelişkiyi ortadan kaldırmaktan ibarettir. Çünkü bir insan kendisini görev olarak gördüğü bir iş için tehlikeye attığı zaman, bu tehlikeyi göze almadığı takdirde kendisini ahlâkî hiçliğe atacağını bilir.

Feuerbach'ın toplum felsefesine gelince, bu felsefenin gayesi bilimle din arasındaki ilişkileri belirlemektir. Feuerbach'ın din hakkındaki görüşleri olumsuzdur. Fakat o da Kant gibi, insanlığı dinin hâkimiyetinden kurtarmak isterken dinin var olması gerektiğini unutmuyordu. Feuerbach'a göre ilham Tanrı'dan değil, insanlık için faydalı olan şeyleri sezen belirsiz bir kaynaktan geliyor. Dinin belirlediği kaideler ve gösterdiği ideal, insanlık için faydalı olan ve ayrı ayrı şahıslar tarafından birbirine karşı uygulanması gereken kaideler ve idealdir.

Fakat unutmamalıdır ki kâhinler, şamanlar, papazlar, mollalar dinin toplumsal esaslarına korkunç ve batıl inançlar eklemişlerdi. Sınıflar arası eşitsizliği ilâhî bir yasa gibi göstererek hükûmetleri ve hâkimleri onları savunmaya sevk etmişlerdir. Her devlet zenginlerin, askerlerin, hukukçuların ve ruhani liderlerin fakirlere karşı kurdukları bir ittifak mahsulüdür. Her dinin ruhani liderleri, bu ittifakları yöneten kişilerle birlikte hareket etmişlerdir. Halka verdikleri vaaz ve nasihatlerle, onların menfaatlerini korumuşlardır.

11. BÖLÜM

19'UNCU ASIRDA AHLÂK HAKKINDAKİ FİKİRLERİN

Adâlet kavramı; sosyalizmin etikası, Fourirer, S.Simon, R. Owen, Proudhon, Darwin, Huxley

Çoğunluğu Rousseau'dan etkilenmiş olan Fransız devrimciler, eşitlik esasını yasalaştırdılar. 1793-1794 yıllarında ise bazı devrimciler daha ileri gittiler. Bu devrimciler yalnızca anayasadaki eşitlikle yetinmediler. Hakikî eşitlik, yani ekonomik eşitlik talep ettiler. Devrim sürecinde bu fikirler, halk toplantılarında radikal devrimciler ve anarşistler tarafından açıktan açığa söylenmekteydi. Fakat bilindiği üzere 1794 senesindeki Termidor Darbesi ile iktidara gelmiş olan Jirondistler bu radikal devrimcileri susturdular. Daha sonrasında Jirondistler askerî bir darbe ile bertaraf edildi. Ülke askerî bir diktatörlükle yönetilmeye başlandı. Feodal sistemin kalkmasını ve köylülerin özgürleşmesini talep eden devrim programı Avrupa'nın her tarafına, Rusya'nın sınırlarına kadar götürüldü. Devrim programı Rusya, Avusturya, Prusya ittifakı tarafından yürütülen gerici faaliyetlere rağmen, Avrupa'nın en büyük ideali oldu.

19'uncu asrın başında birçok düşünür "adâleti" ahlâkın temeli kabul etti. Eğer bu düşünce hâlâ yaygınlık kazanmadıysa bunun iki sebebi vardır: İlki insanın içinden gelen bir sebeptir, diğeri de onun dışındadır. İçten gelen sebep şudur: İnsanı adil olmaya yönelten içgüdü varsa, başkalarına üstünlük kurma v içgüdüsü de vardır ve insanlığın ilk gününden beri bu iki güdü çatışma halindedir. Dıştan gelen sebep de üstünlük ve tahakkümü elde etmiş olanların diğer temayülün gelişmesine izin vermeleridir. İlkel toplumlarda başkalarının üstünde baskı kurmak isteyenler kabile reisleridir. Daha sonraları, toplumların medenileşmeye başladıkları çağlarda mücadele devam ediyordu, fakat bu defa adâlete, yani vatandaşların eşitliğine karşı çıkanlar doğunun kâhinleri, Mısır'da Yunanistan'da ve Roma'da padişahlar, tiranlar, imparatorlar, Katolik kilisesinin prensleri, krallar, askerî kumandanlar, derebeylerdi. Bütün bunlar toplumun ileri gelenleriydi ve uzun bir zaman güçlerini kullanarak eşitliğin önüne geçmeyi başardılar.

19. asır felsefesi ve Fransız İhtilali, bütün gerisi faaliyetlere son vermek istiyordu. Hedef, herkesin eşit olduğu bir toplumsal düzen kurmaktı. Fakat Fransa'da yaşanan toplumsal mücadeleler ve yirmi sene boyunca devam eden savaş, bu hedefin gerçekleşmesine imkân tanımadı. 1848 senesinde yapılan devrim, eşitlik için verilen mücadeleleri yeniden canlandırdı; fakat bu devrim de birkaç ay içinde bastırıldı.

Yine de düşünce susmuyordu, susturulamıyordu. Fransızların insanlık beyannamelerinin izleri kaybolmamıştı. Bazı yazarlar beyannamede belirtilen "eşitlik" kavramının yalnızca anayasada değil ekonomik düzende de olmasını istediler. Meselâ Morelly'in yazmış olduğu Baziliyade Tabiatın Koruması adlı eserlerinde doğrudan doğruya mal ve

mülkte eşitlik talep etmişti. Mably ise Traite de Legislation adlı eserinde yalnızca siyasî eşitliğin yetmeyeceğini, iktisadi eşitliğin de şart olduğunu dile getirdi. Condorse bile Esquise d'un Tableau Hirtorique du Progres de L'erprit Humain adlı kitapta her servetin bir tür gasp olduğunu söyledi. Ve demokrat Brissot da birçok yazısında özel mülkiyetin tabiata karşı işlenen bir cinayet olduğunu beyan etti. Nihayet eşitlik için verilen mücadeleler, Babeuf'un komünizmi ilan etmesini sağladı.

Devrim ateşinin sönmesinden ve gerici faaliyetlerin hız kazanmasından sonra, iktisadi eşitlik fikrinin savunanların sayısı her geçen gün arttı. O zamanlar sosyalizmi Fransa'da S. Simon ve Fourrier ve İngiltere'de R. Owen temsil ediyordu.

Fakat sosyalizm kurucusu olan bu zatlar arasında toplummsal eşitlik ve adalet gayesinin nasıl gerçekleştirileceği hakkında fikir ayrılıkları vardı. S. Simon'a göre böyle bir ideal yalnızca devlet gücüyle gerçekleştirilebilirdi. Fourrier ile Owen'a göreyse bu ideal hükûmet müdahalesi olmadan hayata geçirilebilir. Bu nedenle S. Simon'un sosyalizmi otoriter, Fourrier'nin ki ise liberaldir.

Daha sonra sosyalizmi savunanların arasına Fransa'da Leroux Consideran, Kabet, Louis Blanqui, Proudhon, Almanya'da Karl Marx, Engels, Roberts, Sheffle; Rusya'da Bakunin, Cernishevsky, Lavrov katıldı.

Her geçen gün daha fazla kişi tarafından savunulan sosyalizm sistemi nihai olarak iki şekil aldı: Otoriter komünizm ve anarşik komünizm. Fakat bu iki taraf arasında dolaşan vasat akımlar da vardı. Meselâ devlet sosyalizmi, kollektivizm, kooperativizm, ve belediye sosyalizmi...

İşçiler arasında da büyük bir hareket başladı. Bu hareketin zahirî cephesi ekonomiktir. Fakat hakikî cephesi ahlâktır. Bu hareketin hedefi, işçileri birleştirerek kapitalizme karşı mücadele etmektir. Bu hareketler 1864'le 1879 arasında Enternasyonali doğurdu. Dünyadaki işçiler birleşti, tek yumruk oldu.

Bu fikir ve devrim hareketleri üç büyük değişime yol açtı:

1- Ayrı ayrı her iş için ücret verilmesi kaidesinin kalkması. Bu kaide yeni bir şekilde eski kölelik ve derebeylik zamanlarını andırıyordu.

2- Özel mülkiyetin kaldırılması. Üretim araçlarının Komün'e ait olması.

3- Bireylerin ve toplumun baskıcı hükûmetin idaresinden kurtulması.

Toplumsal adaletin sağlanması için bu üç hedefin gerçekleşmesi şarttır. Bu görüş, yalnızca işçi sınıfı tarafından değil, önde gelen fikir adamları tarafından da desteklenmektedir.

Sosyalistlerin arasında adaletin ahlâk için bir temel olduğunu herkesten iyi anlayan Proudhon'dur.

PROUDHON (1809-1865)

Darwin gibi Proudhon'un da etikada alanındaki fikirleri layığı ile takdir edilmemiştir. Hâlbuki eğitimsiz ve kendi kendini yetiştirmiş olan bu köylü çocuğunun etika sahasında eserler veren büyük düşünürler kadar kıymeti vardır.

Hiç şüphesiz Proudhon, Hume, Adam Smith, Montesquieu, Voltaire gibi düşünürlerin, Fransız İhtilali'nin ve

"görevsiz hak ve haksız görev olmaz" düsturunu savunan işçi hareketlerinin etkisi altında kalmıştır. Proudhon, Fransız İhtilali'nden sonra ortaya çıkan eşitlik kavramının toplumsal hayatın en büyük dayanağı olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır.

Proudhon, ilk kitabı Mülkiyet Nedir'de ẹ eşitlik ile adalet kavramlarının aynı olduğunu şu sözle ispat ediyor: "Justum acqụae est, injustuṃ inacquae." (Adâlet demek, eşit olmak demektir.) Proudhon, Contradiction Economique, Philosophie du Progres gibi eserlerinde bu konuyu uzun uzadıya incelemiştir. Fakat meseleyi özellikle De la Justice dans la Revolution et dans l'Eglise eserinde detaylı bir şekilde incelemiştir.

Bu eserde bile Proudhon ahlâka dair fikirlerini tam anlamıyla izah edememiştir. Fakat eserin çeşitli yerlerindeki söylemlerinden, fikrinin ne olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Proudhon'a göre ahlâk, hukuk biliminin bir şubesidir. Fakat Proudhon Comte'u ve ansiklopedistleri takip ederek hukuku ve ahlâkı dine bağlamıyor. Ona göre hukukun ve ahlâkın özüne varmak için, toplumsal hayat analiz edilmeli ve bu hayatın gösterdiği istikamet keşfedilmelidir.

O zamana kadar etikayı hep dinle alâkadar görürlerdi. Kimse insanların eşit olması gerektiğinden bahsedecek kadar cesur değildi

Sosyalizmle mücadele eden Napolyon rejiminin sansürüne rağmen, Proudhon bu cüreti gösterdi. Kendisinin de dediği gibi, Proudhon'un maksadı halk için bir felsefe kurmaktı; bu felsefeden maksadı da toplumsal hayatın işleyişini keşfederek geleceği düşünmek olacaktı.

Proudhon'a adaletin hakikî temeli ve ahlâkın yegâne kaynağı insanın kendi kıymetini bilmesidir. Bu duygu bireylerde geliştiğinde, toplumun en büyük değerleri saygı ve hoşgörü olur.Hak denilen şey, her bireyin başkalarından kendi şahsına saygı duyulmasını talep edebilmesinden ibarettir. Görev ise herkesten başkasının şerefine saygı duymasını talep edebilmek demektir.

Biz herkesi sevemeyiz, fakat herkese hürmet etmekle mükellefiz. Biz herkesten bizi sevmesini istemeyiz; fakat herkesten bize hürmet edilmesini isteyebiliriz. Yeni toplum sevgi ve saygı üzerine kurulabilir. Kurulmalıdır da! Ne taptığı Tanrı'ya ve ne de bağlı olduğu topluluğa bakmayarak insanın saygıdeğer olduğunu kabul etmek... İşte hukukun esası! Her zaman insani değerleri savunabilmek. İşte adâlet!

Proudhon burada özgür bir toplum ahlâk üzerine kurulmalı demeliydi. Fakat o bunun demiyor. Belki de Napolyon sansürünü göz önünde bulundurarak susuyor.

Comte gibi Proudhon da adâletin, toplumsal hayatın gelişmesiyle sağlanabileceğini savunur.

Proudhon'a göre adalet, insanın ruhsal yapısının mahsulüdür. İnsandaki hukukî bir içgüdü onu bütün insanların eşit oldukları fikrine götürüyor.

Toplumsal hayat ve bu hayattan alınan tecrübeler, bu içgüdünün gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Adalet kavramının insanlık beyannamesine girmesi ve anayasanın temel maddelerinden biri olabilmesi için insanlık binlerce senelik tecrübelerden geçmek zorunda kaldı.

Proudhon da Comte gibi evrime ve evrimin sürekliliğine inanıyordu. Onun evrimden anladığı şey yalnız teknik

değil, teknikle beraber, şuurun ve toplumsal hayatla toplumsal kurumların da gelişmesiydi.

İnsanlığın gelişiminde Proudhon ideale çok kıymet veriyordu. Bu idealin etkisiyle bazı devirlerde insanı fazla yüceltiyor ve adalet kavramı ile hayatın arasındaki çelişkileri ortadan kaldırmak için mücadele ediyordu.

Proudhon'a göre insan için en yüksek gaye adaletin sağlanmasıdır. Bütün insanlık tarihi bu ideali gerçekleştirmeye doğru yürümüştür. Bütün büyük devrimler yalnızca bu idealin gerçekleşmesi için yapılmışlardır.

Fakat her devrimde şiddete başvurulduğunda değişen sistem değil, sistemin başındakiler oluyordu.

Devrimin esas gayesi adâlet olduğundan, kendisi ne şekil alırsa alsın neticede hayata bir şeyler vermiş olur ve parça parça kazanılmış olan bu başarılardan sonra adâlet sağlanmış olur. Öyleyse yapılan bütün devrimlere rağmen neden hiçbir ülkede adalet sağlanamıyor?

Proudhon bu soruya şöyle cevap veriyor: "Çünkü adâlet fikri bütün insanların kafalarına yerleşmemiştir. Hâlbuki bu fikir devrimin temel noktası olmalıdır. Adalet fikri insanın kendi şahsına duyduğu saygıdan doğar ve yayıla yayıla insanlığa duyulan saygıya dönüşür. Bu nedenle saygı, sevgi ve diğer duygulardan ayrılır. O, egoizmin, yani kendini sevmenin tam zıddı olur. İşte bunun içindir ki ilkel toplumlarda bireylerdeki kendine hürmet hissi -kaba bir şekil alır ve başkalarının üzerinde baskı kurma isteğine dönüşür. İşte o zaman, adâlet hissi göklerin himayesi altına girer ve dinden medet umar. Fakat bu his, dinin etkisiyle yavaş yavaş bozulur. Mesela Hristiyanlıkta insanın alçalmasına kadar varıyor. Tanrı sevgisi bahanesiyle insana saygı kovulur ve bir

kere bu saygı yok oldu mu adâlet ortadan kalkar. Böylece toplum çöker.

İşte o zaman bir devrim insanlar için yeni bir devir açar. Adalet kavramı bütün temayülü ile kendini gösterir.

Proudhon'a göre adalet bölünme kabul etmeyen mutlak bir nesnedir; insanlar bütün hareketlerini onunla ölçerler. 1789 senesinden beri Fransa'da bir tek hükûmet büyük devrimi inkâr edemedi. Hâlbuki hemen hemen bütün hükümetler adâlete ihanet ettiler.

Proudhon, toplumun menfaatleri için şahsın menfaatlerinin ihlâl edilmesi gerektiğini reddediyordu. Hakikî adalet, toplumun menfaati ile şahsî menfaati uyuşturmaktır.

İnsan sürekli gelişen bir varlıktır. Adalet herkese bu yolu aynı derecede açık tutar. İşte bunun içindir ki bütün din koruyucuları ve düşünürler "kendin için arzu ettiğini başkası için de et" düsturunu tekrarlamışlardır. Proudhon'a göre eşitlik olmadan adâlet olmaz.

Üzülerek söylüyorum ki birçokları ve devlet sosyalizmi taraftarları bile bu hakikati unutuyorlar ve devlette eşitsizliğe izin veriyorlar. Fakat Fransız İhtilali bu esası kabul etti "ve bütün insanların doğarken eşit olduklarını" ilân etti. Fransız İhtilali, şahsî, siyasî ve hukukî eşitliği sağladı. Bu toplumsal ekonominin esasını kurdu, çünkü "karşılıklı hizmetlerin" diğerlerine eşit oldukları fikrini ileri sürdü.

Proudhon adaleti şöyle tarif ediyordu: "Başkasına kendin kadar hürmet et, onu sevmesen bile. Ve ne kendine ve ne de başkasına saygı duyulmamasına tahammül etme."

Fakat maalesef ne kanunlarda ne mahkemelerde ve ne de kiliselerde henüz bu kaide geçerli değildir. Ekonomi

politik iş bölümü esasını kabul etti, çünkü bununla üretim gücü artıyor. Fakat aynı zamanda bazı ekonomistler, meselâ Rossi, bu iş bölümüyle işçinin köle haline geldiğini söylediler. Bu vaziyetten kurtulmak için tek çare, insanları birbirine hâkim kılmak yerine birbirine karşılıklı hizmet edecek bir konuma getirmektir. Proudhon için adâlet yalnızca insanları ihtiraslardan koruyan bir kuvvet değildir. O aynı zamanda akıl gibi yaratıcıdır. Bacon gibi o da fikirlerin davranışlardan doğduğunu düşündüğü için, el işi ve sanat okullarının gerekli olduğunu savunuyordu.

Proudhon adâletin sağlanması için belirli bir zamanın geçmesi gerektiğini düşünüyordu. Birçok idealin, bilhassa dayanışmanın yaygınlaşması lâzımdır. Bu da bireylerin ve toplumların gelişmelerine bağlıdır. Proudhon bu fikirleri izah ederken birçok diğer fikirlere de temas ediyor. Böylelikle okurları yeni yeni düşüncelere sevk etmekten geri kalmıyor. Zaten bu özellik, Herzen'in de kaydettiği gibi, Proudhon'un bütün yazılarında mevcuttur.

Fakat adâlet hakkında bu kadar güzel şeyler yazmış olan Proudhon, bu kavramı ifade eden iki Fransız kelimesi arasındaki ("Justice" ve "Equite") farkı ayırt edememiştir.

Birinci kelime, mahkemelerde icra edilen adaleti ifade eder. İkincisi ise, matematikteki denklemi ifade eden Equation'dan geliyor. Ahlâkta adaletten bahsederken, ikinci manayı almak gerekir; fakat Proudhon her iki kelimeyi de kullanmıştır. Bu nedenle yazılarının bazı kısımları anlaşılamamıştır. Aşağıda göreceğimiz üzere Littre bu boşluğu dolduracaktır.

Proudhon'un Devrimde ve Kilisede Adalet adlı eseri çıktıktan sonra, etikayı eşitlik olmadan yani vatandaşların hukuk önünde eşitliğini tanımadan tasavvur etme imkânı

kalmadı. Galiba bu nedenle, birçok kişi eserini görmezden geldi. Fakat Iodl, yazdığı Etika Tarihi eserinde, Fransız devrimcinin yazılarına ç yer verdi. Adâlet hakkında yazdığı üç ciltlik eserde Proudhon başka mevzulara da çok yer ayırmış ve kilise ahlâkını uzun uzun incelemiştir.

Fakat bununla beraber Proudhon ahlâkın esaslarından birisi olmak üzere insanlar arasında eşitlik manasına gelen adâlet kavramını kabul etmiştir. Bu neticeye Etika çoktan ulaşmalıydı. Etika uzun müddet dinin esiri olduğundan Proudhon'dan önce kimse sonuca ulaşamamıştı.

Proudhon Etikanın üç kaynağı olduğunu söylemiştir. Yazdığı eserlerde önce Etikanın toplumsal içgüdüden doğduğunu, sonra toplumla beraber geliştiğini kaydediyor. Sonra daha ileri giderek adalet sahasında idealin en değerli şey olduğunu söylüyor. Ve ekliyor: "İnsan yalnız aldığını vermekle kalmamalıdır." Kendini vermek, fedakâr olmak etikanın ideali olmalıdır. Bu ideal sayesinde insanlar yükseliyor ve zarifleşiyorlar. Sahiden de Amerika ve iki Fransa'daki devrimlerden sonra adalet hakkındaki fikirlerimiz 18. asırdaki köleliği ve köylünün araziye bağlılığını kabul eden Moralistlerin fikirlerinden tamamen ayrıldı.

Şimdi bizim için, Darwin'i takip ederek, organik hayatın ve toplumsal hayatın evrimini kabul eden evrimci düşünürlerin Etika hakkındaki teorilerini incelemenin zamanı geldi.

Burada birçok eserden bahsetmek gerekirdi; zira Darwin'in organik hayatın gelişimi hakkında fikirleri 19. asrın ikinci yarısında yaşamış olan bütün düşünürleri etkiledi.

Hatta ahlâk hakkında eserler yazmış olan düşünürler bile bilimsel, felsefi, dinî, siyasî gelişimlerin ve ahlâkın da

evrim sürecine bağlı olduğunu kaydetmektedirler. Bu suretle Darwin teorisi bugünkü realist ahlâk teorisinin kuruluşu üzerinde büyük etkiler uyandırmıştır. Ben burada evrimci etikanın en önemli temsilcilerinden bahsedeceğim. Bunlar, Herbert Spencer ve Mark Quillot'dur.

Darwin'in etikaya dair fikirleri bu eserin üçüncü bölümünde incelenmiştir. Bu fikirler kısaca şu esaslara dayanır: İnsanda bir ahlâk duygusu vardır. Onun kaynağı nedir?

Bu duygunun kaynağı toplumsal içgüdüdür. Bu içgüdü insanlarda olduğu gibi, birlikte yaşayan hayvanlarda da mevcuttur. Bu içgüdü sayesinde bir arada yaşayan hayvanlar bir zevk alıyor, kendi hemcinslerine karşı bir tür sempati duyuyor, onlara sırası gelince yardım ediyor.

Bu toplumsal sempati toplumsal hayat geliştikçe artıyor ve gitgide daha bilinçli bir hale geliyor. Böylece bu toplumsal sempati, insanda ahlâkın kaynağı oluyor. Fakat bu nasıl oluyor? Darwin şöyle cevap veriyor:

"İnsanın düşünce ve hafıza kuvvetleri vardır. İnsan bu toplumsal sempati içgüdüsüne uymadığında onun zıddı olan, meselâ intikam hissine bağlanarak geçici bir memnuniyet aldıktan sonra içinden bir azap duymakla kendi yaptığından memnun olmadığını anlamaya başlıyor. Daha sonra da pişmanlık hissi ortaya çıkıyor. Bazen içindeki birbirine zıt temayüller arasında mücadele ederken, aklı ona toplumsal sempatiye uymasını emrediyor. İşte o vakit insan görevinin ne olduğunu anlamaya başlıyor. Eğer bir arada yaşayan hayvanların da zekâları da insan zekâsı gibi gelişseydi onlarda da mutlaka vicdan olurdu. Toplumsal gelişim belli bir seviyeye ulaştıktan sonra toplum ahlâkî düşünceleri ileri bir noktaya taşıyor.

"Bazılarının iddia ettikleri gibi bu toplumun fikirleri geçici ve keyfi değildir. Hayır! O, toplumun içinde oluşan karşılıklı sempatilerin toplamıdır. Böylece iyilik yapmak insanlarda bir geleneğe dönüşüyor."

Darwin'in bütün teorisini burada yeniden inceleyecek değilim; yalnız şunu da ilâve edeyim ki, Darwin ve Macintoch'dan önce gelen Bacon ve Hugo Grotius toplumsal içgüdünün kendini koruma içgüdüsünden daha kuvvetli olduğu kanaatindedirler.

Bacon'la Darwin'in bu fikirleri ilkel çağlardaki insanlığın ahlâkî gelişimine dair öyle bilgiler veriyorlar ki onlardan sonra yazılan bütün ahlâk eserlerinde bu fikirlerin temel alınması gerekirdi. Hâlbuki hakikatte bu fikirler hemen hemen meçhul kalmıştı. Meselâ İngiliz Darwinistleri ile konuşurken ben Darwin'in Etikasından bahsederken onlar hayretle sordular: "Darwin Etika hakkında bir şey yazmış mı?"

Darwin'in yalnız "merhametsiz bir hayat mücadelesi" hakkında yazdığını sananlar ise Darwin'in toplumsal sempatiyi egoizmden ve kendini koruma içgüdüsünden üstün saydığını bilmiyorlardı.

Huxley, Darwin'in evrim teorisinin yayılmasına büyük katkı sağladı. Ne var ki İngiliz filozof, Darwin'in ahlâk hakkındaki fikirlerini asla kavrayamamıştır. Huxley ahlâka ait fikirlerini ölümünden kısa bir süre önce 1893 yılında, Oxford Üniversitesinde "Evrim ve Etika" adlı derslerde izah etmiştir. Yine oğlunun daha sonra yayımladığı mektuplardan anlaşılıyor ki, Huxley bu dersleri özenle hazırlamıştır. Daha sonra Huxley'in ders notları kitap haline getirildi ve yayımlandı. Okuyucularından çoğu bu dersleri pozitif bilimin ahlâk hakkındaki son sözleri olarak kabul etti. Buna sebep olan şey, yazarın uzun senelerden beri evrim teorisinin kabulü

yolunda verdiği mücadele ya da kitabının mükemmel olmasıydı. Hayır! Başlıca sebep, Huxley'in bugün medenî milletlerin önde gelen düşünür zümresinin ahlâk hakkında beslediği ve derin bir imanla bağlı olduğu ortak fikirlere tercüman olduğu zannıdır. Bu kitapta öne sürülen fikirler şunlardır:

"Bir yanda kozmik oluş, yani kâinat hayatı vardır; öte yanda da ona tamamen zıt olan ve onu inkâr eden ahlak vardır. Kozmik oluşa bütün varlıklar, örneğin otlar, hayvanlar ve ilkel insanları kapsar. Bu oluş her tarafta kanla boyanmıştır ve her yerde ancak kuvvetli gagaların ve keskin tırnakların zaferini gösterir. Burada ahlâka yer yoktur. Hissedebilen bütün varlıklar için burada ıstırap bir kaderdir, çünkü ıstırap kozmik hayatın esasıdır. Aslanların ve maymunların hayat mücadelesi sahasında kullandıkları usuller kozmik hayatın en belirgin özelliğidir. İlkel insanlıkta ise, zapt edebildiğini tereddütsüz almak ve aldığını bütün kuvveti ile korumak yine aynı hayat mücadelesi sahasında başarı sağlayan en doğru yol olarak gözükmektedir. Özetle, tabiatın insana verdiği ders kötülük, kayıtsız ve şartsız kötülük dersidir!"

Huxley'e göre tabiat bize yalnız ahlâksızlık ve kötülük öğretebilir. O tabiat ki, iyilikle kötülük arasında bir denge olduğunu bile kabul etmiyor. Bu düşünüre göre tabiata hâkim olan, kötülüktür. Kozmik tabiat, bir erdem okulu değildir, aksine etika düşmanının halk karargâhıdır. Etika bakımından iyi ve erdemli sayılabilecek şeyler kozmik hayatta başarı sağlayan etmenlerin tam tersidir.

O halde nasıl oluyor da binlerce yıllar devam eden ve hep kötülük dersleri veren bu kozmik hayatın içinde birdenbire hiçbir sebep olmaksızın kendi kendine ahlaki kurallar doğuyor? Huxley bu hayatın sonraları doğmuş olduğunu söylüyor ve ekliyor: "İnsanlık belirli bir gelişim seviyesine

ulaşınca kozmik oluşu düzenlemeye başlıyor kozmik alandan gelmediği halde o hayatın değişmesini ve ahlâk denilen kavramın doğmasına neden oluyor." Bu yeni oluşun neticesinde hayat mücadelesinde artık çevreye ve onun şartlarına en fazla adapte olanlar değil, ahlâkça yüksek olanlar başarılı oluyorlar. O halde bu değişiklik nereden geliyor? Kozmik hayattaki bu organik dönüşümün kaynağı ne? Bu sorulara Huxley bir tek kelime ile bile cevap verememiştir. Yalnızca Etika hadiselerinin kozmik hayatla hiçbir alâkası olmadığı üzerinde ısrarla durmuştur. Ona göre Etika, kâinata rağmen doğmuştur ve onun can düşmanıdır.

Huxley'nin fikirleri şöyle özetlenebilir: Tabiat kötülükten başka bir ders vermiyor. Fakat insanlar birlikte yaşamaya başladıktan sonra, tabiata tamamen muhalif olan etika oluşmaya başlıyor ve bu oluş artık ırk, âdet, kanun ve medeniyet sayesinde ilerlemeye devam ediyor."

Huxley Etikanın kaynağını bulamamış ve işi Hazreti Musa'nın gökten aldığı ilhamlara bırakmıştır. Huxley üniversitede ders vermeye başlayınca, evrimci fakat dindar bir Katolik olan G. Miwart, "On Dokuzuncu Asır" adlı dergide bir yazı yayımladı ve Huxley'i derslerinden dolayı tebrik ederek şu sözleri ilâve etti: "Etikanın evrimle alakası olmadığını ispat etmek mümkün değildir. İnsan kendi kendine ve isteyerek ahlâk ideali yaratamazdı. Bu ideal vardır, fakat insanın değildir. O Tanrı'dan geliyor!"

Huxley'in derslerinden çıkarılacak tek mantıklı sonuç da budur. Fakat ne gariptir ki, ders notlarını daha sonra bir araya getirip yayımladı. Öncesinde savunduğu tüm fikirleri inkâr etti. Bu kitapta Huxley, etikanın halkın gelişmesinin bir sonucu olduğunu ve ahlaki içgüdülerin tabiatta bulunduğunu yazdı. Hiç şüphesiz, Huxley bu garip kitabı dostlarının ihtarları üzerine kaleme almıştır.

12. BÖLÜM

19'UNCU ASIRDA AHLÂK TEORİSİNİN GELİŞİMİ

(Devamı)

Herbert Spencer'in ahlâka dair düşünceleri, evrimci etikanın davaları; sosyolojik bakımdan insanda ahlâk düşüncesinin gelişimi, egoizm ve altruizm; adalet ve ihsan, devlet ve onun toplumsal hayattaki rolü; M. Guillot'nun ahlâk teorisi, görevsiz ahlâk; Ahlâkî yaratıcılık, Guillot'a göre fedakârlık; "dolu hayat", tehlike ve mücadele arzusu, Guillot ahlâkının bireyciliği, Toplumsal etikanın kurulması

19. asır ahlâka dair yeni bir görüşle başladı. Bu yeni görüş, ahlâkın insanda aşama aşama gelişmesidir. Kâinatı, fizik kuvvetlerinin birbirini etkilemesini sürekli genişlemesi şeklinde yorumlayan yeni felsefe, tabiat ile ahlâkı da aynı noktada görmeye başladı.

Bu görüşün esasları 18. asrın sonlarında kurulmuştu. İlkel toplumların incelenmesi, Laplas'ın güneş sisteminin kaynağı hakkındaki teorisi ve özellikle Buffon ve Lamarque'nin bitki ve hayvan âlemlerinin aşamalı gelişimlerine düşünceleri, S. Simonnistler'in tarih araştırmaları, Augustin Thiery'nin bu sahadaki eserleri ve nihayet Comte'un pozitivizmi, insan

zekâsıyla bitki ve hayvan âlemlerinin aşamalı bir gelişim kaidesine bağlı oldukları fikrini kabule hazırlamıştı. Nihayet 1859'da Darwin'in Türlerin Kökeni adlı eseri çıktı ve evrim teorisi bu eserle son şeklini aldı.

Fakat 1850 senesinde Spencer yazmış olduğu Toplumsal Etika adlı kitaptaevrim teorisini ortaya atmıştı. Fakat teorinin eksik kısımları vardı. Bu nedenle, zaten bambaşka fikirlerin arkasından koşan İngilizlerin dikkatini çekemedi.

Spencer daha sonra Sentetik Felsefe adında bir dizi kitap çıkardı ve tanınmaya başladı. Bu eserlerde yazar güneş sisteminin gelişimini, dünyada hayatın nasıl başladığını ve insanlığın ve toplumların nasıl geliştiğini anlattı. Bu eserler şunlardır: Genel Esaslar, Biyolojinin Esasları, Psikolojinin Esasları, Sosyolojinin Esasları, Etikanın Esasları.

Spencer ilk eserinde kâinatın oluşumundan ve mekanik kuvvetlerin etkisiyle güneş sisteminin nasıl meydana geldiğinden bahsediyor. İkinci eserinde dünyada hayatın nasıl başladığını izah ediyor. Üçüncü eserinde insanın ve hayvanın ruhsal özelliklerini anlatıyor. Dördüncü eserinde toplumlardan ve beşinci eserinde canlı varlıkların zorunlu ilişkilerinden, yani Etikadan bahsediyor.

Bu eserlerden sona Spencer, hayatının sonuna doğru, yani 1890 yılının ilkbaharında bir dergide iki makale yayımladı. Bu makalelerde ilk kez hayvanlardaki ahlâkî hadiselerden bahsetti. O zamana kadar o yalnız hayat mücadelesinden bahsetmişti ve bu mücadeleyi de herkesin herkese karşı yapmak zorunda olduğu bir mücadele şeklinde göstermişti.

Spencer, Devlete Karşı Birey adında bir kitap daha çıkardı. Filozof bu kitapta, her geçen gün halkın üstündeki baskısını arttıran devlete karşı çıktı.

Etikaya dair yazdığı eserlerde Spencer şu fikirleri ileri sürüyordu: İnsan hayatın şartlarına uyarken durmadan kendisini değiştirmek mecburiyetindedir. İşte bunun içindir ki ilkel hayat için kurulmuş şartlardan medenî hayat şartlarına geçerken insanın tabiatında da değişiklikler gerçekleşir. Bu değişikliklerin sonunda insan bazı maddî ve manevî özelliklerini kaybeder. Meselâ ilkel insanın temel özelliklerinden biri olan savaşma güdüsü artık yoktur, çünkü değişmiş olan yeni şartlarda barış içinde yaşamak mümkündür.

Bu değişikliklerin sayesinde insan daha medenî bir toplumda yaşamaya başlar ve barışçıl âdetler ile insanların arasında daha dostane ilişkiler kurulur. Spencer'a göre bu değişim en önemli etkeni sempatidir.

Bu tarz bir yaşam, kişisel özgürlüklerin sınırlanmasını gerektirir ve bireyler buna başkalarının hürriyetlerine saygı göstermek üzere razı olurlar. Gitgide toplumda adâlet kavramı gelişir. Adalet, herkes için eşit olan özgürlük dairesinin içinde yaşamak demektir.

Aynı zamanda toplumsal hayat geliştikçe insanların birbirine karşı sempati hisleri de artar. Bu hislerin toplamı ahlakı oluşturur. Daha sonra toplumsal hayatın gelişmesiyle insanın bilincinde bir adalet tasavvuru meydana gelir.

Spencer'e göre toplumsal hayat gitgide o kadar gelişecektir ki, azamî toplumsal hayatın içinde azamî şahsiyet hayatı mümkün olacaktır. Aynı zamanda toplumsal denge sağlanacağı için herkesin ihtiyacı karşılanabilecektir.

Spencer'e göre etikanın gayesi ahlâkî kaideleri bilime dayandırmak olmalıdır. Bunu yapmak bilhassa bu zaman için lâzımdır, çünkü din artık kuvvetini kaybettiğinden

ahlâk esastan mahrum kalmıştır. Bununla beraber hakiki ahlâkın gelişmesine engel olan bencillik ortadan kaldırılmalıdır. Etika egoizmi tamamen reddetmekten korkmamalıdır, çünkü bilim üzerine kurulmuş ahlâk herkesi tatmin eder. Ne çare ki dindarlar buna yanaşmıyorlar, hâlbuki ilmî ahlâk dinin telkin ettiği ahlâkla aynıdır. Fakat buna bile kızıyorlar.

Etikanın bu gayesini kaydettikten sonra Spencer kurduğu ahlâk sistemini sade bir dille anlatmaya başlıyor.

O önce hayvanları alıyor, bu hayvanların çeşitleri türleri gözlemlendiği zaman basitlerden karmaşıklara, ilkellerden gelişmişlere doğru gidildikçe çevre şartlarına uyma kabiliyetinin arttığı görülüyor. Bunda amaç ya şahsî hayatın kuvvetlenmesi veyahut türün devamlılığının sağlanmasıdır.

Türlerin geliştikçe daha da kuvvetlendiği görülüyor. Meselâ ebeveynin evlât hakkındaki alakaları doğrudan doğruya türün geleceğini korumaya yöneliktir. En gelişmiş türlerde bu alâka sevgiye ve bağlılığa varıyor. Spencer bilhassa "hayat mücadelesi" ile meşgul olduğundan hayvanlar arasındaki karşılıklı yardım hadisesini görememiştir.

Aynı türden olan hayvanlar arasında gözlemlenen bu hadise çoğaldıkça aynı türe mensup iki cinsin (erkek ve dişi) ömürleri uzuyor ve bu sayede artmış olan tecrübeler türün diğer türlerden daha güçlü olmasını sağlıyor.

Spencer diyor ki: "Sadece çevreye uymak yeterli değildir. Türün gelişimi ile beraber yaşam tarzı da değişiyor. İnsanlıkta ise zorbalık, gasp yerine endüstriyel üretim başlarken yaşam savaşı azalmaya ve yumuşamaya başlıyor. Bununla beraber yeni yaşam tarzına daha uygun olan ahlâk kaideleri kuruluyor.

Biz iyiye iyi, kötüye kötü diyoruz. Gayemize uygun olana iyi diyoruz, olmayana kötü diyoruz. Meselâ bir eve bizi soğuktan sakladığı için iyi diyoruz. Aynı ölçüyü biz kendi davranışlarımız için de kullanırız. Meselâ diyoruz ki: "Islak elbisenizi değiştirmekle iyi yaptınız." veyahut "filân kişiye itiraz etmemeliydiniz." Bütün bu ölçüler ile hareketlerimizin iyi veyahut kötü olduğunu anlatmak isteriz. İşte bunun içindir ki bizim hareketlerimiz durmaksızın değişir.

Gaye iki türlüdür. Bazıları şahsîdirler. Meselâ şimdi verdiğimiz örneklerde olduğu gibi. Fakat gaye geniş, toplumu alâkadar eder mahiyette olabilir. Her iki halde de maksat yalnız hayatı muhafaza değil, aynı zamanda yaşama kuvvetini arttırmaktır. Bu suretle gaye genişleye genişleye toplum genelinde yaygınlaşır. . O halde bizim ve başkalarının yaşama kuvvetini arttıran ve makul hale getiren hareketlere biz iyi diyoruz.

Bu tür hareketler hayata kuvvet ve güzellik kattığından beraberinde mutluluğu getirirler. Bu nedenle Auguste Comte gibi Spencer de ahlâkî zekâ, sanat, bilim veya müziği toplumsal yaşamın yavaş yavaş gelişmesinin zorunlu bir sonucu sayıyor. Sürü içgüdüsünün, dayanışma ve karşılıklı bağlılık, yani herkesin topluma ve toplumun herkese bağlı olması şeklini alması da akıl, gözlem hassasiyet gibi beşeri özelliklerin birer kazanımıdır.

Fakat neden gelişim bu yolu almıştır da tersine yol almamıştır, yani herkesin herkese karşı merhametsizce savaşmasını tercih etmiştir? Spencer bu soruya şöyle cevap veriyor: "Çünkü insan insanlığın saadetini sağlayan davranışlardan hoşlanır." Örnek olarak İncil'i gösterir: "Bu mukaddes kitap 'ne mutlu ihsan edenlere, ne mutlu fakirleri düşünenlere!' demiyor mu? Yani bu fiilleri işleyenler bahtiyardırlar, mesutturlar..."

Sonra diyor ki: "Doğruluk, temizlik, erdemli olmak herkese, her zaman ve her yerde bir iç memnuniyeti, bir bahtiyarlık hissi verir. Şöyle ki ahlâk hakkında kurulan herhangi bir teori, ahlâkın son gayesinin şu veya bu ruh hali olduğunu kabul etmek mecburiyetindedir. Bu ruh haline isterseniz memnuniyet, isterseniz saadet veya başka bir isim veriniz."

Kendisinden önce kurulmuş olan ahlâk sistemleri hakkında Spencer diyor ki: "Bu sistemleri incelerken hepsinde 'illet' (sebep) kavramının eksik olduğunu gördüm." Bu sistemleri Platon'dan başlayarak eleştiren Spencer, son olarak faydacılık okuluna gelip şunları söylüyor: "Faydacılık okului da kendisini sık yapılan bir hatadan tamamen kurtaramamıştır. Çünkü bu okul ahlâkın doğal hadiselerden doğmuş olduğunu kısmen kabul ediyor. Bunun sebebi bu okulu kuranların ampirik usulü rehber olarak kabul etmeleridir. Bunlar tıpkı eski Yunan ve Mısır âlimlerinin yaptıkları gibi yapmışlardır. Âlimler cazibe kanununun keşfinden pek çok önce filân günde filân yıldızın nerede bulunacağını tayin edebiliyorlardı. Fakat bunun sebebini bilmiyorlardı. Sırf gözlemlere ve tecrübelere dayanarak sonuca ulaşıyorlardı. Düşünce usulleri ampirikti, fakat cazibe kanunu keşfedildikten ve yıldızların hareketleri hakkında daha detaylı bilgiler edindikten sonra biz bu hareketleri hesaplayıp yıldızların mevkilerini rasyonel olarak tayin edebiliriz. Faydacılar da bu şekilde hareket ediyorlar. Bunlar bir fiilin neden iyi veya kötü olduğuna hükmedildiğini biliyorlar; fakat sebepler arasındaki alâkayı bulmaktan acizler."

Hâlbuki bilimde asıl aranılması gereken bu alakadır. Bu alakayı bulabilmek ve ahlâk sistemini rasyonel bir metotla kurabilmek için fiziğe, biyolojiye ve toplumsal kanunlara başvurmak gerekir.

Spencer ahlaki hareketlerin fiziki ve biyolojik kaynaklarını iki bölümde incelemiştir. Bu bölümlerde öne sürdüğü fikirler oldukça faydalıdır.

Spencer bu iki bölümde herhangi bir ahlâk sisteminde ahlâkî olarak kabul edilen hadiselerin doğal nedenlerini arıyor. Meselâ hareketlerde ahenk, ahlâklı sayılan insanların bariz özelliklerinden biridir. Davranışlardaki açıklık da aynı mahiyettedir. İradesi zayıf olanların hareketleri hiçbir zaman tayin edilemez. Keza davranışlardaki denge (yüksek ahlâklı bir insandan delice hareket etmesi veya beklenmez) ve çevreye uyma kabiliyeti de aynı mahiyettedir.

Yaşamın anlamı ve derinliği de bu tür hareketlerdendir. Bu özellikler, bizim için ahlâklı insanı tanımak için ölçüdür.

Bu sıfatlar hayvanların türü geliştikçe yükseldikçe, basitten karmaşığa doğru ilerlerken durmaksızın artıyor ve insana kadar geliyor.

Ahlâkî sıfatlar hayvanların gelişmesiyle beraber artıyor. İnsanlarda da öyledir. İlkel toplumlar geliştikçe daha karmaşık organizmalara dönüşür. Derin ve anlamlı bir hayat yaşayan insan, kendisine ancak derin ve anlamlı yaşayan çevrelerde yer bulur.

İşte bu, ahlâkın biyolojik izahıdır. Spencer ispat ediyor ki bireyin zevk aldığı davranışlarla uzun yaşamak arasında ilgi vardır. Böylelikle ahlâkın göklerden ilham alındığı yönündeki teoriyi tamamen çürütüyor.

Spencer, savaş üzerine kurulmuş olan toplumlara özgü bir zevkin olduğunu da ispat ediyor, fakat hayat savaş çağından sanayi çağına doğru gelişirken bu zevk de değişiyor. Artık biz ilkel insanın savaştaki öldürme ve düşmanını alt etme zevklerini tatmamaya başlıyoruz.

Spencer zevkin, saadetin hayatta yaratıcı, kuvvet verici ve sevindirici etkenler olduğunu ve ıstırap ile elemin söndürücü ve yıkıcı etkenler olduğunu kolaylıkla ispat ediyor. Bununla beraber zevk ve saadetin fazla abartıldığını, hayatı ya geçici olarak ya da ebediyen söndürebileceğini de kaydediyor.

Aşırılıklar daima zararlıdır. Zira hayat insandan hareketlerinin sebeplerini sormaz. Fazla düşünen bir âlimi ve sorumsuz davranan bir cahili ise cezalandırır.

Fakat Spencer ahlaki hareketlerin insana neden zevk verdiğini henüz izah edememiştir.

Spencer Etika hakkındaki fikirlerini Zihin, Ahlak ve Beden Eğitimi adlı eserinde beyan etmiştir. İnsanın geliştikçe onda meydana gelen ruhsal değişimlerin onu nasıl ahlâkî düşüncelere sevk ettiğini bu kitapta izah etmiştir.

Spencer bu kitabına da basit örnekler vererek başlamıştır. Suda yaşayan bir hayvan kendisine doğru gelen bir şey görüyor; bu intiba hayvanda önce bir duygu oluşturuyor. Sonra da bu duygu hayvanı ya saklanmaya ya da gelen şeyin üzerine atılmaya sevk ediyor. Hayvan kendisine doğru geleni düşman zannederse saklanır, kendisi için bir av zannederse üzerine atılır.

Bu basit örnek hayatın esasıdır. Dıştan gelen bir intiba bizde bir duygu yaratıyor ve bu duygu bizi harekete geçiyor. Meselâ gazetede bir ev ilânı okuyoruz; ilânda detaylı bir şekilde verilen evin özellikleri bizde bir tasavvur oluşturuyor. Biz bu tasavvura göre ya ev ile ilgilenmiyoruz ya da daha fazla evle ilgili daha fazla bilgi almaya çalışıyoruz.

Fakat mesele daha çapraşık olabilir. Bizim aklımız birçok duygunun ve bu duyguların arasındaki alâkaların bir

ambarıdır. Bu alakaların birbirine karışmasından ve onlar hakkındaki düşüncelerimizden zekâ doğar. Duyguların birbirine karışması ve onlar hakkındaki düşüncelerimiz zekâ ile birlikte ruhu doğurur. Hayvan ve vahşi insan av zannettiği şeyin üzerine düşünmeden atıldığı halde, daha tecrübeli olan bir hayvan ya da insan yapacağı hareketin sonuçlarını düşünür. Aynı vaziyeti biz ahlâkî hareketlerde de görüyoruz. Hırsız hareketlerinin bütün neticelerini düşünür; vicdanlı insan ise hareket etmeden önce kendisini ve başkalarını düşünür.

Hareketleri hesaplı ve düşünceli olan medenî insan ise bazen pek uzak gayeleri düşünerek hareket eder. O vakit düşünceler ideale yaklaşmaya başlar. İnsan topluklarının hayatında uzun zamanların geçmesi lâzımdır ki t kendi hareketlerini ilk izlenimlerle değil, uzak gayeleri düşünerek kontrol edebilsinler.

Sadece geleceği düşünerek hareket edenler, hem kendisini hem de içinde yaşadığı düşünerek davranışlarını bir düzene oturturlar. Sonra diğerleri de böyle yapar ve toplumsal düzen oluşur. .

Önce insanlar kabilelerinden korkarlar, sonra savaşları idare eden kabile reislerinden ve nihayet insanların işlerine karıştıklarına inandıkları ruhlardan ve hayalî varlıklardan korkarlar. İlkel insan kendi intibalarına kapılarak hareket etmeden önce bu kuvvetleri düşünür. İşte kamuoyu, hükûmet ve din dediğimiz toplumsal kurumların kökleri.

Burada Spencer etikayı sosyolojik açıdan inceliyor ve diyor ki:

“Mademki insanlar bir arada yaşıyorlar, herkesin öncelikli olarak toplumun menfaatlerini - kendi çıkarlarına

arzularına muhalif olsa bile- gözetmesi gerektiğini bilirler." Fakat Spencer ilk insanların kalabalık değil küçük gruplar halinde yaşadıkları kanaatindedir. Auguste Comte gibi o da bu toplulukların tarihî gelişimlerini savaş çağından yavaş yavaş sanayi çağına geçişle açıklıyor.

Spencer'e göre modern toplumlarda iki tür ahlâk vardır: Birisi, "düşmanı öldür, dosta yardım et ve onu sev," diyor. Öteki ise, "savaş zamanı itaat et ve barış zamanı özgür olup devletin hâkimiyetini mümkün olduğu kadar daraltmaya çalış." diyor.

Aile hayatında da modern toplumlar, kadınların ve çocukların itaatkâr olmalarını istiyorlar; fakat aynı zamanda da iki cins arasında eşitlik isteyen sesler yükseliyor. Bütün bunlar hakikatte ahlaki sistemin tam olarak kurulamamasına sebep oluyor.

Hâlbuki barış arayan medenî bir kurumda ahlâk gayet basit olabilir. Onun düsturları göze çarpacak kadar açıktır. Meselâ bir insanın başka birisine baskı uygulaması ahlak dışıdır, çünkü baskı toplumsal bağlılık esasını gevşetir. Toplumun mutlu olabilmesi için bireylerin mutluluğun inşasında birlikte çalışmaları gerekir. Bir toplumda karşılıklı yardım olmazsa, insan temel ihtiyaçlarını karşılamakta bile güçlük çeker. Meselâ yiyecek ve barınacak yer bulmakta zorlanır.

Bir toplumun ihtiyaçları ne kadar az, bu ihtiyaçları karşılamak için kullanılan vasıtalar ne kadar yetersiz olsa da yine birlikte çalışmak lazımdır. En ilkel toplumların avlanırken ve toprağı işlerken birlikte çalıştıklarını görüyoruz. Toplum yükselince bu birlikte işleme hadisesi başka şekil alır. Orada görüyoruz ki topluma mensup bütün bireyler

aynı işle değil, muhtelif işlerle uğraşıyorlar. Bütün bu işlerde aynı gaye görülür. Sonunda toplum öyle bir seviyeye ulaşır ki bireylerin işleri hem şekil itibariyle ve hem de gaye itibariyle birbirinden ayrılır. Buna rağmen bireyler toplumun saadetini sağlamaya meyillidir. İşte burada biz iş bölümüyle karşılaşıyoruz. Şimdi mesele şudur: "Bu ortak çalışmaların mahsullerini nasıl paylaştıracağız?" Bu sorunun tek bir cevabı vardır: Paylaşım karşılıklı anlaşmaya göre yapılacak! Fakat çekilen zahmetin ödülü belirlenirken -tabiatta olduğu gibi- sarf edilmiş olan kuvveti yerine koyacak miktar göz önünde bulundurulmalıdır. Spencer'e göre barış isteyen sanayi toplumlarında insanlar birbirlerine verdikleri sözleri yerine getirse de toplumun yüksek menfaatlerini düşünmezler. Böyle bir toplumun mükemmel bir seviyeye ulaştıkları söylenemez.

Spencer ahlâk meselesini sosyolojik, psikolojik ve fizyolojik açıdan inceledikten sonra evrimci ahlak teorisine yapılan eleştirileri cevaplıyor ve akabinde adalet kavramının ahlakın gelişiminde ne kadar önemli olduğunu anlatıyor tenkitlere

Faydacı Bentham, adaleti ahlâkın esası olarak kabul edenlere karşı diyor ki: "Adalet mi? Bu kelimeden ne anlamalıdır? Neden adâlet esas oluyor da mutluluk olmuyor? Mutluluğun ne olduğunu hepimiz biliyoruz; fakat adaletin ne olduğu hakkında herkes farklı bir şey söylüyor. Adalet ne anlama gelirse insanlar yalnızca kendilerini mutlu eden şeylere saygı göstermiyor mu?"

Spencer Bentham'a şöyle cevap veriyor: Hem göçebe hem de sanayi toplumları çeşitli yollarla mutluluğu ararlar. Fakat bu toplumların birçok ortası vardır. Meselâ birlikte çalışma ya da bireylerin üzerine doğrudan doğruya veyahut

dolaylı olarak zorbalık yapılmaması. Bütün bunlar tek bir şeyi gösterir: Eşitlik fikrine riayet.

Spencer'e göre toplumun ilk hedefi herkesin mutlu olmasını sağlamaktır. Bu hedefi gerçekleştirmenin tek yolu da eşitliktir. Bugün ülkeleri yönetenler ve kanun yapanlar onu istedikleri kadar ihmal etsinler, ahlâk duygusunun temeli eşitliktir. Adalet demek, eşitliği tanımak demektir. Bu hakikati Aristoteles şu formül ile ifade etmiştir: "Adalet demek kanuna ve eşitliğe riayet demektir, adaletsizlik de bunlara muhalif olmaktır." Romalılar da adaleti aynı şekilde tanımlıyordu. Spencer'e göre de eşitlik ve adâlet aynı şeylerdir.

Ancak Spencer'in özellikle egoizm ve altruizm hakkındaki fikirleri dikkat çekicidir.

Spencer'e göre belli başlı ırklar muhtelif zamanlarda zevk ve saadet kavramını farklı bir şekilde tanımlar. Önce ıstırap sanılan şeyler daha sonra mutluluk olarak adlandırılabilir ya da önceleri eğlenmek için yapılan şeyler sonrasında ıstırap vermeye başlayabilir. Meselâ biz bugün deniz üzerinde kürek çekmekten hoşlanınız, ama gidip köyde ot biçmekten hoşlanmayız. Çünkü yaşam şartları değişmiştir. Bu değişimin sonunda bir zamanlar eleştirdiğimiz bir şeyi bu sefer hoş görürüz.

Canlılar her şeyden önce yaşamayı düşünür ve hayatta kalmak her canım başlıca kaygısıdır. Egoizm, altruizmden, yani başkasını düşünmekten önce gelir; fakat kişinin kendisini düşünürken yaptığı işten ve duyduğu zevkten toplum da faydalanabilir. Buna karşın egoizm daima altruizmden üstündür. Ancak medeniyet yükseldikçe bireyler başkalarının zahmetlerinden de istifade etmeye başlıyor ve bu istifade gittikçe artıyor. Hakikatte bu hadise ilkel zamanlarda da böyleydi. Meselâ Pasifik Okyanusu'ndaki adalarda yaşayan

vahşilerin Balay'larına, yani toplum için yapılan evlerine bakınız. Birlikte ağaç dikmelerine ve ava gitmelerine bakınız! Hatta Kuzey Denizi'nin sahillerinde yaşayan Eskimoların bile uydukları belli başlı kurallar vardır. Spencer bütün bunlardan şu sonucu çıkarıyor: "Bireyler ancak toplumsal hayatın şartlarına riayet ederek mutlu olabilir."

Spencer egoizmi savunurken güçlü kanıtlar sunamamıştır. Elbette egoizmin belli başlı noktalarını savunmak gerekiyordu, çünkü dinden ilham alan ahlâkçılar, zekâ seviyesi gelişmemiş kişilerden bile çok şey talep ediyordu.

Spencer, felsefesinde "Sağlam ruhu sağlam beden taşır." düsturu yerine, Nietzsche'nin "Üst İnsan" kavramına yöneldi. Ona göre, her koşulda egoizm, altruizmden önce gelirdi."

Fakat aynı düşünür, kitabın "Egoizme Karşı Altruizm" adlı bölümünde altruizmin hayatta oynadığı büyük rolü dile getiriyor. Bir kuş, yavrularını korumak için kendi hayatını tehlikeye atıyor. Bu yarı şuurlu bir harekettir. Fakat bu harekette de, insanlardaki şuurlu fedakârlıklar gibi tehlike vardır. Bu örneği verdikten sonra Spencer şu sonucu çıkarıyor: Tabiatta fedakârlık egoizm kadar ilkel ve kadimdir.

Toplum geliştikçe yarı şuurlu ana-baba fedakârlığı şuurlu fedakârlıklara dönüşür fedakârlıkların türleri çoğalır. Birey kendisini önce arkadaşlarına sonra toplumun geneline karşı sorumlu hisseder.

Altruizmden alınan zevklerde de egoizm olabilir. Meselâ topluma zevk veren sanat eserlerinden, sanatkârın aldığı şahsî zevk gibi. Hayatın başlangıcında bile altruizmle egoizm beraber yürümüştü. Fakat hayvanlar ve insanlar geliştikçe ahlâkî kaideler egoizmin sevk ettiği şahsî endişeler ile

mücadele ederek altruizmi ön planda tutmaya çalışmıştır. Zaten "altruizm ve egoizm" kelimeleri bile doğru değildir, çünkü tabiatta saf altruizm yoktur ve her altruizmde bir egoizm vardır. "Toplumsal Alışkanlıklar" ve "Bireysel Alışkanlıklar" gibi terimlerin uydurulmasının nedeni, bireyleri alışkanlıklarından ve kişisel zevklerinden kurtarıp toplumsallaştırmaktır.

Spencer ahlâkı, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik açıdan değerlendirdikten sonra ahlakı inceliyor.

Spencer'e göre insanlarda egoizmle altruizm arasında mücadele ezelden beri devam etmektedir ve ahlâkın amacı bu iki zıt kutup arasında dengeyi sağlamaktan ibarettir. Bu denge, ancak toplumsal eğilimlerin bireysel isteklere karşı üstün gelmesiyle sağlanabilir. Hobbes gibi Spencer de insanların eski çağlarda ayrı ayrı yaşadıklarını düşünmektedir. Onlar da, bazı yırtıcı hayvanlar gibi -meselâ kaplanlar gibi- daima birbirinin üzerine atılmaya ve birbirini parçalamaya hazırdırlar. Fakat bir gün bunlar birleştiler ve o günden itibaren birlikte yaşamaya başladılar.

Topluluk hayatının ilk döneminde alınan kararlarda ve konulan kurallarda savaş esas alınıyordu. Savaşmak, en yüksek fazilet sayılırdı. Komşuların ellerinden avlarını, kadınlarını ve mallarını almak da övülen erdemler arasında yer alıyor. Onların ahlak kuralları buydu!

Bu devirden sanayi devrine ancak yavaş yavaş geçilebilmiştir. Buna rağmen eski askerlik devrinin birçok alışkanlıkları henüz yaşamaktadır. Fakat sanayi toplumunun temelleri atılmaktadır ve onunla beraber yeni ahlâk sistemi de şekillenmektedir. Bu yeni ahlâk sisteminde artık sempati ve hoşgörü gibi barışçıl bir ortamda ortaya çıkan etkenler söz konusudur.

Bundan önceki çağlarda ahlâk kaidelerini din belirlerdi. Bu kaideler bilhassa savaşa, savaş faziletlerine, şefe itaate, düşmana karşı merhametsizliğe dayanırdı. Fakat bu devirde bile faydacı ahlâk sisteminin bazı alâmetleri belirmeye başlar. Bu alâmetleri Antik Mısır'da gözlemlemek de mümkündür. Sokrates ve Aristoteles zamanlarında ise ahlâk dinden ayrılmış ve ahlâkın temeli toplumsal fayda olarak görülmüştür. Bu değişimi savunanlar Orta Çağ'da dine karşı mücadele etmiş ve nihayet Rönesans'ın başlamasıyla birlikte baskıcı sistemlere galip gelmiştir. Spencer'e göre "Bentham'ın ve S. Mill'in fikirleri ile faydacı ahlâk nihaî zaferini kazanmış ve fayda insan davranışlarının yegâne ölçüsü olmuştur." İnsanlar toplumun değil bireyin mutluluğunu tercih etmeye başlamıştır. Spencer eski Hint ve Çin'in mukaddes kitaplarından örnekler göstererek ahirette mükâfatı olmayan bir ahlâkın nasıl kurulabildiğini izah etmiştir.

Spencer'e göre böyle bir ahlâk sistemi barışı tercih eden bir topluma uyum sağlayanların elde ettiği zaferlerle kurulmuştur. Spencer ahlakın gelişmesinde faydayı tek etken olarak görüyor.

Akli ve duyguları, ahlakın dışında tutuyor. Bir zamanlar insanlar, ahlak sistemini savaşa göre kurmuşlardır. Başka bir zaman ise ahlak kurallarını belirleyen ticaret ve sanayi olmuştur.

Hâlbuki bizzat Spencer, birçok hadisenin faydacılıkla açıklanamayacağını itiraf ediyor. Mesela bir kitabında şöyle diyor:

"Hristiyanlığın ortaya çıkışından bugüne kadar savaş kahramanlarına tapılırken ilk Hint efsanelerinden birisi olan Mahabharat'da şu düsturlardan söz ediliyor:

'Başkasının sana nasıl davranmasını istiyorsan sen de insanlara öyle davran.'

'Kendine reva görmediğini sen de komşuna reva görme.'

Çinli bir doktor diyor ki: "İnsan için barış en yüksek gayedir."

İranlı düşünürler ve Tevrat, Budizm'in ve Hristiyanlığın ortaya çıkmasından n çok önce insanların barış içinde yaşamasını öğütlüyorlar. Yine Spencer, Somatra Adası'nda yaşayan vahşilerin, Morgan tarafından tasvir edilen Himalaya Dağlarında sakin Tharus'ların barış içinde yaşadıklarını söylüyor.

Spencer tarafından verilen antropoloji eserlerinde çok az çok az rastlanan örnekler insanlığın ilk zamanlarından beri barışı istediklerini ve bunun için mücadele ettiklerini ispatlıyor. Devletler, savaşa dayalı bir ahlak sistemi kurmuş olsa da...

Spencer etikaya dair eserinin ikinci cildinde "adâlet ve "ihsan" kavramlarını açıklamıştır. Spencer diyor ki: "Bir arada yaşayan hayvanlarda bile iyi ve kötü davranışlar gözlemlenmektedir. İyi davranışlar, bireylerin mutluluğundan ziyade türün devamlılığını sağlamaya yöneliktir. Bu, adâletin ilk örneğidir." Spencer ona "Sub'humain" yani "insanlığın altındaki adalet" diyor. Fakat bu ilkel adalet giderek gelişti ve bireylerin bencil davranışlarını düzeltti. Güçlüler zayıfları korumaya başladı. Böylece hayvanların arasında toplumsallaştı.

İnsanlara gelince, orada da ahlâk egoizmden doğar; fakat insan geliştikçe, akıl ve düşünme gücü arttıkça, insanlar arasında sempati hisleri doğuyor. Bu hissin gelişimiyle beraber insanlar zihnî bir tasavvur olmak üzere "adâlet"

kavramını yarattılar. Savaş (önce kabileler sonra milletler arasında) bu kavramın gelişmesine engel oldu. Yunanlılarda adalet kavramı çok karışık ve belirsizdir. Orta Çağ'da aynı belirsizlik devam eder. Örneğin bu çağda öldürme ve yaralamalar için, suçu işleyen kişinin mesleğine, yani sınıfına göre ayrı ayrı ceza verilirdi.

Bentham, 19. yüzyılda adaleti yeniden tanımladı: "Toplumda herkes bir sayılmalıdır ve kimseye birden daha fazlaymış gibi davranılmamalıdır." Bu düsturu Fransız İhtilali ile ortaya çıkmıştır. Fakat Spencer bunu tamamen kabul etmiyor, çünkü ona göre bu düstur olduğu gibi uygulanırsa türün zayıflamasına neden olabilir. Doğrusu Spencer eşitliği sadece teoride kabul ediyor.

Spencer'e göre "adâlet herkesin yapmak istediğini yapabilmesidir, kimsenin başkalarının hakkını çiğnememesi şartıyla." Spencer diyor ki: "Bizim gayemiz azamî mutluluğu sağlamaktan ibarettir; fakat bu azamî saadetin bir sınırı vardır ve bu sınırın öteki tarafında başkalarının da aynı gaye ile hareket ettikleri gerçeği yer alır. Bu sınır bireyle toplum arasındaki ilişkileri düzenler. Söz konusu sınır aşılmadığı takdirde hem adalet sağlanır hem de insanlar mutlu olur."

Spencer adaletten bahsederken devlet kavramını da inceliyor ve devlet hakkındaki modern teorileri şiddetli bir şekilde eleştiriyor.

Spencer etika ile toplum kavramlarını birbirinden ayrı görmemekte haklıdır. Çünkü insanların ahlaki görüşleri içinde yaşadıkları toplumun merkezi gücünün bir yansımasıdır. Bu merkezî gücün kaynağı mutlak otorite mi yoksa demokrasi midir? Toplumun ekonomik düzeni kapitalist midir, proleter midir? Tüm bu soruların cevapları insanların ahlak hakkındaki fikirlerini doğrudan etkiler.

Bu nokta hakkında tam bir kanaat edinmek için modern toplumların ahlâkî düşüncelerini hatırlamak yeterlidir. Büyük devletlerin kurulması ve sanayicilikle bankacılığın gelişmesiyle zenginleşme hırsı arttı. Bazı milletler diğerlerini baskı altına almaya çalıştı. Bu nedenle yüz otuz seneden beri durmaksızın savaşlar devam etmektedir. Baskıcı rejimler, devletlerin sınırsız yetkisi ve milletlerin hakları, günümüzde birçok kişiyi endişelendirmektedir. Bu meselelerin nasıl çözüleceği, doğrudan doğruya ahlak sistemleri ile ilgilidir.

Spencer, her şeyden önce yönetim biçimlerinin -tabiattaki her şey gibi- değişebilir olduklarını kaydediyor. Sonra Auguste Comte'un izinden giderek iki tür toplum olduğunu söylüyor: Birincisi ilkel ve askeri toplum. İkincisi sanayi toplumu.

Spencer'e göre, yurttaşlara eşit haklar veren bir devlet bireylere hükümeti seçme özgürlüğü de vermelidir. Fakat hakikatte böyle olmadı. Çünkü bireylere eşit özgürlüklerin verilmesiyle sınıflar arasındaki çıkar çatışmaları yok olmadı. Bireyler siyasi açıdan eşitti ama bu yarım bir eşitlikti.

Ben burada Spencer'in devlette vatandaş hukukuna dair fikirlerini inceleyecek değilim. 19. asrın ortalarında yaşayan orta sınıfa mensup bir adam bu konuda nasıl düşünüyorsa Spencer de öyle düşünüyordu. Meselâ Spencer kadınlara siyasî haklar verilmesine karşıydı.

Spencer'e göre devletleri savaşlar yaratmışlardır. O diyor ki: "Savaş olmayan yerde devlet olamaz." Her hükümet, her iktidar savaştan doğmuştur. Savaşta bir kumandana duyulan ihtiyaç, devleti doğurur; uzun savaşlar ise, devlete diktatörlük şeklini verir.

Devletçilik teorisini savunanlar bile bu fikirlerinden ötürü Spencer'ı gerici saymaktadır. Ama Spencer birçok görüşüyle de anarşizmin ilk temsilcilerinden biri sayılmalıdır. Örneğin o, devletin yurttaşların özgürlüklerini kısıtlamasına karşı çıktı. Devletin böyle bir hakkı olmadığını söyledi.

Spencer bir kitabında şöyle diyor: "Avrupa devletleri başka kıtalarda aşağı sayılan ırklar üzerinde tahakküm kurmaya çalışarak bu ırkların ihtiyaçlarını dikkate almadığı sürece kendi vatandaşlarının ihtiyaçlarını da dikkate almayacakları kesindir. Onlar kendi halkına karşı da kişisel özgürlükleri kısıtlayan tedbirler almaya devam edeceklerdir. Bir devletin, işgal ettiği ülkelerde, yasalara uygun davranmasını hoş karşılayanlar, o devletin kendi ülkelerinde de aynı usulsüzlükleri yapabileceklerini savunmuş olurlar. Çünkü bu devletler, işgal ettiği yerleri de kendi ülkeleri gibi görmektedir.

Hâlbuki bireyin özgürlüklerini yok eden mutlak otorite, ilkel zamanlardan kalmadır. Medenî milletler ise herkese, başkalarına engel olmamak şartıyla birçok özgürlük vermiştir. Modern ülkelerde devleti en önemli görevi adaleti sağlamaktır. Bunun dışında devletin her türlü faaliyeti adâleti ihlâl etmekten başka bir şey değildir.

Fakat çeşitli çevrelerde belli başlı topluluklar halka her türlü özgürlüğü ve mutluluğu vadederken devletin yetkilerini kısıtlamak isteyenlerin sesleri işitilmeyecektir.

Spencer, eserinin üç ayrı bölümünde devletin yetkilerini inceliyor ve devletin bireyleri tek tipleştirdiği sonucuna varıyor. Devletin tek bir dini dayatması, tek tipleştirmeye örnek gösterilebilir. Bu tür faaliyetler de ilkel zamanlardan kalmadır. Yine de hayat, devletlerin gayretlerine rağmen, daha iyi insan örneklerini yaratmaktadır.

Spencer, maalesef, modern toplumlarda zengin olma hırsını ve geri kalmış milletleri sömürme hevesini doğuran etkenleri derinlemesine incelemedi.

Devletleri siyasi açıdan esaslı bir şekilde eleştiren Spencer, aynı cesareti ekonomi alanında gösteremedi. O bu alanda liberal arkadaşları gibi yalnız tekelleşmeye karşı sesini yükseltti. Devrim korkusu ile sanayideki sömürüye karşı çıkmadı.

Spencer eserinin "Toplumsal Hayatta Etika" adlı bölümünde toplumsal etika konusuna değiniyor.

Bu konuda Spencer'in dayandığı esas fikir şudur: "Toplumsal hayatta yalnızca adâlet kâfi gelmez. Adalete bir de toplum ya da birey tarafından karşılıksız yapılması gereken davranışlar eklenmelidir."

Spencer bu davranışlara ihsan ve cömertlik adını veriyor. Bununla birlikte asrımızda kavramların birbirine karıştığını, ihsanla adâlet arasındaki farkların kaybolduğunu söylüyor.

Meselâ asrımızdaki işçi ayaklanmaları Spencer'e göre insanlığı yozlaşmaya ve yozlaşmadan daha kötü olan komünizme veya anarşiye götürüyor.

Mükâfatların eşitliği komünizme götürür; Ravasuol'un teorisi ise anarşiye yürür. Bu teoriye göre herkes bulduğunu alır ve önüne çıkıp engel olanı bertaraf eder. Bu, doğrudan doğruya hayvanlar arasında hâkim olan sınırsız hayat savaşı demektir.

Bütün bu fikirler Spencer'e göre adaletle ihsanın birbirine karıştırılmasından doğmuştur. Tabiatta şartlara uymayanları yok etmek kaidesi sınırsız ve acımasızca olduğu için bu kaide yumuşatılmalıdır.

Fakat Spencer burada filozog olduğunu unutuyor ve alelade bir adam gibi düşünüyor.

İngiltere'deki birçok arazinin aristokratlar tarafından zapt edilmiş olmasına şiddetle karşı çıktığını unutarak, modern toplumlarda hâkim sınıfların kurduğu baskı yüzünden birçok kişinin işsiz olduğunu görmezden geliyor.

MARK GUİLLOT (1854-1888)

Etikayı bilimle temellendirmeye çalışan, Mark Guillot, 19. Asrın en önemli düşünürlerinden biri... Çok genç bir yaşta ölen Fransız düşünür, fikirleriyle kendisinden sonra gelen birçok filozof etkiledi.

Guillot, Etikayı bir yandan bilimsel fikirlerle kurarken bir yandan da mutluluk fayda gibi utilitarist unsurlardan bağımsız olarak değerlendirdi.

Guillot'un kurduğu sistem iyi düşünülmüş ve sade bir dille ifade edilmiştir. Daha çok genç iken (19 yaşında) Guillot, Epikür hakkında kapsamlı bir kitap yazdı. Eserin ismi: Le Morale d'Epicure et ses Rapports Avec Les Doctrines Contemporines'dir. (Epikürün Ahlâkçı ve Modern Doktrinlerle Bağlantısı) 1874'de çıkan kitap, Politik Bilimler Akademisi tarafından ödüllendirildi. Beş sene sonra Modern İngiliz Düşünürlerinin Ahlâka Ait Fikirlerinin Tarihi ve Eleştirisi adında çok değerli bir eser daha yazdı.

Guillot, bu kitapta, Bentham'ın, Mill'in, Darwin'in ve Spencer'in fikirlerini eleştirdi. Nihayet 1884 senesinde en mühim eseri olan Ödülsüz Ahlâk kitabı yayımlandı. Eser, hem ele aldığı konularla hem de ve üslûbunun güzelliği ile büyük başarı yakaladı. Başta İngilizce ve Almanca olmak üzere birçok dile çevrildi. Alfret Fuye'nin ispat ettiği gibi Nietzsche, Guillot'un fikirlerinden fazlasıyla etkilendi.

Guillot'ya göre hayat büyümekten, yaratmaktan ve yapılmaktan ibarettir. Bu nedenle etika, tabiatın kendisi tarafından hayata verilmiş olan büyüme ve gelişme gayesini gerçekleştirecek vasıtaları aramaktan ibaret olmalıdır. Ahlâk, baskıcı olmamalıdır. Ahlakın yaptırımları da ödülleri de bir baskı unsuru haline gelmemelidir. Çünkü ahlak bizde, kendi kendine, bizim derin, geniş ve kuvvetli yaşama arzumuzdan doğar. İnsan yaşadığı alelâde hayatla yetinmeyip onun sınırlarını genişletmek, güçlendirmek ve güzelleştirmek ister. Kendisinde bunu yapabilecek gücü bulduğunda, dışarıdan bir müdahale beklemez.

Guillot diyor ki: "Görev içindeki gücü idrak etmek, kendindeki kudretini hissetmektir. Bir iş yaparken, kendinde o işi yapmanı sağlayacak olan azami kuvveti hissetmek, kendini o işi yapmakla görevli saymak demektir."

Biz şahsî hayatımız için lâzım olan kuvvetten daha fazla kuvvete sahip olduğumuzu, belli yaşlarda hissediyor ve bizde fazla olan kuvveti memnuniyetle başkalarının mutlu olması için harcamaya hazır bulunuyoruz. İşte fedakârlık denilen şey de bu fazla gelen ve taşan hayat kuvvetinin eyleme dönüşmesidir. Bilim yolunda uzun seyahatlere çıkıyoruz. Kültür ve sanat alanında yeni şeyler deniyoruz. Yani bizdeki sabır, sebat ve çalışkanlık kabiliyetlerini toplum için kullanıyoruz.

Başkalarının acılarına karşı gösterdiğimiz alâka da aynı mahiyettedir.

Kafamızdaki fikirler ve kalbimizdeki hisler, sevgi, mutluluk, gözyaşları bizden taşmakta. Bizden taşan duyguları başkalarıyla paylaşıyoruz. Bunun doğuracağı sonuçları da düşünmüyoruz. Çünkü tabiat bunu bizden böyle istiyor. Ölecek diye ağaç çiçek vermesin mi?

İnsanda " ahlâkî bir doğurganlık" vardır. Kişinin hayatı başkaları için sarf edilmelidir, kendini başkalarına adamalıdır, çünkü hayatın genişlemesi, derinleşmesi, hakiki manasını bulması bu gereklidir. Hayatın iki yanı vardır: Bir yanı yemek yemek, uyumak, çalışmak gibi fiziksel şeylerdir. Diğer yanı ise yaratmak ve üretmektir. Organizma ne kadar çok alırsa o kadar çok sarf eder. Bu hayatın bir yasasıdır.

Fiziki sarfiyat hayatın bir yansımasıdır. İçimize çektiğimiz nefesin dışarıya çıkması gibi. Taşan hayat... İşte hakiki yaşam! Organizmanın yaşaması ile alâkadar olan bir tür cömertlik vardır. Bu cömertlik bir tohumdur. Zamanı gelince çiçek açan bir tohum. Karşılıksız ahlâk... İşte insan hayatının çiçeği!

Sonra Guillot, mücadelenin ve tehlikeye atılmanın çekici kısımlarını izah ediyor. Bunu anlamak için binlerce vakadan birkaçını hatırlamak yeterlidir. İnsan her yaşında hatta en ihtiyar çağlarında bile kendisini korkunç tehlikelerin içine, sırf tehlikenin ve mücadelenin verdiği zevk için atıyor... Birçok kişi, birkaç saatlik hürriyet ve mücadele hayatını hatırlayan Mitsiri'nin (Lermontof'un un kitabındaki bir kahramanıdır) "Ben yaşadım ve bu üç günlük hayatım olmasaydı benim ömrüm, ihtiyarların son günlerinden daha kara ve daha elemli olurdu." sözlerini söylemiştir.

Bütün büyük keşifler, tabiatın gizemini çözmek için bütün cüretkâr teşebbüsler, tabiatın kuvvetlerinden istifade yolunda yapılan bütün araştırmalar, toplumları yeni esaslar üzerine kurmak için atılan tehlikeli adımlar, bireyleri ve toplumu saran tehlikeye atılmak ve risk almak zevkinden geliyor. İnsanlığın bütün gelişimi buna dayanır.

Toplumlarda ahlâkın gelişmesi şu esasa dayanır: Savaşlarda değil, bilim ve sanat alanında yeni şeyler inşa etme hevesi...

Ahlâkın yaptırımlarına gelince, bilindiği üzere şimdiye kadar insanlar onu dinde arıyordu. Dinin emir ve yasaklarında ve bu emir ve yasaklara uymayanlara öteki dünyada verilecek cezalarda arıyordu. Guillot buna gerek görmüyordu. Ve kitabında bu yaptırımların nerden geldiğini detaylı bir şekilde anlatıyor.

Guillot'ya göre ahlâkî davranışları tasvip etme ve ahlak dışı davranışları ayıplama eğilimi, insanın doğasında yer alır. Bu eğilimler, toplumsal hayatın etkisiyle, insanlık tarihinin başlangıcından beri var olmuştur. Bu ahlâkî tasvip ve ayıplama, insanda mevcut olan adâlet duygusunun mahsulüdür. Tıpkı sevgi ve arkadaşlık gibi...

İnsanda iki tür eğilim vardır: Biri şuursuz arzular, içgüdüler ve alışkanlıklardır. Bunlar idrak edilemez, çünkü bilinçdışıdır. Diğeri de düşünülmüş, hesaplanmış, iradi hareketlerdir. Ahlâk, sürekli bu eğilimlerden birini seçer.

Bilinçdışı olan eğilimler, tüm yaşamı boyunca insanın davranışlarını etkiler. Yine de kendini koruma içgüdüsü, insanın tüm davranışlarına hâkim değildir. İnsan çoğu zaman kendini koruma kaygısının dışına çıkarak hayatına anlam katmaya, onu güzelleştirmeye çalışmıştır. Tersi doğru olsaydı hayat sadece yiyip içmekten ibaret olurdu.

Kendini koruma güdüsü, bazı zamanlar toplumun aleyhine olabilir. Fakat Nietzsche ve Mandevill'in iddialarının aksine, bu güdü hiçbir zaman hâkim değildir. Onun yanı başında toplumun çıkarlarını gözeten başka güdüler de mevcuttur. Birbirleriyle zıt olan içgüdülere rağmen, insan çoğu zaman çıkarlarını değil adaleti gözetir. Guillot esas

eserinde bu zıt içgüdülerin üzerinde yeteri kadar durmamıştır. Daha sonra yazdığı Terbiye ve Veraset adlı eserinde ise bu boşluğu doldurmuştur.

Guillot'a göre Epikür'ün ve İngiliz ahlâkçılarının iddia ettikleri gibi yalnızca egoizm üzerine bir ahlâk sistemi kurulamaz. Yalnızca "insan varlığının vahdeti" (l'Unite de l'Etre) yeterli değildir. Ahlâk için toplumsal içgüdü de gereklidir. Guillot, bu içgüdüye, Bacon ve Darwin kadar önem vermemiştir.

Guillot, her insanın içinde bir ahlâka sahip olduğunu şöyle izah ediyor.

"Herkes kendi içinde, kendi hareketlerinden doğan bir baskı hisseder. Bu baskı onu ahlâk alanına sürükler! Ahlâkî mecburiyet (obligation morale) hissinin kaynağı hayatın kendisidir. Buna rağmen varlığın bilinçsiz ve karanlık tarafı, bilinçli tarafından daha güçlüdür."

Görev hissi önüne geçilmez bir şey değildir. Önüne geçilir, fakat Darwin'in de ispat ettiği gibi o his yaşamaya devam ediyor ve bizde memnuniyetsizlik yaratıyor. Guillot bu fikrini kanıtlamak için birçok örnek veriyor ve Spencer'in şu sözünü hatırlatıyor: "Bir zaman gelecek, insandaki fedakârlık içgüdüsü, o kadar gelişecek ki topluma karşı olan görev ve sorumluluklarını başkalarının zorlaması olmadan yerine getirecek." Guillot'ya göre fedakârlık yaşamın temek kanunlarından biridir ve o şahsın inkârı değil aksine şahsî hayatın azamî derecede yükselmesidir!"

Fedakârlık mutlak kurban vermek, kendi hayatından vazgeçmek değildir. O tehlikeye atılmak ve mahrumiyetlere katlanmaktır. İnsan tehlikeye atılırken tehlikeyi alt edeceğini ümit ediyor ve bu ümit ona hem zevk ve hem de cesaret

veriyor. Birçok hayvan tehlikeli oyunlara atılmayı severler. İnsanda ise tehlikeye karşı mücadele etme isteği, hayvanlardan daha fazladır. İnsanda kendi iradesinin kuvvetli ve kudretli olduğunu kanıtlama isteği vardır. İradesinin ne kadar kuvvetli olduğunu görmek ve göstermek için, başkalarına karşı mücadele eder ya da nefsinin ihtiraslarına karşı koyar. Tehlike arttıkça insandaki mücadele etme isteği de artar.

Ahlâkî düşünce, ölmek söz konusu olduğunda bile insanın tehlikeye atılmasına neden olur. Böyle durumlarda ölüm korkusu, bir tür heyecana dönüşür. Tarihte bunun birçok örneği vardır. Bazen insanlığın geleceğe ve gelişime doğru tek bir atması için, binlerce hatta milyonlarca insan ölmüştür.

Guillot, bu duygularla ve içgüdülerle ölüme atılan kişilerin ne kadar cesur olduklarına dair örnekler veriyor. Bu insanların öteki dünyada ödül beklentisi olmadan cesaret örneği sergilediklerini söylüyor.

Sonra Guillot insan tabiatına mahsus yeni bir tehlikeye atılma eğilimini kaydediyor. Platon tarafından işaret edilmiş olan zihnî teşebbüslere atılmak, cüretkâr teoriler ve ihtimaller düşünmek gibi! Bütün büyük devrimciler, insanlık için daha iyi bir hayatı mümkün kılmak için ileri atılmışlardır. Devrimciler, kesin sonuç elde edip etmeyeceklerini bilmeden, hayatlarını riske atmışlardır. Bu noktada devrimci bir sanatkâra benzer. O da bir sanatçı gibi tüm gücünü ve yeteneğini düşündüğü, hissettiği ve değiştirmek istediği şeylerde kullanıyor. Guillot'ya göre, bu noktada irade, inancın yerini alır hatta bazen geçici ve dogmatik olmayan bir iman bile doğurabilir. Kant, ahlâk sahasında iradeyi dışarıdan gelen bir kanunun tahakkümünden kurtararak ona

bir tür özerklik vererek vermekle ahlâkta bir devrim yapmak istedi. Fakat yolun yarısında bocaladı. Zannetti ki şahsî hürriyetten gelen ahlaki görev kavramını değişmez ve her şeyi kapsayan bir kanun olarak tanımlamak mümkündür. Hâlbuki hakikî özgürlük orijinalite doğurur, kişiyi tekdüzeliğe götürmez. İnsanlığa sunulan fikirler ne kadar çok olursa anlaşmak o kadar kolaylaşır. İdeallerin gerçekleşmesine gelince, Guillot bu konu hakkında şairane birçok yazı kaleme aldı. Ona göre ideal realiteden ne kadar uzaksa o kadar güzel ve iyidir. Onu gerçekleştirme arzusu bize daima yeni kuvvetler verir.

Yarı yolda durmayan cüretkâr düşünceler, kendisi gibi cüretkâr hareketlere sevk eder. Din diyor ki: "Ben ümit ediyorum, çünkü inanıyorum ve inanıyorum ilhama." Aslında şöyle demek lâzımdır: "Ben inanıyorum, çünkü ümit ediyorum ve ümit ediyorum çünkü içimde kendisi ile hesaplaşmam gereken bir enerji duyuyorum; ancak harekete geçmek insana inanç veriyor ve başkalarına güvenmem gerektiğini söylüyor. Çünkü yalnızca düşünmek ve harekete geçmemek, insanı kuvvetten alıkoyar."

Hristiyanlık, ahlâkın yaptırımlarını ahirette verilecek ödüllerde arıyor. Guillot ise insanın içindeki ahlaki hareketlerden memnuniyet duymasını ödül olarak görüyor. Sonra insanın tehlikeye atılmaktan, mücadeleden aldığı zevkte buluyor ve daha sonra hayata yenilik ve derinlik katmakta. İnsan, bu yaptırımları yalnızca hayatın amelî sahalarında değil, fikrî ve ideolojik alanlarda da buluyor.

İşte kısaca Guillot'nun ahlâk sistemi. Bu sistemin asıl kurucusu Epikür'dir.

Fakat Guillot onu o kadar derinleştirdi ki Epikür'un "hesaplı egoizm'i yerine doğal bir ahlâk sistemini koydu. Onun

ahlak sisteminin kaynağı toplum ve onun sürekli gelişmesidir. Bacon, Grotius, Spinoza, Comte, Darwin ve kısmen Spencer'in düşünceleri de buna yakındır. Fakat hâlâ insanın Tanrı sıfatında yaratıldığını ve şeytana tâbi olduğunu düşünenler de var. Onlar toplumun ahlakını düzeltmek için ahiretteki cezaları ve hapishanelerdeki işkenceleri tek çözüm yolu olarak görmeye devam ediyor.

ANARŞİZM

Felsefesi - İdeali

Konferansıma konu olarak, anarşinin felsefesiyle idealini seçmeye karar vermeden önce çokça tereddüt ettim. Çünkü Anarşinin geleceğe dair bir yığın boş hayallerden, uygarlığı yıkmaya yönelmiş bilinçsiz bir saldırı eğiliminden ibaret olduğuna inananlar hâlâ çoğunluktadır.

Düşüncelerimizi kaplayan bu kuruntuları silip süpürmek için böyle küçük bir konuşmanın yeterli olması güçtür. Daha iki-üç yıl önce, büyük Paris basını bile anarşinin biricik felsefesinin yıkmak, tek delilinin de zor kullanmak ve şiddet olduğunu savunuyordu.

Bununla birlikte, son zamanlarda anarşistlerin çokça sözü edildiğinden ne kadar az olursa olsun, halkın bir kısmı, sonunda öğretimizi okuyup tartışmaya başladı. Kimi de okuduklarını düşünüp yargıladılar. Bu da bir kazançtı hiç olmazsa. Bu noktaya gelmek öğretinin özü adına kazanılmış bir zaferdir. Artık anarşistin de bir ideali olduğunu anlayıp kabul edenler var. Giderek bu idealin çok güzel olduğu, yalnız bir tek kusurunun bulunduğu, o da baştanbaşa seçkin kişilerden meydana gelmeyen bir toplum için çokça güzel olduğu söylendi.

Ancak eleştirmenler, anarşistlik adına ortada uzak bir geleceğe ait birtakım solgun kuruntulardan, sanılardan başka bir şey olmadığını söylerlerken benim anarşi felsefesinden ve idealinden söz etmem doğru olur mu?

Daha sosyalizmin bir felsefesi olabileceği kabul edilmezken anarşi hakkında böyle bir iddiaya kalkışmak uygun mudur bunun yeri var mıdır? Buradaki incelememiz, bu soruların karşılığını ortaya koyacaktır.

Öncelikle bazı örnekler vermemiz yerinde olur. Bu örneklerden toplumsal düşünceler çıkaracak değiliz. Ama kimi ilintiler de vardır, onları saptayıp doğrulamak için. İnsan topluluklarının henüz pek karışık ve karanlık olaylarında deliller aramak yerine, pozitif bilimlerin kesinleşmiş gerçekleriyle konumuzu aydınlatmak kestirme bir yol olur.

Bu yüzden şu çok basit örneklerle yürüyebiliriz. Pozitif bilimlerin şimdiki durumunda en fazla dikkat çeken nokta, bunların olayları kavrayıp açıklama konusunda uğradıkları derin değişikliklerdir:

Bir zamanlar, insanlar, dünyayı evrenin merkezi sanıyordu. Güneşi, ayı, gezegenleri, öteki yıldızları dünyanın etrafında dönüyor sandı. Kendisinin kurulup oturduğu dünyayı, evrenin merkezi olarak kabul etmekte gururunu okşayıcı bir yan buldu. Dünya, evrenin merkezi, kendisi de bütün yaratıkların en olgunu, en şereflisiydi. Güneş, ay, yıldızlar hep kendisi için yaratılmışlardı. Bütün bir dikkatle önemin, bütün bir aşkla sevginin kendi üzerine yöneldiğini, kendisini sarmış olduğunu varsayıyordu. Yaratılmış olan her şeyi yoktan var edilmiş sayar, bir yaratıcı kabul ederek o yaratıcıyı, geceli gündüzlü, kendilerinin tamamen anlamsız, boş, hiçin hiçi davranışlarıyla uğraşır bulurdu. O yaratıcı onların en küçük işleriyle ilgilenir, bulutların üzerinde dolanır,

gereğinde insanlar için güneşi durdururdu. Dağları, denizleri, ırmakları, şimşekleri, dalgaları yıldırımlarıyla yola getirirdi. Yüzlerce, binlerce yıl geçti. İnsanlığın bütün yaratıklar hakkındaki düşünceleri bu kadarla kaldı.

Ama sonra, yavaş yavaş, düşüncelerde bir dönüşüm başladı. On altıncı yüzyılda dünyanın, evrenin merkezi olması bir yana, güneş sistemi içinde bir gezegen, aynı sisteme bağlı benzerlerinin yanında hemen hemen hepsinden küçük bir kürecik olduğu anlaşıldı. Ona oranla çok büyük bir âlem olan güneş de uzayın sonsuzlukları içinde parlayan, ya da ortaya çıktıkları andan bu yana ışınları inanılmaz bir hızla sınırsız uzayları aşarak dünyamıza ulaşan sonsuz âlemlere oranla bir zerre, bir hiçtir. Bu anlayış, düşünceleri ve inançları derinden sarstı. Sonsuzluklar içinde kendisinin yitik, önemsiz, değersiz, hiçin hiçi bir nesne olduğunu gören insan küçüldü. İddialarının gülünçlüğünü anladı. Eskiden övündüğü şeyleri bıraktı. Âlemlerin oluşumu hakkındaki düşünceleri etkileyen bu esaslı ve büyük dönüşümün ardından toplumsal ve dinî bütün inançları da içine alarak yüzyılın felsefesini şekillendirdi. Doğa bilimleri de o tarihte bilim adına yakışan faaliyetlerde bulundu.

Bilimde daha derin, daha evrensel bir gelişme, bir devrim daha gereklidir. Bu devrim beklense de beklenmese de yola çıkmıştır. O beklendiği için gelmiyor, beklenmemesinin de üzerinde hiçbir etkisi yoktur, yoldadır, geliyor. Anarşizm işte bu evrimin birçok görünüşlerinden yalnız biridir. Anarşi gelmek üzere olan büyük devrimin herhangi bir sayfası, bir yüzüdür.

Geçen yüzyılın sonlarında ya da bu yüzyılın başlarında çıkan herhangi bir astronomi kitabı okunsun. Hiçbirinde yeryüzünün evrenin merkezi olduğuna dair bir masal

bulma olanağı yoktur. Tersine, hepsinde güneşin, güçlü çekimiyle bağlı olduğumuz sistemi tek başına idare ettiği görülür. Güneş, gezegenlerin yörüngesini ve bütün sistemin uyumunu sağlar. Diğer gezegenler, güneşin çevresinde onun ayrılmaz birer parçasıdırlar, hepsi birden bir bütün, bir birlik iken, zamanla birçok nedenden dolayı her biri, ayrı ayrı birer varlığa dönüşmüştür. Hareketlerdeki ölçü ve uyum, yörüngeler arasında dâhiyane bir biçimde saptanmış uzaklıklar... İşte bütün bunlar, eski birliğin tek temsilcisi güneşten doğan bereketli gücün doğal sonuçlarıdır.

Herhangi bir karışıklık bu görkemli sistemi, geçici olarak bozup bunları yörüngelerinden saptırırsa, güneş öteki güneşlerle birlikte düzeni sağlar. Kısacası, genel uyumluluk köklü bir süreklilik içindedir. Bu başlangıçtan günümüze kadar hep böyle olmuştur.

Aslında bu noktada kalmak da saçma ve yanlıştı. Güneşin bu kayıtsız şartsız, tek başına egemenliği de geldiği gibi gitmeye yargılıydı. Bilim, güneşin de bütün sistemiyle birlikte, süreklilikle sonsuzluğun içinde sonsuz âlemlerin etkisi altında güçsüz olduğunu gösterir. Bu bir yana, gökbilimciler bütün dikkatlerini güneşe, büyük yıldızlara, gezegenlere verdikten sonra şimdi de bütün evreni, uzayları dolduran en küçük gezegenleri incelemeye başlamışlardır. Evet, yıldızlar ve gezegenlerin arasında -düşünülmesi gerekli- her bir yönde uçucu parçacıklar olduğunu görüp başlı başına bu en küçük sonsuzların, birer hiç olarak görülen bu parçaların hep bir arada bütünlükleri açısından salt güçlü bir varlık oldukları noktasına gelmişlerdir. Bunların arasında çeyrek yüzyıl önce İspanya'ya düşüp bütün ülkeyi titreten büyük meteor yığınları olduğu gibi, birkaç gram, santigram ve daha ufak olanları da vardır. Bunların

çevresinde de bütün uzayı dolduran mikroskobik tozlardan meydana gelen sınırsız bir yığınak durup dinlenmeksizin dönmektedir.

Gökbilimciler uzayın her yerinde her zaman, her yana doğru baş döndürücü bir hızla koşan, birbirleriyle çarpışıp bu çarpışma sonucunda birleşen ya da daha çok parçalara ayrılan bu maddelerin sonsuz olduğunu iddia ediyor.

Gökbilimciler bugün dünyanın, güneşin, bütün gezegenlerin, yıldızların, burcun nereden, nasıl geldiklerini, bugünkü biçimlerini nasıl aldıklarını, merkezlerinin, yasalarının, uyumluluklarının gizlerini araştırıyorlar.

Yarın önümüzde bir perde daha açılarak genel çekimin de sıralamayla düzenden uzak ve birbirleriyle bağlantısız görünen bu parçacıkların olağan ve düşünülen bütün yönlerdeki hareketlerinin toplamından ibaret olduğu ortaya çıkacaktır. Eskiden merkez ve güçlerin kaynağı yerdeydi. Onu oradan kaldırıp güneşe verdik, yarın da her yerde olduğu anlaşılacak ve hiçbir yerde gösterilemeyecek!

Gökbilimcilerle birlikte bakacak olursak sistemlerin, burçların en küçük sonsuzlardan doğduklarını görürüz. Bu sistemleri yönettiği sanılan güçler, bu en küçük sonsuzların sürekli hareket ve çarpışmaları sonucundan başka bir şey olmasa gerektir. Yıldızların arasındaki uyum, birbirine katılan sonsuz hareketlerin toplamından ibarettir.

Böyle düşününce bütün evrenin görünümü değişiyor. Dünyanın beş bin, elli bin, yüz bin yıl önce yoktan var edilmesi fikri, dünyanın herhangi bir tarihten bu yana bir uyum içinde yönetildiği varsayımı, bu başlangıcı olmayan sonsuzluk karşısında yerini kaybediyor. Ortada her biri kesintisiz, çeşitli hareketlere bağlı sonsuz zerreciklerin birbirine katılmasından başka bir şey kalmıyor.

Acaba bu büyük devrimle değişen yalnız gökbilimi midir? Doğa bilimlerinden tutunuz da insanlar arasında ki ilişkilerle ilgili olanlarına kadar, felsefesinde büyük bir değişim geçirmemiş hiçbir bilim yoktur.

Bugün fizikten ısı, mıknatıs, elektrik kalkıyor. Bugün, fizikçi ısıtılan ya da elektriklenen bir cisimden söz ederken cansız bir kütle üzerine bilinmeyen bir gücün katıldığı düşüncesinden ne kadar uzaktır. Bugün o, aynı cisimde ve onun çevresinde bütün yönlere yönelmiş titreyen, yürüyen, koşan, canlı, sonsuz küçük parçacıklar görüyor... Bunların titreyerek, çarpışarak gösterdikleri canlılık sonucunda bir saniyedeki dalgalarının karşıtlıklarına, sayılarına, boylarına göre ısı, ışık, mıknatıs, elektrik olarak ortaya çıktıklarını ayırt ediyor.

Canlılardan söz eden bilimlerden tür ve türün başkalaşımları kavramı siliniyor, onların yerini birey kavramı alıyor. Bitkilerde hayvanlarda birey, bireyin hayatı, bireyin çevreye uyumu inceleniyor. Bireyde kuruluğun, rutubetin, sıcaklığın, soğukluğun, besin bolluğunun ya da eksikliğinin derecesine, ayrıca dış çevrenin etkilerine göre bireyin gösterdiği dirence göre türler doğuyor. Doğa bilimcisinin gözünde türlerin değişmeleri artık her bireyde ayrı ayrı meydana gelen bütün değişimlerin toplamı demek oluyor. Bireylerin her biri içinde bulundukları çevrenin sınırsız etkileriyle değişiyor sonra da her biri kendi durumuna göre o çevreye etki ediyor. İşte bu şartlar içinde bireyde ne olursa türde de o oluyor.

Bir fizyolog bir bitkinin, bir hayvanın hayatından söz açarken onda tek ve bölümsüz bir kişilikten çok ayrı ayrı, milyonlarca bireylerden meydana gelmiş bir dünya görüyor. O bireylerin her birinde sindirim ve sinir sistemlerinin

bulunduğunu, hepsinin birbirine çok sıkı bir biçimde bağlı olduğunu, birinin neşesinden hepsinin sevinçli, öbürünün kederinden hepsinin rahatsız olduğunu ve böylece bir birlik oluşturduklarını ayırt ediyor. Böylesine bir uyum, içtenlik ve doğruluk gösteren bu bağıntıların varlığıyla birlikte gene de her birinin bedeni bağımsız olarak kendi hayatını yaşıyor.

Organlar incelenince bunların her biriyle bölümlerinin her parçasının bağımsız hücrelerden meydana geldikleri görülüyor. Bu hücreler hayatlarına kasteden ya da zarar verebilecek olan herhangi bir durum karşısında hemen el ele veriyorlar. Ortak düşmanı birlikte karşılıyor, birbirlerinin yardımına koşarak, hep birlikte çalışıyor, hep birlikte savaşıyorlar.

Sözün kısası her birey başlı başına bir dünyadır. Bu dünyada fizyolog, kanın, dokuların, sinir sistemlerinin hücrelerini, bunların yönetimlerindeki bağımsızlığını açık bir şekilde görür.

Bir varlığın herhangi bir dokusuna zarar verecek bir mikrobun girmesiyle sayıları milyarları bulan gözle görülmeyecek denli küçük organizmalar, arkadaşını, dolayısıyla da hepsini, o arada da kendini korumak için hasta olan dokuya, saldırgan mikrop üzerine en modern ordulardan daha sağlam bir düzen, pek daha büyük bir atılganlık, çok daha sağlam bir hesapla en inançlı fedaileri imrendirecek bir hızla saldırır. Bu coşkunluğu elle tutar gibi yoklamak, seyretmek bugün kolay bir hala gelmiştir. Her mikroskobik hücrede yönetimleri kendi ellerinde olan bir elemanlar (ögeler) dünyası ile karşılaşılır. Bu elemanların (ögelerin) her biri kendi başına bir hayat yaşar. Sağlığını korur. Benzerlerinden bir bölüğü ile anlaşıp ortaklık kurarak istediklerini

elde etmeye çalışır. Kısacası her birey, çeşitli elemanlardan (ögelerden) meydana gelen bir âlem, her organ hücrelerden meydana gelmiş bir başka âlem, her hücre de en küçük sonsuzlardan oluşan gene ayrı bir âlem durumundadır. Bu çetin âlemler içinde bütünün dirliğiyle refahı, organlaşmış olan maddenin en ufak mikroskobik parçalarından her birinin içinde bulundukları dirlikle refahın toplamına eşittir.

Tüm bunların sonucunda hayat felsefesinin kendisinde de büyük bir devrim ortaya çıkmak üzeredir.

Fakat devrimlerin en büyüğü ruhsal alanda ortaya çıkmıştır. Yakın zamana kadar ruhbilim, insana, tam, bölünmez, tek bir vücut gözüyle bakıyordu. Dinsel geleneklere bağlanarak insanları, iyi kötü, akıllı, akılsız, bencil, yardımsever vb. olarak sınıflandırıyordu. On sekizinci yüzyılın maddecileri de insanı tek ve bölünmez bir varlık görüyordu. Bugün böyle bir şey söyleyen bir ruhbilimci için ne denir?

Bugünün ruhbilimcisi insanda birbirinden ayrı, her birinin yönetimleri kendi ellerinde birbirlerine eşit, bağımsız çalışan, denk, durmamacasına da birbirlerini denkleştiren birçok yeti görüyor. Artık onun gözünde insan, bu çeşitli yetilerin, beyin hücrelerinin, sinir merkezleriyle bütün eğilimlerinin her an değişen bir toplamından başka bir şey değildir. Bu yetiler, birbirine sıkı sıkıya bağlı olduklarından, her biri kendilerinden başkalarını ayrı ayrı etkilediği gibi, yine her biri etkilediklerinin ayrı ayrı etkisi altında kalır. Her birinin kendilerine özgü bir hayatları vardır. Merkezi hiçbir organa, güce,ruha bağlılıkları yoktur.

Hiç ayrıntıya girmeden, doğa bilimlerinin hepsinin devrimlerle tamamen değiştikleri görülür. Acaba bir zamanlar gözlemlenen olgular, şimdiki olgulardan farklı olduğu için görüş ayrılıkları vardı? Hayır! Ortada yeni olgular yoktur.

Değişen, olayları ele alış biçimi ve bakış açısıdır. Evrim buradadır. Bilimler eskiden büyük sonuçları ve büyük toplamları tümdengelim yoluyla incelerdi. Bugün en küçük sonsuzlar, o toplamları bütünleyen parçalar inceleniyor. Bugün bu parçaların içten olarak, birleşik olmaları kadar bağımsızlıklarını görüyoruz. Doğada bulduğumuz uyuma gelince, gerçekte bu, olayların yerleşikliğinden ve yineleni-şinden başka bir şey değildir.

Uzmanlar bunu şimdi, tarihin bütün devirlerinden daha büyük bir açıklıkla görmektedirler. Fakat bugünkü görüşte asıl farklı olan nokta, bu uyumun artık bilinçli bir irade tarafından önceden düzenlenmiş, belirli bir plâna göre yürütülen kuralların sonucu olarak açıklanmamasıdır. Önceleri göksel yargı, tanrısal yasalar denilen mucizeler ve şaşırtıcı uyumlar, şimdi basit olaylar arasında özlerinde bulunduğu halde çok sonraları ayırt edilebilen ölçü, ağırlık ya da sayıyla ilintili birer orantı olarak yorumlanıyor.

Doğanın her kuralı nedenselliğin koşullanmış yaradılışıyla bir uyum gösterir. Olayın dışında yasa yoktur. Her olayı kendinden önce gelen olay yönetir, yasa değil... Doğada uyum deyip de olgunluğu karşısında şaşırdığımız oluşumda önceden bilinçli bir yolla düzenlenmiş dâhice hiçbir şey yoktur. O öncesiz ve sonsuz hareketlerin, çarpışmaların o andaki son şeklinden ibarettir.

Şu olay yüzyıllarca sürecektir, çünkü onun gösterdiği uyumlulukla ölçülülüğün ortaya çıkışına kadar yüzyılların emeklerinin bir araya toplanması gerekmiştir. Bu olay, ancak göz açıp kapayıncaya kadar kısa bir zaman sürecek, çünkü yine onun ölçülülüğü böyle bölünmez bir anın sonucudur... Güneş sistemimizin gezegenleri birbirlerine çarpıp parçalanmıyorsa, bu durum da yüzyıllardan beri böyle

sürüp gidiyorsa, bunun nedeni, şimdiki dengenin milyonlarca gücün toplamı olarak, milyonlarca yüzyılda ortaya çıkmış bir denge olmasından ileri gelmesidir. Eğer yeryüzü yanardağların sarsıntılarıyla büsbütün yıkılıp gitmiyorsa, bunun nedeni, dünyamızın zerre zerre birleşerek şimdiki durumunu alabilmesi için, binlerce yüzyıl süren çalışmalar yapmış olmasıdır. Şimşek bir saniye bile sürmez, çünkü o, dengenin, yine denge gereği olarak, birdenbire çok kısa bir an için kesilmesinden ve güçlerin aynı anda çabucak yeniden dağılıp dengelenmesi sonucunda meydana gelir.

Bu yüzden güçler arasındaki geçici dengeye uyum diyoruz. Bu denge tek bir biçimde sürebiliyor: Durmamacasına değişiklik geçirmek, her saniye birbirine karşıt ve değişken birçok etkilerin sonucunu kendinde toplamış olmakla... Bu güçlerden herhangi birinin etkisi, herhangi bir zaman için ortadan kalksa, uyum diye bir şey kalmaz. Her güç etkisini gösterecek yavaş yavaş da kendi varlığını ortaya çıkaracaktır. Başka güçlerin kaçınılmaz saldırısıyla bu gücün etkisini göstermesine engel olunabilse, bu o gücün büsbütün ortadan kalkması değil, yalnızca denge biçiminin değişmesi demektir. Bir gücün etkisini göstermekten alıkonması, onun, söz konusu güçten kendi değerince hesaplanarak harekete geçirilmesini gerektirir. Ne olursa olsun o kendi etkisini gösterecektir. Bu alıkonmak durumu da eninde sonunda eski dengenin yerine, kırılmış olan eski uyumun yerine yeni bir uyumluluğun oluşması demektir. Bir yanardağın lavlarını püskürtmesi gibidir bu. Toprağın derinliklerinin bir köşesinde zincire vurulmuş bir tutuklu gibi olan birtakım güçlerin -o zincirlerden kimi halkaların çürümesi, hapishane duvarlarından birinin yıkılması üzerine- kurtulup buhar, duman, ateş, erimiş taş bir de madenler biçiminde ortaya çıkmalarıdır. Gazlar, lâvlar, küller savurarak,

çevresindeki taş kesilmiş lâvları püskürterek içindeki gücü dışarı çıkarır. Devrimler de tıpkı böyledir!

Aynı durumu insanları inceleyen bilimlerde de görürüz: Sözgelimi tarih bir zamanlar hükümdarlarla ilgili masallarla doluydu. Çünkü onlar kutsaldı. Onlar "tanrısal" güçlerini kullanarak atarlar, tutarlar, asarlar, keserlerdi... Bu akılsızlar her iyi, yüksek ve güzel olan şeyin kendi eserleri olduğuna inanırlar, çevrelerini de buna inandırmaya çalışırlardı... Çoğunlukla kendilerini çevreleyen dalkavuklar, onlardan daha önce davranarak bütün o iyi, yüksek ve güzel şeyleri onların yaptığını söylerler, herkesi de bunun böyle olduğuna inandırmak için var güçleriyle çalışırlardı. Şimdi gerçek tarih bu türlü utanmazlıklardan sıyrıldı. Artık tarih hükümdarı değil, halkları inceliyor. Şimdi bireylerle ilgilenen tarihçinin bilmek istediği, ulusları meydana getiren bireylerin nasıl yaşadığı, nelere inandığı. Bireyin ideali neydi? Bu idealleri gerçekleştirmek için elinde neler vardı? İşte eskiden önemsenmeyen küçük ve basit sanılan bu ayrıntılarla tarihçi büyük olayları doğru bir şekilde yorumlayacaktır.

Hukukçular da şu ya da bu yasayı inceleyerek ezberlemenin hiçliğini anlamışlardır. Onlar için artık, birbirinin ardından gelen kurumların ne zaman, nasıl ortaya çıktıklarını bilmek daha önemlidir. Şimdi yüzyılların ötesinden kurumların ortaya çıkış biçimlerini ve gelişim aşamalarını adım adım araştırıyorlar. Yazılı yasalardan çok gelenek ve göreneklerin içine girilmeye çalışılıyor. Bilinmeyen insan topluluklarının yapısı, davranış biçimleri ve birbirleriyle olan ilişkileri inceleniyor. Bu alandan da yepyeni bir dünya, yepyeni bir bilim çıkmak üzeredir. Bu şimdiye kadar öğrendiklerimizi altüst edecek aydınlıklarla dolup taşan bir dünya olacak. Doğa bilimleri, doğal olayları nasıl inceliyorsa bu bilim de tarihi öyle inceleyecektir.

Ekonomi de başlangıcında ulusların zenginliklerini incelerdi, giderek adına "Ulusların Zenginliği Bilimi" denirdi. Oysaki bugün asıl konu bireylerin zenginliğidir. Bugün ekonominin en önemli uğraşı herhangi bir ulusun dış ticaretinin büyüklüğünü incelemek değil, bir köylünün kulübesinde, bir işçinin kuyusunda ekmeksiz kalmaması için çareler düşünmektir. Bugün ekonomi kapıları çalar, saraylardan, köşklerden kulübelere, ocaklara kadar gider. Zenginlere de yoksula da sorar: "Temel ihtiyaçlarınızı karşılayabiliyor musunuz?"

Aldığı karşılık olumsuzdur. İnsanların onda dokuzu yoksunluk içindedir. O zaman düşünür: "Kamunun ihtiyaçlarını az bir çalışmayla karşılayabilmenin çareleri nedir? Bir toplum kendisini meydana getiren bireylere en büyük mutluluğu nasıl sağlayabilir? İşte ekonominin ağırlık noktası şimdi budur. Uzun zamanlar azınlığı meydana getiren zenginlerin çıkarına göre yorumlanan olayları yazıp saptamakla yetindi. Şimdi durumu tıpkı bir fizyoloğun durumuna benzemekte, bilim dünyasında yeni bir görüş doğmaktadır. Aynı zamanda toplum şimdiye kadar olduğundan büsbütün başka bir biçimde ele alınıp incelenmeye başlamıştır.

Anarşizm sayesinde toplumların hem geçmişteki hem şimdiki yaşamları hakkında yeni bir yorum doğuyor. Bu yorum geleceğe değin yepyeni düşünceler ortaya atıyor. Bu doğa bilimlerinin izlediği yolu andırıyor. Yepyeni, bambaşka bir yol... Öyle ki, anarşi yeni felsefenin tamamlayıcısıdır. Bu nedenle anarşist çağın en büyük düşünürleri ve şairleriyle pek çok noktada anlaşmış durumdadır.

Kişisel çıkarları için kendilerini satan bilim adamlarının kafalarına sokmaya çalıştıkları yanlış düşüncelere kapılan, boş yargılara boğulan halk, haklarını savunursa yeni bir

toplum düşüncesi ortaya çıkacaktır. Bu toplumda zengin azınlığın çıkarlarına yer yoktur. Bu toplum, geçmiş kuşakların çalışmalarıyla birikmiş olan toplumsal sermayeyi kamunun yararına çeşitli kurumlara dağıtacaktır. Geniş göğsünde sonsuz yetenekler ve bireysel güçler taşıyacak, her ne olursa olsun hiçbir bireyi dışarda bırakmayacaktır. Zekânın yükselmesini ve çalışmanın genelleşmesini sağlayacak biçimde rekabeti yönetecek, efendi ile köle arasındaki farkları ortadan kalkacak, bolluğun ve paylaşmanın egemen olduğu bir dünya içinde uyumlu bir yaşam kurulacak, kutsal amaçlar uğrunda üyelerini -kamuyu temsil ettiği söylenen herhangi bir kuruma tutsak ederek değil- kamu arasında daima değerli ve erdemli olana yönlendirecektir. Böylece toplum özgürleşecektir.

Yeni düzen değişime açıktı, süreklilikle kalıcı olan ögeleri kendi içinde taşır. Her yaptığı yenilik, kamunun ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. Sözün kısası bu toplum daha öncesinden kurumsallık kazanmış, kurallarla belirlenmiş biçimlerden kaçar. Bu toplum, güçlerle erkleri sürekli değiştirerek toplumda denge sağlar. Bu güçlerle erklerden her biri, kendilerine özgü bir yol izler.

Toplumun bu ideal ile yönetilmesi yeni değildir. Tam tersine halk kurumlarının tarihini incelediğimizde klânda, komünde, kasabada, zanaat birliklerinde toplumu bu şekilde düzenleme eğilimi görülür. Bu eğilim daima azınlığı oluşturan zorbalar tarafından ezilmek istenmiştir. Halk hareketlerinin hepsinde bu eğilimin izi görülür. Halkın dinsel davranışlarında bile bu eğilim gizlidir. Yazık ki, geçen yüzyılın sonlarına kadar bu ideal daima dinsel bir örtü ile gizlenerek toplumsal olayların gözlemlerine dayanan bir anlayış olmaktan öteye gidememiştir.

Bugün her bireyin ancak kendi iradesiyle yönetilmesini, ekonomik, siyasal ve ahlaki alanda yapılan yenilikler de kolaylaştırıyor. Bu iradenin herkesin etkilendiği toplumsal faktörlerin toplamı olduğu kabul ediliyor. Bu durum aslında temel ihtiyaçların karşılığıdır. Söz konusu ihtiyaçların karşılanması ise komünizm ile mümkündür.

Ekonomik tutsaklık dünyayı ezerken özgürlükten söz etmek saçmadır! Özgürlükten dem vurmak, yoksulluk ve tutsaklık ortadan kaldırmak! Bunlar artık boş sözler değildir. Artık başkalarının yoksullukları ile zenginliğe kavuşmuş olan sınıflar, sömürünün bir zorunluluk olduğunu savunamazlar.

Toplumsal sermaye artık zengin azınlığın elinde olmayacaktır. Eski ve yeni dünyada milyonlarca sosyalistin birleştikleri noktalardan biri de budur. Özellikle kapitalistler de bastıkları yerin sallandığını anlıyorlar. Şimdi bütün savunmaların özeti, iç yüzü şuna gelip dayanıyor: "Siz daha iyi bir şey bulmadınız!" Mülkiyetin şimdiki biçimlerinin uğursuz sonuçlarını yadsıyor, mülkiyet hakkı diye bir hak olduğunu ispatlamaya yanaşmaktan kaçıyorlar. Hak adını verdikleri bu adaletsizliği, hak adı altında hâlâ kullanıp uyguluyorlar. Ama bunu bir temele dayandıramıyorlar.

Paris şehrini ele alalım. Bu şehir bütün ulusun dehasının bir armağanıdır. Kuruluşunda en az yirmi, otuz kuşağın emeği geçmiştir. Şimdi bu şehri her gün bir parça daha güzel, biraz daha içten yapan, biraz daha süsleyen, onu insan zekâsının baş eserleriyle her gün daha büyük bir hazineye çeviren, fikir ve sanat eserlerinin en güzel bir merkezi yapmaya çalışan, onun uğrunda ömründen her gün bir yaprak daha feda etmekte olan bir Parisliye şu güzel caddeleri süsleyen saraylarla konakların bugün onların sahiplik

belgelerini taşıyanların haklı ve meşru malları olduğunu nasıl savunabilirsin? O sarayları değerli kılan Paris halkının kendisi ve emeğidir. Eğer Parisliler olmasaydı onlar bir hiç olacaktı. O sarayların, konakların tapularını ellerinde bulunduranların özel malı sayılması, sözde kanaat önderlerinin tekerlemeleriyle kanun yapanların hokkabazlıklarından başka bir şey değildir.

Şu köşkü çevreleyen geniş toprakların bir soylunun haklı ve meşru malı olduğunu köylüye nasıl anlatabilirsin? O köşkü çevreleyen her tutam toprağın acı serüvenini kendisi de çok iyi bilmektedir. Kaldı ki bu topraklar, soylunun elinde oldukça sadece bahçesindeki bir manzara olacaktır. Köylü ise o toprakları ekip biçmeye hazırdır.

Fabrika ya da maden ocağı işçilerine, bu fabrika ya da ocağın bugün sahiplerinin Panama ve Süveyş'te yaptığı usulsüzleri, ihalelerde dönen dolapları, falan işin ticarî, malî, endüstriyel büyük sermayelerin ancak bu yolla biriktiğini nasıl anlatabiliriz? Gerçekte halk ekonomistlerin safsatalarına hiçbir zaman tam anlamıyla inanmamıştır. Bu safsatalar ancak işletme sahiplerinin gücüne güç katmak için uydurulmuştur.

Yoksulluklar içinde ezilmiş, varlıklı sınıflar içinde hiçbir dayanak noktası bulamamış olan köylü ve işçinin sonunda sabırları tükenmiştir. Rüşvetçiliği ve diğer usulsüzleri görmemek için gözlerini kapamış, bu şekilde kendisini avutmaya çalışmıştır. En sonunda kendilerinin de bir insan olduğunu kanıtlamak için başkaldırdıklarında, saldırılara uğramış ve işkencelerden geçirilmişlerdir. Şehirlerin zenginliği ile gözleri kamaşan işçi, bir gün gelip te, mutlu azınlığın elinde bulunan sermayelerin kamu yararına harcanacağını düşünse de çok geçmeden bu düşüncenin bir hayal olduğunu anlamıştır.

Zamanımızın daha dokunaklı başka bir yanı daha vardır, o da özel mülkiyettir. Yaşamaya dayanak olan her şeyin -toprağın, konutun, besinin ve üretim araçlarının belli başlı kişilerin eline geçmiş olması, halkın sömürülmesine neden olmuştur. Oysaki işçiler, belli belirsiz de olsa bugünkü endüstriyel gücün her bireye rahat bir yaşam sağlayabileceğini sezmiştir. Ayrıca zamanında kapitalistlerle hükümetin de kamunun huzur ve refaha kavuşturulmasını nasıl engellediklerini görmüşlerdir. Gerçekte hükümetle kapitalist elini nereye atarsa, orada adamları ya da kendileri için bir tekel oluşturdukları bilinmektedir. Tekelleşme ise halkın daha da yoksullaşmasına neden olmuştur. Ayrıca bunlar, iş konusunda yetenekli ve deneyimli olmayan kişilere geniş yetkiler verdikleri için, üretim istenen seviyede ve kalitede olmamıştır.

Halk fabrikalarla maden ocaklarının, trenlerle kanalların bir avuç insanın ellerinde olduğunu biliyor. Halkı maddî zenginliklerden yararlandırmak için gereğinden çok üretim yapılmak şöyle dursun, doğa böyle bir bolluk gösterdiği yıllarda bile fiyatları düşürmemek için fazlası yakılıyor ya da denize atılıyor. Yeteri kadar üretim yapılamıyor, yapılmasına imkân tanınmıyor. Çünkü o zaman denge sağlanır, rekabetler kalkar, vurgunculuğa yer kalmaz... Köylü, yoksulluk içinde kıvranırken çevresine bakıp: "Ah şuraları ekebilseydim..." Ya da bunu göze alamayıp: "Ah şuralar bir ekilseydi..." diyor. Ekmeğini bir bardak pekmeze batırıp yiyebilirse bunu büyük bir lütuf sayıyor.

Maden işçisi haftada üç gün işsiz kalarak ortalıkta boş boş dolaşıyor. Boş kaldığı günlerde, ne kadar fazla kömür çıkarabileceğini hesaplayıp bunun yoksulların ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılayacağını düşünüyor. Fabrikalar çalışmadığı için sokaklarda iş arayanların sayısı her geçen gün

artıyor. Paris'in nüfusunun en azından beşte birinin izbe ve rutubetli yerlerde yatıp kalktığını biliyor. Bir yandan ayakkabıcıların işsizlikten dert yandıklarını duyuyor, bir yandan milyonlarca insanın ayakkabı alacak parası olmadığını görüyor.

Gerçi kimi iktisatçılar üretimde fazlalık konusunda kitaplar yazıp sanayi buhranlarını bu yolla açıklıyorlarsa da bunlardan, söz gelişi en büyük tarım ve sanayi ülkesi olan Fransa'da halkın ihtiyacından fazla üretilmiş tek bir sanayi ürünü göstermek olanaksızdır. Buğday mı? Hayır! Zaman zaman çıkan isyanlar bunun tam tersi olduğunu gösteriyor. Şarap mı? Hayır! Köylü içecek şarap bulamıyor, şehirlilerse hileli, katışık şarap içmek zorunda kalıyor.

İnşaat mı? Hayır! Milyonlarca insan iki kapısı olan mağara gibi yerlerde yatıyor. Kitap da yeterli değildir. Kitaplar bazı köylerde lüks eşya olarak saklanıyor. Evet, bütün ülkelerde gereğinden fazla olan bir şey, yalnızca bir şey var: Yoksulluk! Ne gariptir, ekonomi kitapları yoksulluktan hiç bahsetmez. Parası olan, halkın sahip olamadığı birçok şeyi satın alır. Hırs, zevk ve şehvetlerini doyurmak için...

Ekonomi kitaplarında ve dergilerinde bahsedilen üretim fazlalığı nedir? Bu kapitalistlerin ve kapitalistlere bağlı olan hükûmetlerin zorla yoksullaştırdıkları halkın satın alamadığı malların birikmesidir. Üretimde fazlalık denilen şey kapitalist bir bozgunculuğun belirtisidir. Proudhon'un dediği gibi çalışan sınıf bunları satın alarak beslemek zorunda olduklarını besleyemiyor. Bütün bunları üreten işçi, kendi elleriyle ürettiği şeyi satın alamıyor. Neden? Nedeni havadan kazanç sağlayanların bitmez tükenmez açgözlülükleri... Şimdiki ekonominin özü, en ince noktası, çalışanların kendi yarattıkları huzur ve refahtan yararlanamamalarına

karşılık, onun emeklerini sömürenlerin giderek daha fazla zenginleşmesidir.

Böyle bir düzende, bir ülke endüstri alanında ne kadar ilerlemiş olursa yoksulluk sürekli artar. Aslında endüstri halka gerekenleri sağlamak amacıyla eksik olan şeyleri üretmek için değil, şanslı azınlığa fayda sağlamak için kurulmuştur. Böylece azınlık için sağlanan bolluk öbürlerine ister istemez yoksulluk getirmiştir. Yöntemi bu olan ekonomiye göre ne olursa olsun, çoğunluk, sıkıntılar, zorluklar, yoksunluklar içinde kalmalıdır. Bu düzende işçiler, satın alamayacakları şeyleri üretmek için kafalarını, yeteneklerini ve zamanını devlete satar. Şayet böyle olmasaydı sermaye azınlığın kasalarında nasıl birikirdi?

Şimdiki ekonomik sistemin ayırt edici niteliği yöntemin özünü meydana getirir. Çünkü bu niteliklere yaklaşmadan o yöntemin ortaya çıkması ve kalıcı olması imkânsızdır. Çünkü çalışma gücünü bağlayıp buyruğu altına almak elinde olduğundan mal daha aşağıya satılmaz. Yeter ki işçi aylak kalmamış ve açlık korkusu altında bulunmamış olsun. İşte tüm bunlar, yöntemi sorgulamamıza neden oluyor.

Teknik alanda geri kalan ülkelere endüstri konusunda İngiltere ve Fransa rehberlik eder. Bu ülkeler de uzak yakın bütün komşularına işlenmiş yünü, pamuğu, ipliği, demiri, makineleri, bunların yanı sıra da yığın yığın süs eşyasını satarak alıcılarının zararına zenginleştikleri sürece, endüstri kaynağı olan bu ülkelerin işçisi de yarattıkları ganimetlerden bir gün gelip de kendilerinin de pay alacaklarını düşleyebilirlerdi... Ama durumlar değişiyor, değişti de. Otuz kırk yıl önce geri sayılan uluslar, bugün birer büyük pamuk üreticisi, yün, ipek üreticisi oldular. Kendi makinelerini ürettiler. Giderek endüstrinin kimi kollarında öncü

oldular. Bu kadarla da yetinmeyip Fransa'da Fransızlara, İngiltere'de İngilizlere meydan okumaya başladılar. Başta Almanya olmak üzere İsviçre, İtalya, Amerika, Japonya en sonunda da Rusya endüstri ülkelerine dönüştü. Meksika, Hindistan, Sırbistan bile bu yürüyüşe katıldı. İşin içine bir de Çin girince endüstride krizler patlak verdi. Nitekim doğuda ve Amerika'da rekabet savaşları yaşanmaya başladı.

Yirmi beş yıldan beri, bütün Avrupa devletlerinde savaş karabasanı olanca gücüyle kendini gösteriyor. Bu savaş hâlâ patlayamıyorsa nedeni kapitalistlerce devletin daha çok borca sokulmaları gerektiğindendir. Bankerler savaş tufanının kopmasını hesaplarına uygun gördükleri gün, savaş başlayacak ve milyonlarca insan bu uğurda feda edilecektir.

Milyonlarca insan birbirinin üstüne karadan, havadan, denizden, denizin altından ateş, kurşun, bomba taş, zehir yağdıracaklar... Çünkü kapitalistler bunu böyle istemiş olacak. Çünkü kişisel, sonra da sınıfsal çıkarlar söz konusu... İşlerin düzelmesi, kazançların artması için bu gerekli... Şimdiki ekonomik düzende her şey birbirine bağlıdır. Bu, işin yapay olan yönüdür. Bir de eşyanın doğal özelliği, görünmez ama bitimsiz olan gerçekleri vardır. Bu ulusların niteliğidir. Söz konusu nitelik şimdiki endüstriyel ve ticarî yöntemi ister istemez değiştirmeye çalışmaktadır. Buna karşı gelmek imkânsızdır. "Zaman bırakır, ama ihmal etmez." dedirten güç budur. Bu yüzden, düşüş ve yok olma bir zaman sorunundan başka bir şey değildir. Doğal olmayan, doğanın yasalarına uymayan her şey, değişecektir! Bu bir zaman sorunudur, öyle ki artık yüzyıllarla değil, yıllarla ölçülmelidir. Doğanın dileği yerine gelecektir. Tembeller, güçsüzler, sorumsuzlar, doğa dışı hüküm süren hiç kimse tarih yazamaz. Onlar ancak tarihin tozlu sayfalarında

kaybolur gider. Olayların akışına, tarihe etki edemezler, tarihten etkilenirler...

İşte bu yüzden bütün uygar uluslarda güçlü azınlıklar ortaya çıkıyor. Bunlar, kendilerinden önce birtakım kuşakların çalışmalarıyla biriken bütün zenginliklerin kamuya aktarılmasını istiyorlar. Sonunda engellenmesi olanaksız bu sesin, bu çağrının kendini duyuracağı saat geliyor... Fransız, İngiliz, Alman, İtalyan hükümetlerine bağlı örgütler bu hareketin can düşmanıdır. Bunlar vakit kazanmak ve yol göstericileri ayırıp birbirine düşürmek için halkı kışkırtabilir. Bununla birlikte Fransa'da bir komün devrimi, başladığı gün, Fransa'nın Almanya'da, İtalya'da ve İngiltere'de halk tarafından büyük bir ilgiyle karşılanacağı kesindir. Böyle bir devrimin Almanya'da başlama ihtimali de vardır. Toplumsal devrimin bayrağı ilk önce orada dalgalanırsa, bu hareketin Ren bölgesindeki devrimciler tarafından desteklenme ihtimali yüksektir.

Devrimi geciktiren türlü nedenler vardır. Bunda şüphesiz uluslararası ilişkilerin kesin olmayışının da etkisi vardır. Ama bence daha derin bir neden vardır, ona dikkati çekmek isterim: Sosyalistlerin kendilerinin düşüncelerinde de değişiklikler meydana geldiğine dair belirtiler vardır. Sosyalistlerin kurmak istedikleri toplumun yapısı hakkında kesinliğe varamamaları güçlerini azaltmaktadır.

1840'larda sosyalizm, komünizm biçiminde başlamıştır. Bu devrin ideali, tek bir ülke ile sınırlı kalmayıp, bütün dünya ekonomisini kapsayacak şekilde devrim yapmaktı.. O zamanın dindar ya da özgür düşünceli sosyalisti herhangi güçlü bir hükümete boyun eğmeye hazırdı. Yeter ki bu hükümet, ekonomik ilişkileri işçilerin, işleyenlerin, çalışanların, rahatı hak edenlerin yararına kursun!

Sonraları bu kuram büyük değişikliğe uğradı. Özellikle Latin halklarıyla birlikte İngiltere'de büsbütün değişti. İşçi hükümet, din ile ilgili bir hükümetten gelebilecek komünizm kuruntusundan dahi tiksinti duyar olmuştur. Bu tiksinti Enternasyonale yeni bir görüş kazandırmış, komünizme alternatif olan yeni bir öğreti ortaya çıkmıştır: Kolektivizm! Kolektivizmin ilk anlamı, iş, âlet ve araçlarına kamunun sahip olabilmesi, her topluluğun kendi üyeleri için dilediği gibi toptan ya da bireysel olarak ücret yönetimini kabul etmesiydi. Yiyecek içecek buna dâhil değildi. Bu görüş de yavaş yavaş değişikliğe uğradı. Bugün kolektivist, üretime yarayan her şeyin kamunun malı olmasını ve mülkiyet ortaklığını ister. Ama her bireye, çalıştığı oranda üretim için harcadığı saatlerin sayısı hesaba katılarak, bir iş bonosu verilmesinden yanadır. Bu bonolara sahip olan kimse, herhangi bir mağazaya girince, aynı biçimde üretim saatleri hesaplanarak değerleri biçilmiş olan eşyadan dilediği kadarını alabilir.

Kolektivizm şu şekilde özetlenebilir:

Üretim araçlarına sahip olunmasıyla kısmen komünizm. Ekmek, konut, giyim konularında bireylerle toplum arasında rekabet.

Düşünsel eserlerde ve endüstriyel üretimde bireysellik.

Çocuklara, hastalara, yaşlılara toplumsal yardım. Başka bir deyişle yaşamak için gerekli olan şeyler için rekabet ederek, yüklerini hafifletmek.

Bundan ne çıkar? Önce yaralamak, yaraladıktan sonra iyi etmeye kalkmak...

Bu düşünceler bugünün ürünü olmayıp Rober Owen'den bu yana ortalıktadır. Proudon, 1848'de bunun ateşli bir

taraftarıydı. Oysaki bu yöntem halkın düşüncesine, ruhuna pek uygun gelmemiştir. Halk bunun sakıncaları olduğuna inanmıştır.

Herhangi bir iş için harcanan süre, yapılan işin toplumsal yararının ölçüsünü göstermez. Adam Smit'ten Marks'a kadar iş bakımından ele alınan üretimin niteliği üzerine oturtulmuş değer kuramları ve değer konusunu çözememiştir. Değiş tokuş ile birlikte bir şeyin değeri, parayla değil, bir ihtiyacı karşılamasıyla ölçülüyor. Bu değer kimi iktisatçıların sandıkları gibi, bireyin değil, toplumun ihtiyaçlarına göre hesaplanıyor. Değer, toplumsal bir olgudur. Değiş tokuşun sonunda değerler iki bölüme ayrılır. Bu bölümlerden biri zorluk, biri iyilik olarak adlandırılır. Değerin her iki bölümü de bireysel değil, toplumsal bir anlamda ele alınır.

Şimdiki ekonomik sistemin kötülükleri incelenince, bu kötülüklerin işçinin çalışma güçlerini satmak zorunda olmalarından kaynaklandığı görülüyor. Bunu artık işçiler de bilmektedir. Çalışkan bir adam, beş gün arka arkaya boş kalacağını görüyor. Güçlerini ve zamanlarını işverene satmadıkça hükümetin tedbirleri, yöntemleri, yasaları yüzünden hiçbir şey yapamayacaktır. Bunların hepsi de ona karşıdır. Bunlar köleliği kaldırdığı için övündükleri yasalardır. İşçi, bu kısır döngüde, emeğinin hakkını alamayacağını bile, gücünü ve zamanını işverene satmaya devam ediyor.

İşçi tüm çıkarlarından vazgeçiyor. O aslan payının fabrika sahiplerine, işletmecilere ve kapitalistlere gittiğini bilse de, en zor koşullar altında çalışmaya razı oluyor. Bu teslimiyet nedeniyle özgürlüğünden de vazgeçmiş oluyor. Oysaki bu yalnızca o güne özgü bir durum değildir, ertesi gün de aynı durum yinelenecektir. Yasa ve düzen budur. Bu

düzende, artı değerden dolayı değil, işçi, emeğini satmak zorunda kaldığı için sermaye azınlığın elinde birikiyor. İşçi, ürettiği şeyleri satın alamayacağını bilse de sömürü sistemine boyun eğiyor. Bu sistem, birinin diğerini sömürmesi üzerine kurulmuştur. Bu istenen bir sistem midir yoksa zalimce bir yazgı mıdır?

Bu sistemi yıkmak için onu can evinden vurmak, etkeni bırakarak etkileyeni yok etmek gerekiyor. Kapitalizme saldırıp soluğunu kesmeli, benliği, gücü, bilgiyi, emeği satın almaya dayalı sistemi kökünden söküp atmalıyız. İşçiler ve köylüler de artık bunun farkında. Toplumsal devrim, ürünlerin dağıtımıyla başlamazsa, herkese yaşamak için gerekli nesneleri, yiyecek, giyecek, yatacak yer sağlamazsa, devrim sayılmaz. Eldeki güçlü üretim araçlarıyla bunun eksiksiz yapılabileceğine inanılıyor. Çalıştıran ister devlet ister birey olsun ücret karşılığı kiralama sistemi devam ettikçe, işçiler sınırlı bir süre için gücünü sattıkça işverenlerin tutsağıdır. Kafalarından geçen binlerce düşünce içinde bu alım satım işleminde efendi yerine alıcı olarak devletin geçip de halkın iş yetenek ve gücünü onun denetlemeye kalkması yolunun da halkın yararına uygun düşmeyeceğini anlamaktadırlar.

Halk yargılarını soyut şeyler üzerine kurmuyor, somut düşünüyor. Bu yüzden soyut olan devlet, halktan ayrı bir sınıf meydana getiren sürü sürü memurlarıyla gözlerinin önüne geliyor. Bu memurlar kendi fabrika, tezgâh arkadaşlarından olacak. Ama erdemlerinin derecesini düşünerek kafasını sallıyor. Evet, bugün arkadaşlarıdır. Bugün de iyidirler, ama yarın memur olunca, memur olmak dünya yüzünde âmir olmak sıfatını saklayan bir siper olmakla birlikte gittiğinden, onların her birinin kendi başına birtakım dertler çıkaracağından ürküyor, çünkü isteği başına yeniden

dert çıkarmak değil, derdini başından atmaktır. Onun istediği şey, sıkıntılarını sona erdirecek arada toplumsal bir örgüttür. Bu yüzden halk hiçbir zaman kolektivizmi desteklememiştir. Onun istediği, her türlü sınıf ayrımından, sınıf üstünlüğünden uzak, büsbütün özgür bir komünizmdir. Buna ulaşmak için de anarşizmden destek alıyor.

50 yıl öncesine bakınca, sosyalizmin yeni bir gelişime doğru yürümeye zorunlu olduğunu görmemek olanaksız. Bu gelişim gerçekleşmedikçe halkın düşüncelerindeki sallantılı durum sosyalistlerin çabalarını boşa çıkaracaktır. Bugün her sosyalist, olayların gidişatını göz önünde bulundurarak devrimin ilk perdesi için halka maddi güvence vermek zorunda olduğunu anlayıp kabul etmiştir. Bu güvencenin devlet tarafından değil, devletin hiçbir şekilde karışma ihtimalinin bulunmadığı bir kurum tarafından verilmesi gerekiyor.

Bir toplumda biriken zenginlikleri ele alarak her bireye günde dört, beş saat çalışması karşılığında rahat bir hayat sağlanabilir. Her birey, çocukluğundan itibaren içinde yaşadığın nasıl kurulduğunu, evde kullandığı eşyaların nasıl yapıldığını öğrenseydi, üretimde el emeği kadar kafa gücünün de önemli olduğunu anlardı. Bu ise üretim süreçlerini tamamıyla değiştirebilirdi.

Günümüzde insan emeği harcanıp gidiyor. Oysa gelecekte kuracağımız yeni düzende, işçiler çok daha az emek harcayarak çok daha fazla kazanacaklar.

Günümüzdeki ekonomik sistemi destekleyen papağanların ekonomik teoriyle işçilerin emeğini korumak olanaksızdır. Örgütlenmiş bir komünist toplumda sermayenin biriktiğinden kuşkulanılamaz. Sadece, devlet denetimine

bağlı bireylerden oluşan bir toplumun kurulamaması durumunda, kazanılan özgürlükleri kaybetmekten endişe edilmelidir.

Kimi sosyalistler özgürlüğümüzün bir bölümünden devletin kutsallığı önünde vazgeçmeksizin kamunun mutluluğunun sağlanamayacağı düşüncesindedir. Kimileri de toplumsal mutluluğun ancak bireye sınırsız özgürlük verilerek sağlanabileceğini savunmaktadır.

Sorunun can damarı da burasıdır. Bu nokta şu zamanda bütün sorunların en önemli düğüm noktalarından biridir. Sosyalizmin verdiği mücadelelerin boşa gitmemesi ve geleceğinin felce uğramaması bu noktanın çözümüne bağlıdır.

Her sosyalist, kapitalizmde toprakla sermayenin bireysel kullanımının kaldırıldığını düşündüğünde kafasında bir sürü soru işareti belirir. Devletin yasalarıyla ve bütün yönetim biçimleriyle ortadan kaldırılmasının tarihsel bir zorunluk olduğunun farkına varacaktır.

Her birimiz din ve devlet tarafından azınlığın çıkarlarını gözeten bir eğitim sistemiyle yetiştirildik. Bu nedenle, böyle bir düşünceyi birdenbire kavrayamıyor, kabul edemiyor, karşı geliyoruz. Bu noktada bir soru daha sormalıyız: Bir düşüncenin geri çevrilmesi, sertlikle karşılanması onun yüzde yüz haksız ve tutarsız olduğunu mu gösterir?

Devlet için yapılmış olan eleştirileri burada tekrarlamaya gerek yok. Başka bir konuşmamda devletin tarihsel rolünü anlamıştım. Burada yalnızca bazı genel düşünceleri analım:

Devlet, insandan sonra gelir. O toplumsal hayatın son biçimidir. İlk devletler ortaya çıkmadan önce insanlar binlerce yıl yaşadı. Örneğin Yunanistan ve Roma'da yüzyıllarca devlet yoktu. Makedonya ve Roma İmparatorluğu neden

sonra ortaya çıktı? Avrupalılar için devlet 16. yüzyılda ortaya çıkmıştır. İşte o tarihte özgür komün ezildi ve maddi güce sahip olan kapitalistler krallarla birlik kurdular. Bu birliğe de devlet adını verdiler.

O zamana kadar hâkim sınıfların ellerinde bulunan, ondan sonra da devlet tarafından yutulan her şey, yerel yönetimlere ve özerk devletlerin elindeydi. Fakat bunlar da 16. yüzyılda saldırıya uğramışlar ve otoriter devletin malı olmuşlardır.

Bu sırada kilise, krallıkla gizlice bir anlaşma imzalamıştı. Bu anlaşma sayesinde, devlet 9. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar hâkim sınıfları tek bir çatı altında toplamayı başarmıştı.

Soylu, papaz, tüccar, asker ve kralın egemenliklerini nasıl korudukları biliniyor. Komünlerin toprağına el koymakla, kıyımlarla, işkenceyle, darağaçlarıyla ve ateşle kilise ve devlet gücüne güç kattı.

Birçok ayaklanmanın sonucunda ortaklık hakkı, az da olsa alınmıştı. Oysaki bu, Orta Çağ'da sanat erbabı ve çiftçi için doğal bir haktı.

Bugün bütün uygar ulusların hayatını yöneten eğilim nedir?

Birleşmek, toplanmak, el ele vermek, uygar bir bireyin ihtiyaçlarını karşılamak için birlik kurmaktan başka bir şey midir? Birçok dernek ve örgüt Okumak için, incelemek için, bilgi edinmek için endüstri, ticaret, bilim, fen, sanat, edebiyat için, zevk için, çalışkan ve düşünen bir bireyin hayatını kolaylaştırmak için kurulan binlerce dernek var! Bunların her ülkede, her bölgede kurulduğunu görüyoruz.

Siyasette, ekonomide endüstride, felsefede ve sanatta başkalarının fikirlerine ve özgürlüklerine saygı duyuluyor.

Birbirine yakın olan görüşler birleşerek yeni akımlar, işletmeler, birlikler kuruyor. Hepsi birden uygar bir insanın hayatını saracak. Bugün bu derneklerin sayısı on binleri buluyor. Üyeleri milyonları geçiyor. Bundan daha elli yıl önce hükümetle kilise bunlardan birkaçına bile katlanamıyordu. Bu dernekler, hükümetin yapması gerekenleri yaparak hükûmetin merkezî yönetimi yerine özgür girişimleri koymaya çalışmaktadır.

İngiltere'de hırsızlığa karşı sigorta şirketleri kurulmaktadır. Bugün toprağın ve deniz kıyılarının savunulması için kurulmuş gönüllü dernekler vardır. Gerçi hükümetler, bu tür derneklerle birlikleri kendi koruması altında göstermeye çalışarak, baskısını sağlamlaştırmak için, bir araç olarak kullanmak istese de bunların var olma nedenleri bu eğilime karşıdır. Bu kurumlar aynı durumda, aynı düşüncede, aynı ruhta olan kişilerin, devlet etkilerinden uzak bir şekilde dayanışmasıdır. Ortada kilise ve hükümet olmasaydı büyük eğitim kurumları, bu derneklerin eline geçerdi. Yine de dernekler, diğer alanlarda olduğu gibi eğitime de birçok açıdan katkı sağlamıştır.

Son üç yüzyıldan bu yana, kurduğu üstünlüğü elinde tutmaya çalışan devletin isteği dışında hükûmete karşı bir yönde gelişen ilerlemeler göz önünde bulundurulursa ve buna paralel olarak gönüllü birliklerle derneklerin uzmanlıkları çerçevesinde yaptığı yeniliklerin devlet tarafından engellenmeye çalışıldığı hatırlanırsa derneklerin ne kadar güçlü olduğu anlaşılır. Bu noktada şöyle bir soru sorulabilir: Bugünden başlayarak beş, on, yirmi yıl sonra -sürenin önemi ikinci planda kalır- devrim gerçekleşir, özellikle de emlâk sahiplerinin, bankerlerin, papazların, yargıçların aralarında anlaştığı bu düzen değişirse ve halk kendi elleriyle ürettiği zenginliklerin sahibi olursa eski düzenin

yeniden kurulmasına izin verir mi? Yoksa zenginliği birilerinin daha güçlü olması için değil toplumdaki her bireyi korumak için mi kullanırlar?

Yüzyılın geçerli olan eğilimlerini mi izler yoksa bu eğilimlere karşı çıkarak yeni bir düzen kurmaya mı çalışırlar?

Bilinen kurumların yetiştirdiği biri, yargıçların, jandarmaların ve cellatların olmadığı yepyeni bir düzenin kurulma ihtimalinden bile korkar.

Ama açık konuşalım, siz bunların gerekliliğine gerçekten inanıyor musunuz? Siz bu kimselerin kitaplarda yazıldığı gibi, yazıldığı derecede gerekli oldukları düşüncesinde misiniz? O kitapları yazanlara bilim adamı diyorlar, bunlar, kendilerinden önce gelenler ne yazmışlarsa onları bilirler. Kendi zamanlarında kendisi gibi olanların belli başlı konulardaki düşüncelerini bilirler. Onların bilmedikleri tek şey gerçektir, gerçeklerin gerçeğidir, bu gerçek de halktır, onun her günkü hayatıdır. Gizli ve resmi polislerle dolu olan Paris sokaklarıyla büyük şehirlerde değil, kasabaların tenha yollarında bile güvenli bir şekilde dolaşabiliyorsanız bunu polislere mi borçlu olduğunuzu sanıyorsunuz? Bunu polislere, jandarmalara mı, yoksa oralarda o gün bizi soymak ya da vurmak isteyen birkaç kişinin bulunmamasına mı borçluyuz? Burada alelade bir hırsızdan söz etmiyorum. Birçok kez gördüğünüz gibi böyle biri onlarca polis tarafından güpegündüz ya da lâmbaların altında tepeden tırnağa aranır. Benim sözünü ettiğim haksız edinilmiş paralarla yüklü günahkârlar değil, hayatının korunması derdine düşmüş kimselerdir. Onlar için böyle bir korkuya yer var mı?

Karındeşen Jack'in bütün cinayetlerini dünyanın en iyi eğitilmiş polislerinden olan Londra polisinin gözlerinin

önünde işlediğini, katilinin cinayetlerinin Whitechapel halkının kendisine karşı koymasıyla son bulduğunu gördük. Demek ki, halk kendisini devletten daha iyi koruyor!

Suç oranının düşmesinin polislerin, yargıçların, zindanların varlığına bağlı olduğunu hiç sanmıyorum. Adalet kapısı dediğimiz binaları dolduran polislerin ve yasaların dar ve yarı karanlık sınırları içinde dengesini bulamayan yargıçların halka yaptıkları kötülükler ortadadır. Dâva tutanaklarını okuyunuz. Haksızlığa uğrayan insanların başına gelenleri öğrendikçe içiniz burkulacaktır.

Hapishaneler, insanda irade gücü adına ne varsa öldürür, ahlâkı bozar, içinde bağlı olduğu şehrin tüm kötülüklerini toplar. Hapishanelerde hırsızdan çalarlar, dolandırıcıyı dolandırırlar. Bunlar bir ıslahevi, bir eğitim yuvası değil, birer suç üniversitesidir. Buralarda hiç suçu olmayan adamlar da görülebilir. Birçok insanın haksızlığa uğramasına neden olan böyle bir düzende değişiklikler yapılması istendikçe, kendini bilmezler, karşılık olarak, gerçekte olduğundan çok daha iyi kişilerden meydana gelen bir toplum hayalinin arkasından koştuğumuzu ileri sürüyorlar. Oysa bizim istediğimiz, insanları suça ve kötülüğe teşvik eden bu düzenin değişmesinden başka bir şey değil.

Ünlü Alman hukukçularından İhering, Hukukta Amaç adlı eserinde toplumsal hayatı sağlayan etkenleri incelemiştir. Bu kitapta, iş gücünü kiralayan kişilerin işçiler üzerinde nasıl baskı kurdukları detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

Eserin sonuna da baskı aracı olmayan iki etken hakkında iki bölüm eklemiştir. Bu etken ödev ve sevgi duygusudur. İhering, baskı araçlarını inceledikten sonra bunların yetersizliğini görmüştü. Bu ince çözümlemelerden oluşan bir kitap yazdı. Bu kitapta baskı etkenlerinin ikinci planda

kaldığını beyan etti. Oysaki son iki bölümde ödev ve sevgi duygusunun çözümlemesine geçince, bunların çözümlemenin zor olduğunu gördü. Bu derin gerçeği büsbütün doğrulamak için, bir cilt daha yazdı. Alman hukukçu bu ciltte ödev duygusunun oluşturduğu bağlılıkla sevgi duygusunun sonucu olan karşılıklı yardımın taşıdığı önemi gösterebildi. Ama her şeyden önce okullarda körü körüne ezberlediğimiz kuralları, formülleri bir yana bırakarak düşünelim. İhering ne duyduysa siz de onu duyup düşüneceksiniz. Baskının öneminin ne kadar boş olduğunu göreceksiniz. Toplumun irade ve istek etkeninin yanında bir hiç olduğunu anlayacaksınız. Öte yandan Bentam'ın eski bir öğüdünü tutarak yasaya dayatılmış olan bu baskıcı sistemlerin sonuçlarını düşünmeye başlayınca, siz de bu baskıya karşı, tıpkı Tolstoy gibi kızgınlık duyacak, sonra da toplumun elinde üzerinde baskı kurulmasını engelleyecek çok daha güçlü araçlar bulunduğunu kavrayacaksınız. Toplum bugün bunları ihmal ediyor. Çünkü eğitimini bugün yürürlükte olan yasalardan almış. Ezberci bir eğitim bu, gerçeklerle bağdaşmayan bir eğitim. Onun gösterdiği yoldan yürümeye kalkınca, gazabına uğramaktan korkuyor. Bu meseledeki en önemli noktadır. Kararlılık, girişim özellikleri açısından bir çocuk durumunda bırakılmış, çünkü bir çocuk ufak bir yanlışlık yaptığında onu hemen yakalayıp cezalandırmak kolaydır. Bu durumda düşünmeye, incelemeye, tartışmaya hiç yer yoktur.

Yürürlükteki yasalara dayanarak baskıcı hükûmetler için, kendisine muhalif olanları asmak, kurşuna dizmek en kestirme yoldur! Özellikle bu kurşunlananlar yarın kendilerini kurşunlayacaklarından korkulan kimseler olursa... Yapanların rütbelerle ödüllendirildiği böyle kestirme bir yol dururken onlara neden karşı çıkıldığını düşünmeleri beklenemez.

Anarşistler genellikle geleceğe dair bir hayal dünyası kurarlar, bugünü görmezler denir. Bu yanlış inanışları baltalamak, köklerinden söküp atmak gerekir.

Bizde görme konusunda eksiklik değil fazlalık vardır. Eksiğimiz göz yumup görmemek değil, daha çok görmektir. Gerçeği tüm yönleriyle, özüyle birlikte görmektir. Bu görüş gücünün verdiği kesin kararlılıkla ne kadar boş inanç varsa hepsinden kurtulmak ve gerçeği kurmak istiyoruz. Biz hayal dünyasında yaşayıp insanları olduklarından daha iyi varsaymaktan uzağız. Onları yalnızca oldukları gibi görüyoruz ve insanların en iyisinin de temelinden bozulduğunu biliyoruz. Güçlerin dengesi gibi, hükûmeti denetleme gibi konular aldatmacadan başka bir şey değildir. Bunlar çıkarcıların işine geldiğince, sözüm ona egemenliğini ağızlarından onayladıkları ulusu, bir yandan son derece değersiz tutarken öte yandan onu avutup: "İrade sende! Her şey senin! Buyruk sende! Yapan sensin! Biz senin buyruğun altında yalnızca yardımcılarınız, çobanlarız! Senin işaretinle, senin çizdiğin yoldan gitmekten başka bir şey gelmez elimizden. İşte Millet Meclisi, bizi bu makama getiren, her an da denetimi altında bulunduran, oraya gönderdiğin güvenini kazanmış adamların değil mi?" diyerek yanıltmaktır! Varlıklarını en büyük esirgeyici sayıp kendileri olmasa insanların birbirlerini parçalayacaklarını sanan bu kimseler, ulusu kendisini ensesinden yakalayıp sınır dışı ettiğinde: "Ah benim zavallı halkım! Şimdi sizin durumunuz ne olacak?" diye feryatlar koparan krallarla aynıdır.

Onlar bugün gücü ellerinde tutanlarla, yardakçılarının inandırmak istedikleri gibi, ahlaklı olsalardı, biz de gerçekleri görmeyip kendimizi onların yönetimi altında yaşamak için yaratılmış sanacak kadar aptal olsaydık, sayıp dökerek bir türlü bitiremedikleri erdemlerine inanır, onlara boyun

eğerdik. Bu durumda erdemle yoğrulmuş olan bu efendilerin tutsaklık yükü nerede kalırdı?

Efendisi, kimi zaman tutsaklarına babacan duygular besler ancak onları açlıktan kurtarır. Hiç efendinin tutsaklarına işkence yapmasını akıl alır mı? Onun çıkarı tutsaklarını iyi beslemekte, onlara iyi bakmakta, onları kendi çocuklarıymış gibi tutmakta değil midir? Her şey bir yana, karşısında herkesin eşit olduğu saygıdeğer yasa, ödevlerini ayaklar altına alan efendiyi görüp hemen yakasına yapışmaz mı? Yasa uyur mu? Ödevlerini unutanları yola getirmek, yasanın şanından ve belirgin niteliklerinden biri olduğuna göre, hiç böyle bir rezalete meydan verir mi? Evet böyle söylerler! Böyle söylediler! Böyle söyleyecekler... Ama ne yazık ki, bu sözler Darwin'in, Brezilya yolculuğundan döndükten sonra, elleri ayakları kesilerek sakat bir duruma getirilmiş tutsakların haykırışlarını, işkenceye uğramış kadınların hıçkırıklarını zihninden atmasına yardımcı olmamıştır.

Keşke bu sözler doğru olsaydı... Keşke gücü elinde bulunduranlar, kamunun yararına çalışsalardı... O zaman ortaya elbette onların hayali dedikleri hayata benzer bir şey çıkardı! O zaman kapitalist, işçinin sömürgecisi değil babası olurdu... Fabrikalar bir zevk ve haz kaynağı kesilir, bütün işçiler kendilerini her gün boş yere yıpratmaktan kurtulurlardı! O zaman hükûmetler, gözlerini açar, işçilere sözgelişi beyaz fosforlu kibrit yaptırtmayı engeller, beyaz yerine kırmızı fosfor kullandırabilirdi! O zaman yargıç hapse gönderdiği adamın arkasından karısını, çocuğunu da muhakemesiz ve yargısız açlığa mahkûm etmiş olmazdı. O zaman, zamanın düşünüşüne göre, yasalara dayanarak, hapishanesi olmayan yerde hükümetin hapsetmek hakkını kullanamayacağı anlaşılırdı...

Savcı, hitabet yeteneğini kullanarak yapısındaki bozukluklar yüzünden suç işleyen sanığın kafasının koparılmasını istemez, hiçbir yerde ölüm cezasının uygulanmasına gerek kalmazdı.

Bunlar birer hayal midir? Hayır. İkide bir "Hükûmet otoritesine saldırıldı" diyerek ortalığı velveleye veren ve halka en büyük düşmanıymış gibi saldıranları üstün saymak. Asıl hayal olan budur. Hükûmetler halkı her konuda zayıf bulurken yalnızca bir konuda, çok önemli bir konuda onun büyüklüğünü takdir ederler. Halk, onları seçerek kendilerine efendi yaptıkları için akıllı ve büyük olabilir ancak! Halkın bu önemli davranışındaki tutarlılık (!) bütün hükümetler tarafından kabul edilmiştir. Dünyada bundan daha gülünç, daha kepaze bir anlayış olamaz.

İktidardakiler tarafından düşünülüp kurulmuş olan hükûmet sanatı, baştan sona safsatalarla doludur. Bu safsatalara uyacak olsak çelişkili davranmak zorunda kalırdık. Oysaki biz kendimizin de kusursuz olmadığını ve içimizden en iyilerinin bile iktidarı ele geçirdiğinde bozulabileceğini biliyoruz. Bu durumda insanları oldukları gibi görmeliyiz. Bu yüzden de insanların birbirini yönetmesinin, birbirinin üzerinde baskı kurmalarının anlamsızlığını kavramalıyız.

Eski düzeni değiştirmenin yeterli olmadığını biliyoruz. Önce değiştirmek sonra da yerine yenisini getirmek, gerektir. Bu göz ardı edildiğinden birçok devrimden hiçbir sonuç alınamamıştır.

Halk ayaklanıyordu. Ama zorunlu olarak meydana gelen yıkıntıları yeniden yapıp ortaya çıkarma ödevini burjuvalara bırakıyor, onlarsa ne yapmaları gerektiğini, kendilerinin çıkarlarının nerelerden olduğuna dair az çok açık bir fikir

beslediklerinden, hükûmeti kendi çıkarları doğrultusunda kuruyorlardı.

Oysaki Anarşizm bir yandan bozuk düzeni kendi yöntemleriyle değiştirmeye çalışırken, kendilerine karşı baskı aracı olarak kullanılan mekanizmalara karşı çıkarken, rütbe sıralamasına bağlı her türlü örgütün dışında yalnız özgür bir anlaşmayı ararken, öte yandan da geleneklerle göreneklerin değerli çekirdeklerini korumaya, onları geliştirme olanaklarını arayıp bulmaya, bunlardan yaşaması yararlı olanlarını ayırmaya çalışıyor. Yalnız bunları korunmasını birkaç kişinin yönetimine değil kamuya bırakıyor.

Komünist kurumlar sadece toplumdaki ekonomik sorunları çözmeye çalışmıyor. İnsanların aralarında her bireyin yararını kamunun yararına çevirecek bağlantılar kuruyor ve bireyleri birbirinden ayrı tutacağına birleştiren gelenekleri koruyor.

İnsan ya da hayvan topluluklarında düzeni sağlamak için genellikle üç farklı yöntemden birine başvurulur: Topluma uymayan davranışların baskıyla ortadan kaldırılması, ahlaki bir eğitim ve dayanışmanın uygulanması. Hangisinin daha iyi olduğuna sonuçlarına bakarak karar verebiliriz: Baskı toplumun, kendini saran bozukluklar içinde bunalmış olmasıyla ortaya çıkar. Baskı halkı iktisadi alanda endüstri karanlığına, politik alanda da diktatörlüğe götürmüştür. Halk ise iktidarın tutsağı olan cansız bir yığına dönüşmüştür.

Baskıcı rejimler yalnız ekonomik, siyasal ve toplumsal alanlarda yıkıma yol açmamış, toplumun iktisadi ve kültürel anlamda gerilemesine de neden olmuştur.

2 Aralık'ta politik cinayetler işlenmeye devam etmiştir. Güçlüleri korumak için zayıfların kurban edilmesi, normalleşmiştir. Hükûmetin canileri cezalandırarak toplumu

koruması gerekirken bizzat kendisi cinayetler işlemektedir. Yüzyıllardan beri uygulanan bu baskıcı yöntemler birçok kötü sonuca yol açtığından sistem çıkmaza girmiştir. Bundan kurtulmak için, mevcut kurumlarda değişiklikler yapılmalıdır.

Düşüncelerimizi ve inançlarımızı etkileyen ahlaki eğitimin önemini göz ardı edemeyiz. Ama ahlaki eğitim, sadece bir şartla toplumun üzerinde etkili olabilir: Mevcut kurumlardan doğan ahlâk dışı eğitimin tamamen engellenmesi şartıyla!

Bu şart yerine getirilmedikçe hiçbir sistem etkili olamaz. Örnek olarak Hristiyanlığı düşünelim: Ulusu her türlü yoksulluklara, acılara katlanmış sonunda da katillerini bağışlamış bir din. Her tarafı mistik güçlerle sarılmıştır. Kendini adamanın bütün renk ve şiirini taşır. Çarmıha gerilirken katillerini bağışlayan bu dinin düşüncelerle duygular üzerindeki etkinliğinden daha büyük ne tasarlanabilir? Oysaki hükümet ve Roma, önceleri ona karşı çıkarken sonradan onu benimsemiştir. Hristiyanlık Roma'nın felsefesini, göreneklerini, dilini almış; kilise Roma devletiyle anlaşarak komünist kurumların can düşmanı kesilmiş, sanki ilk zamanlarında ona benzer bir yolda yürüyen kendisi değilmiş gibi hareket etmiştir. Dinin etkisinde durum böyleyken bir milli eğitim bakanının beylik bildirgelerine dayanarak verilecek ahlaki eğitimin ne derece başarılı olacağını, varın siz düşünün.

Üçüncü etkene gelince: Gelenekler, toplumsal davranışları, içgüdü durumuna getirmektir. Bu durumda daima amaca ulaşıldığına tarih tanıklık etmiştir. Bu içgüdü zayıfladığı zaman, sonradan edinilen alışkanlıklar bir tür bireysel din şeklini alıp bireyin tüm hareketlerini kontrol etmeye başlar.

Eski zamanlarda insanlar için bir ilerleme ögesi, ya da ahlaki ve düşünsel bir gelişme aracı olan her şey, elbirliğiyle, bireyler arasındaki eşitliğe dayanarak, onları bu nitelikleriyle birleştirip üretim ve tüketimlerini kolaylaştıran, kendilerini savunmaları için birlik olmaya yönelten, aralarındaki anlaşmazlıkları yoluna koymak için de yine aralarından çıkan uzlaştırıcılara başvurmalarını sağlamıştır. Halkın özgür olduğu zamanlarda inşa ettiği kurumlar, çoğunluğun refaha ermesinde ve düşünsel açıdan ilerlemesinde önemli rol oynamıştır. Fakat sonrasında otoriteye dayanan boş inançların artması sonucunda insanlar, birbirinden yönetenlerle yönetilenler, sömürenlerle sömürülenler olarak keskin çizgilerle ayrılmıştır. Çoğunluğun refahı ise birkaç kişinin zenginleşmesi adına bozulmuştur.

Bugün birbirimizi hiç tanımaksızın yan yana yaşıyoruz. Ancak seçim günü, mitinglerde birbirimizle karşılaşıyoruz. Devlet kamunun yararına ilişkin her işi yüklenmiş bulunuyor. Toplumun çıkarlarını korumak için suçluları cezalandırmak, devletin görevi...

Komşumuz açlıktan ölebilir ya da çocuklarını öldürebilir, siz buna karışamazsınız, bu polisi ilgilendirir. Siz birbirinizi yalnızca tanırsınız. Hiçbir şey sizi birleştirmez. Her şey sizi birbirinizi aldatmaya yöneltir, yapacak daha iyi bir şey bulamadığınızdan biricik güçten -bir zamanlar onun adı Tanrı'ydı, bugün ise devlettir- toplum düşmanlarına gereken cezayı vermesini istersiniz.

Oysaki toplumsal bir düzende bu zorunlu olarak başkalaşır. Böyle bir düzende devlet, kamunun bir eseri ve halkın yaratıcı zekâsının bir ürünü olmalıdır. Böyle bir devlet, binlerce işte, toplumda sürekli bir bağlantı yaratmadan yaşayamaz. Küçük birimlerine kadar -sokak, ev, mahalle- her

konuda bağımsız ve yöresel etkiler yaratmadan yaşayamaz. Süsleme, okuma, zevk, eğlence gibi binlerce ihtiyacı karşılamak için binlerce dernek kurmadan amacına ulaşamaz. Ancak bu dernekler yöresel değil evrensel bir nitelikte olmalıdır.

Başlangıçta kısmen de olsa zorunlu olarak doğacak olan alışkanlıklar, toplumu korumak ve geliştirmek konusunda her türlü baskı araçlarından çok daha başarılı olacaktır.

Bu yolla, insanlık, dinde ve devlette bulamadığını kendisinde bulacaktır. Bu düşünceler komünizmle anarşizm bir arada yaşayamaz diyenlere bir cevaptır. Görüldüğü üzere bu iki öğreti birbirinin "gerekeni" ve "gerektireni" konumundadır.

Yemek ve yuva olmadan, doğanın gücüne karşı yaşama savaşı en yalın, en güvenilir biçimine getirilmeden, bireyin gelişmesini beklemek saçmadır. Bunlar gerçekleştikten sonra hayat, bu ihtiyaçları karşılamak uğruna harcanmayacak, bilim, kültür, felsefe ve sanat özgür bir ortamda gelişmeye devam edecektir.

Bizim bireyciliğimiz, bireyciliğin en sağlam temelidir. Bu bireycilik, şimdiye kadar tek olarak bilinen, insanı çıkarcılığı yönelten bir bireycilik değildir. Tersine bireyde insanlığın olgunlaşmasına yöneltilmiş her türlü iyi, yararlı, güzel duyguları yaratıp besleyecek olan bir bireyciliktir. Bu yolda her birey, yeteneklerini geliştirecek, zekâsını ve iradesini güzel ve faydalı işlerde kullanabilecektir.

İdealimiz budur. Bunun yakın gelecekte gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini, ikinci derecede önemlidir.

Görevimiz, toplumu çözümleyerek önce evriminin belirli bir anında ona özgü olan eğilimleri ortaya çıkarmaktır.

Sonra da bu eğilimleri bizim gibi düşünenlerle birlikte hayata geçirmek ve buna engel olan boş inançlarla kurumları yıkmaktır.

Barışçıl yollarla ve devrimle yapabileceklerimiz bunlardır. Bu eğilimlerin oluşmasına çalışmakla ilerlemeye katkıda bulunduğumuzu, bu eğilimlere karşı yapılacak her şeyin de ilerlemenin gidişini durduracak nitelikte olduğunu biliyoruz.

Zaman zaman bize: "ilerleme basamak basamak olur, hemen gelişme kaydetmek doğaya aykırı bir şeydir. Önce ilk basamaya varmak için çalışılır, bir kere oraya varılmalı ondan sonra da basamak basamak ilerlenmeli." şeklinde itirazlar yapılır.

Bu yolda düşünce yürütmek, ilerlemenin gerçek niteliğini bilmemek ve hiçbir ilişiği olmadığı halde ilerlemenin gidişini askerî yürüyüşe benzetmek gibi geliyor bana. İnsanlık hareket halindeki bir topluluk değildir. O bir bütündür, meydana geldiği milyonların kalabalığı içinde gelişir. Onu hareket halinde olan cansız bir cisimden çok, evrim yasaları içinde ele alarak incelemek daha uygun olur. Gerçekte bir toplumun gelişimi, toplumdaki bireylerin davranışlarına ve düşüncesine bağlıdır.

Yirminci yüzyılın hazırladığı gelişme devresi ne olursa olsun, bizimle başlayan uyanış düşüncelerinden bir iz taşımamasına olanak yoktur. Bu hareketin derinliği, zorbalığı pekiştiren boş inançlardan dönecek düşünürlerin sayısına, bu düşünürlerin eski kurumlara karşı tutumlarına, halkın üzerinde yapacakları etkilere, halkın kafasında kurulmuş bir toplumun biçimlendirilmesinde gösterecekleri çabasına bağlıdır. Ama daha şimdiden insanlığı kurtaracak düşüncelerin toplum tarafından benimsendiğini, bu nedenle

yapılacak ilk devrimin siyasal değil toplumsal olacağını söyleyebiliriz. Bugün Fransa'da özgür düşünce uyandı, toplumu etkilemeye başladı. Devrim 20 yıl önce, Jakobenler tarafından yapılan devrime benzemeyecektir.

Bu yeni düşünceler bir kişiye ya da bir gruba ait değildir. Çağımıza özgü düşünce ve davranışların bir toplamıdır. İlk devrimin sonunda, ne merkezi bir komünizm ne de bir kolektivizm ilan edilecektir.

Birinci devrenin yirmi yıl önce sözü edilen devre olmayacağı kuşkusuzdur. Gözlemlediğimiz kadarıyla sosyalist partilerine göre için bugün en büyük sorun, halkı devrime hazırlamaktır.

Geçmişteki devrimlerin başarısız olmasının nedeni halkın örgütlenmemesiydi. Eski düzen yıkılmış olsa da yeni bir düzen kurmak için yapılan çalışmalar sonuçsuz kalmıştır. Yeni düzen, devrimciler değil burjuvalar tarafından kurulmuştur. Onlar da yeni düzenin inşasında idealleri değil çıkarlarını gözetmiştir.

Bir devrimde eski düzeni değiştirmek devrimcinin görevlerinden yalnızca bir tanesidir. Oysaki değiştirilen eski düzenin yerine yenisini getirmek de devrimcinin en önemli görevlerinden biridir. Kurulan yeni düzen ya halka bu kabul ettirilmeye çalışılır, ya da halkın yapıcı zekâsına bırakılır. Köylerde ve il merkezlerinde sosyalist kurumlar halk tarafından inşa edilir. Bunun gerçekleşmesi için halk eğitilmeli ve örgütlenmelidir.

Oysaki şimdiye kadar, baskıcı sosyalist partisi de içinde olmak üzere, bilerek bilmeyerek parti disiplini adına bu yolu kapamışlardır. Halk için yapılan bir devrimde bütün yetkiyi komitelere vermek yanlıştır.

Halk, bireyle toplum arasında bir denge kuracak, tamamen yeni ilkelere dayanan bir düzen yaratacaktır. Farklı düşüncelerin hayat tekdüzeliğin ölüm olduğunu bilenler, gelecek yüzyıllar için değil, gelmek üzere olan devrim için çalışacaklardır.

Özgürlük ile birlikte gelebilecek tehlikelerden ve taşkınlıklardan korkmak yersizdir. Hiçbir şey yapmayanlar, hata da yapmazlar. Söz dinlemeyi bilenlere gelince, onlar da hiçbir otoriteye itaat etmeyip kendi yolunla ilerleyenler kadar çok yanlış yaparlar. Bireye ilişkin özgürlük düşünceleri yanlış anlaşılırsa ya da kötü uygulanırsa insanlığın toplumsal duygularına aykırı durumların ortaya çıkacağı kesindir. Bunun böyle olması özgürlük ilkesini kaldırıp atmayı mı gerektirir? Bazı bilgiçler, özgür bir basından gelebilecek zarara karşı sansür mü uygulayacaklar? Disiplin sağlamak için, farklı görüşlere sahip kişileri giyotinden mi geçirmek gerekecek?

1793'dede görüldüğü üzere, zafer baskıcı kurumlara karşı koyarak elde edilmiştir. Birey, toplumun çıkarlarını ya da huzurunu bozacak şekilde davrandığında, herkes devletten hiçbir şey beklemeden, böyle bir davranış karşısındaki düşüncesini açıkça ifade etmelidir. Anlaşmazlıklar olacaktır ama bundan korkmaya gerek yoktur. Anlaşmazlığa neden olan bir davranışın niteliği, yerleşmiş düşüncelerin değerlendirilmesinden çok daha faydalıdır.

Bir toplumun ahlak seviyesi, günümüzdeki gibi düşük olunca, devrimin bazı aşamalarında şiddete başvurmak kaçınılmaz olabilir. Ama bu devrimi reddetmeye yol açmaz. Kuşkusuz kazığa dikilmiş ya da kafaları uçurulmuş gövdeler güzel görüntüler değildir. Victor Hugo'nun anlattığı eski rejimin kurduğu darağaçları, zindanlar, prangalar kanlı bir geçidin nedeni değil midir? Bunun için Paris'te, 1871'de

35.000 kişi öldürüldü. Bu yolda Tier, Paris'i topa tuttu. Ama bunlar kafalarımızda bir iz bile bırakmamalıdır. Bunlar insanlığın refahı söz konusu hesaba katılmaması gereken, katılamayacak derecede küçük anılardır.

Ruhlarda doğacak olan bu kadar korkunç bir devrimin, duygu ve düşünce alanına sığmayarak, eyleme dökülmesi çok doğaldır. Hayata gözlerini çok erken yuman Marc Guyan'ın dediği gibi, "düşünceyle eylem arasında özellikle safsatayı alışkanlık haline getirmeyenler için bir çıkmaz yoktur. Algı eylemin başlangıcıdır."

Böylece yeni düşünceler, her ülkede her biçimde birçok ayaklanmaya neden olmuştur. Çünkü bireylerde kapitalist çıkarcılığa, baskı gruplarına karşı olma duygusu vardır. Grevler ve ayaklanmalar bunu doğrular. Tüm bunlar ayaklanmayı -devrimi- hazırlamaktadır. Sosyalizmle anarşizm yalnızca toplumların gelişmesini istiyor. Ayaklanmalarda düşünsel güçler, gelişmenin gölgesi gibidirler...

Bu yüzden ayaklanmaları anarşizmin tekelinde saymak doğru olmaz. Zaten son yüzyılın ayaklanmaları incelendiğinde bunların çeşitli partilerin eseri olduğu görülür.

Avrupa'da işçi ve köylü yığınlarının ayaklanmaları olmuştur. Grevler eskiden çok çabuk bastırıldığı halde, günümüzde çok küçük nedenlerle ayaklanmaya dönüşmektedir. Amerika, Belçika ve Endülüs'teki gibi. Grevle başlayıp ayaklanmayla sonuçlanan hareketlerin sayısı sanılandan çok daha fazladır.

Öte yandan bireysel ayaklanmalar farklı biçimlerde gerçekleştirilebilir. İlerici partiler de buna yardım eder. Genç devrimci Vera Zasuliç, İkinci Aleksandr'ın valisini vurmuştu. Sosyal-Demokrat Hoedel, Cumhuriyetçi Nobiling'e ateş

etmişti. İşçilerden fıçıcı Otero İspanya kralına saldırmış, Mazzinien Pasanant ise İtalya Kralını vurmaya kalkmıştı. Sosyalizme ve anarşizme karşı oldukları halde İrlandalı milliyetçiler tarafından atılan bombalar unutulmamalıdır. Sosyalist, meşrutiyetçi, Jakoben bütün bir kuşak Rus gençliği, İkinci Aleksandr'a açıktan açığa savaş açmış, bu uğurda da birçoğu asılmış ya da Sibirya'ya sürgüne gönderilmişlerdi. Belçikalı, İngiliz ve Amerikalı işçiler kaynaşmakta, suikastların arkası alınamamakta, anarşistler İspanya'da ve Fransa'da boy göstermektedir.

Bu dönemlerde hükûmetler de boş durmamış, binlerce devrimciyi öldürmüştür. Avrupa burjuvazisinin alkışları arasında Versay Millet Meclisi, 35.000 işçiyi öldürtmüştür. Varlıklı Amerikalı kapitalistlerin özel ordusu olan "Pinkerton Gangasterleri" grev yapan işçileri, idam ettiler.

Papazlar akılsız bir adama, gerçek bir anarşist olan Luiz Mişel adındaki kızın üstüne ateş ettirdiler. Kız yargılama sırasında kendisini öldürmek için ateş eden adamı savunarak yargıçların pençesinden kurtardı. Kanada Kızılderilileri öldürüldü, Riel'i boğdular, Matobeles'leri ortadan kaldırdılar, İskenderiye'yi topa tuttular, savaş adı altında Madagaskar'da ve başka yerlerde binlerce insanı öldürdüler.

Eski ve yenidünyada ayaklanma başlattıkları için birçok işçiye müebbet hapis cezası verildi. Bu cezadan ötürü işçilerin aileleri babalarının sözüm ona işledikleri cinayetin bedelini yoksullukla ödediler. Sonra, utanmadan Ceza Hukukunda, ceza bulaşıcı değildir diye kuramlar ortaya attılar. Mahkûm edilen birçok işçi Sibirya'ya, Trinti Adalarına, Liparya'ya, Pentalaria'ya, Biribi'ye, Numea'ya, Guina'ya yollandı. Orada hayatları hiçe sayıldı, çoğu sudan sebeplerle kurşuna dizildi.

Son yarım yüzyıl içinde işçi sınıfıyla yandaşlarının katlandıkları kötülükler, derin bir üzüntü kaynağıdır. Halkın bilmediği bu korkunç olaylar anlatıldığında kâbus gibi sarar insanı. Oysaki kurbanlar toplumsal devrimin suçsuz habercileridir. Onlar karanlıklar ve yoksulluklar içinde alçakça yok edilmişlerdir.

Bu zulüm ve yolsuzluk, bu idam ve yok etme politikaları karşısında, Guiyan'lar, Sibirya'larNumea'lar, Biribi'ler karşısında başkaldıran işçiler, başkalarının hayatına saygı duymamakla suçlanırlar. Bu düzenin hayata yapılan en büyük saygısızlık olduğu, kimsenin aklına gelmez. İspanya'da mahkûmları zincire vururlar. Paris'te giyotinle kellelerini uçururlar. Bac-Leh'de binlerce insanı öldürdüler, öldürmeye de devam ediyorlar. . Gazeteler bu eylemleri adil ve onurlu olarak nitelendirir. Katilleri öven destanlar yazarlar. Patron üstübeç maddesiyle işçiyi yavaş yavaş zehirler. Nedeni biraz daha fazla kazanç sağlamaktan ibarettir. Coğrafyacı geçinen bir İngiliz, düşman köyünü uyandırmasın diye yaşlı bir kadını öldürür. Yine coğrafyacı bir Alman her türlü işini gördürmek üzere odalık olarak satın aldığı bir kızı birine baktığı için asar. Askeri bir mahkeme, Biribi'de ağır işlerde çalıştırılan mahkûmlardan sorumlu bir muhafızın, cinayet işlediği kanıtlandığı halde, adamı 15 gün hapsetmekle yetinir. Bunlar hep insan hayatının ne kadar az önemsendiğini gösterir. Bugün çarşıda, pazarda ne satılıyorsa hepsi insandan daha değerlidir. İnsan hepsinden daha ucuzdur.

Öldürenler, değerinden düşürdükleri insan malını yere vuranlardır. Ama işçiyi saygısızlıkla suçlayanlar da yine kendileridir.

Toplum kısas yasasını istedikçe, dinle yasa, kışlayla adliye, hapisle sürgün, basınla okul bireyin hayatını aşağıladıkça, ayaklanma çıkaran kişilerden içindeki yaşadıkları topluma saygı duymasını beklemeyiniz

Bireyin özgürlüğü için baskılara, çıkarcı yöneticilere, zorbalara karşı çıkmak zorundasınız. Baskı ve çıkarcı yönetim ne biçimde olursa olsun sonuç aynıdır. Bunlara karşı çıkmak ise salt iyiliktir. Şiddetler, zulümler, saldırılar sona erdikten sonra, kamunun mutluluğunu en iyi şekilde gerçekleştirmek için hep birlikte çalışacağız.

SON

ANARŞİZM FELSEFESİ VE ETİKA

Pytor Kropotkin

"Anarşi hepimizin zihninde düzensizliği ve karmaşayı, başkaldırı ve isyanı uyandırır. Tarihin ilk Anarşist kuramcılarından olan Kropotkin, bu iki eserinde anarşiye dair bu iki köklü önyargıyı yıkıyor. Anarşist Ülkü adlı eserinde toplumu düzene sokmak için yaratılmış kurumların aslında sadece belli bir azınlığında gücü elinde tutması için kurulan sistemler olduğunu anlattıktan sonra anarşinin bu sistemleri ortadan kaldırmak isterken amacının toplumda bir karmaşa yaratmak olmadığını sebepleriyle gösteriyor. Anarşist Ahlak adlı bölümde ise ahlakın insanın koku alma veya dokunma gibi doğuştan gelen içgüdüsel bir duyusu olduğunu, ahlaklı davranmak için yalnızca bu içgüdümüze dönmemiz gerektiğini, hiçbir kurumun bize ahlaklı davranışı dayatmasına ihtiyacımız olmadığını doğadan ve bilimsel gerçeklerle dile getiriyor. Anarşiyle ilgili tüm görüşlerimizi yerle bir edecek bu kıymetli eserler, düşünce tarihinin vazgeçilmez parçalarıdır."

***

Ahlak felsefesinin kısa yolculuğu... Platon'dan Kant'a uzanan bu yolculukta, Kropotkin, din, toplum, evrim, gelenekler, aile gibi kavramlarla ahlakın ortak yönlerini ve birbirleriyle ilişkilerini ekliyor. Ve soruyor: Adalet ve eşitlik olmadan ahlak olur mu?

Siz de Yazar Olmak İster misiniz?

İnternet satış: www.insancilkitap.com

 facebook.com/dorlionyayinlari

 instagram.com/dorlionyayinlari

 twitter.com/dorlionyayin

ISBN: 978-625-419-166-4

